Переклад Ю. Лісняка

Мандри до різних далеких країн світу Лемюеля Гуллівера, спершу лікаря, а потім капітана кількох кораблів.

ЛИСТ КАПІТАНА ГУЛЛІВЕРА ДО СВОГО РОДИЧА СІМПСОНА1

Ви, сподіваюся, не відмовитесь на першу вимогу визнати прилюдно, що своїми настійливими й частими проханнями Ви переконали мене опублікувати вельми недбалий і неточний звіт про мої мандри, порадивши найняти кількох молодих людей з якого-небудь університету, щоб вони упорядкували рукопис та виправили стиль, як зробив це, на мою пораду, мій родич Демпієр2 із своєю книжкою під назвою "Подорож навколо світу". Але, скільки я пам'ятаю, я не надавав Вам права згоджуватись на будь-які пропуски, а вже й поготів — на якісь додатки. Отож я мушу рішуче відмежуватися від цих додатків, зокрема від того, що стосується блаженної та славної пам'яті її величності небіжчиці королеви Анни,3 хоч я й шанував і цінував її більше, ніж будь-кого з людей. Ви або той, кому Ви це доручили, повинні були взяти до уваги те, що не в моїй натурі, та й непристойно було б вихваляти будь-яку тварину нашої породи перед моїм господарем-гуїгнгнмом.4 До того ж цілком неправдивий і самий факт: як мені відомо (а я жив деякий час в Англії за правління її величності), правила вона з допомогою першого міністра, і навіть двох, одного за одним: спочатку першим міністром був лорд Годольфін,5 а потім лорд Оксфорд. Отож Ви змусили мене сказати те, чого не було. Так само в розповіді про Академію прожектерів6 та в кількох місцях моєї промови до мого господаря-гуїнгнма Ви або ж випустили деякі істотні обставини, або ж пом'якшили чи змінили їх так, що я насилу впізнаю свій власний твір. Коли я раніше натякнув Вам на це в одному з листів, Ви зволили відповісти, що боялись завдати декому зневаги; що можновладці дуже пильно стежать за тим, що публікується, 7 і ладні не тільки тлумачити по-своєму все, що здається їм натяком (так, здається, висловились Ви), а й карати за це. Але дозвольте запитати: яким чином те, що я говорив так багато років тому на відстані більше

п'яти тисяч ліг звідси, в іншому королівстві, можна віднести до когось із тих єгу,8 що тепер нібито порядкують нашим стадом; а надто в той час, коли я зовсім не думав і не побоювався, що мені доведеться знову жити під їхньою владою? Чи не досить маю я підстав для ремства, коли бачу, як ті самі єгу їздять в екіпажах, запряжених гуїгнгнмами, немовбито вони, єгу, таки розумні істоти, а гуїгнгнми — дурні тварини? І справді, головною причиною мого усамітнення в цих краях було бажання уникнути такого страхітливого й огидного видовища.

Ось що вважав я за потрібне сказати Вам про Ваш вчинок та про довіру, яку я Вам виявив.

Далі, я нарікаю на власну прикру нерозсудливість, через яку піддався на умовляння й хибні докази, як Ваші так і інших осіб, і всупереч власній думці дав згоду на видання моїх "Мандрів". Звольте згадати, скільки разів, коли Ви наполягали на своєму, посилаючись на громадське добро, просив я Вас узяти до уваги, що єгу належать до породи тварин, зовсім не здатних виправитись із допомогою напучувань та прикладів. Так воно й вийшло: хоч ось уже шість місяців, як книжка моя править усім за пересторогу, я не тільки не бачу, щоб вона поклала край зловживанням та порокам — принаймні на нашому маленькому острові, як я мав підстави сподіватися,— але й не чув, щоб вона хоч раз справила вплив згідно з моїми намірами. Я просив Вас повідомити мене листовно, коли припиняться партійні чвари та інтриги; коли судді стануть освіченими та справедливими, а адвокати — чесними та поміркованими і набудуть хоч крихту здорового глузду; коли Смітфілд9 осяє полум'я від пірамід, вивершених із збірників законів; коли система виховання молодої знаті докорінно зміниться; коли виженуть геть лікарів; коли самиць єгу прикрашатимуть цнотливість, честь, правдивість та здоровий глузд; коли палаци та міністерські приймальні будуть ретельно вичищені й підметені, а розум, заслуги та освіченість — винагороджені; коли всіх, хто ганьбить друковане слово прозою або віршами, засудять на те, щоб їсти самий папір і вгамовувати спрагу самим чорнилом. На ці і тисячу інших поліпшень я твердо розраховував, здавшись на Вашу підмову; вони ж бо прямо випливали із настанов, поданих у моїй книжці. І треба визнати, що

сім місяців — достатній час, щоб звільнитися від усіх пороків та безумств, до яких схильні єгу, якби вони хоч трошки були здатні до доброчесності та мудрості. Але в своїх листах Ви не тільки не відповіли на мої сподіванки, а ще обтяжуєте щотижня нашого листоношу пасквілями, коментарями, міркуваннями, зауваженнями та другими частинами твору; 10 з них я бачу, що мене обвинувачують у наклепі на високих сановників, у приниженні людської природи (бо писакам ще вистачає зухвалості величати її так) і в ображанні жіночої статі. Я вважаю також, що вигадники цих нісенітниць не дійшли згоди між собою, бо одні з них не хочуть визнавати мене за автора моїх "Мандрів", а інші приписують мені книжки, до яких я зовсім непричетний.

Звертаю також увагу на разючу недбалість Вашого друкаря, який наплутав у хронології та датах кількох моїх подорожей, ніде не поставивши правильно ні року, ні місяця, ні дня. До того ж я чув, ніби після видрукування книжки мій рукопис повністю знищено. Хоч копії в мене не залишилось, я надсилаю Вам кілька виправлень, які Ви можете зробити, якщо коли-небудь виходитиме друге видання. А втім, я не обстоюю їх і полишаю все на розсуд моїх справедливих і безсторонніх читачів — хай буде так, як вони забажають.

Дехто з наших єгу-моряків знаходить, як мені переказують, помилки в моїй морській мові,11 часто-густо нібито неправильній і тепер невживаній. Тут я нічим не можу зарадити. Замолоду, під час перших моїх подорожей, я вчився в старшого покоління моряків і засвоїв їхню мову. Але згодом я переконався, що морські єгу, так само, як і суходільні, схильні вигадувати нові слова і мало не щороку змінюють свою мову. Пригадую, що при кожному поверненні на батьківщину я знаходив у їхній говірці дуже великі зміни і ледве розумів її. Помічаю я й таке: коли який-небудь єгу з цікавості приїздить до мене з Лондона, обидва ми нездатні викладати свої думки так, щоб розуміти один одного.

Якби присуди єгу могли хоч трохи вплинути на мене, то я мав би поважні підстави скаржитись на зухвалість деяких критиків, що твердять, ніби книжка про мої подорожі — лише витвір моєї уяви, і навіть

дозволяють собі натяки, нібито гуїгнгнми та єгу так само нереальні, як і жителі Утопії.12

Проте мушу признатись: мені ніколи не доводилося чути, щоб хоч один єгу мав нахабство заперечувати існування жителів Ліліпутії, Бробдінгрегу13 (слово це слід вимовляти саме так, а не як помилково надруковано: Бробдінгнег) і Лапути або спростовувати факти, які я розповів про ці народи, бо істина тут настільки очевидна, що відразу ж переконує кожного читача. А хіба в моїй розповіді про гуїгнгнмів та єгу менше правдоподібності? Адже очевидно, що єгу налічується тисячі, навіть у нашому місті, і відрізняються вони від своїх диких братів з країни гуїгнгнмів лише тим, що вміють белькотати і не ходять голі. Я писав свою книжку, маючи на меті їх виправити, а не для того, щоб здобути їхню похвалу. Одностайна похвала всього їхнього племені важила б для мене менше, ніж іржання двох звироднілих гуїгнгнмів, які стоять у моїй стайні; бо хоч як вони звиродніли, я все ж таки вчуся в них ще деяких чеснот і не знаходжу в них ніяких вад.

Чи не гадають нахабно ці жалюгідні тварини, ніби я звироднів так, що буду обстоювати правдивість моїх слів? Хоч і сам я єгу, але в країні гуїгнгнмів добре знають, що завдяки повчанням та прикладові мого високошановного господаря я спромігся (хоч, мушу признатися, з чималими труднощами) протягом двох років позбутися пекельної звички брехати, лукавити, обманювати та лицемірити — звички, що так глибоко закоренилася в самому єстві всієї нашої породи, особливо в європейців.

Я міг би висловити ще й інші скарги з приводу цієї прикрої обставини, але не хочу набридати більше ні собі, ні Вам. Мушу відверто признатися, що після повернення з останньої моєї подорожі деякі вади, властиві моїй натурі єгу, ожили в мені внаслідок неминучого спілкування з небагатьма представниками Вашої породи, зокрема з членами моєї родини. А то я ніколи не взявся б до безглуздих спроб поліпшити породу єгу в нашому королівстві. Але тепер я назавжди відмовився від таких маячних планів.

2 квітня 1727 року

ВИДАВЕЦЬ ДО ЧИТАЧА

Автор цих мандрів містер Лемюель Гуллівер — мій давній і щирий приятель; до того ж ми з ним далекі родичі по матері. Років зо три тому містер Гуллівер, утомившись від напливу цікавих, що приходили до нього в Редріфі,14 купив невеличку ділянку землі та затишний домочок поблизу Ньюарка15 в Ноттінгемшірі, на своїй батьківщині, де живе й тепер — відлюдно, але вельми шанований сусідами.

Хоч містер Гуллівер і народився в Ноттінгемшірі, де жив його батько, але я чув від нього, що рід його походить з Оксфордшіру;16 на підтвердження цього можу додати, що сам бачив на кладовищі в Бенбері,17 у цьому графстві, кілька могил та надгробків Гулліверів.

Перед від'їздом з Редріфа містер Гуллівер віддав мені на схов оцей рукопис, дозволивши розпорядитися з ним, як я вважатиму за потрібне. Я тричі уважно перечитав його. Стиль викладу дуже ясний і простий; я можу закинути авторові хіба що одну ваду: він, наслідуючи манеру всіх мандрівників, описує все аж надто скрупульозно. В усьому, безперечно, відчувається правда, та й не дивно, бо автор так уславився своєю правдивістю, що серед його сусідів у Редріфі, коли когось у чомусь запевняли, стало немов за приказку говорити: "Це така правда, ніби сам містер Гуллівер сказав".

За порадою кількох достойних осіб, яких я, з дозволу автора, ознайомив з цим рукописом, я наважуюсь тепер випустити його в світ, сподіваючись, що принаймні на деякий час він стане для наших молодих дворян кращою розвагою, ніж звичайна базгранина політиків та партійних писак.

Цей том був би принаймні вдвічі грубший, якби я не дозволив собі повикреслювати численні місця, присвячені вітрам, припливам та відпливам, відхиленням магнітної стрілки та показанням компаса в різних подорожах, а також найдокладнішим описам маневрування кораблем під

час шторму, викладених моряцьким жаргоном. Те саме я вчинив з відомостями про довготи та широти. Все це змушує мене побоюватися, що містер Гуллівер буде трохи невдоволений; але я вирішив зробити його твір якомога доступнішим для звичайного читача. А якщо через свою необізнаність із мореплавством я припустився якихось помилок, то відповідальний за них тільки я; коли ж який-небудь мандрівник захоче ознайомитися з твором у повному його обсязі, як він вийшов з-під пера автора, то я залюбки задовольню його цікавість.

Дальші подробиці щодо автора читач знайде на перших сторінках цієї книжки.

Річард Сімпсон

ЧАСТИНА ПЕРША. ПОДОРОЖ ДО ЛІЛІПУТІЇ

Розділ I

Автор оповідає дещо про себе та про свою родину. Перші спонуки до мандрів. Його корабель розбивається, але він рятується, кинувшись у хвилі, і щасливо дістається берега країни ліліпутів. Його беруть у полон і відвозять у глиб країни.

Мій батько мав невеликий маєток у Ноттінгемшірі; я був третій з п'ятьох його синів. На чотирнадцятому році мене віддали до коледжу Еманюеля в Кембріджі,18 де я пробув три роки і вчився дуже старанно, однак витрати на моє утримання були для батька, чоловіка небагатого (хоч одержував я не бозна-скільки), завеликим тягарем; тому через три роки мені довелося піти в науку до видатного лондонського хірурга містера Джеймса Бетса, у якого я вчився чотири роки. Час від часу батько надсилав мені трохи грошей, і я витрачав їх на вивчення навігації та інших галузей математики, корисних для тих, хто збирається подорожувати, бо завжди думав, що рано чи пізно мені випаде така доля. Покинувши містера Бетса, я повернувся додому і дістав від батька,

дядька Джона та декого з родичів сорок фунтів стерлінгів, та ще й обіцянку надсилати мені тридцять фунтів щороку, щоб я міг прожити в Лейдені.19 Там протягом двох років і семи місяців я вивчав медицину, знаючи, що вона стане мені в пригоді під час довгих подорожей.

Невдовзі після повернення з Лейдена я, за рекомендацією мого доброго вчителя містера Бетса, найнявся лікарем на корабель "Ластівка", де був капітаном Абрагам Пеннел. У нього я прослужив три з половиною роки, побувавши в Леванті20 та в інших краях. Повернувшись до Англії, я вирішив оселитися в Лондоні. До цього заохочував мене мій учитель містер Бетс, що порекомендував мене деяким своїм пацієнтам. Я найняв частину невеликого будинку в Олд-Джурі21 і, за порадою друзів, одружився з Мері Бертон — другою дочкою містера Едмонда Бертона, власника панчішної крамниці на Ньюгет-стріт,22 дістався за нею чотириста фунтів посагу.

Та через два роки мій добрий учитель Бетс помер, а друзів у мене було небагато; отож практика моя почала підупадати, бо сумління не дозволяло мені наслідувати нечесні вчинки інших лікарів і дурити пацієнтів. І тоді, порадившися з дружиною та де з ким із знайомих, я вирішив знову податись у море. Протягом шести років я був лікарем на двох кораблях, не раз відвідавши Індію та Вест-Індію, і трохи збільшив свої статки. На дозвіллі я читав твори найкращих сучасних і давніх авторів, бо завжди брав з собою у плавання багато книжок; а буваючи на березі, я приглядався до побуту та звичаїв людей і вивчав чужі мови, до яких мав великий хист завдяки добрій пам'яті.

Остання подорож моя була не дуже щаслива, і, стомлений морем, я вирішив осісти вдома, при дружині та дітях. З Олд-Джурі я перебрався на Феттер-Лейн, а звідти в Уоппінг,23 де сподівався мати практику серед моряків; та сподіванки мої не справдилися. Три роки чекав я, що мої справи покращають, але врешті прийняв вигідну пропозицію капітана Вільяма Прічарда — власника судна "Антилопа", що саме збирався вирушити до Південного моря.24 Ми відпливли з Брістоля 4 травня 1699 року, і спочатку наша подорож минала цілком успішно.

З деяких причин не варто надокучати читачеві подробицями наших пригод у тих морях. Досить буде сказати, що, коли ми прямували до Ост-Індії, нас захопив страшний шторм і відніс на північний захід од Вандіменової Землі;25 як показали виміри, ми опинились на 30 градусах і 2 мінутах південної широти. Дванадцятеро наших матросів померли від надміру тяжкої роботи та поганого харчу, а решта зовсім знесиліла. П'ятого листопада — коли в тих широтах починається літо — стояв густий туман, тож матроси тільки на віддалі півкабельтова від корабля помітили скелю; сильний вітер гнав нас просто на неї, і корабель умить розбився. Шістьом з екіпажу, і мені в тому числі, пощастило спустити на воду човен і відпливти на безпечну відстань від корабля та скелі. Ми гребли, гадаю, зо три ліги, поки зовсім знемоглися, бо були виснажені роботою ще на кораблі. Далі ми пустилися на волю хвиль, і через півгодини шквал з півночі перекинув наш човен. Що сталося з моїми товаришами в човні й тими, хто дістався до скелі або залишився на судні, — сказати не можу, але гадаю, що всі вони загинули. Я плив навмання, підштовхуваний вітром та припливом, раз у раз шукаючи ногами дна й не знаходячи його. Та нарешті, уже вкрай знеможений, не маючи більше сили боротися, я раптом відчув під ногами землю. На той час шторм уже помітно вщух. Дно було таке положисте, що я брів з милю, перше ніж добувсь до берега; це сталось, як здається мені, годині о восьмій вечора. Я пройшов ще з півмилі, але не натрапив ніде ні на які ознаки житла чи людей, а може, був такий змучений, що просто не помітив їх. Я страшенно зморився; втома, спека та півпінти26 бренді, випитого ще на кораблі, хилили мене на сон. Я ліг на низеньку м'яку траву й заснув так міцно, як не спав ще ніколи зроду. Проспав я щонайменше дев'ять годин, бо, коли прокинувся, був уже білий день. Я хотів був підвестися, але не зміг і поворухнутись: я лежав горілиць, і мої руки та ноги так само, як і моє довге густе волосся, були міцно прив'язані до чогось на землі. Все моє тіло, від пахв до стегон, було обплутане тонкими мотузочками. Я міг дивитися лише вгору; сонце починало вже припікати, і світло його сліпило мене. Навкруги чувся якийсь гомін, але хто то гомонить, я не міг розгледіти, бо, лежачи в такій позі, бачив тільки небо. Незабаром на моїй лівій нозі заворушилося щось живе і, поволі посуваючись уперед, опинилося в мене на грудях, а потім підійшло під саме підборіддя.

Опустивши погляд, наскільки зміг, я побачив чоловічка дюймів шести на зріст, з луком та стрілою в руках і з сагайдаком за плечима. Слідом за ним сунуло, як мені здалося, принаймні з півсотні таких самих чоловічків. Украй вражений, я так голосно скрикнув, що всі вони з переляку кинулися врозтіч; як я довідався потім, дехто з них навіть сильно забився, сплигнувши з мене на землю. Але незабаром вони повернулися, і один з них, наважившися стати перед самим моїм обличчям, на знак подиву підніс руки, звів угору очі і верескливо, але цілком виразно гукнув: "Гекіна дегул!" Решта кілька разів повторили ті самі слова, яких я тоді не міг зрозуміти.

Весь цей час, як легко може уявити собі читач, я лежав у дуже незручній позі. Нарешті, після довгих зусиль, мені пощастило розірвати мотузочки й витягти з землі кілочки, якими була припнута моя ліва рука. Піднісши її до обличчя, я зрозумів, яким способом мене зв'язали. Водночас, шарпнувши головою, що завдало мені невимовного болю, я трохи послабив мотузочки, що прикріплювали моє волосся до землі з лівого боку, і спромігся повернути голову дюймів на два. Та чоловічки повтікали швидше, ніж я встиг спіймати когось із них. Після цього навколо мене знявся несамовитий галас, а коли він ущух, хтось із них голосно вигукнув: "Толго фонак!" У ту ж мить я відчув, як у мою ліву руку вп'ялося з сотню стріл, колючих, наче голки. Далі чоловічки вдруге разом вистрелили в повітря, як у нас в Європі стріляють з мортир, і багато стріл упало мені на тіло (хоч я й не відчув їх), а деякі влучили в обличчя, яке я відразу ж затулив лівою рукою. Коли ця злива стріл ущухла, я аж застогнав зі злості та з болю і знову спробував звільнитись, але тоді чоловічки випустили ще більше стріл, а декотрі намагалися колоти мене списами в боки. На щастя, на мені була куртка з буйволячої шкіри, якої вони не могли проколоти. Я подумав, що найобачніше буде лежати поки що тихо, а вночі з допомогою вже вільної лівої руки визволитися зовсім. Я мав підстави вважати, що міг би стати до бою з найбільшими арміями, які вони могли зібрати проти мене, коли всі жителі цієї країни не більші за тих, котрих я бачив. Але доля судила інакше. Помітивши, що я не рухаюсь, вони перестали стріляти, але з гамору, який долинав до моїх вух, я здогадався — їх стало більше. Ярдів за чотири від мене, якраз

проти мого правого вуха, чути було стукіт, що тривав уже цілу годину, так, наче щось там будували. Повернувши голову, наскільки дозволяли кілочки та мотузочки, я побачив поміст27 футів на півтора заввишки з двома чи трьома драбинами; на ньому могло поміститися четверо тубільців. З того помосту один з них — певно, якась поважна особа — звернувся до мене з довгою промовою, з якої я не зрозумів жодного слова. Слід, правда, згадати, що, розпочинаючи її, він тричі вигукнув: "Лангро дегул сан!" (Ці слова, так само як і наведені вище, згодом мені повторили й пояснили). Зразу після того до мене підійшло з півсотні тубільців; вони розрізали мотузочки, якими з лівого боку була прив'язана моя голова, що дало мені змогу повернути її праворуч і бачити промовця та всі його рухи. Він здавався людиною середнього віку і був ніби вищий на зріст, ніж ті троє, що супроводили його. Один із них, трохи довший за мій середній палець, напевне паж, тримав шлейф, а ще двоє стояли з обох боків. Він промовляв, як справжній оратор, і в його словах було чути і погрози, і обіцянки, і співчуття, і ласку. Я відповів йому небагатьма словами, але якнайпокірнішим тоном, знявши вгору ліву руку і звівши очі до сонця, немов закликаючи те сонце в свідки. Я майже помирав з голоду — востаннє я їв за кілька годин перед тим, як покинув корабель; мій шлунок так настійно вимагав їжі, що я не міг побороти нетерпіння і, знехтувавши правила чемності, кілька разів підніс палець до губів на знак того, що хочу їсти. Гурго (такий був титул поважного вельможі, як я довідався згодом) зрозумів мене дуже добре. Зійшовши з помосту, він звелів приставити до мене кілька драбин, і ними полізли й попрямували до мого рота сотні тубільців, несучи в кошиках їжу, яку наказав зібрати й приготувати для мене владар, тільки-но довідавшись про мою появу. На смак то було м'ясо різних тварин, але я не міг розібрати, яких саме. Там були окости, лопатки й вирізки, схожі виглядом на баранину й дуже смачно приготовані, але всі вони були менші за жайворонкове крильце; я ковтав по два, а то й по три шматки разом і з'їдав щоразу по три хлібини, кожна з мушкетну кулю завбільшки. Чоловічки прислужували мені дуже жваво і на всякі лади виявляли свій подив та захоплення з мого великого зросту й апетиту.

Потім я дав знак, що хочу пити. Побачивши, як я їм, вони зрозуміли, що дещицею мене не задовольнять, і, оскільки були дуже винахідливі, надзвичайно спритно підкотили до моєї руки одну з найбільших своїх бочок і вибили в ній днище. Я вихилив її одним духом, бо там було менше як півпінти легкого вина, що скидалося на бургундське, але було куди смачніше. Потім вони підкотили мені другу бочку, яку я випив у такий самий спосіб, і знаками показав, що хочу ще, але вина в них більше не було. Коли я докінчив усі ці дива, чоловічки заходилися кричати з захвату і танцювати в мене на грудях, без кінця повторюючи свій перший вигук: "Гекіна дегул!" Потім вони знаками попросили, щоб я скинув додолу обидві бочки, спершу попередивши про небезпеку тих, які стояли внизу, голосним криком: "Борач мівола!" — а коли бочки злетіли в повітря, знову пролунав одноголосий вигук: "Гекіна дегул!" Признаюся, що коли ці чоловічки бігали по моєму тілу сюди й туди, мені не раз кортіло схопити в жменю сорок чи п'ятдесят з тих, які навернуться під руку, і скинути їх на землю. Однак, зваживши на все те лихо, якого я вже натерпівся (а вони, як видно, могли заподіяти мені ще й гіршого), а також на власну урочисту обіцянку (бо так тлумачив я свою покірливу поведінку), я зразу й відмовився від свого наміру. До того ж я вважав, що це була б невдячність до людей, які так гостинно поводилися зі мною і так щедро частували мене. А в думці я не міг надивуватися з хоробрості цих маленьких людей, які наважувалися злазити на мене й походжати по моєму тілу, хоч одна моя рука була вільна, і не тремтіли від одного погляду на таке гігантське створіння, яким я мав їм здаватися. Трохи згодом, коли вони побачили, що я не прошу більше їсти, переді мною з'явився поважний урядовець, посланець його імператорської величності. Його ясновельможність, вибравшись по моїй правій нозі в супроводі почту з десяти чоловік, наблизився до мого обличчя. Він підніс мені до самісіньких очей вірчого листа з королівською печаткою і хвилин десять промовляв до мене без будь-яких ознак невдоволення, але дуже рішучим тоном, причому часто показував рукою, як виявилось потім, у напрямку столиці, що була за півмилі від нас: державна рада ухвалила перевезти мене туди. Я відповів небагатьма словами, та вони, звичайно, не зрозуміли їх; тоді я вільною рукою, проносячи її високо над головою його ясновельможності, щоб не зачепити його або кого-небудь з його почту,

доторкнувся спочатку до другої своєї руки, а тоді до своєї голови й тіла, показуючи, що хочу визволитись. Посланець його величності, видно, досить добре зрозумів мене, бо заперечливо похитав головою і жестом пояснив, що мене відвезуть до столиці як полоненого. Водночас іншими знаками він дав мені зрозуміти, що я матиму вдосталь їсти та пити і що зі мною поводитимуться дуже добре. Тоді мені знов спало на думку спробувати розірвати пута. Але, відчувши пекучий біль на обличчі та руках, які вкрилися пухирями (а подекуди ще стирчали стріли), і помітивши, що ворогів моїх стало ще більше, я на мигах показав їм: хай вони роблять зі мною що хочуть. Після того гурго чемно вклонився і пішов разом із своїм почтом; всі вони були в дуже доброму гуморі. Незабаром я почув у натовпі крики; раз у раз голосно повторювалися слова: "Пеплом селан". Біля мого лівого боку закомашилося багато людей; вони попустили мої пута, так що я зміг повернутись на правий бік і справити малу потребу, від чого мені полегшало. Сечі вийшло дуже багато — на превеликий подив тубільців, які, зрозумівши мій намір, в ту ж мить розступилися на обидва боки, щоб не потрапити під струмінь, який бив з мене з великим шумом і силою. Ще перед тим вони намастили мені обличчя й руки якоюсь маззю, що дуже приємно пахла, і біль, заподіяний стрілами, за кілька хвилин утамувався. Все це, на додачу до їхніх дуже поживних страв і напоїв, схилило мене на сон. Я спав щось із вісім годин, як довідався згодом; та й не дивно, бо лікарі, з наказу імператора, підсипали в бочки з вином сонного зілля.

Очевидно, тубільці, знайшовши мене на березі, де я спав, коли дістався до суходолу, зразу відрядили гінця до імператора, і державна рада ухвалила зв'язати мене описаним вище способом (це зробили вночі, поки я спав), а також надіслати мені вдосталь їжі та питва і приготувати екіпаж, щоб перевезти мене до столиці.

Така постанова може здатися занадто сміливою й небезпечною, і я певен, що за схожих обставин жоден європейський монарх так не вчинив би. Проте, на мою думку, рішення це надзвичайно розумне й великодушне. Адже й справді: якби ці люди спробували вбити мене сонного своїми списами та стрілами, то я, відчувши біль, умить

прокинувся б, розлютився б, порвав би всі мотузочки, якими був зв'язаний, а тоді вони, не маючи сили боронитися, не могли б сподіватися собі пощади.

Ці люди — неабиякі математики й досягли особливих успіхів у механіці завдяки підтримці й заохоченню свого імператора, відомого покровителя наук. У цього монарха є багато машин на колесах, щоб перевозити колоди та інші важкі вантажі. Він часто будує величезні військові кораблі, декотрі до дев'яти футів завдовжки, в місцевості, де росте будівельний ліс, і звідти їх цими машинами перевозять ярдів за триста-чотириста до моря. П'ятсот теслярів та інженерів зараз же заходились майструвати щонайбільший повіз, який їм будь-коли доводилось, робити. То була дерев'яна платформа дюймів на три від землі, футів сім завдовжки і чотири завширшки, поставлена на двадцять двоє коліс. Усю цю роботу виконали протягом чотирьох годин після мого прибуття на острів. Поява цього повозу і викликала гамір, який я почув, прокинувшись. Його поставили поряд зі мною. Але найбільші труднощі полягали в тому, щоб підняти мене й покласти на платформу. Для цього тубільці вкопали вісімдесят стовпів в один фут заввишки, до них прив'язали якнайміцніші канати (не товщі від нашого шпагату) з гачками на кінцях, а ті гачки зачепили за шворки, якими робітники обвили мені шию, руки, ноги й тулуб. Дев'ятсот найдужчих чоловіків тягли канати за допомогою безлічі блоків, почеплених на стовпи, і через три години я вже лежав на платформі, міцно прив'язаний до неї. Про все це мені розповідали потім, бо під час цієї операції я спав глибоким сном; той сон навіяло мені сонне зілля, підсипане у вино. Півтори тисячі найсильніших коней імператорських стаєнь, кожен зростом у чотири з половиною дюйми, повезли мене до столиці, розташованої, як уже сказано, за півмилі від того місця, де я лежав.

Години через чотири після того, як почався наш переїзд, мене розбудив один дуже кумедний випадок. Коли платформа спинилася на хвилину через якусь несправність, двоє чи троє молодих тубільців захотіли подивитися, який я маю вигляд, коли сплю. Вони видерлись на платформу і обережно наблизились до мого обличчя. Один з них,

гвардійський офіцер, засунув мені в ліву ніздрю вістря свого списа, що залоскотало мене, неначе соломинка; я чхнув і прокинувся, а тубільці непомітно втекли. Та про цю причину мого раптового пробудження я довідався тільки через три тижні. До вечора ми їхали, а на ніч спинилися; з обох боків платформи стало по п'ятсот вартових — половина із запаленими смолоскипами, а решта з луками та стрілами напоготові, щоб стріляти, тільки-но я спробую поворухнутися. На світанку ми рушили далі й до полудня були вже за двісті ярдів від столиці. Там нас зустрів імператор з царедворцями, але міністри, боячись за життя його величності, відрадили його сходити на мене, щоб не наражатись на небезпеку.

На площі, де зупинився повіз, стояв старовинний храм, що вважався найбільшим у всій державі. За кілька років перед тим, осквернений брутальним убивством, він утратив для цього релігійного народу своє священне значення. Повиносивши звідти всі оздоби та культове начиння, його почали використовувати для різних громадських потреб. Цю будівлю й призначено було мені за житло. Головні двері, звернені на північ, були чотири фути заввишки і два завширшки, і я вільно міг пролізти крізь них. Обабіч дверей, дюймів за шість від землі, було по невеличкому віконцю. Крізь ліве вікно імператорські ковалі просунули дев'яносто один ланцюг розміром з ланцюжок на годиннику європейської дами і примкнули їх тридцятьма шістьма замками до моєї лівої ноги.28 Через дорогу, футів за двадцять від храму, стояла башта не менш як п'ять футів заввишки. Сам я того не бачив, але потім мені розповіли, що імператор з багатьма вельможами зійшов на башту і звідти дивився на мене. Було підраховано, що з міста з цією ж метою вийшло понад сто тисяч городян, і я думаю, що принаймні десять тисяч їх того ж таки дня здерлося драбинами на мене, незважаючи на сторожу. Щоправда, незабаром видали указ, який забороняв таке під страхом смерті. Пересвідчившись, що порвати ланцюги я не здужаю, робітники перерізали всі мотузки на моєму тілі, після чого я звівся на ноги в дуже сумному настрої. Не можна описати, як усі здивувались і загаласували, побачивши, що я встав і ходжу. Ланцюги, якими мене прикували за ліву ногу, були зо два ярди завдовжки і не тільки давали мені змогу ходити туди та сюди, описуючи півколо, а й,

закріплені на віддалі чотирьох дюймів від дверей, дозволяли залазити в храм і лежати там, простягтись на ввесь зріст.

Розділ II

Імператор Ліліпутії в супроводі багатьох вельмож приходить подивитись на автора в його ув'язненні. Опис особи та одягу імператора. До автора приставлено вчених, щоб учити його ліліпутської мови. Своєю сумирною поведінкою він здобуває прихильність імператора. Обшукують кишені автора і відбирають у нього шаблю та пістолі.

Підвівшись, я поглянув навкруги, і мушу визнати, що ніколи не бачив приємнішого краєвиду. Вся місцевість здавалася суцільним садом, а обгороджені лани, приблизно сорок квадратних футів кожний, скидалися на квітники. Лани чергувалися з лісами, де найвищі дерева, на мою думку, були не більше семи футів заввишки. Ліворуч від себе я бачив місто, що нагадувало театральну декорацію.

Вже кілька годин мене надзвичайно мучила природна потреба, і це не дивно, бо минуло майже два дні відтоді, як я справив її востаннє. Я вагався між необхідністю та соромом. Найкраще, що я міг придумати, було залізти в мій будинок. Так я й зробив і, зачинивши двері та відійшовши якомога далі в куток, звільнив свій шлунок від тягаря, що так мені дошкуляв. Але то був єдиний випадок, коли я вчинив так неохайно, і читач, сподіваюся, пробачить мені, розважливо й безсторонньо оцінивши тодішнє моє скрутне становище. Потім я завжди задовольняв згадану потребу надворі, рано-вранці, відійшовши якомога далі, на всю довжину ланцюга, а перед тим, як приходило товариство, двоє спеціально приставлених для цього слуг вивозили послід на тачках. Я не спинявся б так довго на цих обставинах, на перший погляд начебто не дуже важливих, якби не вважав за потрібне довести читачеві свою охайність, що її, як я чув, дехто з моїх ворогів при кожній нагоді охоче бере під сумнів.

Покінчивши з цією справою, я вийшов надвір подихати свіжим повітрям. Імператор уже зійшов з башти і верхи наближався до мене. Цим він наражав себе на смертельну небезпеку, бо хоч як добре був вимуштруваний його кінь, та, побачивши таку величезну постать, що здалася йому живою горою, він злякався і став дибки. На щастя, імператор був чудовим вершником і всидів у сідлі, аж поки підбігли придворні. Вхопивши коня за вуздечку, вони допомогли його величності злізти. Зійшовши на землю, імператор з великим подивом оглядав мене з усіх боків, не підходячи, проте, ближче, як на довжину мого ланцюга. З його наказу двірські кухарі та комірники, що були напоготові, підвезли до мене на спеціальних візках їжу та напої і поставили їх так, щоб я міг дістати. Я взяв ті візки і швидко спорожнив їх. На двадцяти була їжа, на десяти — напої. Кожний візок з м'ясом став мені на два-три добрих ковтки, а вино з десяти череп'яних посудин я вилив просто у візок, випив його одним духом і так само зробив з рештою. Імператриця, молоді принци та принцеси разом з двірськими дамами спочатку сиділи в кріслах віддалік, а після пригоди з конем повставали й підійшли ближче до імператора, якого я хочу зараз описати. На зріст він майже на цілий мій ніготь вищий за всіх своїх придворних,29 і вже цього досить, щоб викликати шанобливий трепет. Риси його обличчя тверді й мужні, губи австрійські,30 ніс орлиний, шкіра оливково-смаглява, постать струнка, тулуб, руки та ноги пропорційні, рухи зграбні, постава велична. Він не такий уже молодий — йому двадцять вісім років і дев'ять місяців,— править щось із сім років — щасливо й здебільшого переможно. Щоб краще бачити імператора, я ліг на бік, і моє обличчя опинилось на одному рівні з ним. Тоді він стояв ярдів за три від мене, але потім я не раз брав його на руки і тому не можу помилитися в моєму описові. Його вбрання було дуже просте й невигадливе — щось середнє між азіатським та європейським одягом, але на голові він мав легкий золотий шолом, прикрашений самоцвітами, з пером на гребені. На випадок, якби я розірвав ланцюги, він тримав напоготові у руці оголений меч дюймів на три завдовжки; піхви й руків'я меча були оздоблені діамантами. Голос у імператора пронизливий, але такий ясний і виразний, що я добре чув його, навіть стоячи на ввесь зріст. Дами й придворні були розкішно вбрані, і місце, де вони стояли, скидалося на розстелену на землі

спідницю, гаптовану сріблом та золотом. Його величність раз у раз звертався до мене; я відповідав йому, але ні він, ні я не розуміли один одного. Тут-таки було багато священиків та юристів (так я здогадався з їхнього одягу), яким велено було заговорити зі мною. Я озивався до них усіма мовами, які знав хоч трохи: німецькою, голландською, латинською, французькою, іспанською, італійською і на лінгва франка,31 але марно. Через дві години імператор та придворні повернулися в місто, і я лишився сам, під сильною вартою, що мала охороняти мене від настирливості, а може, й лихих намірів юрби, яка нетерпляче тиснулася до мене. Коли я сидів біля дверей свого житла, дехто наважився навіть стріляти в мене з луків, і одна стріла мало не влучила мені в ліве око. Полковник, що командував вартою, наказав зловити шістьох заводіяк і вирішив, що найкращою карою буде зв'язати їх і віддати мені. Підштовхувані тупими кінцями солдатських списів, злочинці наблизились до мене. Я взяв усіх їх у жменю, поклав п'ятьох у кишеню камзола і вдав, ніби хочу з'їсти живцем шостого. Бідолаха відчайдушно репетував, а полковник та офіцери дуже хвилювались, надто коли побачили, що я дістав з кишені складеного ножика. Та я незабаром заспокоїв їх: приязно дивлячись на полоненого, я перерізав ножем мотузочки, якими він був зв'язаний, і обережно спустив на землю. Він зразу втік. Так само зробив я й з іншими, видобуваючи їх по одному з кишені. Я побачив, що моя великодушність справила добре враження на солдатів та народ; згодом це прислужилося мені й при дворі.

Проти ночі я не без труднощів заліз у своє приміщення, де ліг просто на землю. Так довелося мені спати два тижні, поки з наказу імператора виготовили для мене постіль. На возах привезли шістсот матраців32 звичайного розміру. Сто п'ятдесят штук їх зшили докупи, зробивши один, що підходив мені й довжиною, і шириною. Таких матраців було покладено один на один чотири, а втім, я б міг обійтися й без них, бо ця постіль була не набагато м'якша за рівну кам'яну підлогу. За таким самим розрахунком пошили мені простирадла та ковдри, досить пристойні, як для людини, що так довго мусила терпіти великі невигоди.

Коли про моє прибуття стало відомо по всій державі, подивитись на мене посунула сила заможного, бездільного й цікавого люду. Села спустіли майже зовсім, і, якби імператор не видав спеціальних наказів та розпоряджень, сільське господарство країни дуже занепало б. Накази приписували, щоб кожен, хто бачив мене один раз, негайно повертався додому, і забороняли підходити до моєї оселі ближче як на п'ятдесят ярдів без особливого на те дозволу від двору; це дало великий прибуток урядовцям.

Тим часом імператор раз у раз скликав державну раду, де обговорювали питання про мою дальшу долю. Як я довідався згодом від одного мого приятеля, особи вельми поважної й добре обізнаної з усіма державними таємницями, двір ніяк не міг надуматися, що робити зі мною. Вони боялися, щоб я не визволився, та й утримувати мене коштувало б дуже дорого; це могло б навіть призвести до голоду в державі. Не раз при дворі схилялися до думки заморити мене голодом або засипати мені лице та руки отруєними стрілами, від чого я швидко загинув би. Але тоді виникало побоювання, що такий величезний труп, гниючи, спричиниться до пошестей у столиці, які можуть поширитись і на всю державу. У розпалі цих суперечок до дверей великої зали, де засідала рада, підійшло кілька офіцерів; двом із них дозволили ввійти, і вони доповіли про щойно згаданий випадок з шістьма бешкетниками. Це справило таке гарне враження на його величність та на всю раду, що відразу було видано указ, який зобов'язував усі села на дев'ятсот ярдів од столиці приставляти для мене щоранку по шість корів, сорок овець та іншу живність разом з відповідною кількістю хліба, вина та інших напоїв. Платити за все мала скарбниця його величності, бо цей монарх живе переважно з прибутків від власних маєтків і лише рідко, хіба що у виняткових випадках удається по субсидію33 до своїх підданців. Зате на війну, коли він накаже, вони зобов'язані виступати з власною зброєю та спорядженням. Прислуговувати мені поставили шістсот чоловік, яким визначили платню, достатню для їхнього прожитку, і нап'яли їм біля моїх дверей вигідні намети. Триста кравців дістали наказ пошити мені вбрання тамтешнього фасону; шістьом найвизначнішим ученим країни було доручено навчити мене їхньої мови; і, нарешті, всіх коней з

імператорських стаєнь — так само, як і коней вельмож та вартових,— часто виїжджували в моїй присутності, щоб призвичаїти їх до мене. Всі ці накази негайно було виконано, і за три тижні я досяг чималих успіхів у вивченні ліліпутської мови. Імператор не раз ушановував мене своїми візитами і сам залюбки допомагав моїм учителям. Невдовзі я вже міг сяк-так порозумітися з імператором. Перше речення, яке я вивчив, було прохання ласкаво повернути мені волю — його я повторював щодня, стоячи на колінах. Скільки я міг зрозуміти, імператор відповідав, що на все свій час, що розв'язати цю справу він може тільки в згоді з державною радою і що я повинен "люмост келмін песо десмар лон емпосо" — заприсягтися жити в мирі з ним та його державою. Проте він обіцяв, що зі мною поводитимуться добре, і порадив заслужити скромною поведінкою його прихильність, а також симпатію його підданців. Він висловив сподівання, що я не ображуся, коли він накаже спеціальним урядовцям обшукати мене:34 в мене, мовляв, напевно є зброя, що мусить бути дуже небезпечна, коли вона відповідає розмірам такої величезної істоти. Я відповів, що його величність може заспокоїтись і що я ладен роздягтися тут-таки перед ним і повивертати всі мої кишені. Все це я переказав почасти словами, а почасти на мигах. Імператор відповів, що, згідно з законами держави, обшук провадитимуть двоє його урядовців, і додав, що зробити це вони, безперечно, зможуть лише з моєї згоди та з моєю допомогою; отже, певний мого благородства та справедливості, він з довірою передає їх мені до рук; що речі, відібрані в мене, мені повернуть, коли я вирушатиму додому, або ж заплатять за них стільки, скільки я сам призначу. Взявши в руки обох урядовців, я поклав їх спершу в кишені камзола, а потім в усі інші кишені, крім двох кишеньок для годинника та однієї, потайної, якої я не хотів давати обшукати, бо в ній лежало кілька дрібних речей, потрібних тільки мені. В одній з тих кишеньок був срібний годинник, а в другій — гаманець з кількома золотими монетами. Урядовці мали при собі пера, чорнило й папір і склали докладний список усього,35 що знайшли, а закінчивши роботу, попросили спустити їх на землю для доповіді імператорові. Той список я згодом переклав на англійську мову. Ось він слово в слово:

"По-перше: у правій кишені великого Чоловіка Гори (так я перекладаю слова "Квінбус Флестрін") після ретельного обшуку знайдено тільки великий шмат цупкого полотна, який міг би правити за килим для парадної зали палацу Вашої Величності. У лівій кишені ми побачили величезну срібну скриню зі срібним-таки віком, якого ми, оглядачі, не могли самі підняти. Ми попросили Чоловіка Гору підняти віко, і один з нас, залізши в скриню, опинився по коліна в якомусь поросі, що, злетівши вгору, аж до наших облич, примусив нас обох довго чхати.

У правій кишені камізельки виявлено величезний стос тонких білих пластин, складених докупи; стос цей, у три людини завтовшки, перев'язаний міцним канатом. Кожна пластина вкрита чорними знаками, кожен з півдолоні завбільшки, які ми смиренно дозволяємо собі вважати за літери. У лівій кишені камізельки лежала якась машина з двадцятьма довгими палями, на зразок огорожі перед палацом Вашої Величності. Гадаємо, що нею Чоловік Гора розчісує собі волосся, але це тільки наше припущення: ми не завжди вдавалися до розпитів, бо порозумітися з Чоловіком Горою дуже важко. У великій кишені з правого боку середнього чохла (так я перекладаю слово "ран-фу-ло", яким вони назвали мої штани) ми побачили порожнистий залізний стовп з людину завдовжки, з'єднаний з міцним шматком дерева ще більшого розміру; з одного боку стовпа випинаються великі залізні виступи у вигляді химерних фігур, призначення яких ми не знаємо. Таку ж машину знайдено й у лівій кишені. У меншій правій кишені лежало кілька пласких кружал різного розміру з білого та червонуватого металу. Деякі білі кружала, зроблені ніби зі срібла, такі великі та важкі, що ми вдвох насилу підняли одне з них. У лівій кишені були два чорні стовпи неправильної форми; стоячи на споді кишені, ми ледве дотяглися до їхнього верху. Один із них має футляр і скидається на суцільну брилу; на верхньому кінці другого є якийсь білий круглий предмет, як дві наші голови завбільшки. Всередині кожного стовпа сховано по величезній сталевій пластині; ми зажадали їх побачити, бо вони здались нам небезпечним знаряддям. Чоловік Гора витяг їх із футлярів і пояснив, що в його країні один із цих предметів вживають для гоління бороди, а другим ріжуть м'ясо. Крім того, на Чоловікові Горі знайдено ще дві кишені, куди ми не

змогли ввійти; Чоловік Гора називає їх годинниковими. Це великі прорізи в середньому чохлі, щільно закриті тиском його черева. З правої кишені звисає довгий срібний ланцюг, прикріплений до якоїсь чудної машини, що лежить на дні кишені. Ми звеліли витягти все, що було прикріплене до ланцюга; вийнята річ виявилася схожою на кулю — зісподу срібну, а зверху зроблену з якогось прозорого металу. На прозорому боці ми побачили якісь чудні знаки, розміщені по колу, але доторкнутись до них пальцем заважала та прозора речовина. Чоловік Гора підніс машину нам до вух, і ми почули безнастанний шум, як од водяного млина. Ми вважаємо, що то або якась невідома тварина, або ж бог, якому поклоняється Чоловік Гора. Останнє припущення здається нам імовірнішим, бо з його слів випливає (якщо ми правильно їх зрозуміли, бо він висловлюється по-нашому дуже недосконало), що він рідко робить щось, не порадившись із тією річчю. Чоловік Гора називає її своїм оракулом і каже, що ця річ показує йому час кожного його вчинку. З лівої годинникової кишені Чоловік Гора, на нашу вимогу, видобув сітку завбільшки з рибальський невід, але зроблену так, що вона відкривається та закривається, як гаманець; саме таке її призначення. Всередині ми знайшли кілька монет з жовтого металу; якщо вони справді золоті, то повинні мати величезну цінність.

Ретельно обшукавши з наказу Вашої Величності всі кишені Чоловіка Гори, ми перейшли до дальшого огляду й виявили на ньому пояс із шкіри якоїсь велетенської тварини. З правого боку на поясі висіла довга, з п'ять чоловік завдовжки, шабля, а з лівого — торба з двома відділами. В кожному з них умістилось би троє підданців Вашої Величності. В одному відділі було багато куль з важкого металу, з людську голову завбільшки; щоб підняти їх, потрібна велика сила. В другому лежала купка чорних зернят, невеликих і не дуже важких, ми брали їх з півсотню в жменю.

Тут точно перелічено все знайдене на тілі Чоловіка Гори, який поводився з нами дуже шанобливо, як і належить поводитися з представниками Вашої Величності. Підписано й скріплено печаткою четвертого дня вісімдесят дев'ятого місяця щасливого правління Вашої Величності.

Клефрен Фрелок, Марсі Фрелок"

Коли імператорові прочитали цей реєстр, він, щоправда, в дуже чемних виразах, звелів мені здати деякі з зазначених речей. Насамперед він назвав мою шаблю, і я зняв її разом з піхвами та всім, що було при ній. Тим часом імператор наказав трьом тисячам чоловік добірного війська (які того дня охороняли його величність) оточити мене на певній відстані й націлити на мене луки; але я цього не помітив, бо весь час не зводив очей з його величності. Далі він зажадав, щоб я витяг з піхов шаблю, яка хоч і взялася трохи іржею від морської води, проте ще яскраво виблискувала. Я скорився наказові, і, коли став вимахувати шаблею, вона засяяла проти сонця так, що все військо аж скрикнуло,— чи то з ляку, чи то з несподіванки. Його величність, найхоробріший із монархів, злякався менше, ніж я міг сподіватися. Він наказав мені вкласти шаблю в піхви і кинути її якомога обережніше ярдів на шість від кінця мого ланцюга. Далі він зажадав один із порожнистих залізних стовпів, як він називав мої кишенькові пістолі. Я вийняв пістоль і, на бажання імператора, як зумів, пояснив його призначення; тоді зарядив його самим порохом, який, на щастя, не змок у щільно заткнутій порохівниці (адже кожен завбачливий моряк насамперед дбає про те, щоб зберегти порох сухим), і, попередивши імператора, щоб він не злякався, вистрілив у повітря. Це справило враження куди більше, ніж шабля. Сотні тубільців попадали на землю, наче мертві, і навіть сам імператор, хоч і втримався на ногах, довгенько не міг прийти до пам'яті. Я кинув від себе обидва пістолі разом з порохівницею та кулями, так само як і шаблю, і попросив тримати порох якнайдалі від вогню, бо він міг спалахнути від найменшої іскри і висадити в повітря палац його величності. Так само віддав я і годинник. Імператор дуже зацікавився ним, оглянув і звелів двом найвищим на зріст гвардійцям віднести його, просунувши крізь вушко палицю і поклавши її кінці на плечі, як ото в Англії носять барильця з елем. Йому дуже сподобався безнастанний шум механізму і рух хвилинної стрілки, який він виразно бачив, зір у ліліпутів гостріший, ніж у нас,— і він зажадав пояснень від своїх учених. Читачеві неважко буде уявити собі, які суперечливі й далекі від істини думки були висловлені з цього приводу, хоч, відверто кажучи, я не всі їх добре зрозумів. Потім я віддав срібні й

мідні монети, гаманець з дев'ятьма великими та кількома меншими золотими монетами, складаний ніж, бритву, гребінець, срібну табакерку, носову хусточку та записну книжку. Шаблю, пістолі й порохівницю відвезли до арсеналу його величності, а решту речей повернули мені.

Я казав уже про мою потайну кишеню, якої не помітили обшукувачі; в ній лежали окуляри (зір у мене досить слабкий, і тому я іноді ними користуюся), кишенькова підзорна труба та кілька дрібничок. Вони не становили для імператора ніякого інтересу, і тому я вважав, що маю право не показувати їх, боячись до того ж, щоб мені їх не попсували або не загубили, коли я зважуся їх віддати.

Розділ III

Автор дуже своєрідним способом розважає імператора і його придворних дам та кавалерів. Опис придворних розваг у ліліпутів. Авторові на певних умовах дають волю.

Моя лагідність і добра поведінка так вплинули на імператора та його двір, а також на армію і весь народ, що я почав сподіватися незабаром дістати волю. Я докладав усіх зусиль, щоб підтримувати це прихильне ставлення до себе. Тубільці поступово перестали боятися мене. Іноді я лягав долі й дозволяв п'ятьом-шістьом з них танцювати на моїй долоні; зрештою дійшло до того, що хлопчики та дівчатка не раз безбоязно гралися в піжмурки в моєму волоссі. Я добре підучився їхньої мови й міг уже розуміти їх та розмовляти з ними. Одного разу імператорові спало на думку потішити мене видовищем тамтешніх ігор, в яких ліліпути переважають усі відомі мені народи спритністю та пишнотою. Найбільше розважили мене канатні танцюристи,36 що виконували свої танці на тоненькій білій нитці в два фути завдовжки, натягненій на висоті дванадцяти дюймів од землі. На цих танцях я, з дозволу терплячого читача, спинюся трохи докладніше.

У грі цій беруть участь тільки кандидати на якусь високу посаду або ті, хто хоче запобігти великої ласки при дворі. Їх навчають цього мистецтва змалку, і вони не завжди бувають вельможного роду або гарного виховання. Коли хтось, чи то померши, чи то попавши в неласку (що трапляється частенько), звільняє високу посаду, то п'ять чи шість кандидатів просять у імператора дозволу розважити його та двір танцями на канаті, і той, хто найвище підстрибне і не впаде, одержує посаду. Дуже часто навіть найголовніші міністри дістають розпорядження показати свою спритність і довести імператорові, що вони не втратили своїх здібностей. Державний скарбник Флімнеп37 стрибав на туго натягненому канаті принаймні на дюйм вище від усіх інших вельмож імперії. Я сам бачив, як він кілька разів підряд виконав сальто-мортале на дошці, прикріпленій до каната, не грубшого за нашу звичайну англійську шворку. Мій приятель Релдресел,38 перший секретар таємної ради, посідає, на мою думку,— якщо я можу бути безстороннім,— друге після скарбника місце. Інші визначні урядовці теж досягли в цьому мистецтві майже того самого рівня.

Під час цих розваг нерідко трапляються нещасливі випадки, про які потім довго згадують. Я на власні очі бачив, як два чи три претенденти зламали собі ноги. Та особливо небезпечними стають ці змагання тоді, коли, з наказу імператора, в них беруть участь міністри: намагаючись перевершити самих себе і своїх суперників, вони стрибають з таким запалом, що мало хто з них не падає по два, а то й три рази. Мені розповідали, що за рік чи два перед моїм прибуттям державний скарбник Флімнеп не скрутив собі в'язів лише завдяки тому, що впав на королівську подушку,39 яка випадково лежала на землі і послабила удар.

Є в них ще одна розвага, яка влаштовується дуже рідко і тільки в присутності імператора, імператриці та першого міністра. Імператор кладе на стіл три тонкі шовкові нитки по шість дюймів завдовжки: одну — синю, другу — червону і третю — зелену.40 Ними нагороджують тих, кого імператор захоче відзначити особливою ласкою. Церемонія відбувається у великій тронній залі, де претенденти складають іспит у

спритності, дуже відмінний від усього, що мені доводилося спостерігати в будь-якій країні Старого чи Нового Світу. Імператор бере в руки палицю й тримає її горизонтально, а претенденти, ідучи один за одним, то стрибають через неї, то пролазять попід нею, туди й назад, залежно від того, підіймає чи опускає палицю імператор. Буває, що другий кінець палиці доручають тримати першому міністрові, а іноді міністр тримає її сам. Хто виконує всі ці штуки найдовше і з найбільшою спритністю, той дістає в нагороду синю нитку; другий приз — червона нитка; третій — зелена. Їх носять замість пояса, двічі оперезавшись круг стану, і рідко трапляється вельможа, не прикрашений хоча б одним таким поясом.

Кожного дня повз мене проводили коней з військових та імператорських стаєнь, тож вони вже не лякались і спокійно підходили до самих моїх ніг. Вершники змушували їх стрибати через мою руку, простягнуту на землі, а один імператорський ловчий на високому коні перескакував навіть через мою ногу, взуту в черевик, і то був справді дивовижний стрибок. Пощастило якось і мені потішити імператора дуже незвичним способом. Я попросив його, щоб він звелів принести мені кілька палиць у два фути завдовжки і завгрубшки із звичайний ціпок. Його величність дав відповідний наказ своєму головному лісничому, і другого ж таки ранку шість лісників приставили їх на шести возах, запряжених кожний вісьмома кіньми. Взявши дев'ять палиць, я міцно застромив їх у землю, утворивши з них квадрат зі стороною в два з половиною фути. До чотирьох наріжних палиць, футів на два від землі, я прив'язав горизонтально ще чотири палиці. Потім на дев'ятьох сторчових кілках натягнув мою хусточку туго, як шкіру на барабані, а чотири горизонтальні палиці, прикріплені дюймів на п'ять вище хустки, мали правити за бар'єр з кожного боку. Закінчивши ці приготування, я попросив імператора наказати загонові з двадцяти чотирьох найкращих кіннотників провести на цьому плаці свої вправи. Його величність дав свою згоду; отож, коли кіннотники прибули, я підняв їх одного по одному, в повному озброєнні й на конях, разом з офіцерами, які ними, командували. Вишикувавшись, вони поділилися на два загони і розпочали маневри: пускали одні в одних тупі стріли, вимахували шаблями, то тікаючи, то переслідуючи, то нападаючи, а то відступаючи,—

одне слово, показали найкращу бойову виучку, яку я будь-коли бачив. Горизонтальні палиці не давали вершникам та коням падати на землю. Імператор був у такому захваті,41 що наказав мені повторювати цю розвагу кілька днів підряд, а одного разу й сам дозволив підняти себе і взяв на себе команду. Йому навіть удалося переконати імператрицю, щоб вона дозволила мені підняти її в кріслі на відстань двох футів від плацу, тож вона добре побачила всю виставу. На моє щастя, під час цих розваг не сталося жодного прикрого випадку; тільки одного разу гарячий кінь якогось офіцера, копитом прорвавши хусточку, спіткнувся, скинув з себе вершника і впав сам. Але я зразу підняв їх обох, а тоді, затуливши однією рукою дірку, другою зсадив на землю все військо таким самим способом, як і підняв його. Кінь, що впав, звихнув ліву передню ногу, а вершник навіть не забився. Я, як міг, полагодив хусточку, але не звірявся більше на її міцність у таких небезпечних розвагах.

За два-три дні перед моїм звільненням, коли я саме тішив двір такими витівками, до його величності прибув гонець з повідомленням, що кілька його підданців, проїжджаючи верхи поблизу місця, де мене знайдено, побачили на землі великий чорний предмет дуже дивної форми завбільшки з опочивальню його величності, з круглими краями й підвищенням посередині заввишки в зріст людини. То була не жива істота, як вони подумали спочатку, бо предмет лежав на траві нерухомо, і декотрі з них кілька разів обійшли навколо нього. Ставши на плечі один одному, вони вибралися на плескатий і рівний верх, а постукавши в нього ногою, пересвідчились, що та річ усередині порожниста. Вони насмілюються висловити припущення, що ця річ має належати Чоловікові Горі, і, якщо буде на те воля його величності, беруться привезти її до столиці п'ятьма кіньми. Я відразу здогадався, про що йдеться, і дуже зрадів цій новині. Як видно, дістався до берега після загибелі корабля, я був у такому стані, що навіть не помітив, як дорогою до того місця, де ліг і заснув, загубив капелюха, якого я підв'язав під підборіддям, коли веслував у човні, і насунув аж на вуха, коли плив морем. Я не помітив, коли розв'язався шнурок, а потім вирішив, що капелюх пропав у морі. Пояснивши призначення та природу капелюха, я попросив його

величність віддати розпорядження, щоб його якнайшвидше привезли мені. Другого ж таки дня возії приставили капелюх, але не дуже в гарному стані: в крисах вони пробили дві дірки, на півтора дюйма від краю, й зачепили за них два гачки. До тих гачків довгою мотузкою припрягли коней і тягли мій капелюх по землі не менш як півмилі. Але пошкодило його менше, ніж я сподівався, бо грунт у тій країні надзвичайно м'який та рівний.

Через два дні після цієї пригоди імператор звелів привести у готовність усе військо, розташоване в столиці та її околицях, і вигадав собі дуже оригінальну розвагу. Він попросив мене стати на зразок колоса Родоського42 і якнайширше розставити ноги, що я й зробив. Потім він наказав своєму головнокомандувачеві (старому досвідченому полководцеві і великому моєму прихильникові) вишикувати військо зімкнутими лавами і провести його церемоніальним маршем піді мною: піхоту по двадцять чотири чоловіки в ряд, а кінноту — по шістнадцять,— виставивши списи, з барабанним боєм і розгорнутими прапорами. В параді взяли участь три тисячі піхотинців та тисяча вершників. Його величність наказав, під страхом смертної кари, щоб кожен солдат під час параду поводився якнайчемніше щодо моєї особи. Це не перешкодило, проте, кільком молодим офіцерам, проходячи піді мною, глянути вгору. І, по правді признаюся, штани мої були тоді в такому жалюгідному стані, що ті офіцери мали підстави досхочу посміятись і подивуватися де з чого.

Я подав імператорові стільки прохань про дарування мені волі, що його величність поставив, нарешті, це питання на обговорення в кабінеті міністрів, а потім і в державній раді, де ніхто не заперечував, крім Скайреша Болголама,43 який чомусь став моїм смертельним ворогом, хоч я не дав йому найменшого приводу для цього. Та, незважаючи на його опір, справу вирішили на мою користь, і імператор затвердив ухвалу. Цей Болголам займав посаду галбета, тобто адмірала імператорського флоту; досвідчений і тямущий, він користувався цілковитою довірою свого монарха, але мав дуже похмуру та сувору вдачу. Змушений врешті погодитись на моє звільнення, він, проте, наполіг, щоб йому доручили скласти текст умов, на яких я мав бути звільнений. Умови ці адмірал

привіз мені особисто, прибувши в супроводі двох секретарів та багатьох поважних осіб. Коли умови зачитали мені, Болголам зажадав, щоб я заприсягся їх виконувати,— спочатку так, як присягаються на моїй батьківщині, а потім так, як вимагають їхні закони, тобто взявшись лівою рукою за праву ногу і приклавши середній палець правої руки до лоба, а великий палець — до кінчика правого вуха. Можливо, читачеві цікаво буде довідатись, як заведено висловлюватись у країні ліліпутів, а також узнати про умови, на яких мене було звільнено, тому я наводжу тут зроблений мною по змозі дослівно переклад усього документа.

"Голбасто момарен евлем гердайло шефін маллі аллі г'ю, могутній імператор Ліліпутії, окраса й пострах всесвіту, чиї володіння простягаються на п'ять тисяч блестрагів (близько двадцяти миль в обводі) і сягають краю землі; владар над усіма владарями; найвищий з усіх синів людських; той, що ногами спирається на центр землі, а головою торкається сонця; досить йому лише поворухнути пальцем, і у всіх монархів підгинаються коліна; лагідний, як весна, втішний, як літо, щедрий, як осінь, лютий, як зима,— його найвеличніша величність ласкаво пропонує Чоловікові Горі, що недавно прибув до наших небесних володінь, такі умови, що їх Чоловік Гора під урочистою присягою обіцяє додержуватися:

1. Чоловік Гора не має права залишити наші володіння без нашого офіційного дозволу, скріпленого нашою великою печаткою.

2. Він не вступатиме до нашої столиці без нашого особливого дозволу; причому жителі мають бути попереджені за дві години, щоб вони мали час сховатися по домівках.

3. Названий Чоловік Гора має обмежувати свої прогулянки великими шляхами, не ходити й не лягати на луках і ланах.

4. Гуляючи названими шляхами, він повинен якнайпильніше дбати про те, щоб не наступити на когось з наших любих підданців, або на їхніх

коней, чи то на екіпажі, і не має права брати наших підданців на руки без їхньої на те згоди.

5. Якщо виникне потреба спішно доставити розпорядження в якесь віддалене місце, Чоловік Гора зобов'язується раз на місяць відносити в своїй кишені кур'єра разом з конем на відстань шести днів дороги і (в разі потреби) приставляти названого кур'єра назад цілого й неушкодженого до нашої імператорської величності.

6. Він має бути нашим спільником проти ворожого нам острова Блефуску44 і докласти всіх зусиль, щоб знищити ворожий флот, який саме тепер готується до нападу на нас.

7. Названий Чоловік Гора у вільний час має допомагати нашим робітникам підіймати великі камені, з яких будують мури круг головного парку, а також при спорудженні інших наших імператорських будівель.

8. Чоловік Гора має протягом двох місяців точно встановити розміри наших володінь, обійшовши для цього все узбережжя та підрахувавши кількість своїх кроків.

Нарешті, зазначений Чоловік Гора, урочисто заприсягшися виконувати всі вищенаведені умови, діставатиме щодня їжу та напої в кількості, достатній, щоб утримувати 1728 наших підданців, матиме вільний доступ до нашої королівської особи і користуватиметься іншими знаками вашої до нього прихильності. Дано в нашому Бельфаборакському палаці у дванадцятий день дев'яносто першого місяця нашого владарювання".

Хоч деякі з умов, через лукавство верховного адмірала Скайреша Болголама, були й не такі почесні, як мені хотілося, та я заприсягся й підписав їх з великою радістю і щирим задоволенням. Відразу ж після цього з мене було знято ланцюги, і я дістав цілковиту волю. Сам імператор ушанував мене своєю присутністю на цій церемонії. На знак

подяки я впав ниць до ніг його величності, але він звелів мені підвестися і, обдарувавши мене багатьма ласкавими словами, які я, прагнучи уникнути докорів у чваньковитості, не хочу переказувати, висловив надію знайти в моїй особі корисного для себе слугу, гідного ласки, яку він виявив до мене і може виявити надалі.

Хай прихильний читач зверне увагу на останній пункт умов, який передбачав видачу мені їжі та напоїв у кількості, достатній для прогодування 1728 ліліпутів. Коли я трохи згодом запитав одного з моїх придворних приятелів, як саме визначили таке число, той пояснив, що імператорські математики виміряли квадрантом довжину мого тіла й встановили, що вона вдванадцятеро більша за їхній зріст. Тоді вони вирахували, що при однаковій з ними будові тіла мій об'єм дорівнює принаймні 1728 об'ємам їхніх тіл, а отже, і їжі я потребую відповідно більше. З цього читач може судити, які здібні тамтешні люди і який розумний і воднораз ощадливий їхній великий монарх.

Розділ IV

Опис Мілдендо, столиці Ліліпутії, та імператорського палацу. Розмова автора з першим секретарем про державні справи. Автор пропонує імператорові послуги у воєнних діях.

Здобувши волю, я насамперед попросив дозволу оглянути Мілдендо — столицю Ліліпутії. Імператор охоче задовольнив моє прохання, але суворо застеріг мене, щоб я не чинив шкоди ні людям, ні будівлям. Населення повідомили спеціальними оголошеннями про мій намір одвідати місто. Його оточує мур два з половиною фути заввишки і не менше як одинадцять дюймів завтовшки; отже, по ньому може вільно проїхати карета, запряжена парою коней; через кожні десять футів над муром височать міцні башти. Я переступив Велику Західну Браму і обережно, боком, пройшов двома головними вулицями у самій камізельці, щоб не попсувати полами свого камзола дахів та карнизів. Я посувався вперед дуже обережно, боячись наступити на котрого-небудь гульвісу, який міг залишитися на вулиці, незважаючи на суворий наказ

усім городянам сидіти по домівках, щоб не наражатися на небезпеку. У слухових вікнах та на дахах будинків тислися цікаві, і мені здалося, що за весь час своїх мандрів я ще ніколи не бачив такого велелюдного міста. Воно має форму правильного квадрата з сторонами у п'ятсот футів кожна. Дві великі вулиці, завширшки в п'ять футів, перетинаючись під прямим кутом, ділять його на чотири квартали. Бічні вулички і провулки, куди я не міг увійти, а лише заглядав у них, мають ширину від дванадцяти до вісімнадцяти дюймів. Місто може вмістити до п'ятисот тисяч душ. Будинки мають від трьох до п'яти поверхів. На базарах і в крамницях повно всіляких товарів.

Імператорський палац стоїть у самісінькому центрі столиці, на перехресті двох головних вулиць. Навколо палацу, на відстані двадцяти футів од будівель, тягнеться мур у два фути заввишки. Я дістав дозвіл імператора переступити через мур і, завдяки тому, що простір між ним та палацом досить широкий, мав змогу оглянути палац з усіх боків. Зовнішнє подвір'я являє собою сорокафутовий квадрат і містить у собі ще два; у другому внутрішньому подвір'ї — імператорські покої. Я дуже хотів подивитись на них, але зробити це було надзвичайно важко, бо головні ворота між подвір'ями лише вісімнадцять дюймів заввишки і сім завширшки. Будинки ж на зовнішньому подвір'ї щонайменше п'ять футів заввишки; і я не міг переступити через них, не завдавши їм великої шкоди, хоч стіни їхні — з міцного тесаного каменю й мають чотири дюйми товщини. Імператорові теж неодмінно хотілось показати мені свої покої в усій їхній пишноті, однак задовольнити наше спільне бажання я зміг тільки через три дні; за цей час я вирізав ножиком у імператорському парку, ярдів за сто від міста, кілька найбільших дерев і змайстрував собі з них два стільці футів три заввишки досить міцні, щоб витримати вагу мого тіла. Коли народ було знову попереджено, я вдруге пройшов містом до палацу, тримаючи в руках свої стільці. Підійшовши до зовнішнього подвір'я, я став на один стілець, тримаючи другий у руці. Потім я переніс його над дахом і обережно поставив на місцині у вісім футів завширшки між першим і другим подвір'ям. Далі дуже легко переступив через будівлі з стільця на стілець, а тоді перетяг до себе перший стілець ковінькою. Таким способом я потрапив у найдальше внутрішнє подвір'я, де ліг на

бік, зазирнув у вікна середнього поверху, навмисне для цього розчинені, і побачив найрозкішніші покої, які тільки можна уявити. В них були імператриця та молоді принци, оточені почтом. Її імператорська величність привітно усміхнулася до мене й ласкаво простягла крізь вікно руку для поцілунку.

Та я не обтяжуватиму читача подробицями, зберігаючи їх для більшого твору, майже готового до друку, де буде дано загальний опис цієї імперії від часу її заснування, історію її королівських династій; зокрема там будуть розповіді про їхні війни, політику, закони, науку та релігію; про рослинний та тваринний світ; про звичаї і мораль та багато чого іншого цікавого й корисного. А тепер головна моя мета — висвітлити лише ті пригоди та події, які сталися в цій імперії, і зокрема зі мною особисто, протягом майже дев'яти місяців мого перебування там.

Якось уранці, тижнів через два після мого звільнення, до мене приїхав Релдресел, головний секретар у таємних справах (так його титулують там), у супроводі лише одного слуги. Звелівши кучерові спинитися віддалік, він попросив приділити йому одну годину і вислухати його, на що я охоче погодився, зважаючи на його високу посаду та особисті якості, а також на ті добрі послуги, які він мені зробив, коли я клопотався за себе перед двором. Щоб краще чути, я хотів був лягти на землю, але він волів перебувати під час розмови в мене на долоні. Поздоровивши, мене з визволенням і згадавши, що в цьому було трохи і його заслуги, він, проте, додав: якби не теперішня ситуація при дворі, то вас не звільнили б так швидко. Хоч чужоземцеві може здатися,— сказав секретар,— нібито в нас усе гаразд, насправді над нами тяжать два лиха — гострі партійні чвари всередині країни і можливий напад надзвичайно могутнього зовнішнього ворога. Щодо першого лиха, то треба вам сказати, що сімдесят місяців тому в нашій імперії утворилися дві ворожі партії — відомі під назвою Тремексенів і Слемексенів,45 від високих і низьких підборів на черевиках, чим вони відрізняються одні від одних. І хоч є думка, що високі підбори більше відповідають нашим стародавнім звичаям, його величність звелів надавати урядові та всі інші посади, на які призначає корона, лише тим, хто носить низькі підбори, чого ви не

могли не помітити. Помітили ви, мабуть, що підбори його величності нижчі46 принаймні на один дрер, ніж у всіх придворних (дрер — приблизно одна чотирнадцята дюйма). Ненависть між обома партіями дійшла до того, що члени однієї не стануть ні їсти, ні пити за одним столом, ані розмовляти з членами другої. Ми вважаємо, що Тремексени, або Високі Підбори, переважають нас числом, хоча вся влада у наших руках. Одначе ми побоюємось, що його високість, наступник трону, трохи симпатизує Високим Підборам.47 У всякому разі, кожен може помітити, що один з його підборів вищий за другий, і він через це навіть накульгує. І ось серед оцих міжусобиць нам загрожує напад війська з острова Влефуску, другої великої держави світу, майже такої ж великої й могутньої, як імперія його величності. І хоч ви стверджуєте, що в світі є інші королівства й держави, де живуть люди вашого зросту, та наші філософи не ймуть цьому віри: вони ладні скоріше припустити, що ви впали з Місяця чи якоїсь зірки. Адже безсумнівно, що сто чоловік таких, як ви, знищили б за найкоротший час усі плоди й усю худобу, що є у володіннях його величності. До того ж у нашій, історії, яка нараховує вже шість тисяч місяців, згадується тільки про дві великі держави — Ліліпутію та Блефуску. І от, як я вже почав був говорити, ці дві могутні держави вже тридцять шість місяців перебувають у стані запеклої війни, і ось із якої причини. Всім відомо, що яйця, перед тим, як їх їсти, розбивають з тупого кінця,48 і так ведеться споконвіку. Одначе, коли дід його величності ще хлопчиком, розбивши яйце за старовинним звичаєм, урізав собі пальця, його батько, тодішній імператор, видав указ, щоб усі підданці під страхом найсуворішої кари розбивали яйця тільки з гострого кінця. Цей закон так обурив населення, що від того часу в наших літописах згадується шість спричинених цим повстань, внаслідок яких один імператор позбувся голови, а другий — корони.49 Монархи Блефуску завжди підбурювали наш народ на заколоти, а коли ті заколоти придушували, вони давали у своїй імперії притулок вигнанцям. Нараховують одинадцять тисяч чоловік, які воліли піти на страту, ніж погодитись розбивати яйця з гострого кінця. З приводу цієї полеміки видано сотні томів, але твори Тупоконечників давно заборонено і членів їхньої партії не дозволено приймати на службу. Протягом усіх цих чвар імператори Блефуску не раз подавали нам через своїх послів протести,

звинувачуючи нас у релігійному розколі та в порушенні основного догмата нашого великого пророка Ластрога, викладеного в п'ятдесят четвертому розділі Брандрекалю (їхнього Алькорану). Та все це чистісіньке перекручення, бо насправді там сказано: "Всі істинно віруючі хай розбивають яйця з того кінця, з якого зручніше". А який кінець вважати за зручніший — це, на мою скромну думку, має підказати кожному його сумління, або, в крайньому разі, вирішує верховний суддя імперії.50 А що вислані від нас Тупоконечники здобули великий вплив при блефускуанському дворі і мають сильну підтримку і заохочення з боку своїх однодумців у нас у країні, то між нашими двома імперіями почалася кривава війна, яка зі змінним успіхом точиться ось уже тридцять шість місяців. За цей час ми втратили сорок великих кораблів51 і багато більше малих, а також тридцять тисяч наших найкращих солдатів і моряків. Втрати ворога, як нам відомо, ще тяжчі, ніж наші. Але тепер ворог збудував новий численний флот і готується висісти на нашому березі, тому його величність, покладаючи великі надії на вашу силу та відвагу, звелів мені викласти вам стан наших державних справ.

Я доручив секретареві передати його величності мою найглибшу пошану й довести до його відома, що я, як чужоземець, не вважаю за потрібне втручатися в їхні партійні чвари, проте ладен віддати життя, боронячи його та його державу від будь-якої ворожої навали.

Розділ V

Автор надзвичайно дотепним способом запобігає ворожому нападові. Йому дають високий почесний титул. Приїздять посли імператора Блефуску і просять миру. Пожежа в покоях імператриці внаслідок необережності. Придуманий автором спосіб урятував решту палацу.

Імперія Блефуску — це острів, розташований на північний схід од Ліліпутії і відокремлений від неї лише протокою у вісімсот ярдів завширшки. Я ще не бачив цього острова, а довідавшись про запланований напад, уникав показуватись на березі, щоб мене не помітили з якогось ворожого корабля; в Блефуску про мене нічого не

знали, бо під час війни будь-які зносини між двома імперіями було суворо заборонено під страхом смерті і наш імператор наклав ембарго на всі судна, куди б вони не йшли. Я доповів його величності про свій план захоплення всього ворожого флоту, що стояв тоді, як доповідали наші розвідники, у гавані, готовий вийти в море при першому попутному вітрі. Я розпитав найдосвідченіших моряків про глибину протоки, яку вони не раз виміряли, і вони сказали мені, що глибина на самій середині під час припливу не перевищує сімдесяти гламглефів (близько шести європейських футів), а в інших місцях становить щонайбільше п'ятдесят гламглефів. Я пішов на північно-східний берег, звідки видно було Блефуску, ліг за горбком і, глянувши в свою кишенькову підзорну трубу, побачив з півсотні військових кораблів і велику силу транспортів, що стояли на якорях. Повернувшись додому, я звелів (на що мав повноваження) приставити мені звій найміцнішого каната та багато залізних брусів. Канат був з нашу шворку завгрубшки, а бруси — із прутик для плетіння завбільшки. Я сплів канат утроє, щоб зробити його міцнішим, і з тією ж метою поскручував докупи по три залізні прутики, загнувши їхні кінці гачками. Причепивши п'ятдесят таких гачків до п'ятдесяти канатів, я знову подався на північно-східний берег. Там я скинув камзол, черевики та панчохи і в самій шкіряній куртці ввійшов у воду за півгодини перед припливом. Спочатку я йшов убрід так швидко, як тільки міг, а посередині проплив ярдів з тридцять, доки опинився на мілині; менш як за півгодини я дійшов до флоту. Побачивши мене, вороги так перелякалися, що пострибали в море і вплав дісталися до берега, де їх зібралося не менше як тридцять тисяч. Тоді я взяв своє знаряддя, позачіпав гачки за отвори, о були в носі кожного корабля, а шворки від них зв'язав докупи. Поки я порався з цим, вороги пускали тисячі стріл, і багато з них впиналися мені в руки та обличчя, завдаючи пекучого болю й заважаючи працювати. Та найдужче боявся я за очі, і я напевне втратив би їх, якби раптом не згадав про надійний захист. Між інших дрібничок у мене зберігалися в потаємній кишені окуляри — їх, як уже я казав, не помітили імператорські доглядачі. Я видобув їх, якнайміцніше приладнав на носі і в такому спорядженні знову сміливо взявся до роботи, не зважаючи на ворожі стріли; багато їх влучили в скельця окулярів, але не завдали їм особливої шкоди. Позачіпавши всі кораблі

гачками і взявшись за зв'язані вузлом шворки, я почав тягти кораблі за собою, але жоден з них не зрушив з місця — їх не пускали якорі; отже, мені лишалася найнебезпечніша частина справи. Не виймаючи гачків, я кинув шворки і рішуче перерізав ножем якірні канати, дістався при цьому ще сотні дві стріл у руки та обличчя; потім, узявши зв'язані докупи шворки з гачками, легко потяг за собою п'ятдесят найбільших ворожих військових кораблів.52

Блефускуанці, що не мали найменшого уявлення про мої наміри, спершу остовпіли. Вони бачили, як я перерізав канати, і вирішили, що я хочу або пустити судна у відкрите море, або ж порозбивати їх одне об одне. Але, помітивши, що весь флот пливе у цілковитому порядку слідом за мною, вони, охоплені розпачем, зняли такий лемент, що й описати не можна. Відійшовши на безпечну відстань, я на хвилинку спинився і повиймав стріли з рук та обличчя, а рани намазав згаданою вже маззю, якого мене лікували ліліпути, коли я тільки-но прибув до їхньої країни. Тоді зняв окуляри і, переждавши з годину, поки вода трохи спала, перебрів середину протоки і цілий та неушкоджений прибув із своєю здобиччю до королівського порту Ліліпутії.

Імператор і весь його двір стояли на березі, очікуючи кінця цієї великої події. Вони бачили, як широким півколом наближаються до них ворожі кораблі, але мене не помічали, бо я був по груди у воді. Коли ж кораблі досягли середини затоки, а я занурився у воду по шию, вони зовсім занепали духом. Імператор вирішив, що я потонув, а ворожий флот наближається з лихими намірами. Та невдовзі його страхи розвіялися, бо з кожним моїм кроком протока мілішала, і, коли мене вже можна було почути з берега, я, піднісши догори кінець жмута шворок, до яких був прив'язаний флот, голосно гукнув: "Хай живе наймогутніший імператор Ліліпутії!" Коли я ступив на берег, великий монарх привітав мене безліччю похвал і тут-таки, на місці, нагородив мене титулом нардака, найвищою почесною відзнакою в імперії.

Його величність висловив бажання, щоб я знайшов нагоду і привів у його порти решту ворожих кораблів. Честолюбність монархів не має меж,

і йому, напевно, заманулося не більше й не менше, як обернути всю імперію Блефуску на свою провінцію53 з призначеним від нього віце-королем, стративши вигнанців Тупоконечників, що знайшли собі там притулок, і примусивши всіх блефускуанців розбивати яйця з гострого кінця, після чого він став би єдиним володарем усього світу. Проте я намагався відрадити його від такого наміру, наводячи як численні політичні аргументи, так і міркування справедливості, і, нарешті, рішуче відмовився бути знаряддям поневолення незалежного й відважного народу. Коли згодом це питання обговорювали в державній раді, то наймудріші міністри стали на мій бік.

Моя відверта й сміливо висловлена думка настільки суперечила намірам і поглядам його величності, що він так і не зміг пробачити мені. Він дуже тонко дав це зрозуміти на державній раді, де, як переказували мені, наймудріші підтримували мене принаймні своєю мовчанкою; зате інші, мої таємні вороги, не могли втриматися від деяких висловлювань, що відбились-таки на мені, хоч і посередньо. Відтоді його величність і ворожа мені кліка міністрів розпочали інтригу проти мене, яка через два місяці ледве не спричинилася до моєї загибелі. Ось як мало важать найбільші послуги, зроблені монархам, коли на другу шальку терезів покласти відмову догоджати їхнім примхам.

Тижнів через три після цих подій з Блефуску врочисто прибула депутація, що покірливо просила миру, і незабаром було підписано договір на умовах, дуже вигідних для нашого імператора; а втім, я не хочу надокучати читачеві переліком тих умов. До складу депутації входило шість послів, яких супроводив почет із п'яти сотень чоловік, і прибули вони з великою пишнотою, яка відповідала величі їхнього імператора та важливості дорученої їм справи. Коли договір був підписаний, у чому я, завдяки моєму тодішньому дійсному чи принаймні гаданому впливові при дворі, подав послам чималу допомогу, їх ясновельможності, яких приватно повідомили про мою дружню підтримку, склали мені офіційний візит. Почавши з вихвалянь моєї відваги та великодушності, вони від імені свого імператора запросили мене відвідати їхню державу і, нарешті, попросили показати їм мою

надзвичайну силу, про яку вони наслухались усяких див. Я охоче вволив їхнє прохання, але не буду докучати читачеві подробицями.

Розважившись в такий спосіб послів — на превелике їхнє задоволення і подив,— я й собі попросив їх ясновельможності засвідчити мою найглибшу пошану їхньому володареві, імператору Блефуску, слава про чесноти якого сповнювала весь світ цілком слушним захватом, і пообіцяв відвідати його імператорську особу перед від'їздом на батьківщину. Отож на першому ж прийомі в нашого імператора я звернувся до нього з проханням дозволити мені побувати в блефускуанського монарха. Він хоч і дав свою ласкаву згоду, але, як я помітив, зробив це дуже неохоче. Я не міг зрозуміти причин цього, поки мені не пояснили нишком, що Флімнеп і Болголам виставили мою зустріч з послами як ознаку зневаги54 до імператора Ліліпутії, хоч сумління моє було цілком чисте. Ось тоді в мене вперше почало складатися деяке, хоча ще невиразне уявлення про те, що таке міністри й придворні.

Треба зазначити, що я провадив розмову з послами через перекладача, бо мови обох держав відрізняються одна від одної так само, як і мови будь-яких двох європейських націй, і кожен народ тут пишається давністю, красою та виразністю своєї мови, не приховуючи зневаги до мови сусіда. Отож наш імператор, користуючись із переваги, створеної захопленням ворожого флоту, зажадав від послів, щоб вони подали вірчі грамоти й виголошували свої промови ліліпутською мовою. Щоправда, завдяки жвавим торговельним зносинам, постійному напливові вигнанців, яким обидві країни надавали притулок, та звичаєві посилати дворянську молодь у сусідню країну, щоб вона набралася розуму, побачивши світ і ознайомившись із життям та звичаями людей,— майже всі знатні люди, як і торговці та моряки, володіли обома мовами; я переконався в цьому через кілька тижнів, коли вирушив засвідчити свою пошану імператорові Блефуску. Серед усього того лиха, яке спіткало мене через підступи моїх ворогів, ці відвідини стали для мене дуже щасливою подією, про що я розповім у належному місці.

Читач, можливо, пам'ятає, що в числі умов, на яких мені повернули волю, були дуже для мене образливі й неприємні, і прийняв я їх, тільки змушений крайньою необхідністю. Тепер, коли я мав найвищий, в імперії титул нардака, такі зобов'язання принижували б мою гідність, і імператор — треба віддати йому належне — жодного разу не нагадав мені про них. Та незадовго перед тим мені трапилась нагода зробити його величності надзвичайно цінну послугу — так принаймні мені тоді здавалось. Якось опівночі біля дверей моєї оселі пролунали крики тисячного натовпу; зненацька розбуджений ними, я навіть трохи злякався. Раз у раз чулося слово "берглам", а кілька придворних, протиснувшись крізь натовп, благали мене негайно йти до палацу, бо в покоях її імператорської величності спалахнула пожежа через необережність однієї фрейліни, яка заснула, читаючи роман, і не погасила світла. Я миттю схопився на ноги. За наказом, дорогу для мене звільнили, а що ніч була місячна, то я дійшов до палацу, ні на кого не наступивши. До стін покоїв уже приставили драбини й нанесли силу-силенну відер, але вода була не близько. Відра ті були завбільшки з великий наперсток, і бідні ліліпути подавали їх мені так швидко, як лишень могли, проте вогонь лютував так, що користі з їхнього поспіху було мало. Я міг би легко погасити пожежу, накривши палац своїм камзолом, але, на лихо, залишив його вдома, вискочивши в самій шкіряній куртці, бо дуже квапився. Здавалося, що нема ніякої надії, і цей розкішний палац неодмінно згорів би дотла, якби мені раптом не сяйнула одна щаслива думка. Звечора я випив багато чудового вина глімігрім (у блефускуанців його називають флюнек, але наш гатунок вважається кращим), що діє як сильний сечогінний засіб. На превелике щастя, я за всю ніч ні разу не сходив до вітру. Жар від пожежі та напружена праця швидко обернули вино на сечу, я випустив її так багато і так влучно, що хвилини за три весь вогонь погас і решта цієї величної будівлі, спорудженої працею кількох поколінь, була врятована від руйнування.

Тим часом зовсім розвиднілось, і я повернувся додому, не дожидаючись подяки від імператора, бо хоч я й зробив йому величезну послугу, але не знав, чи його величність не ображатиме спосіб, у який ту послугу зроблено. Річ у тім, що основні закони держави забороняють під

страхом найсуворішої кари всім, хоч би яке високе становище вони займали, ходити до вітру в межах мурів імператорського палацу. Щоправда, мене трохи заспокоїло повідомлення його величності, що він накаже верховному судові ухвалити офіційну постанову про моє помилування. Одначе я так і не діждав тієї постанови, а приватно мене повідомили, що імператриця, страшенно обурена моїм вчинком, оселилась у найвіддаленішій частині палацу, твердо вирішивши ніколи не відбудовувати своїх колишніх покоїв; до того ж у присутності своїх найдовіреніших осіб вона урочисто пообіцяла помститися на мені.55

Розділ VI56

Про жителів Ліліпутії; їхня наука, закони та звичаї; система виховання дітей. Як жив автор у цій країні. Реабілітація в наших очах однієї вельможної дами.

Маючи намір докладно описати цю імперію в окремому трактаті, я хочу, проте, вже зараз задовольнити цікавість читача деякими відомостями загального характеру. Середній зріст тубільців трохи менший, ніж шість дюймів, і йому точно відповідає величина як тварин, так і рослин та дерев. Наприклад, найбільші коні та воли не бувають там вищі чотирьох чи п'яти дюймів, а вівці — півтора дюйма; гуси — завбільшки з наших горобців, і так аж до найменших тварин, яких я насилу міг розгледіти. Але природа пристосувала очі ліліпутів саме до таких розмірів, і вони бачать чудово, але тільки зблизька. Ось приклад, який у них гострий зір на близькі предмети: я з великою цікавістю спостерігав, як кухар скуб жайворонка, не більшого за нашу муху, а дівчина шила невидимою голкою з невидимою ж таки шовковою ниткою. Найвищі дерева там досягають семи футів — я маю на увазі ті, що ростуть у великому імператорському парку,— і я ледве міг дотягтися рукою до їхніх верховіть. Решта рослин — відповідно нижчі, і нехай уже читач сам уявить собі їхні справжні розміри.

Я поки що не говоритиму багато про науку ліліпутів, яка вже цілі сторіччя процвітає у цього народу в усіх її галузях, а спинюся лише на

своєрідній манері їхнього письма: ліліпути пишуть не так, як європейці — зліва направо, не так, як араби — справа наліво, не так, як китайці — згори донизу, а так, як англійські дами — навскоси, через сторінку, від одного її ріжка до другого.

Мертвих вони ховають, ставлячи головою вниз, бо дотримуються думки, що через одинадцять тисяч місяців мерці воскреснуть; а що на той час земля, яку ліліпути вважають плескатою, нібито має перекинутись низом догори, то мерці, воскреснувши, стануть просто на ноги. Вчені, правда, вважають цю доктрину нісенітницею, але такий звичай, зважаючи на забобони простого люду, зберігається ще й досі.

Деякі закони та звичаї в них вельми своєрідні, і, якби вони не були цілком протилежні законам моєї любої батьківщини, то я не встояв би перед спокусою сказати дещо на їхнє виправдання. Бажано тільки, щоб їх додержували як слід. Насамперед згадаю закон про викажчиків.57 За всі злочини проти держави карають тут надзвичайно суворо, але якщо на суді буде доведено невинність обвинуваченого, неправдивого викажчика зразу віддають на ганебну страту; а з його рухомого та нерухомого майна стягають пеню на користь невинного, відшкодовуючи йому в чотирикратному розмірі втрачений час, небезпеку, на яку він наражався, і знегоди, пережиті у в'язниці, та всі його витрати на свій захист. А якщо викажчикового майна на це не вистачає, то потерпілого щедро нагороджує корона. До того ж імператор прилюдно виявляє до нього прихильність, і про безневинність його оголошують у всьому місті.

Шахрайство вони вважають за тяжчий злочин, ніж крадіжку, і тому рідко не карають за нього смертю; а пояснюють це тим, що дбайливість та пильність, разом із звичайним здоровим глуздом, можуть уберегти майно від злодія, але проти спритного шахрайства чесність не має чим боронитися. А оскільки в комерції конче потрібен кредит і довіра, то, коли потурати обману і не карати його законом, чесний торговець завжди зазнає збитку, а шахрай матиме зиск. Пригадую, як одного разу я клопотався перед монархом за одного злочинця, що втік з великою сумою грошей, одержаних за дорученням його хазяїна. Як обставину, що

зменшувала його провину, я навів його величності міркування про те, що тут ішлося тільки про зловживання довірою; але імператор визнав мій аргумент за ганебний, бо він, мовляв, лише збільшує провину обвинуваченого. Правду кажучи, мені залишалося тільки відповісти трафаретною фразою, що у кожної народу — свої звичаї; мушу признатись, мені було дуже соромно.

Хоч ми й кажемо звичайно, що нагорода та кара — два шарніри, на яких обертається весь урядовий механізм, але ніде, крім Ліліпутії, я не бачив, щоб цей прилад було запроваджено в життя. А там кожен, хто подасть достатні докази, що протягом сімдесяти трьох місяців він точно виконував усі закони країни, дістає право на певні пільги відповідно до свого стану та життя і одержує пропорційну суму грошей із спеціальних коштів. Крім того, йому дають титул снілпела, тобто законника, який додається до його імені, але не переходить до спадкоємців. Коли я сказав ліліпутам, що в нас закон підтримують тільки за допомогою кар і ніде не згадується про нагороди за його додержання, вони визнали це за величезну ваду нашого устрою. Через це статуя Правосуддя в їхніх судових установах має шестеро очей — двоє спереду, двоє ззаду і по одному з боків (що символізує пильність), у правій руці в неї — розкритий мішок золота, а в лівій — меч у піхвах,58 і це означає, що правосуддя з більшою охотою нагороджує, ніж карає.

Призначаючи кого-небудь на державну посаду, ліліпути більше уваги звертають на моральні якості, ніж на здібності. На їхню думку, коли вже влада конче потрібна людству, то кожна людина, наділена звичайним здоровим глуздом, може займати ту чи ту урядову посаду, бо провидіння ніколи не мало наміру робити з управління громадськими справами якусь таємницю, приступну тільки для небагатьох великих геніїв, яких навряд чи народжується троє на сторіччя. Вони вважають, що правдивість, справедливість, поміркованість та інші подібні якості — під силу кожному і що ці чесноти, при досвіді та добрих намірах, роблять кожного здатним служити своїй країні, крім тих випадків, коли потрібні спеціальні знання. На їхню думку, найбільша розумова обдарованість не може надолужити браку моральних чеснот і найбільша небезпека — віддавати посади до

рук несумлінних людей, хай навіть найздібніших; адже помилка, зроблена через незнання, але з добрим наміром, ніколи не матиме таких фатальних наслідків для загального добра, як вчинки людини, схильної до нечестя та обдарованої здібностями приховувати, множити і захищати його.

Невіра в божественне провидіння59 так само робить людину непридатною для громадської посади; ліліпути вважають, що коли монархи називають себе посланниками провидіння, то було б цілковитим безглуздям призначати на державні посади людей, що заперечують авторитет, керуючись яким діє володар.

Розповідаючи про ці та інші закони, про які мова буде далі, я попереджую, що маю на увазі тільки споконвічні інституції країни, а не обурливу сьогочасну зіпсутість — наслідок звиродніння людської природи. Наприклад, ганебний звичай призначати на високі посади тих, хто добре танцює на канаті, або давати відзнаки за стрибки через палицю і плазування під нею,— звичай, що його, коли читач ще пам'ятає, вперше запровадив дід теперішнього імператора,60 а нинішнього свого розвитку він досяг тільки через невпинне розмноження всіляких партій та угруповань.

Невдячність вважається в Ліліпутії карним злочином (як відомо, так само міркували й деякі інші народи); на думку ліліпутів, той, хто відплачує злом своєму благодійникові, є ворог і всім іншим людям, яким він нічого не завдячує, а тому він заслуговує смерті.

Їхні погляди на обов'язки батьків та дітей дуже різняться від наших. Оскільки зв'язок самця і самиці грунтується на великому природному законі, що має на меті розмноження та продовження виду, то ліліпути міркують, що чоловіки й жінки поєднуються, як і інші тварини, спонукані хтивістю, і їхня любов до своїх дітей випливає з такого ж природного закону. Виходячи з цього, вони не визнають ніяких обов'язків дитини61 ні щодо батька за те, що той зачав її, ні щодо матері за те, що та породила її на світ; мовляв, коли зважити на земні злигодні, батьки, давши дитині

життя, не зробили їй ніякого добра, та й, зрештою, не мали наміру дати їй життя, бо, кохаючись, думали зовсім про інші речі. Спираючись на ці і схожі міркування, ліліпути вважають, що батькам менше, ніж будь-кому іншому, можна довіряти виховання їхніх дітей, і через те в кожному місті є громадські виховні заклади,62 куди всі батьки, крім селян і робітників, повинні віддавати своїх дітей обох статей і де ті діти вирощуються та виховуються, відколи їм мине двадцять місяців, тобто у віці, коли, на думку ліліпутів, зароджуються певні здібності. Ці школи бувають кількох видів — залежно від статі дітей та стану їхніх батьків. Учителі там дуже досвідчені й готують дітей до життя відповідно до суспільного становища батьків та їхніх власних здібностей і нахилів. Спершу я скажу трохи про виховні заклади для хлопчиків, а тоді про виховні заклади для дівчаток.

В будинках, де виховуються сини вельмож і знатних дворян, працюють поважні, високоосвічені педагоги та їхні численні помічники. Дітей там одягають і годують дуже просто. Прищеплюють їм правила честі, справедливості, відваги; в них розвивають скромність, милосердя, релігійні почуття та любов до батьківщини. За винятком короткого часу на їжу та сон і двох годин на розваги та фізичні вправи, діти завжди чимось зайняті. До чотирьох років їх одягає прислуга, а старші вихованці, хоч би якого знатного роду вони були, мусять одягатися самі; приставлені до них жінки-доглядачки, що їм, як на наш вік, має бути не менше п'ятдесяти років, виконують тільки чорну роботу. Розмовляти з прислугою вихованцям заборонено, а в години дозвілля вони граються гуртом і завжди в присутності вихователя або його помічника; через це вони захищені від ранніх шкідливих вражень, дурощів і розпусти, яким віддані на поталу наші діти. Батьки можуть бачитися зі своїми дітьми тільки двічі на рік, кожного разу не більше години. Цілувати дітей дозволяють тільки при побаченні та прощанні, а вихователь, який завжди буває поруч, пильно стежить за тим, щоб дітям нічого не нашіптували, не говорили пестливих слів і не приносили іграшок, ласощів тощо. Коли батьки не платять вчасно за утримання та виховання своїх дітей, то гроші стягають з них імператорські урядовці.

Так само влаштовано й виховні заклади для дітей звичайних дворян, купців та ремісників; проте діти, призначені бути ремісниками, від семи років починають вивчати своє ремесло, тоді як діти знатних осіб продовжують загальну освіту до п'ятнадцяти років, що відповідає у нас двадцять одному; однак суворості шкільного життя поступово послаблюються в останні три роки.

В жіночих виховних закладах дівчатка знатного роду виховуються майже так само, як і хлопчики, тільки їх одягають статечні доглядачки, але завжди в присутності вихователькі або її помічниці. Досягши п'ятирічного віку, дівчатка одягаються самі. Коли помітять, що нянька розповідає дітям страшні чи безглузді казки або розважає їх дурними витівками (що нерідко роблять наші покоївки), її прилюдно тричі б'ють батогами, кидають на рік до в'язниці, а потім засилають доживати віку в найглухішу частину країни. Через це молоді дами в Ліліпутії не менше за хлопців соромляться боягузтва та дурості і зневажають усі прикраси, за винятком цнотливості та охайності. Я не помітив ніякої різниці в їхньому вихованні, зумовленої відмінністю статі; хіба що фізичні вправи для дівчаток не такі важкі та обсяг знань трохи вужчий, зате їх навчають правил ведення хатнього господарства. Ліліпути додержуються погляду, що дружина високого роду повинна завжди бути розумною і приємною подругою чоловіка, бо молодість її швидко минає. На дванадцятому році, коли для дівчини, як вони вважають, настає час шлюбу, батьки або опікуни, склавши глибоку подяку вихователям, забирають її додому, і нерідко, розлучаючись із подругами, молода панна гірко плаче разом з ними.

У виховних закладах для дівчаток простого походження їх навчають усілякої роботи, відповідно до їхньої статі та становища в суспільстві; дівчаток, призначених для ремесла, випускають із закладу на дев'ятому році, а решту держать до одинадцяти років.

Родини з нижчих класів, крім дуже незначної річної плати за пансіон, щомісяця вносять скарбникові школи якусь частку свого заробітку на посаг дочці. Отже, витрати батьків обмежено законом, бо, на думку

ліліпутів, було б великою несправедливістю дозволити людині на догоду своїм інстинктам наплодити дітей, а потім покласти на суспільство тягар утримання їх. Що ж до знатних осіб, то вони зобов'язуються внести на кожну дитину певну суму, відповідно до свого суспільного становища; капітали ці завжди сумлінно зберігають і використовують точно за призначенням.

Селяни та робітники тримають дітей удома,63 бо їм доведеться тільки орати та обробляти землю і їхнє виховання не має великої ваги для суспільства. Проте для старих та недужих улаштовано притулки, і через це жебрання — ремесло, незнане в імперії.

Можливо, допитливому читачеві буде цікаво довідатись про деякі подробиці мого життя й побуту в цій країні, де я пробув дев'ять місяців і тринадцять днів. Маючи природний хист до всякого ремесла й спонукуваний потребою, я з найбільших дерев королівського парку змайстрував собі досить пристойний стіл та стілець. Двом сотням швачок доручили шити для мене сорочки, постільну та столову білизну з найцупкішого та найтовщого полотна яке тільки можна було дістати; проте і його вони мусили складати в кілька разів, бо й найтовще було тонше за наш батист. Сувої цього полотна мають звичайно три дюйми завширшки і три фути завдовжки. Я ліг на підлогу, і швачки зняли з мене мірку мотузкою, яку тримали за кінці, стоячи одна в мене на шиї, а друга на коліні, тим часом як третя лінійкою в один дюйм завдовжки виміряла довжину мотузки. Далі вони зміряли великий палець моєї правої руки і на тому задовольнилися, бо в них математично точно вирахувано, що обвід великого пальця вдвічі менший від обводу зап'ястка, обвід зап'ястка вдвічі менший від обводу шиї, а обвід шиї вдвічі менший від обводу стану. Отож, користуючись цими розрахунками та взявши за взірець мою стару сорочку, яку я розстелив перед ними на землі, швачки пошили сорочки якраз на мій зріст.

Одяг шили мені триста кравців, які брали з мене мірку вже іншим способом: я став навколішки, а вони приставили до моєї шиї драбину і, вилізши на верхній її щабель спустили від мого коміра до підлоги важок

на мотузочку, довжина якого мала відповідати довжині мого камзола. Пояс і руки я виміряв сам. Працювали кравці в моєму будинку, бо жоден інший будинок у всій країні не вмістив би мого костюма. Коли він був готовий, то скидався на ковдри, які шиють англійські дами з клаптиків матерії, з тією тільки різницею, що був весь одного кольору.

Триста кухарів варили мені їжу в невеличких зручних хатках, побудованих коло мого дому, де вони жили разом із своїми родинами, готуючи по дві страви на сніданок обід та вечерю. Я брав у жменю двадцять лакеїв і ставив їх на стіл, ще сотня лакеїв прислуговувала внизу, на підлозі: одні вносили тарелі зі стравами, інші підкочували бочки з вином та всякими напоями. Ті, що були на столі, на мою вимогу піднімали їх дуже дотепним способом — за допомогою корби та мотузки, як ми в Європі витягаємо відро з колодязя. Однієї тарілки вистачало мені на однин ковток, як і однієї бочки з вином. Їхня баранина поступається перед нашою, зате яловичина — просто чудова. Якось мене почастували таким величезним окостом, що його стало вкусити аж на три рази, але це рідкісний випадок. Слуги страшенно здивувалися, побачивши, що я їм його разом з кістками, як їдять у нас ніжку жайворонка. Гуску чи індика я звичайно ковтав за одним разом, і, мушу признатись, вони були куди смачніші за наших. Дрібнішу птицю я брав штук по двадцять, а то й по тридцять на кінчик ножа.

Одного дня його величність, наслухавшись про моє життя, заявив, що вважатиме за щастя (саме так він зволив висловитись) пообідати зі мною в супроводі найяснішої імператриці, молодих принців та принцес. Коли вони з'явилися, я розмістив їх якраз навпроти себе на столі у парадних кріслах, з особистою охороною по обидва боки. Був з ними і Флімнеп, лорд-канцлер скарбниці, з білим жезлом у руці. Я спостеріг, що він раз у раз скоса поглядає на мене, але вдавав, ніби нічого не помічаю, і їв більше, ніж звичайно, бажаючи підтримати честь моєї любої батьківщини, а також для того, щоб вразити двір. Я маю деякі підстави гадати, що цей обід дав Флімнепові привід обмовити мене перед його величністю. Хоч цей міністр зовні поводився зі мною куди люб'язніше, ніж можна було сподіватися від його похмурої вдачі, він завжди був моїм таємним

ворогом. Флімнеп змалював перед імператором скрутне становище скарбниці, згадав про те, що він змушений був удатися до позики під великі проценти, та про падіння курсу кредитних білетів на дев'ять процентів нижче номіналу; потім відзначив, що моє утримання вже коштувало його величності понад півтора мільйона спрагів (найбільша в Ліліпутії золота монета, розміром із блискітку), і, нарешті, порадив імператорові позбутися мене при першій нагоді.

На мені лежить обов'язок захистити честь однієї високоповажної леді, яка безневинно постраждала через мене. Канцлерові скарбниці спало на думку приревнувати до мене свою дружину, бо якісь злі язики наплели йому, ніби її ясновельможність до нестями закохалась у мою особу; при дворі навіть поширилася скандальна поголоска, ніби одного разу вона таємно приїздила до мене. Я урочисто заявляю, що все це — найпідліша брехня, єдиним приводом до якої стали невинні знаки щирої приязні, якими її ясновельможність обдаровувала мене. Вона справді часто під'їздила до мого будинку, але ніколи не ховалась, і в кареті з нею завжди було ще три особи: як правило, сестра, донька та подруга; але ж так само відвідували мене й інші придворні дами. Нехай мої численні слуги скажуть, чи бачили вони коли-небудь біля моїх дверей карету, не знаючи, хто в ній сидить. У таких випадках, тільки-но слуга повідомляв мене, я звичайно зараз же підходив до дверей і, засвідчивши своє шанування гостям, обережно брав у руки карету з двома кіньми (коли вона була запряжена шестернею, форейтор завжди випрягав чотирьох) і ставив її на стіл, який обгородив переносним бар'єром у п'ять дюймів заввишки, щоб запобігти нещасливим випадкам. Часто на моєму столі стояли разом чотири запряжені карети, повні пишно вбраних дам. Я сидів у кріслі, нахиливши до них голову, і, поки розмовляв отак з однією каретою, карети інших повільно кружляли по моєму столу. У таких розмовах провів я чимало дуже приємних пообідніх годин. Але ні канцлерові скарбниці, ні двом його нишпоркам Кластрілеві та Дренло (хай собі роблять що хочуть, а я таки назву їхні імена) ніколи не пощастить довести, що хто-небудь прибував до мене інкогніто, крім державного секретаря Релдресела, посланого до мене за спеціальним наказом його величності, як розказано про це вище. Я не затримувався б

так довго на цих подробицях, якби тут не йшлося про репутацію високоповажної дами, не кажучи вже про мою власну, дарма що я мав честь носити титул нардака, якого не мав сам канцлер скарбниці. Всі ж бо знають, що він тільки гламглам, а цей титул на один ступінь нижчий від мого — як в Англії титул маркіза нижчий від титула герцога; проте я згоден визнати, що його посада ставить його наді мною. Ці обмови, про які я довідався згодом при одній не вартій згадки нагоді, на певний час озлобили канцлера скарбниці Флімнепа проти його дружини, а ще більше проти мене. Хоч він нарешті переконався, що його обдурено, і помирився з дружиною, але я назавжди втратив його повагу, а незабаром помітив, що втрачаю прихильність і його величності, бо імператор був під великим впливом свого фаворита.

Розділ VII

Автор, діставши звістку про намір обвинуватити його в державній зраді, тікає до Блефуску. Як прийнято його там.

Перше ніж розповісти про мій від'їзд із Ліліпутії, слід, мабуть, сказати читачеві кілька слів про таємні підступи, що аж два місяці велися проти мене.

Через своє просте походження я жив досі осторонь від монарших дворів, і хоч чував немало про звичаї великих владарів та міністрів, але ніколи не сподівався таких жахливих наслідків їхніх у цій далекій державі, керованій, як здавалося мені, принципами, зовсім не подібними до європейських.

Саме коли я збирався відвідати імператора Блефуску, одного вечора дуже таємно, в закритих ношах, прибув до мене один поважний придворний (якому я зробив дуже значну послугу в той час, коли був він у великій неласці в його імператорської величності) і, не називаючи свого імені, зажадав побачення зі мною. Носіїв було відіслано, і, поклавши в кишеню камзола ноші разом з його ясновельможністю, я звелів вірному

слузі казати всім, що я нездужаю і ліг спати, а сам увійшов до помешкання, зачинив двері, поставив своїм звичаєм ноші на стіл і сів біля нього. Коли ми обмінялись привітаннями, я помітив велику заклопотаність на обличчі його ясновельможності і спитав про її причини. Тоді він попросив терпляче вислухати його, бо справа йшлася про мою честь та життя. Сказав він мені дослівно таке, бо я записав його мову відразу, як він пішов.

"Треба вам сказати,— почав він,— що останнім часом кілька разів страшенно таємно скликали кілька засідань державної ради з приводу вас, і два дні тому його величність ухвалив остаточне рішення.

Ви дуже добре знаєте, що Скайреш Болголам (галбет, або верховний адмірал) мало не з першого дня, як ви прибули сюди, став вашим запеклим ворогом. Я не знаю, як і чому виникла ця ворожнеча, але ненависть його особливо зросла після вашої великої перемоги над блефускуанцями, яка зовсім затьмарила його адміральську славу. Цей вельможа у спілці з канцлером скарбниці Флімнепом, про чию неприязнь до вас через ревнощі знають усі, генералом Лімтоком, обер-гофмейстером Лелконом і верховним суддею Белмафом склали акт, де вас обвинувачують у державній зраді та інших злочинах, за які карають смертю".

Цей вступ так схвилював мене, що я, свідомий своїх заслуг і невинності, хотів уже перебити вельможу, але він попросив мене мовчати і вів далі:

"На подяку за вчинені мені послуги, я, ризикуючи головою, здобув докладні відомості про ці засідання та копію обвинувального акта. Ось він:

Обвинувальний акт64 проти Квінбуса Флестріна (Чоловіка Гори)

Пункт I

З огляду на те, що, хоча за законом, виданим за правління його імператорської величності Келіна Дефара Плюна, всякий, хто ходитиме до вітру в мурах імператорського палацу, підлягає найтяжчій карі як за державну зраду; однак, незважаючи на це, названий Квінбус Флестрін зухвало порушив згаданий закон під приводом гасіння пожежі, яка спалахнула в покоях найяснішої імператриці, найлюбішої дружини його імператорської величності, і, як злісний зрадник і диявол, випустивши сечу, погасив названу пожежу в названих покоях, розташованих у мурах названого імператорського палацу, всупереч наявному щодо цього закону, всупереч обов'язкові і т. ін. і т. ін.

Пункт II

Що названий Квінбус Флестрін, привівши до імператорського порту флот імператора Блефуску і дістався від його імператорської величності наказ захопити також усі інші кораблі названої імперії Блефуску з тим, щоб обернути імперію Блефуску на нашу провінцію з призначеним від нас віце-королем і знищити та скарати смертю не тільки всіх Тупоконечників, що знайшли там собі притулок, а й усіх підданців цієї імперії, що не зречуться зараз же своєї тупоконечницької єресі,— названий Флестрін, як підступний зрадник його найласкавішої та найяснішої імператорської величності, просив увільнити його, Флестріна, від виконання названого доручення, пославшись на своє небажання застосовувати силу у справах совісті та позбавляти названий народ свобод і життя.

Пункт III

Що, коли до його величності прибуло відоме посольство від двору Блефуску благати замирення, названий підступний зрадник Флестрін допомагав названим послам порадами, підмовляв і розважав їх, хоч і добре знав, що вони служать монархові, який ще недавно був одвертим ворогом його імператорської величності і провадив відкриту війну з названою величністю.

Пункт IV

Що названий Квінбус Флестрін, всупереч обов'язкам вірнопідданого, готується відвідати двір та імперію Блефуску, дістався на це тільки усний дозвіл його імператорської величності, і під приводом названого дозволу насправді має намір по-зрадницькому і віроломно допомогти імператорові Блефуску, підбадьорити і підбурити того, хто ще недавно був ворогом його імператорської величності і провадив з ним відкриту війну.

Є там ще й інші пункти, та я навів витяги з найважливіших.

Треба визнати, що під час довгих дебатів з приводу цього обвинувачення його величність виявив надзвичайну поблажливість, згадуючи раз у раз ваші заслуги перед ним і намагаючись зменшити тим вашу провину. Канцлер скарбниці і адмірал наполягали, щоб стратити вас найжахливішим та найганебнішим способом, підпаливши вночі будинок, де ви живете, тим часом як генерал поведе на вас двадцятитисячне військо з отруєними стрілами, призначеними для ваших рук та обличчя. Інші пропонували дати таємний наказ деяким вашим слугам, щоб вони просочили ваші сорочки та простирадла отруйним соком, від якого все тіло свербітиме так, що ви самі подерете його й помрете в невимовних муках. Генерал приєднався до цієї думки, і довго більшість була проти вас. Але імператор, вирішивши по змозі врятувати вам життя, привернув нарешті на свій бік обер-гофмейстера.

Тоді ж таки Релдресел, головний секретар у таємних справах, який завжди виявляв до вас щиру приязнь, дістав від імператора наказ викласти свою точку зору, що він і зробив, цілком виправдавши вашу гарну думку про нього. Він погодився, що злочини ваші тяжкі, але й вони, мовляв, не виключають милосердя, цієї найбільшої чесноти монархів, якою так справедливо уславився його величність. Він сказав, що дружба між ним і вами відома кожному і що високоповажні збори, мабуть, вважатимуть його через це за небезсторонню особу, але, скоряючись наказові його величності, він відверто висловить свою думку; що коли

його величність, зважаючи на ваші заслуги й слухаючись своєї милосердної вдачі, захоче зберегти вам життя, наказавши тільки виколоти вам обоє очей, то, на його нікчемну думку, така кара якоюсь мірою і задовольнила б правосуддя, і змусила б увесь світ захоплено вітати лагідність імператора та розум і великодушність тих, що мають за честь бути його радниками. Що втрата зору аж ніяк не зашкодить вашій фізичній силі, якою ви можете ще бути корисним його величності. Що сліпота ще й додасть вам відваги, бо ви не бачитимете небезпеки,— адже ж саме побоювання за очі найдужче заважало вам привести сюди ворожий флот. Для вас, мовляв, досить буде дивитися на все очима міністрів, бо так само роблять і найбільші монархи.

Високі збори зустріли цю пропозицію дуже несхвально. Адмірал Болголам не міг стриматися і, підвівшись, розлючено сказав, що дивується, як це секретар наважується захищати зрадника; мовляв, заслуги ваші, з міркувань державної безпеки, тільки обтяжують вашу провину; коли ви здатні були простим сечовипусканням погасити пожежу в покоях її величності (про це він говорив з огидою), то іншим разом ви тим-таки способом зможете викликати повінь і затопити весь палац; а та сила, яка дозволила вам захопити кораблі блефускуанців, дасть вам змогу по першій же незгоді відвести їх назад; крім того, він має певні підстави вважати, що ви на дні серця — Тупоконечник; а що зрада в серці з'являється раніше, ніж її виявляють у вчинках, то він обвинувачував вас у зраді й категорично вимагав вашої смерті.

До цієї думки приєднався і скарбничий. Він доводив, що величезні витрати на ваше утримання вже призвели до великих фінансових труднощів у скарбниці, а далі будуть і зовсім над силу державі і що пропозиція секретаря виколоти вам очі не тільки не зарадить цьому лихові, а ще й збільшить його, бо, як показали спроби над деякими тваринами, вони після осліплення їдять ще більше і швидко гладшають; і що коли його священна величність та рада, ваші судді, перед лицем свого сумління певні вашої провини, то це одне дає право ухвалити вам смертний вирок, не шукаючи формальних доказів, яких вимагає буква закону.

Але його величність, рішуче заперечуючи проти вашої страти, ласкаво пояснив, що коли рада вважає ваше осліплення за надто м'який присуд, то згодом можна буде покарати вас іще тяжче. Тоді ваш приятель секретар попросив іще раз слова і, відповідаючи скарбничому з приводу великих витрат на ваше утримання, сказав, що його ясновельможність, розпоряджаючись усіма прибутками імператора, може легко запобігти цьому лихові, день у день зменшуючи видатки на харчі, і тоді, не одержуючи достатнього харчування, ви почнете слабшати, худнути, втратите апетит і загинете через кілька місяців; до того ж і розкладання вашого трупа вже не являтиме такої небезпеки, бо тіло ваше поменшає в обсязі більше ніж удвічі, і зразу по вашій смерті п'ять чи шість тисяч підданців його величності зможуть за два-три дні відокремити м'ясо від кісток, поскладати його на вози, відвезти якнайдалі за місто і там закопати, щоб не було зарази, а кістяк залишити як пам'ятку, на подив нащадкам.

Отже, через велику приязнь секретаря до вас прийшли до компромісного розв'язання вашої справи. План поступово заморити вас було суворо наказано тримати в таємниці, а вирок про осліплення занесено до протоколу. Заперечував проти цього тільки адмірал Болголам, креатура імператриці; її величність безнастанно підмовляла його наполягати на вашій смерті, бо затаїла на вас злість через отой ганебний та беззаконний спосіб, яким ви погасили пожежу в її покоях.

Через три дні до вас відрядять вашого приятеля секретаря, і він прочитає вам обвинувальний акт, а тоді відзначить велику поблажливість та ласкавість його величності та державної ради, завдяки яким вас засуджено тільки на осліплення. Його величність не має сумніву, що ви покірно та з подякою скоритесь присудові; двадцять хірургів його величності будуть присутні при виконанні вироку, щоб стежити за виконанням операції, яка полягатиме в тому, що вам пустять в очні яблука дуже гострі стріли, коли ви лежатимете на землі.

Гадаю, ваша розсудливість підкаже вам, яких саме заходів слід ужити, а я, щоб не викликати ні в кого підозри, повинен зараз же повернутися додому так само таємно, як і прибув".

І його ясновельможність поїхав, а я залишився вкрай стурбований та збентежений.

У ліліпутів є звичай, запроваджений нинішнім імператором та його міністрами, дуже відмінний, як запевняли мене, від практики колишніх часів. Якщо, задовольняючи мстивість монарха або злість фаворита, суд ухвалює особливо суворий вирок, то імператор на засіданні державної ради завжди виголошує промову, підкреслюючи свою велику ласкавість і доброту, відомі й визнані в усьому світі. Промову зараз же оголошують по всій державі, і ніщо не жахає народ так, як це вихваляння милосердя його величності,65 бо що довші й пишніші такі панегірики, то, як помічено, жорстокіша буває кара та безневинніша жертва. Мушу признатися, що, оскільки ні за своїм походженням, ні за вихованням мені не судилося стати придворним, я був поганий суддя в таких питаннях і не вбачав у тому вирокові ні лагідності, ні ласкавості, а вважав його (мабуть, помилково) скоріше за суворий, ніж за милосердний. Іноді мені спадало на думку виступити самому на свій захист, бо хоч я й не міг заперечувати наведених у кількох пунктах фактів, але все-таки сподівався, що вони допускають деяке полегшення вироку. Правда, я не раз читав про подібні процеси66 і помітив, що вони завжди закінчуються так, як бажали судді, а через те й не наважився за цих несприятливих обставин наражати себе на небезпеку, віддавшись на ласку таких могутніх ворогів. Мене дуже спокусила було думка про опір: адже поки я був вільний, усі сили імперії навряд чи здолали б мене, і я легко міг би закидати камінням і зруйнувати столицю; але, згадавши свою присягу імператорові, всю ту ласку, якою він обдаровував мене, та про наданий мені високий титул нардака, я з огидою відкинув цей план. Я ще не встиг засвоїти придворних поглядів на вдячність і ніяк не міг переконати себе, що теперішня суворість імператора знімає з мене всі колишні зобов'язання.

Нарешті я спинився на вирішенні, за яке читач мене, мабуть, ганитиме, і не без причини. Треба признатися, що очі мої, а отже, і волю, я зберіг тільки завдяки своєму поспіху та цілковитій недосвідченості. Якби я знав тоді натуру монархів і міністрів та їхнє поводження із злочинцями, винними ще менше за мене, так, як вивчив їх згодом, спостерігаючи придворне життя в інших державах, то з великою радістю і з охотою скорився б такій легкій покарі. Та я був молодий і нетерплячий, до того ж мав офіційний дозвіл його величності відвідати імператора Блефуску, і тому ще не минуло й три дні встановленого терміну, як я написав своєму приятелеві секретареві листа, повідомляючи, що від'їжджаю, згідно з одержаним мною дозволом. Не чекаючи відповіді, я того ж таки ранку подався до морського берега, де стояв наш флот. Там я конфіскував великий військовий корабель, прив'язав до його носа канат, підняв якорі, роздягся, поклав у корабель свій одяг (разом з ковдрою, яку приніс під пахвою) і, тягнучи судно за собою, де вплав, а де вбрід дістався до королівського порту Блефуску, де народ уже давно чекав на мене. Мені дали двох людей, щоб провести мене до столиці, яка так само зветься Блефуску. Я ніс їх у руках, поки не підійшов на двісті ярдів до міської брами; там я попросив їх сповістити одного з державних секретарів про моє прибуття і передати йому, що я чекаю розпоряджень його величності. Через годину мені відповіли, що імператор у супроводі найяснішої родини та найзначніших вельмож вирушив мені назустріч. Я пройшов ще сто ярдів. Імператор з почтом спішилися, а імператриця та придворні дами вийшли з карет, причому я не помітив у них ніяких ознак занепокоєння або страху. Я ліг на землю, щоб поцілувати руку його величності та імператриці. Я сказав його величності, що прибув до них згідно з моєю обіцянкою і з дозволу імператора, мого володаря, заради високої честі побачити такого могутнього монарха і запропонувати йому будь-які можливі послуги, сумісні з обов'язками вірнопідданого мого імператора. Про те, що я впав у неласку, я не згадав і словом, бо мене офіційно про неї не повідомили і я міг нічого не знати про лихі наміри проти мене. Разом з тим у мене були підстави гадати, що імператор не захоче розголошувати таємницю, коли я не буду вже під його владою; але, як виявилося згодом, я помилився в своїх розрахунках.

Не хочу стомлювати читача, докладно описуючи, як мене приймали при блефускуанському дворі — з усією гостинністю, гідною такого могутнього монарха; обмину й незручності, які я терпів через те, що там не знайшлося придатного для мене будинку та ліжка, а тому мені довелося спати на землі, загорнувшись у свою ковдру.

Розділ VIII

Авторові трапляється щаслива нагода покинути Блефуску, і після деяких труднощів він повертається цілий і неушкоджений на батьківщину.

Через три дні по прибутті до Блефуску, вирушивши з цікавості на північно-східне узбережжя острова, я помітив на відстані півліги у відкритому морі щось схоже на перевернутий човен. Роззувшися та скинувши панчохи, я пройшов убрід ярдів із двісті й виразно побачив, що то справді човен — мабуть, відірваний бурею від якогось корабля. Підштовхуваний припливом, він помалу наближався до берега. Я зараз же повернувся до міста й попросив його величність довірити мені двадцять найбільших кораблів з числа тих, що лишилися після втрати флоту, та три тисячі моряків під командою віце-адмірала. Флот пішов круг острова, а я найкоротшим шляхом вернувся до того місця на березі, де запримітив човен, і побачив, що приплив підігнав його ще ближче. Усім матросам я дав мотузки, які заздалегідь зсукав у кілька разів для більшої міцності. Коли прибули кораблі, я роздягся й рушив до човна убрід, а ярдів за сто від нього змушений був поплисти. Матроси кинули мені мотузку; я закріпив один її кінець у дірці в передній частині човна, а другий прив'язав до військового корабля; та користі з цього було мало, бо я не діставав дна ногами і через те не міг працювати як слід. Довелося гнати човна, пливучи ззаду і якомога частіше штовхаючи його одною рукою. Приплив допомагав мені, і незабаром я став на дно по шию у воді. Перепочивши кілька хвилин, я знову почав штовхати човен. Невдовзі вода сягала мені вже тільки під пахви. Тепер, закінчивши найважчу частину роботи, я взяв решту канатів, складених на одному з кораблів, і прикріпив їх спочатку до човна, а потім до дев'яти суден, що

супроводили мене. Вітер був ходовий, матроси тягли човен на буксирі, а я підштовхував його ззаду, і таким способом ми наблизились на сорок ярдів до берега. Я зачекав, поки настане відплив і човен опиниться на сухому, тоді з допомогою двох тисяч матросів з канатами та машинами перекинув човен і побачив, що він не дуже пошкоджений.

Не докучатиму читачеві, розповідаючи про труднощі, які мені довелося подолати, щоб з допомогою весел (робив я їх десять днів) приставити свій човен до імператорського порту Блефуску, де мене чекала юрба народу, страшенно вражена велетенськими розмірами судна. Я сказав імператорові, що цей човен послала мені моя щаслива доля, щоб дати мені змогу добутись до якогось місця, звідки я зможу повернутися на батьківщину, і попросив його величність дати мені потрібні для обладнання судна матеріали, а разом з тим і дозвіл виїхати. Його величність спочатку по-дружньому відраджував мене від цього, але зрештою зволив дати свою згоду.

Увесь цей час я дуже дивувався, що до двору Блефуску не надходить ніяких запитів про мене від нашого імператора. Як виявилося згодом (про це мене повідомили приватно), він не здогадувався, що мені відомі його наміри, і думав, ніби я вибрався до Блефуску віддати обіцяний візит згідно з його дозволом, добре відомим при дворі, а через кілька днів, по закінченні всіх церемоній, повернуся назад. Та кінець кінцем моя тривала відсутність почала непокоїти його, і, порадившись із скарбничим та його прибічниками, він вирядив до Блефуску поважного урядовця67 з копією обвинувального акта. Посланцеві було доручено з'ясувати монархові Блефуску велике милосердя свого володаря, що задовольнився, присудивши мені таку незначну кару, як осліплення, і передати, що я втік від правосуддя і коли протягом двох годин не повернуся, то буду позбавлений титулу нардака і оголошений зрадником. Його володар не має сумніву, додав посланець, що брат його, імператор Блефуску, задля збереження миру й приязні між обома державами зараз же вишле мене до Ліліпутії із зв'язаними руками і ногами, щоб мене покарали за зраду.

Імператор Блефуску по триденній нараді послав дуже чемну відповідь з безліччю перепрошень. Він писав, що вислати мене зв'язаного, як то добре розуміє його брат, не має змоги; що хоч я й позбавив його флоту, він вважає себе моїм боржником, бо я зробив йому силу добрих послуг під час підписання мирної угоди; і що, до речі, обидва монархи незабаром зможуть полегшено зітхнути, бо я знайшов на березі величезне судно, на якому можу вирушити в море, і що він звелів опорядити це судно з моєю допомогою й за моїми вказівками; отже, через кілька тижнів, як він сподівається, обидві імперії позбудуться нарешті такого нестерпного тягаря.

З цією відповіддю посланець вернувся до Ліліпутії, а імператор Блефуску розповів мені про все, що сталося, водночас пропонуючи мені (але під найсуворішим секретом) свою ласкаву підтримку, якщо я погоджусь лишитися в нього на службі. Хоч я вірив його щирості, але вирішив не покладатися більше ні на монархів, ні на міністрів, якщо є змога обійтися без їхньої допомоги; отож, висловивши імператорові глибоку подяку за його ласкаву увагу, я уклінно попросив його величність пробачити мені. Я сказав, що коли вже лиха чи щаслива доля послала мені цей човен, то я волію загинути в океані, ніж бути причиною розбрату між двома такими могутніми монархами. Імператор нічим не виявив свого незадоволення, а згодом я випадково дізнався, що і він, і більшість його міністрів були дуже раді моєму рішенню.

Такі міркування змусили мене поквапитись і виїхати раніше, ніж я збирався, а двір, нетерпляче очікуючи мого від'їзду, охоче допомагав мені. П'ятсот майстрів під моїм керівництвом шили двоє вітрил, склавши втринадцятеро найцупкіше тамтешнє полотно. Тим часом я робив снасті, скручуючи по десять, двадцять і тридцять щонайтовщих канатів. Великий камінь, який мені пощастило після довгих розшуків знайти на березі, я припасував замість якоря. Щоб промастити човен, замість смолити, і на інші потреби пішов лій з трьохсот корів. З неймовірними труднощами зрізав я кілька найвищих дерев на весла та щогли, в чім, щоправда, чимало допомагали мені корабельні теслярі його величності: вони вигладили дерева після того, як я начорно обстругав їх.

Десь через місяць, коли все було готове, я вирушив до столиці, щоб одержати останні накази його величності і попрощатися з ним. Імператор з найяснішою родиною вийшли з палацу; я ліг ниць, щоб поцілувати йому руку, яку він дуже ласкаво подав мені; так само зробили імператриці і молоді принци крові. Його величність подарував мені п'ятдесят гаманців з двомастами спрагів у кожному та свій портрет на весь зріст, який я зараз же сховав у рукавичку, щоб не пошкодити його. Церемоніал мого від'їзду був занадто складний, тож зараз я не хочу втомлювати читача його описом.

В човен я поклав сто волячих і триста овечих туш, відповідний запас хліба та напоїв і стільки готових страв, скільки спромоглися приготувати чотириста кухарів. Крім того, я взяв з собою шість живих корів, двох бугаїв і стільки ж овець та баранів, щоб привезти їх до себе на батьківщину і взятися за їхнє розведення. Щоб годувати цю худобу в дорозі, я захопив чималу в'язку сіна та мішок зерна. Я охоче забрав би з собою і десяток тубільців, але імператор ніяк не дозволяв цього; не задовольнившись ретельним обшуком моїх кишень, він зажадав від мене урочистої обіцянки не вивозити нікого з його підданців, навіть з їхньої згоди чи бажання.

Приготувавшись отак якнайкраще до подорожі, 24 вересня 1701 року о шостій годині ранку я нап'яв вітрила; пройшовши при південно-східному вітрі щось із чотири, ліги у північному напрямі, години о шостій вечора я помітив на північному заході, на відстані півліги, якийсь острівець. Я підплив ближче і кинув якір з підвітряного боку острова, який був, здавалося, безлюдний. Трохи підживившись, я ліг відпочити. Спав я добре і, гадаю, проспав щонайменше шість годин, бо через дві години після того, як я прокинувся, стало розвиднятись. Ніч була ясна. Я поснідав до сходу сонця і, піднявши якорі, при ходовім вітрі рушив тим самим курсом, як напередодні, керуючись своїм кишеньковим компасом. Я мав намір дістатися, якщо буде змога, до одного з островів, що лежали, на мою думку, на північний схід од Вандіменової Землі. Того дня я нічого не вгледів, але на другий день, близько третьої години, відпливши від Блефуску за моїми розрахунками на двадцять чотири ліги, побачив

вітрило, що рухалось на південний схід; а сам я прямував просто на схід. Я почав гукати, але не дістав відповіді; та ось вітер трохи вщух, і я спробував наздогнати судно. Я поставив усі вітрила, і через півгодини на кораблі помітили мене, викинули прапор і вистрелили з гармати. Нелегко висловити радість, що охопила мене від несподіваної надії побачити знов улюблену батьківщину та залишених там любих мені людей. Корабель згорнув частину вітрил, і я підплив до нього 26 вересня між п'ятою та шостою годинами вечора. Серце моє забилося дужче, коли я побачив англійський прапор. Я поклав корів та овець у кишені камзола і зійшов на палубу з усім своїм невеличким вантажем. То було англійське торговельне судно, що поверталося північними та південними морями з Японії під командою капітана Джона Бідла з Дептфорда68 — дуже ґречного добродія і вправного моряка. Ми були тоді під тридцятим градусом південної широти. Екіпаж судна складався з п'ятдесяти чоловік, і серед них я зустрів одного свого давнього товариша, Пітера Вільямса; він якнайкраще відрекомендував мене капітанові. Той повівся зі мною дуже люб'язно і спитав, звідки я повертаюся та куди прямую. Я розповів йому про себе в кількох словах, але він подумав, що я марю і що пережиті злигодні потьмарили мені розум. Тоді я дістав із кишені своїх корів та овець; це надзвичайно вразило його і переконало в моїй правдивості. Потім я показав йому золото, одержане від імператора Блефуску, портрет його величності на весь зріст та інші дивовижі з тих країв. Я дав капітанові два гаманці з двомастами спрагів у кожному і пообіцяв подарувати йому, прибувши до Англії, тільну корову та кітну овечку.

Не буду втомлювати читача подробицями нашої загалом щасливої подорожі. Ми прибули в Даунс69 13 квітня 1702 року. В дорозі я мав тільки одну неприємність: корабельні пацюки вкрали одну з моїх овечок, і я знайшов у шпарці її обгризені кісточки. Решту худоби я доставив щасливо на берег і в Грінвічі пустив їх на моріжок для гри в кулі; вона чудово паслася на ніжній травиці, хоч я й побоювався спершу, що наша паша їй не смакуватиме. Я не зберіг би цю худобу протягом такої тривалої подорожі, якби капітан не постачав мене своїми найкращими сухарями, що їх я перетирав на порох і, змішуючи з водою, давав їй. За

недовгий час мого перебування в Англії я заробив чималі гроші, показуючи свою худобу різним поважним особам і просто цікавим, а перед тим як вирушити в другу подорож, продав її за шістсот фунтів. Повернувшись з останньої подорожі, я побачив, що худоба дуже розплодилася, особливо вівці. Сподіваюся, що їхня напрочуд тонка вовна поліпшить якість наших шерстяних тканин.70

Я пробув з дружиною та дітьми тільки два місяці, бо невгамовне жадання бачити чужі країни штовхало мене на нові пригоди, і я не міг усидіти вдома довше. Я залишив дружині півтори тисячі фунтів готівкою і найняв для неї гарний будинок у Редріфі. Решту свого майна, частково в грошах, частково в товарах, я взяв із собою, сподіваючись збільшити свої статки. Мій старший дядько Джон заповів мені маєток біля Еппінга,71 який давав щось із тридцять фунтів прибутку на рік; стільки ж я мав із заорендованої на довгий термін корчми "Чорний бик" на Феттер-Лейн. Отже, я не боявся, що залишаю родину на утриманні парафії.72 Син мій Джонні, названий так на честь свого дядька, вже ходив до школи і був слухняним хлопчиком. Моя донька Бетті (вона тепер одружена і має дітей) училась тоді шити. Я попрощався з дружиною, сином та донькою, причому не обійшлося без сліз, і сів на купецький корабель "Пригода" місткістю в триста тонн; ішов він до Сурата73 під командою капітана Джона Ніколаса з Ліверпуля. Та опис цієї подорожі читайте далі, в другій частині моїх мандрів.74

ЧАСТИНА ДРУГА. ПОДОРОЖ ДО БРОБДІНГНЕГУ

Розділ I

Опис шторму. З корабля посилають баркас по прісну воду; автор вирушає в ньому досліджувати країну. Залишеного на березі, його підбирає один тубілець і відносить до фермера. Як прийняли автора на фермі; різні пригоди, що трапилися там. Опис жителів того краю.

Приречений вдачею своєю та долею на діяльне неспокійне життя, я через два місяці після повернення додому знову залишив рідний край і 20 червня 1702 року сів у Даунсі на корабель "Пригода", який ішов до Сурата під командою капітана Джона Ніколаса, корнуельця.75 До мису Доброї Надії, де ми спинилися, щоб запастися прісною водою, віяв попутний вітер, але раптом виявилось, що корабель протікає, а до того й капітан наш захворів на пропасницю. Ми розвантажили судно й зазимували. Аж наприкінці березня ми нарешті поставили вітрила і щасливо минули Мадагаскарську протоку; та коли опинились на північ від острова Мадагаскар, десь на п'ятому градусі південної широти, помірні вітри, що звичайно віють у цих морях від початку грудня до початку травня з північного заходу, 19 квітня раптом подули куди з більшою силою і віяли просто з заходу цілих двадцять днів;76 за цей час нас віднесло трохи на схід від Молуккських островів77 та градусів на три на північ від екватора, як обчислив 2 травня наш капітан. Вітер тоді вже вщух, і настав цілковитий штиль, з якого я дуже тішився; але наш капітан, маючи великий досвід у плаванні цими морями, звелів нам усім готуватись до шторму, і він справді зірвався наступного дня, коли подув південний вітер, званий тут південним мусоном.

Бачачи, що вітер дужчає,78 ми згорнули блінд і збиралися вже згортати фок. Погода дедалі гіршала, ми обдивилися, чи добре прикріплені гармати, і прибрали бізань. Судно було в чистому морі, і ми вирішили краще йти за вітром, ніж прибрати всі вітрила і здатися на волю хвиль. Ми й поставили зарифлений фок; а потім вибрали шкоти. Румпель лежав на курсі фордевінд. Корабель тримався добре. Ми закріпили передній нірал, але вітрило розірвалося; тоді ми спустили рею і зняли з неї вітрило та весь такелаж. Шторм лютував; море загрозливо бурхало. Натягнувши румпель-шкот, ми полегшили роботу стерничого. Ми не збиралися спускати стеньги, а залишили всю оснастку, бо судно йшло за вітром, а стеньги, як відомо, допомагають керувати кораблем і прискорюють його хід, тим більше, що перед нами було відкрите море. Коли буря вщухла, ми поставили грот та фок і лягли в дрейф; потім поставили бізань і грот— та формарсель. Ми йшли на ост-норд-ост при південно-західному вітрі. Ми взяли галси на штирборт, послабили браси

на завітряних реях, збрасопили під вітер і міцно притягли буліні, закріпивши їх. Ми маневрували бізанню, намагаючись використовувати вітер, і йшли так круто до вітру, як тільки могли.

Під час цього шторму, слідом за яким знявся сильний вест-зюйд-вест, нас, за моїми підрахунками, віднесло ліг на п'ятсот на схід, тож і найдосвідченіший моряк на борту не міг визначити точно, в якій частині океану ми опинилися. Харчів ми мали досить, корабель не протікав, екіпаж був у доброму здоров'ї; бракувало тільки питної води, і це дуже непокоїло нас. Щоб нас не занесло до північно-західних берегів Великої Татарії,79 а потім і до Льодовитого океану, ми визнали за краще йти тим самим курсом, аніж повертати далі на північ.

Шістнадцятого червня 1703 року юнга на марсі побачив землю. Сімнадцятого ми підійшли до великого острова чи континенту (ми не знали того), на південному боці якого вибігала в море недовга коса, а за нею виднілася затока, надто мілка для судна тоннажем понад сто тонн. Ми кинули якір за лігу від затоки, капітан вирядив баркас з десятком добре озброєних матросів, давши їм посуд для води, якщо вони її знайдуть. Я попросив у капітана дозволу поїхати з ними, щоб оглянути країну й зробити, коли пощастить, якісь відкриття. Приставши до берега, ми не знайшли ні річки, ні джерельця, ні будь-яких ознак людей. Через те матроси, шукаючи прісної води, розбрелися узбережжям, а я подався один у протилежний бік. Пройшовши з милю і не знайшовши нічого цікавого, крім голого, скелястого грунту, я відчув утому і почав повільно вертатися до затоки; ось переді мною відкрилась широчінь моря, і я побачив, що всі матроси сидять уже в човні й чимдуж веслують до судна. Я хотів був гукнути до них (хоч мене однаково не почули б), як раптом угледів, що за ними женеться в морі якийсь гігант, широко ступаючи у воді, що сягала йому до колін. Але наші встигли на півліги випередити його, та й море навкруги було всіяне гострими скелями, так що страховище не зуміло наздогнати човна. Все це мені розповіли вже потім, бо тоді я не наважився чекати кінця тієї жахливої пригоди, а кинувся щодуху бігти тією самою дорогою, якою йшов був раніше, і видерся на стрімкий пагорб, звідки добре було видно навколишню місцевість. Я

побачив оброблені лани, але найбільше вразили мене луки, де трава досягала двадцяти футів.

З пагорба я спустився на битий шлях — принаймні так мені здавалося, бо для тубільців то була всього-на-всього стежечка серед ячмінного поля. Я йшов тою стежкою деякий час, не бачачи майже нічого довкола, бо вже надходили жнива і стебла були щонайменше сорок футів заввишки. Аж через годину я дійшов до кінця цього поля, обгородженого тином, не нижчим від ста двадцяти футів та обсадженого деревами такої висоти, що я зовсім не міг її визначити. До сусіднього лану вів перелаз, що мав чотири приступки та ще й величезний камінь нагорі. Вилізти на цей перелаз я не міг, бо кожна приступка була шість футів заввишки, а верхній камінь — понад двадцять. Поки я шукав щілини в огорожі, з суміжного поля до перелазу підійшов тубілець такого зросту, як і той, що гнався за нашим човном. Кожен крок його дорівнював, наскільки я міг судити, приблизно двадцяти ярдам, а на зріст він був такий, як сільська дзвіниця. До краю вражений і переляканий, я сховався у ячмінь і звідти спостерігав, як він зліз на перелаз і, озираючись на сусідній лан праворуч, почав кликати когось голосом у багато разів гучнішим, ніж наш голос у рупор; спершу мені навіть здалося, що то грім: з такої-бо височини він лунав. На поклик з'явилося ще семеро таких самих страховищ із серпами, завдовжки з шість наших кіс. Ці люди були вдягнені бідніше, ніж перший, і були, мабуть, його слугами або наймитами; вислухавши його, вони пішли жати на той лан, де я ховався. Я прагнув утекти від них якомога далі, але пересуватися доводилось із великими труднощами, бо стебла ячменю були одне від одного не більше як на фут і я насилу протискувався між ними. Проте я все-таки сяк-так добувся до ділянки, де ячмінь виліг від вітру та дощу. Тут уже я не міг ступити й кроку, бо стебла так поперепліталися, що протиснутись між ними було зовсім неможливо, а остюки поваленого колосся були такі цупкі та гострі, що крізь одяг впиналися мені в тіло. Тим часом я чув, що женці наблизились ярдів на сто до мене. Знесилений утомою і пригнічений горем, я в розпачі ліг у борозну, щиро бажаючи вмерти, і став оплакувати свою дружину й осиротілих дітей та клясти свою шалену впертість, яка штовхнула мене

на другу подорож усупереч порадам усіх моїх родичів та друзів. Серед таких сумних думок у моєму мозку майнула згадка про Ліліпутію, де мене вважали за найбільше чудо в світі, де я здатний був однією рукою тягти за собою увесь імператорський флот і здійснити багато інших вчинків, які будуть занесені назавжди в літописи цієї імперії і здадуться неймовірними майбутнім поколінням, хоч вони й засвідчені мільйонами очевидців. Я передбачав, що ці велетні дивитимуться на мене із зневагою, бо їм я здаватимусь таким самим нікчемним створінням, яким виглядав би серед нас ліліпут. Проте я розумів, що це буде ще моїм найменшим лихом, бо коли людська жорстокість і лють, як свідчать спостереження, збільшуються пропорційно до зросту, то чого ж я мав сподіватись тепер, крім перспективи бути з'їденим першим-ліпшим із цих велетенських варварів, котрому трапиться впіймати мене? Безперечно, філософи мають рацію, коли кажуть, що уявлення про велике і мале — відносні, що вони визначаються тільки в порівнянні. Може статись, долі заманеться влаштувати так, що й ліліпути зустрінуть народ, менший від них настільки, наскільки вони були менші від мене. І хтозна, чи немає в якій-небудь далекій, не відкритій ще нами частині світу породи смертних, які перевершують своїм зростом навіть оцих велетнів?

Незважаючи на переляк та розгубленість, я так заглибився в ці міркування, що опам'ятався тільки тоді, коли один із женців підійшов ярдів на десять до борозни, де я лежав; за мить він мав або розрізати мене серпом, або розчавити ногою. Отож, коли він зібрався ступити ще один крок, я з переляку закричав на все горло. Велетень спинився, уважно подивився собі під ноги й нарешті угледів мене на землі. З хвилину він вагався, маючи на обличчі отой вираз, який маємо ми, коли хочемо схопити якусь небезпечну звірючку так, щоб вона не подряпала або не вкусила нас (я сам так хапав ласиць в Англії). Нарешті великим та вказівним пальцями він зважився взяти мене ззаду за поперек і, щоб краще роздивитися, підніс ярдів на три до очей. Вгадавши його намір, я, на своє щастя, настільки опанував себе, що не пручався, коли він, боляче стискуючи мої боки, щоб я не вислизнув з-поміж його пальців, тримав мене футів на шістдесят над землею. Я тільки дозволив собі звести вгору очі, благально скласти руки і вимовити кілька слів сумним, приниженим

тоном, який найбільше пасував до мого становища. Я весь час боявся, що він жбурне мною об землю, як ми кидаємо маленьке бридке звірятко, збираючись розчавити його. Але щаслива доля мене врятувала: мій голос та рухи, очевидно, зацікавили його, і він почав пильніше приглядатися до мене, ніби до якоїсь дивовижі, зачудовано дослухаючись до моєї членороздільної мови, хоч і не розумів її. Тим часом я не міг більше стриматись і почав стогнати, плакати та крутити головою, силкуючись показати, що своїми пальцями він завдає мені нестерпного болю. Він, здається, збагнув, чого я хочу, бо, піднявши полу камзола, обережно поклав мене туди і побіг до хазяїна — того самого заможного фермера, якого я першого побачив на полі.

Фермер, вислухавши (як я здогадався) все, що зміг йому розповісти про мене наймит, узяв соломинку, з добру палицю завбільшки і підняв нею поли мого камзола, думаючи, очевидно, що це якась особлива оболонка, дарована мені природою; потім він здмухнув мені з лоба волосся, щоб краще роздивитись моє обличчя. Скликавши своїх наймитів, він запитав їх (про це я дізнався згодом), чи не бачили й вони коли-небудь на полях інших звіряток, схожих на мене. Далі він обережно поставив мене навкарачки на землю, але я відразу звівся на ноги й почав повільно походжати сюди-туди, даючи зрозуміти цим людям, що не маю наміру тікати. Тоді вони, щоб краще бачити мої рухи, посідали всі долі круг мене. Я скинув капелюха і низенько вклонився фермерові. Потім упав навколішки, звів угору руки й очі і якнайголосніше промовив кілька слів; витягши з кишені гаманець із золотими монетами, я покірливо подав його фермерові. Велетень поклав гаманець на долоню і підніс його до самих очей, щоб краще роздивитись; потім, витягши з рукава шпильку, він кілька разів штрикнув нею в гаманець, але так і не здогадався, що це таке. Тоді я на мигах попросив його покласти руку на землю, відкрив гаманець і висипав йому в жменю все золото. Там було шість іспанських золотих, по чотири пістолі80 кожен, і щось із двадцять чи тридцять дрібніших монет. Послинивши мізинця, він підняв ним спочатку одну велику монету, потім другу і, як видно, так і не добравши, що воно може бути, знаками звелів мені заховати їх назад у гаманець, а

гаманець покласти до кишені, що я і зробив після невдалих спроб вручити йому золото в подарунок.

Поступово фермер переконався, що має справу з розумним створінням. Він раз у раз звертався до мене з словами, та голос його відлунював у моїх вухах, немов шум води в лотоках млина, дарма що говорив він дуже виразно. Я відповідав йому якомога голосніше, різними мовами, і велетень щоразу схиляв вухо ярдів на два до мене, але ми все-таки не могли порозумітися. Нарешті він відіслав наймитів жати, а сам вийняв з кишені хусточку, згорнув її вдвоє, поклав собі на ліву долоню і, спустивши руку до землі, запропонував мені злізти на неї. Я легко міг зробити це, бо долоня його була завтовшки не більше як фут. Я вирішив, що мені слід скоритися, а щоб не впасти, ліг на хусточку, простягтись на весь зріст; фермер для більшої безпеки вкрив мене хусточкою по самісіньке підборіддя і поніс додому. Там він покликав дружину й показав мене їй, але та заверещала й утекла, як тікають англійські жінки, уздрівши жабу або павука. Проте, побачивши згодом мою добру поведінку й те, що я слухняно корюся кожному знакові її чоловіка, вона примирилася зі мною і мало-помалу почала ставитись до мене дуже ласкаво.

Було близько полудня, і наймичка подала обід. Складався він з однієї лише м'ясної страви (як і годиться в господі звичайного хлібороба), а таріль, на якому її принесли, мав принаймні двадцять чотири фути в діаметрі. Родина, що зібралася за столом, складалася з фермера, його дружини, трьох дітей і старої бабусі. Коли всі посідали, фермер примістив мене неподалік від себе на столі, на висоті тридцяти футів від підлоги. Я страшенно боявся впасти й старався триматись якомога далі від краю стола. Жінка відкраяла мені маленький шматочок м'яса, вломила трохи хліба й поклала переді мною. Я низенько вклонився їй, витяг свій ніж та виделку і заходився їсти, чим страшенно захопив їх. Господиня послала наймичку принести найменшу чарку, в яку поміщалося близько двох галонів,81 і налила туди якогось напою. Ледве-ледве обхопивши посудину обіруч, я щонайпоштивіше випив до її милості і виголосив коротеньку промову по-англійському, намагаючись вимовляти кожне

слово якнайголосніше, чим викликав у моїх слухачів вибух сміху, що мало не оглушив мене. Трунок нагадував легке яблучне вино і був досить приємний на смак. Потім фермер кивком голови покликав мене; та я, дуже здивований усім баченим,— як то легко зрозуміє і дарує мені ласкавий читач,— дорогою спіткнувся об скоринку хліба і упав обличчям на стіл, не заподіявши собі, правда, ніякої шкоди. Підвівшися й помітивши, що моє падіння дуже схвилювало цих добрих людей, я помахав у себе над головою капелюхом (якого, бувши людиною вихованою, тримав під пахвою) і тричі скрикнув "ура" на знак того, що не забився. Та коли я підійшов до хазяїна (так я називатиму далі фермера), його найменший син, який сидів поряд, десятирічний пустун, схопив мене за ноги й підняв так високо, що я ввесь затрусився зі страху; але батько вихопив мене з його рук, і, давши синові такого ляпаса, що скинув би з сідла цілий ескадрон європейської кавалерії, звелів йому вийти з-за столу. Побоюючись, щоб хлопець не затаїв проти мене гніву, і згадавши, як наші діти люблять мордувати горобців, кролів, кошенят та цуценят, я впав навколішки і, показуючи пальцем на пустуна, дав, як міг, зрозуміти хазяїнові, що прошу його пробачити сина. Батько погодився, і хлопець знову сів до столу; а я підійшов і поцілував йому руку, яку хазяїн узяв і нею ніжно погладив мене.

Під час обіду на коліна до хазяйки скочив її улюблений кіт. Почувши позад себе шум, неначе від дванадцяти панчішних верстатів, я повернув голову й побачив, що то муркоче звір, судячи з розмірів його голови та лапи, утричі більший від нашого бика; його годувала та гладила хазяйка. Лютий вигляд цього звіра завдав мені великого страху, хоч я й стояв на протилежному кінці стола, футів за п'ятдесят від кота, а хазяйка міцно тримала його, щоб він не кинувся і не схопив мене у свої пазури. Та виявилося, що мені не загрожувала небезпека, бо кіт зовсім не звернув на мене уваги, навіть коли хазяїн підніс мене ярдів на три до нього. Я нерідко чув, та й сам пересвідчився в цьому під час своїх подорожей, що хижі звірі завжди нападають на тих, хто від них тікає або виявляє страх перед ними, і вирішив у цьому небезпечному становищі нічим не показувати занепокоєння. П'ять або шість разів я хоробро пройшовся перед самісінькою мордою кота — не далі як за пів-ярда,— і він не те що

не займав мене, а ще й відсувався назад, немов лякався більше, ніж я. Троє чи четверо собак, що під час обіду — як то звичайно буває по фермерських господах — увійшли в кімнату, лякали мене менше, хоч один із них — дог — був учетверо більший від слона, а другий — хорт — ще вищий, але худіший за нього.

Під кінець обіду ввійшла мамка з однорічною дитиною на руках. Дитина зразу помітила мене і, думаючи, що то нова цяцька, з притаманною немовлятам красномовністю заверещала так, що крик її напевне почули б на Лондонському мосту, якби вона була в Челсі.82 Мати, щоб побавити свою улюбленицю, взяла мене й піднесла до дитини, що миттю схопила мене за поперек і засунула мою голову собі в рот. Я скрикнув так голосно, що пустунка, злякавшись, упустила мене з рук, і я неминуче скрутив би собі в'язи, якби мати не підставила свій фартух. Щоб заспокоїти дитину, мамка почала забавляти її торохтілкою — вона нагадувала барило, повне великих каменюк, і була прив'язана канатом до поперека дитини. Та все було марно, і тоді мамці довелося вдатись до крайнього засобу, давши дитині грудь. Мушу признатись, що жодна річ ніколи не викликала в мене більшої огиди, ніж ця велетенська грудь, і я не можу ні з чим порівняти її, щоб дати допитливому читачеві хоч якесь уявлення про її розмір, форму та колір. Вона випиналася на шість футів, а в обводі мала не менш ніж шістнадцять. Сосок був завбільшки як половина моєї голови, а поверхня його, як і вся шкіра навколо, так рясно засіяна плямами, прищами та ластовинням, що чогось гидотнішого й уявити собі не можна. Я бачив усе це зблизька, бо мамка, щоб було зручніше годувати, сіла, а я стояв на столі. Це навело мене на деякі роздуми з приводу гарної шкіри наших англійських дам, які здаються нам такими вродливими лише тому, що вони однакового з нами зросту, а їхні вади можна бачити тільки крізь збільшувальне скло, що ясно показує, яка насправді груба, шорстка й погано забарвлена найніжніша й найбіліша шкіра.

Пригадую, що коли я був у Ліліпутії, колір обличчя тих малесеньких людей здавався мені найпрекраснішим у світі. А коли одного разу я заговорив на цю тему з одним із тамтешніх учених, щирим моїм

приятелем, то він сказав, що обличчя моє здається йому здаля куди кращим і не таким горбкуватим, як зблизька, коли я беру його на руки й підношу до свого лиця, яке з першого погляду, признався він, просто вжахнуло його. Він казав, що бачить у моїй шкірі глибокі ями, що кожна волосинка моєї бороди вдесятеро грубша за щетину кабана, а колір обличчя — строкатий і взагалі неприємний для ока. Тим часом, дозволю собі зауважити, я не темніший на виду за більшість моїх земляків-чоловіків і дуже мало засмаг, подорожуючи. З другого боку, розмовляючи зі мною про дам імператорського двору, він часто говорив, що в одної — ластовиння, в другої — завеликий рот, в третьої — довгий ніс, але я цього ніяк не міг добачити. Хоча такі міркування не дуже нові, я хочу поділитись ними, щоб читач не подумав, ніби оті велетні — справді потвори. Навпаки, треба визнати, що вони — гарний народ; зокрема, риси обличчя мого хазяїна, коли я дивився на нього з землі, з відстані в шістдесят футів, здавались дуже пропорційними, дарма що він простий фермер.

По обіді хазяїн пішов до своїх наймитів, наказавши дружині, як я догадався про те з його тону та жестів, подбати про мене. Я дуже стомився і хотів спати. Помітивши це, хазяйка поклала мене на своє ліжко і вкрила чистою білою носовою хусткою, куди більшою й цупкішою, ніж грот нашого військового корабля.

Я проспав години зо дві, й мені приснилося, ніби я вдома, з дружиною та дітьми; тому я страшенно зажурився, коли, прокинувшись, побачив себе у величезній кімнаті футів двісті або триста завширшки та двісті заввишки, на широчезному — не менш як двадцять ярдів — ліжку. Моя хазяйка в якихось домашніх справах вийшла з дому й замкнула двері на ключ. Ліжко височіло над підлогою ярдів на вісім, а тим часом природна потреба настійно змушувала мене зійти з нього. Кликати когось я не наважувався, а якби й покликав, це однаково було б марно, бо мій слабкий голос навряд чи долинув би через такий великий простір до кухні, де була тоді вся родина. Поки я перебував у такій скруті, два пацюки видряпались по запоні на ліжко й забігали по ньому, принюхуючися. Один з них підбіг близько до мого обличчя і я,

вжахнувшися, скочив на ноги й видобув для захисту тесак. Ці страшелезні тварюки зухвало напали на мене з обох боків, і одна з них торкнулася передньою лапою мого коміра, але мені пощастило розпороти їй черево перше, ніж вона встигла заподіяти мені шкоду. Пацюк упав мені до ніг, а другий, побачивши сумну долю товариша, кинувся навтіки, теж залишаючи кривавий слід з великої рани на спині. Вчинивши цей подвиг, я став любенько походжати по ліжку, щоб звести дух і заспокоїтися. Пацюки були зростом з великих собак, але куди моторніші та лютіші, отож, якби перед сном я зняв пояс із тесаком, вони, безперечно, розірвали б мене на шматки і зжерли. Я виміряв хвіст мертвого пацюка: він був без одного дюйма два ярди завдовжки. Мені гидко було стягати пацюка з ліжка, де він ще спливав кров'ю; помітивши в ньому деякі ознаки життя, я сильним ударом перетяв йому шию і зовсім доконав його.

Незабаром увійшла до кімнати хазяйка і, побачивши, що я ввесь у крові, підбігла до ліжка й узяла мене на руки. Я показав на мертвого пацюка, сміхом та знаками даючи їй зрозуміти, що він не заподіяв мені шкоди. Жінка надзвичайно зраділа і, покликавши наймичку, звеліла їй взяти пацюка щипцями і викинути у вікно. Потім вона поставила мене на стіл; я показав їй свій скривавлений тесак, витер його об полу і вклав у піхви. Мені дуже кортіло зробити ще щось, чого ніхто інший замість мене зробити не міг, і я всіляко намагався пояснити хазяйці, щоб мене спустили на підлогу. Коли ж вона поставила мене долі, я посоромився показати виразніше, чого мені треба, і лише тицяв пальцем на двері та раз у раз уклонявся. Добра жінка хоч і з великими труднощами, але збагнула, нарешті, в чому річ; вона знов узяла мене на руки, винесла в садок і опустила на землю. Відійшовши ярдів на двісті вбік, я на мигах попросив її не дивитись і не йти слідом за мною, тоді заховався між двома листками щавлю і там справив природну потребу.

Сподіваюся, ласкавий читач пробачить мені всі ці дрібні деталі. Хоч якими незначними вони можуть видатися для людей обмежених, вони, проте, допоможуть філософові збагатити свої думки та уяву і використати їх для громадського та приватного добра, що й було єдиною

моєю метою, коли я вирішив пустити в світ оцей та інші описи своїх мандрів; я найбільше дбаю про правду й уникаю будь-яких прикрас чи то наукового, чи то літературного характеру. Що ж до цієї моєї подорожі, то вона справила на мене таке сильне враження і так глибоко закарбувалася в моїй пам'яті, що, переносячи ті пригоди на папір, я не обминув ані найменшої подробиці. Але згодом, прискіпливо переглядаючи рукопис, я викреслив багато не дуже важливих місць, які були в першому варіанті, боячись докорів за нудність та дріб'язковість, у яких так часто і, мабуть, небезпідставно звинувачують мандрівників.

Розділ II

Портрет фермерової доньки. Автора везуть до сусіднього міста, а потім до столиці. Подробиці його подорожі.

Хазяйка моя мала дев'ятирічну доньку, дуже розвинену, як на свій вік; вона майстерно шила й вигадливо вбирала свою ляльку. Удвох з матір'ю вони влаштували мені постіль у ляльковій колисці, поставили її у шухлядку, а шухлядку помістили на привішену до стелі дошку, щоб убезпечити мене від пацюків. Ця споруда правила мені за спальню, поки я жив у них, але вони вносили в неї деякі поліпшення в міру того, як я опановував їхню мову і казав їм про свої потреби. Дівчинка була така спритна, що, побачивши тільки один або два рази, як я скидаю з себе одяг, навчилася одягати й роздягати мене; проте я ніколи не зловживав її послугами і волів робити це сам. Вона пошила мені сім сорочок та ще деяку білизну, взявши найтоншого, але грубшого, ніж наше рядно, полотна, і завжди сама прала ту білизну. Вона ж таки була моєю вчителькою і вчила мене їхньої мови, називаючи кожну річ, на яку я показував пальцем, тож через кілька днів я міг уже попросити всього, чого б мені не забажалося. Вдача у неї була напрочуд лагідна, зріст, як на її вік, невеликий, не більше як сорок футів. Вона назвала мене Грілдріг, і це ім'я так і залишилось за мною — спочатку в родині фермера, а потім і в усьому королівстві. Це ім'я означає те саме, що латинське homunculus, італійське homunceletino і англійське mannikin — чоловічок. Їй найбільше я завдячую те, що лишився живим у тій чужій

країні. Ми ніколи не розлучалися, поки я жив там. Я звав її Гламделкліч, тобто нянечка, і був би дуже невдячним, якби не згадав тут з пошаною про її піклування та увагу до мене. Щиро бажаючи віддячити їй так, як вона на те заслуговує, я натомість став мимовільною, але згубною для неї причиною неласки, якої вона — як я маю багато підстав боятися — зазнала.

Незабаром сусіди довідались про мене, і кругом пішов поголос, ніби мій хазяїн знайшов у полі якусь дивовижну тваринку, завбільшки як сплекнак, усією своєю будовою разюче подібну до людини; вона до того ж точно наслідує всі людські рухи і навіть розмовляє своєю власною мовою, але знає вже чимало і їхніх слів, ходить і стоїть на двох ногах; лагідна й слухняна; підходить, коли її кличуть, і робить усе, що їй наказують; руки, ноги і все тіло її надзвичайно малі, а обличчя ніжніше, як у панської трирічної доньки. Один фермер, що жив коло нас і більше за інших приятелював з моїм хазяїном, умисне прийшов дізнатися, чи слушні ці чутки. Мене зараз же поставили на стіл, і я ходив там, витягав з піхов тесак і вкладав його назад, уклонявся, вітаючи гостя; його мовою питав, як він себе почуває, і висловлював радість, що бачу його,— точнісінько так, як навчала мене моя маленька нянечка. Старий гість мав поганий зір і, щоб краще розглянути мене, начепив собі на ніс окуляри. Глянувши на його очі, що блищали за скельцями, неначе два повні місяці за двома вікнами, я зареготався від щирого серця. Мої хазяїни, зрозумівши причину цих веселощів, підхопили той сміх, а старий дурень страшенно розсердився. Він мав славу великого скнари, і, на жаль, цілком справедливо: клятий стариган порадив моєму хазяїнові в базарні дні показувати мене за гроші в найближчому місті, до якого було з півгодини верхової їзди, тобто близько двадцяти двох миль. Побачивши, як вони з моїм хазяїном шепочуться та іноді показують на мене пальцем, я здогадався, що вони готують мені якусь прикрість; зі страху мені здалося навіть, що я зрозумів деякі їхні слова. Другого ранку Гламделкліч, моя маленька нянечка, хитро вивідавши все від матері, розповіла мені, що саме вони вирішили. Бідна дівчинка пригорнула мене до грудей і заплакала з горя та сорому. Вона боялася, що грубі прості люди на смерть затискають мене або, взявши в руки, покалічать.

Гламделкліч знала, який я скромний, як пильную своєї честі і якою образою буде для мене таке виставляння за гроші на потіху грубої юрби. Вона сказала, що тато й мама пообіцяли віддати їй Грілдріга в її цілковиту власність, але тепер вона бачить, що вони її обдурили, як і торік, коли подарували ягнятко, а потім продали його різникові, ледве воно відгодувалося. Щодо мене, то, мушу признатись, я був уражений менш за неї. В мені завжди жила надія рано чи пізно знов дістати волю; отож, бувши чужинцем у цій країні, я не вбачав для себе ніякої ганьби в тому, що мене виставлятимуть напоказ. Я думав, що на батьківщині ніхто не закидатиме мені цього, бо в моєму становищі таку образу мусив би стерпіти сам король Великобританії.

Послухавшись свого приятеля, мій хазяїн найближчого базарного дня повіз мене в скриньці до сусіднього міста, взявши з собою й донечку, мою няньку, яку посадовив на подушку позад сідла. В скриньці, закритій з усіх боків, були дверцята, щоб я міг виходити і входити, та кілька продухвин для свіжого повітря. Піклуючись про мене, дівчинка не забула покласти туди й пуховик із ліжка своєї ляльки, щоб я міг полежати. Дарма що ми їхали тільки півгодини, дорога страшенно втомила й виснажила мене. За кожним кроком кінь ступав не менше як на сорок футів і хитався, наче корабель, що під велику бурю то підіймається, то падає вниз, тільки куди частіше. Проїхали ми трохи більше, ніж від Лондона до Сент-Олбенса.83 Мій хазяїн спинився у заїзді, де завжди оселявся, приїздячи до міста, і, порадившися з господарем заїзду та закінчивши всі необхідні приготування, послав гралтрада, або кликуна, сповістити всьому місту, що в "Зеленому орлі" показуватимуть чудну тварину, не більшу за сплекнака (місцевий звірок, футів шести завдовжки і дуже зграбний), а будовою тіла надзвичайно подібну до людини, і та тваринка вміє вимовляти багато слів та робити силу цікавих штук.

Мене поставили на стіл у найбільшій кімнаті заїзду, яка мала розмір щось із триста на триста футів. Біля столу на низенькому стільці стала моя нянечка, яка мала пильнувати мене та демонструвати мої дивовижні здібності. Щоб не було натовпу, мій хазяїн пускав у кімнату не більше як

тридцять чоловік заразом. Виконуючи накази дівчинки, я походжав по столу, а вона питала мене про те, на що я вже вмів відповісти по-їхньому, і я відповідав якомога голосніше. Я часто звертався до глядачів, то засвідчуючи їм свою пошану, то запрошуючи відвідати мене ще раз, то вимовляючи кілька інших завчених мною фраз. Я брав наперсток з вином, який дала мені Гламделкліч замість келиха, і пив за їхнє здоров'я; видобував тесак і вимахував ним так, як роблять майстри фехтування в Англії. Моя нянечка дала мені соломинку, і я робив з нею вправи, як із списом, чого навчився ще замолоду. Того дня мене показали дванадцятьом партіям глядачів, і перед кожною з них я мусив повторювати всі ці дурниці, аж поки зовсім знемігся від утоми та досади. Бо ті, хто бачив мене, нарозповідали в місті таких чудес, що люди плавом пливли до заїзду й мало не висадили дверей, ломлячись до кімнати. У своїх власних інтересах хазяїн не дозволяв нікому, крім моєї нянечки, торкатися до мене і для більшої безпеки лави круг столу розставив так, щоб до мене не можна було дотягтися рукою. Проте якийсь лихий школяр, добре націлившись, мало не влучив мене горіхом і неминуче розтрощив би мені голову, якби горіх — з гарбуз завбільшки — не пролетів мимо. Я з задоволенням побачив, як глядачі, полатавши молодому бешкетникові боки, витурили його з кімнати.

Мій хазяїн оголосив у місті, що знов показуватиме мене найближчого базарного дня, а тим часом заходився майструвати мені зручніший екіпаж; і це було дуже до речі, бо перша моя подорож та безперервне восьмигодинне розважання публіки так стомили мене, що я ледве тримався на ногах і не міг вимовити жодного слова. Тільки через три дні я трохи оклигав, але й дома не мав спокою через сусідів, які, прочувши про мій успіх, приїздили до мого хазяїна за сто миль, щоб подивитись на мене. Протягом короткого часу нас відвідало не менше як тридцять чоловік з жінками та дітьми (бо країна та дуже багатолюдна), і мій хазяїн, показуючи мене, брав щоразу як за повну кімнату, хоч би присутня була тільки одна родина. Отож, хоч мене й не возили до міста, я не мав відпочинку всі дні тижня, крім середи, що заступає в них неділю.

Зрозумівши, що на мені можна заробляти добрі гроші, хазяїн вирішив повезти мене до найголовніших міст королівства. Призапасивши все потрібне для далекої подорожі та влаштувавши свої домашні справи, він попрощався з дружиною і 17 серпня 1703 року, приблизно через два місяці після того, як я прибув до них, вирушив зі мною та з Гламделкліч до столиці, розташованої в самому центрі країни, тисячі за три миль від нашого дому. Свою доньку Гламделкліч він знову посадовив позад себе. Вона везла мене на колінах, у скриньці, прив'язаній їй до пояса. Дівчинка вимостила скриньку всередині якнайм'якіше і оббила її найтоншою тканиною, поставила туди ліжко своєї ляльки, приготувала мені білизну та інші необхідні речі — одне слово, постаралася влаштувати все якомога краще. За нами їхав тільки один хлопець-наймит, що віз наш багаж.

Мій хазяїн мав намір відвідати по дорозі всі міста, а подекуди й збочувати на п'ятдесят або сто миль від шляху до великого села або маєтку якогось вельможі, де він сподівався мати зиск. Ми їхали повільно, роблячи на день сто сорок — сто шістдесят миль, бо Гламделкліч жаліла мене й просила батька не поспішати, кажучи, що труська їзда верхи стомлює її. Часто, на моє бажання, вона виймала мене із скриньки, щоб я міг дихнути свіжим повітрям і оглянути околиці, але завжди міцно тримала мене за шлейки. Ми переїхали п'ять чи шість річок, куди глибших і ширших, ніж Ганг або Ніл, і не бачили майже жодного струмка, вужчого за Темзу під Лондонським мостом. Так ми подорожували десять тижнів, і мене показували у вісімнадцяти великих містах, не рахуючи багатьох сіл та окремих осель.

26 жовтня ми прибули до столиці, що звалася Лорбрулгруд, або по-нашому Окраса Світу. Хазяїн зупинився в заїзді на головній вулиці, недалеко від королівського палацу, і своїм звичаєм негайно виставив об'яви з докладним описом моєї особи та моїх якостей. Він найняв велику кімнату з триста або й чотириста футів завширшки. У ній він поставив стіл футів шістдесят у діаметрі, на якому я мусив виробляти свої вправи. Стіл цей був обнесений загородкою на три фути від краю і такої ж висоти, щоб я не впав додолу. Показували мене щодня по десять разів,

на загальний подив та втіху. Тепер уже я непогано розмовляв їхньою мовою і розумів усе, що мені казали. Крім того, я вивчив їхній алфавіт і міг сяк-так прочитати деякі фрази, бо Гламделкліч і дома, і в дорозі кожної вільної хвилинки вчила мене. При ній була кишенькова книжечка, трохи більша за Сансонів атлас,84 що містила в собі короткий катехізис для дівчаток. З неї вона й учила мене читати та пояснювала слова.

Розділ III

Автора викликають до двору. Королева купує його у фермера і представляв королю. Автор дискутує з найбільшими вченими його величності. Для автора влаштовують приміщення в палаці. Королева виявляє до нього велику ласку. Він боронить честь своєї батьківщини. Його сварки з карликом королеви.

Безнастанна щоденна праця — протягом кількох тижнів — помітно відбилася на моєму здоров'ї. Що більше заробляв мій хазяїн, то зажерливішим він ставав, а я тим часом утратив апетит і перевівся на справжній скелет. Побачивши це, фермер подумав, що я скоро помру, і вирішив, поки я ще живий, використати мене. Коли він саме міркував, як зробити це найкраще, до нього з'явився слардрел, або королівський ад'ютант, з наказом негайно приставити мене до двору на розвагу королеві та її фрейлінам. Декотрі з них уже бачили мене і переказували дивні речі про мою красу, вишукану поведінку та розум. Мої манери зачарували й королеву з усім її почтом. Я впав на коліна і просив ласкаво дозволити мені поцілувати ногу її величності. Але великодушна королева85 простягла мені свій мізинець, і я, стоячи на столі, обхопив його обома руками і шанобливо притулився вустами до його кінчика. Королева поставила мені кілька загальних запитань про мою батьківщину та мандри; я відповів на них якомога стисліше й змістовніше. Далі королева запитала, чи хотілося б мені жити при дворі. Я схилився аж до стільниці й смиренно відповів, що я — раб свого хазяїна, але, якби це залежало від мене, з гордістю присвятив би своє життя служінню її величності. Тоді вона спитала мого хазяїна, чи згодний він продати мене за добру ціну. Той, боячись, що я не проживу й місяця,

зрадів нагоді позбутися мене і заправив тисячу золотих, які йому зразу й видали. Кожен золотий був такий завбільшки, як вісімсот моїдорів,86 але, якщо взяти до уваги співвідношення між усіма речами в тій країні та в Європі і високу ціну на золото у них, ця сума навряд чи перевищить тисячу англійських гіней. Далі я сказав королеві, що, ставши смиренним слугою і васалом її величності, я наважуюсь попросити ласки, щоб Гламделкліч, яка досі з такою добротою і так уміло доглядала мене, взяли до двору і залишили й надалі моєю нянькою та вчителькою. Її величність задовольнила моє прохання і легко дістала на це згоду фермера, якому приємно було бачити свою доньку придворною дамою, а бідна дівчинка не могла приховати своєї радості. Мій колишній хазяїн попрощався зі мною, сказавши, що залишає мене на гарній службі, але я не відповів йому на те ні слова й ледве кивнув головою. Королева помітила мою холодність і, коли фермер вийшов з кімнати, запитала про її причину. Я насмілився відповісти її величності, що вдячний своєму колишньому хазяїну тільки за те, що він не розтрощив голови бідному, безневинному створінню, випадково знайденому на полі; проте гадаю, що цілком розплатився з ним тими грішми, які він заробив, показавши мене половині королівства і потім продавши її величності за велику суму. Я також розповів, що робота, яку він примушував мене виконувати, могла б доконати вдесятеро витривалішу істоту, що я зовсім занапастив здоров'я, день у день ранку до вечора розважаючи всякий набрід, і що якби мій хазяїн не побоювався за моє життя, то її величність навряд чи придбала б мене так дешево. Але тепер під охороною такої великої й доброї владарки — окраси природи, улюбленици всього світу, втіхи своїх підданців і фенікса87 творіння — я не страшуся нічого й сподіваюся, що побоювання мого хазяїна виявляться безпідставними, бо сама її найясніша присутність відновлює мої сили.

Така була суть моєї промови, виголошеної з чималими труднощами й багатьма незграбними висловами. Остання частина її відповідала манері висловлюватись, заведеній у тій країні, й складалася переважно з фраз, яких навчила мене Гламделкліч по дорозі до палацу.

Королева поблажливо поставилася до моєї невправності у мові, зате була вельми здивована, виявивши стільки розуму та здорового глузду в такій маленькій істоті. Взявши мене в руку, вона понесла мене до короля, що сидів тоді у себе в кабінеті. Його величність, дуже поважний і суворий на вигляд монарх, спершу не розгледів мене як слід і холодно спитав у королеви, відколи це стала вона кохатись у сплекнаках (я лежав ниць на правій долоні її величності, і він, очевидно, вважав мене за звірятко). Тоді королева, жінка напрочуд розумна й дотепна, поставила мене на письмовий стіл і звеліла розповісти свою історію. В небагатьох словах я розказав усе, а Гламделкліч, яка стояла коло дверей кабінету, не бажаючи й на хвилину спускати мене з ока, підтвердила, коли її пустили в кімнату, все, що сталося зі мною від часу мого прибуття до них.

Король був чи не найосвіченішою людиною88 у своїх володіннях і досконально вивчив філософію, а надто математику; проте, придивившись уважно до мого вигляду та рівної постави й ходи, спершу, доки я не заговорив, він подумав, що перед ним механічна лялька, зроблена спритним годинникарем (такі речі у їхній країні роблять надзвичайно майстерно). Почувши мою розумну й доладну мову, він не міг приховати свого подиву. Але оповідання про мій приїзд до його королівства його не задовольнило, і він вирішив, що все це вигадали Гламделкліч та її батько і що вони навчили мене так говорити, аби продати дорожче. З цих міркувань його величність почав розпитувати мене ще про деякі речі, але незмінно діставав цілком доладні відповіді, тільки висловлені не зовсім правильною мовою та з чужоземним акцентом; крім того, я іноді вживав засвоєних у домі фермера селянських зворотів, що аж ніяк не пасували до вишуканого придворного стилю.

Король послав по трьох видатних вчених, які, за тамтешнім звичаєм, відбували на той час тижневе чергування при дворі. Ці пани, уважно вивчивши мій зовнішній вигляд, прийшли до трьох різних висновків. Вони погоджувалися тільки на тому, що мене створено поза нормальними законами природи, бо я не здатний захищати своє життя, ні прудко бігаючи, ні лазячи по деревах, ні копаючи нори в землі. Пильне

обстеження моїх зубів довело їм, що я належу до м'ясоїдних тварин, але вони не могли уявити собі, чим я годуюся, якщо не їм слимаків та інших комах (це припущення вони з допомогою численних наукових аргументів відхиляли), бо майже всі чотириногі далеко сильніші за мене, а польова миша та інші дрібні тварини для мене занадто прудкі. Один з цих мудріїв висловив навіть гадку, що я ембріон або недоносок. Проте інші два відкинули таку думку, зауваживши, що всі частини мого тіла цілком розвинені і що я прожив уже багато років,— про це, мовляв, свідчить моя борода, волоски якої вони виразно розгледіли крізь лупу. Мій малий зріст, який ні з чим не можна було порівняти, не дозволяв їм визнати мене й за карлика, бо улюбленець королеви, найменший відомий карлик у тій країні, був усе ж таки щось із тридцять футів заввишки. По довгих суперечках вони одностайно вирішили, що я являю собою релплам скалкат, або, перекладаючи буквально, lusus naturae;89 таке визначення цілком відповідає і сучасній європейській філософії, професори якої, зневажливо відкинувши застаріле посилання на приховані причини, з допомогою якого послідовники Арістотеля марно намагаються прикрити своє неуцтво, винайшли цей дивовижний спосіб розв'язання всіх труднощів, надзвичайно збагативши людські знання.

Після того як вони зробили цей остаточний висновок, я попросив вислухати і мене. Звернувшись до його величності, я запевнив його, що приїхав з країни, де живуть мільйони істот обох статей такого зросту, як я, і де всі тварини, рослини й будівлі мають відповідні розміри; отже, там я так само здатний захищати своє життя і здобувати їжу, як робить це тут перший-ліпший із підданих його величності; отака була моя відповідь на всі аргументи вчених. На це вони, зневажливо посміхаючись, відказали, що я добре засвоїв науку, яку дав мені фермер. Король виявив себе куди розумнішим за цих мудріїв і, відпустивши їх, послав по фермера, який, на щастя, не встиг ще виїхати з міста. Розпитавши спершу його самого, а потім влаштувавши йому очну ставку зі мною та дочкою, король став схилятися до думки, що наші розповіді, можливо, недалекі від істини. Він попросив королеву оточити мене особливим піклуванням і дозволив Гламделкліч залишитися коло мене, бо бачив, як міцно ми подружилися. При дворі їй дали цілком пристойну окрему

кімнату, призначили до неї виховательку, щоб завершити її освіту, і дали одну служницю, що одягала її, та ще двох для інших послуг. Зате весь догляд за мною був покладений на неї. Королева замовила придворному теслярeві, за зразком, ухваленим мною спільно з Гламделкліч, скриньку, що правила мені за спальню. Тесляр той був великий мастак і за три тижні зробив під моїм наглядом дерев'яну кімнату в шістнадцять футів завдовжки і завширшки та в дванадцять заввишки, з відсувними вікнами, дверима й двома шафками в стіні, як то бував в спальнях лондонських будинків. Стеля була на двох завісках, і це давало Гламделкліч змогу виймати щоранку виготовлене меблярем її величності ліжко, щоб провітрювати його, власноручно прибирати, а ввечері ставити назад, знову спускаючи стелю. Інший добрий майстер, відомий мистецьким виготовленням усяких дрібничок, зробив для мене з матеріалу, подібного до слонової кістки, два крісла з бильцями, а також два столи та комод. Всі стіни кімнати, підлога та стеля були оббиті зсередини м'якою тканиною, щоб запобігти нещасливим випадкам, які могли статися від необережності носіїв, і зменшити поштовхи під час переїздів у кареті. З остраху перед мишами та пацюками я попросив зробити мені замок на двері, і по багатьох спробах слюсар виготував замок; найменший з усіх бачених там, але в Англії на воротах одного панського будинку мені трапилося бачити й більший. Ключ від нього я завжди носив у кишені, боячись, щоб Гламделкліч не загубила його. Для мого одягу королева звеліла взяти щонайтоншого шовку, трохи товщого проти наших ковдр; мені ньому було дуже незручно, поки я не призвичаївся, убрання пошили за тамтешньою модою, що почасти нагадувала перську, почасти китайську, і воно мало цілком скромний та пристойний вигляд.

Королева так уподобала моє товариство, що не могла обідати без мене. На її столі, біля лівого ліктя її величності, завжди ставили мій столик та стілець; Гламделкліч допомагала й прислужувала мені, стоячи на стільці біля столу. В мене був срібний сервіз, що складався з тарелів, тарілок та іншого посуду, але в порівнянні з посудом королеви він виглядав не більшим за ляльковий, який я бачив колись у лондонській крамниці іграшок. Цей сервіз моя маленька нянечка носила в срібній-таки шкатулці у себе в кишені; за столом вона подавала мені потрібний

посуд, а по обіді сама мила та чистила його. За одним столом з королевою, крім мене, обідали тільки дві її доньки-принцеси — старша, шістнадцяти років, та молодша, що мала тринадцять років і один місяць. Звичайно королева сама клала мені на тарілку шматок м'яса і з цікавістю спостерігала, як я відрізаю від нього крихітні шматочки. Сама ж королева (вона насправді мала поганий апетит) ковтала заразом стільки, що вистачило б десяткові англійських фермерів на добрий обід, і попервах я не міг на це без огиди дивитися. Крило жайворонка, разів у дев'ять більше за крило нашого дорослого індика, вона перекушувала разом з кістками, клала в рот шматок хліба завбільшки як два наші дванадцятипенсові буханці і одним духом вихиляла свою золоту чашу, не меншу за нашу бочку. Ножі в неї були такі, як дві наші коси, якби їх випрямити на кіссі; виделки, ложки й усе інше начиння було відповідного розміру. Пригадую, коли одного разу Гламделкліч понесла мене, щоб показати кілька накритих столів у палаці, де лежало разом по десять, а то й дванадцять цих величезних ножів і виделок, то мені здалося, що я ще зроду не бачив жахливішого видовища.

При дворі заведено, що кожної середи (цей день, як я вже казав, відповідає там нашій неділі) вся королівська родина обідає разом у покоях його величності; а що я незабаром став великим улюбленцем короля, то на таких обідах мій стіл і стілець ставили біля лівої його руки перед однією з сільниць. Його величність залюбки розмовляв зі мною, розпитуючи про європейські звичаї, релігію, закони, урядування та освіту, на що я відповідав якомога докладніше. Розум король мав такий ясний, а судження такі точні, що, слухаючи мою розповідь, він висловлював дуже глибокі думки й робив влучні зауваження. А втім, мушу признатися, що після одної моєї промови, коли я трохи надміру багатослівно розводився про мою любу батьківщину, про нашу торгівлю, війни на морі та на суходолі, про релігійні чвари, політичні партії, король не витримав,— тут, очевидно, далися взнаки упередження, прищеплені вихованням,— поставив мене на свою праву долоню і, гладячи по спині лівою, щиро розреготався і спитав, хто я — віг чи торі. Потім, обернувшися до прем'єр-міністра, що стояв позаду, тримаючи білий жезл завдовжки з грот-щоглу на "Царственому монарху",90 король зауважив, яка нікчемна

ота пиха — людське величання, коли її наслідують і такі мізерні комахи, як я. А проте, сказав він, я ладен заприсягтися, що й у цих створінь є свої титули та ордени; вони ліплять собі гнізда та риють нірки, називаючи їх будинками та містами; вони вихваляються вбранням та каретами; вони кохають, воюють, сперечаються, обдурюють та зраджують одне одного. Він говорив і далі всякі подібні речі, а я аж мінився на виду з обурення таким презирливим трактуванням нашої благородної батьківщини — законодавиці мистецтва і воєн, пострахy Франції, судді всієї Європи, осередку доброзвичайності, благочестя та справедливості, предмета гордості й заздрості всього світу.

Проте моє становище не дозволяло мені гніватися на заподіяну образу; отож, добре розміркувавши, я став вагатись і не міг уже сказати напевне, чи маю я право ображатися. Проживши серед них кілька місяців, я настільки звик як до їхньої зовнішності й мови, так і до відповідних розмірів усіх бачених там речей, що зовсім перестав боятися їхнього зросту та вигляду й, щиро кажучи, мабуть, і сам сміявся б не менше за короля та його вельмож, якби здибав раптом англійських лордів та леді у їхніх пишних святкових убраннях, з їхньою поважною ходою, бундючними вихилясами та пустою балаканиною. Я мимоволі сміявся з самого себе, коли королева, поставивши мене собі на долоню, підходила до дзеркала, що на весь зріст відбивало наші постаті. Та й справді, не було нічого смішнішого за це видовище, і мені зрештою почало навіть здаватися, що я й справді набагато поменшав проти звичайного свого зросту.

Ніхто не дратував і не зневажав мене так, як карлик королеви, якого до мого приїзду вважали за найменшу людину в державі (здається, він справді не мав на зріст і тридцяти футів); тепер, побачивши куди меншу від себе істоту, він зовсім знахабнів і завжди чванився та пишався переді мною, коли проходив передпокоєм королеви, де я стояв на столі, розмовляючи з придворними; він ніколи не пропускав нагоди зачепити мене гострим словом або кинути якийсь дотеп про мій малий зріст. Я міг мститися тільки тим, що називав його своїм братом, викликав на поєдинок і взагалі відповідав так, як то ведеться серед придворних

пажів. Одного дня, за обідом, це лихе щеня так розлютилося на якісь мої слова, що видерлося на бильце крісла її величності, схопило мене за поперек, коли я найменше сподівався цього, вкинуло у велику срібну чашу з вершками й дременуло чимдуж геть. Я поринув по саму маківку, і, якби не вмів добре плавати, мені довелося б дуже скрутно, бо Гламделкліч на той час була на другому кінці кімнати, а королева так розгубилася, що не могла допомогти мені. Та моя маленька нянечка прибігла й вирятувала мене з біди, хоч я й проковтнув уже з кварту вершків. Мене відразу ж поклали в постіль, і я відбувся тільки втратою костюма, що зовсім зіпсувався. Карлика жорстоко відшмагали різками й на покару присилували випити всі вершки з чаші, куди він укинув мене. Відтоді він остаточно втратив ласку королеви, і невдовзі вона подарувала його одній знатній дамі; отож ми з ним більше не бачилися — на превелике моє задоволення, бо не знаю, до чого могла дійти злість цього виродка, якби він лишився при дворі.

Перед цим він утнув зі мною один брутальний жарт, який хоч і насмішив королеву, але водночас і розсердив її; вона зараз же прогнала б зловмисника, якби я великодушно не заступився за нього. Її величність узяла собі на тарілку мозкову кістку і, вийнявши з неї мозок, поставила кістку сторчма назад на великий таріль. Карлик, скориставшися з того, що Гламделкліч відійшла до буфета, здерся на стільчик, на якому вона завжди стояла, доглядаючи мене під час обіду, схопив мене обіруч і, стиснувши мені ноги, встромив по пояс у кістку, де я й стирчав деякий час, являючи собою вкрай кумедне видовище. Мабуть, минула щонайменше хвилина, поки побачили, що сталося зі мною, бо кричати я вважав не гідним себе. В королівській родині рідко їдять страви гарячими, і я не обпік собі ніг, але мої панчохи й штани були у прикрому стані. Карлика, завдяки моєму заступництву, покарали тільки тим, що добре відбатожили.

Королева не раз глузувала з моєї полохливості і часто питала, чи всі в нашій країні такі боягузи, як я. Спричинилося до цього ось що: в королівстві тому влітку дуже багато мух, і, коли я обідав, ці кляті комахи, кожна завбільшки з данстеблського жайворонка,91 весь час дзижчали

круг моєї голови і не давали спокійно їсти. Іноді вони навіть сідали на страву, залишаючи на ній свій огидний послід або яєчка, які я дуже добре бачив, але тубільці не помічали того, бо їхні величезні зорові органи не так чітко розрізняли дрібні речі, як мої очі. Іноді мухи сідали мені на ніс або на лоб і боляче кусали мене; вони гидко смерділи, і я виразно бачив ту липучу речовину, що, як кажуть наші природознавці, дає їм змогу лазити по стелі догори ногами. Я мав багато клопоту, боронячись від цих мерзенних тварин, і мимоволі здригався, коли вони сідали мені на обличчя. Улюбленою розвагою карлика було спіймати у жменю кілька мух, як ото роблять наші школярі, і потім кинути їх мені в лице, щоб налякати мене й потішити королеву. Мене рятував тільки ніж, яким я рубав їх уліт, дивуючи всіх своєю спритністю.

Пригадую, одного ранку Гламделкліч, як завжди гарної днини, поставила мою скриньку на підвіконня, щоб я міг подихати чистим повітрям (бо я ніколи не згоджувався, щоб скриньку вішали на цвяшок за вікном, як ми робимо з пташиними клітками в Англії). Коли, піднявши віконце, я з куснем солодкого пирога сів до столу поснідати, в мою кімнату влетіло щось із двадцять ос, приваблених смачними пахощами. Вони дзижчали так гучно, неначе заграло враз два десятки козиць. Одні кинулись на пиріг і миттю рознесли його на шматочки, а інші з оглушливим шумом кружляли навколо моєї голови, наганяючи на мене невимовний жах своїми жалами. Проте в мене стало духу вихопити тесак і дати їм відсіч. Чотирьох я зарубав на льоту, решта вилетіла, і я зараз же зачинив вікно. Вбиті оси були з куріпок завбільшки; я повиймав їм жала, що були півтора дюйма завдовжки і гострі як голки. Всі чотири жала я дбайливо зберіг і потім разом з іншими дивами показував у багатьох містах Європи; повернувшись до Англії, я подарував троє з них Грешемському коледжеві,92 а четверте залишив собі.

Розділ IV

Опис країни. Пропозиція виправити сучасні карти. Королівський палац і кілька слів про столицю. Яким способом подорожував автор. Опис головного храму.

Тепер я хочу дати читачеві короткий опис цієї країни, принаймні тої частини, яку я бачив під час своїх подорожей, що сягали не далі як на дві тисячі миль в усі боки від їхньої столиці — Лорбрелгреда. Королева, яка завжди брала мене з собою, ніколи не їздила далі, супроводячи короля в його подорожах, і зупинялася в якому-небудь місті, поки його величність оглядав свої кордони. Володіння цього монарха тягнуться тисяч на шість миль уздовж і від трьох до п'яти тисяч миль ушир. Звідси я роблю висновок, що європейські географи дуже помиляються,93 гадаючи, ніби між Японією та Каліфорнією немає нічого, крім моря. Я особисто завжди думав, що там мусить бути якийсь суходіл, що врівноважував би великий материк Татарії. Отже, сучасні карти слід виправити, нанісши на них на північний захід від Америки цей чималий клапоть землі, в чому я охоче допоможу. Це королівство являє собою півострів, на північно-східному кордоні якого тягнеться пасмо непрохідних гір миль у тридцять висотою, з вулканами на вершинах. Навіть найвизначніші вчені не знають, які істоти живуть по той бік гір і чи є там взагалі життя. З трьох інших боків півострів оточений океаном. В усьому королівстві немає жодного морського порту, бо море коло гирл річок та й усе узбережжя так засіяні гострими скелями, що й найменші човни не насмілюються виходити в море; отже, цей народ не має ніяких зносин з рештою світу. Але по великих річках ходить багато кораблів і водиться чудова риба. Морської риби звичайно не ловлять, бо вона такого самого розміру, як у Європі, і тому не варта клопоту. Звідси видно, що природа, створивши тварин та рослини таких незвичайних розмірів, обмежила себе цим континентом, а причини такого явища хай уже визначають філософи. Проте там іноді ловлять китів, коли їх приб'є хвилями до прибережних скель, і простий люд охоче вживає китове м'ясо на їжу. Мені траплялось бачити таких здоровенних китів, що рибалка ледве міг нести одного на плечах; іноді їх, як дивовижу, приносять у кошиках і до Лорбрелгреда. Одного з них я бачив на тарелі на королівському столі. Його вважали за дивину, але я не помітив, щоб він сподобався королю. Мені навіть здалося, що йому була гидка така велика тварина, хоч колись у Гренландії я бачив і трохи більшого кита.

Країна заселена дуже густо: в ній п'ятдесят одне місто, щось із сто містечок, обнесених мурами, і дуже багато сіл. Щоб задовольнити цікавого читача, досить буде описати Лорбрелгред. Місто лежить над річкою, що ділить його на дві майже рівні частини. В ньому понад вісімдесят тисяч будинків і близько шестисот тисяч жителів. Завдовжки воно три гломглани (щось із п'ятдесят чотири англійські милі), а завширшки два з половиною гломглани. Всі розрахунки я зробив з допомогою карти, зробленої з наказу короля; її навмисне для мене розгорнули на землі, де вона простелилася на сто футів. Я, роззувшись, кілька разів пройшов по її обводу та діаметру, а тоді, користуючись масштабом, точно встановив розміри столиці.

Королівський палац являє собою не звичайну споруду, а купу будівель сім миль у обводі. Парадні кімнати мають здебільшого двісті сорок футів заввишки при відповідній довжині та ширині. Для мене та Гламделкліч було надано окрему карету, в якій моя нянечка часто їздила зі своєю вихователькою, щоб подивитись на місто чи побувати в крамницях, і я завжди супроводив їх у своїй скриньці. Щоправда, коли я хотів того, дівчинка часто виймала мене й тримала на долоні, щоб я міг краще бачити вулиці, якими ми проїздили, будинки та перехожих. Думаю, карета наша була площею із зал Вестмінстерського абатства,94 хоч і не така висока; а втім, сказати точно я не можу. Одного дня вихователька звеліла нашому кучерові спинитися коло крамниці. Жебраки, скориставшися з нагоди, юрбою оточили карету, і переді мною постало найжахливіше видовище, будь-коли бачене європейцем. Там була жінка з раковою виразкою на грудях; вони потворно розпухли, на них зяяли такі діри, що в дві чи три з них я вільно міг би сховатися з головою. Був там один жебрак із волом на шиї, завбільшки у п'ять пак вовни, а другий — з парою дерев'яних ніг, двадцять футів заввишки кожна. Але найогидніше було дивитися на воші, що лазили по їхньому одязі. Неозброєним оком я бачив лапи цих паразитів виразніше, ніж лапки європейської воші в мікроскоп, а так само їхні рила, якими вони длубались, неначе свині. Таких тварин я побачив уперше, і, хоч вигляд їх викликав у мене нудоту, я з охотою зробив би розтин одної з них, коли б мав відповідний інструмент (який, на жаль, залишився на кораблі).

Крім великої скриньки, в якій мене завжди возили, королева замовила ще й меншу, футів у дванадцять завдовжки та завширшки і футів у десять заввишки. Її зробили спеціально для подорожей, бо перша була завелика для колін Гламделкліч і забирала надто багато місця в кареті. Змайстрував її за моїми вказівками той самий умілець тесляр. Ця дорожня скринька була зовсім квадратна; з трьох боків вона мала по вікну, заґратованому залізним дротом — на випадок якоїсь несподіванки під час далеких подорожей,— а з четвертого — дві міцні клямри, крізь які, коли я хотів їхати конем, той, хто віз скриньку, просував шкіряний ремінь, підперізуючись ним потім, як поясом. Обов'язки носія завжди виконував один поважний, надійний слуга, на якого я цілком міг звіритися, коли Гламделкліч нездужала, а мені треба було супроводити короля з королевою у їхній подорожі, або хотілося оглянути сади, або ж відвідати якусь придворну даму чи міністра: адже скоро я здобув прихильність та повагу найвищих вельмож — більше, здається, завдяки ласці короля й королеви, ніж завдяки моїм власним заслугам. Коли подорож у кареті набридала мені, слуга, що їхав верхи, пристібав до себе мою скриньку, ставив її на подушку поперед себе, і тоді крізь вікна я бачив місцевість з трьох боків. У тій моїй комірчині висів на стелі гамак, стояло похідне ліжко, стіл та два стільці, пригвинчені до підлоги, щоб вони не падали під час руху карети або ходи коня. І хоч як іноді сильно мене трусило, та, звиклий до морських подорожей, я не дуже страждав від цього.

Коли я хотів подивитись на місто, Гламделкліч ставила мою похідну хатку собі на коліна й сідала у відкриті ноші, які, за звичаєм цієї країни, несли чотири чоловіки й супроводили два лакеї королеви. Народ, який багато чув про мене, зацікавлено обступав нас, і тоді Гламделкліч спиняла носіїв і ставила мене на руку, щоб людям зручніше було мене розглядати.

Мені дуже хотілося побачити головний храм столиці, а надто його вежу, яку вважають за найвищу в королівстві. І от одного дня моя нянька поїхала туди зі мною, але, сказати правду, повернувся я зовсім розчарований. Та вежа мала від землі до кінчика шпиля не більш як три

тисячі футів, отож, зважаючи на різницю в зрості цих людей та європейців, дивуватися з неї не було чого, бо вона відповідно нижча (якщо мене не зраджує пам'ять) за дзвіницю в Солсбері.95 Проте, щоб не принижувати нації, якій я, поки житиму, буду вдячний, мушу сказати, що недостатня височина славетної вежі цілком компенсується її красою та міцністю. Стіни її, футів із сто завтовшки, складені з тесаного каменю — кожна брила має близько сорока футів у довжину й ширину — і прикрашені з усіх боків мармуровими статуями богів та королів, більшими за природний зріст і приміщеними в нішах. Я виміряв мізинець, що відломився від одної із статуй і лежав у пилюці: довжина його сягала чотирьох футів і одного дюйма. Гламделкліч загорнула його в хусточку, поклала в кишеню і взяла з собою, щоб удома приєднати його до інших дрібничок, що їх вона, як і всі діти її віку любила збирати.

Королівська кухня — справді велична будівля футів із шістсот заввишки, із склепінням угорі. Велика піч тільки на десять кроків вужча за купол собору святого Павла,96 який я навмисне виміряв, повернувшись до Лондона. А якби я став докладно описувати рашпери, величезні горщики та казани, туші, підсмажувані на рожнах, та інші дива, то читач навряд чи повірить моїм словам; суворий критик може навіть подумати, що я трохи перебільшую, як то часто буває з мандрівниками. Та боюся, що, прагнучи уникнути цих докорів, я вдався до інших крайнощів, і, коли мій трактат буде перекладено на бробдінгнезьку мову (Бробдінгнег — загальна назва того королівства) і він потрапить туди, король та його підданці можуть нарікати на мене за неправдиве й применшене зображення їхньої країни.

У стайнях його величності рідко буває більше як шістсот коней. На зріст вони звичайно від п'ятдесяти чотирьох до шістдесяти футів. Під час урочистих виїздів короля супроводять п'ятсот кінних гвардійців, і ніщо в світі не може зрівнятися з цим блискучим видовищем, як гадав я, доки не побачив частини його війська в повному бойовому обладунку, про що я розповім при іншій нагоді.

Розділ V

Деякі пригоди, що трапилися з автором. Страта злочинця. Автор показує свою вправність у мореплавстві.

Моє життя в цій країні можна було б назвати щасливим, якби не кумедні та прикрі випадки, що іноді траплялися зі мною через мій маленький зріст. Про деякі з них я дозволю собі тут розповісти. Гламделкліч часто виносила мене в меншій скриньці в королівський сад, і не раз, вийнявши із скриньки, тримала на руці, або пускала ходити по землі. Пригадую, одного дня карлик, що тоді жив ще у королеви, пішов у сад разом з нами. Нянечка спустила мене на землю, і, опинившись поряд з ним коло карликових яблунь, я захотів раптом показати свою дотепність дурним порівнянням карлика з тими деревами (а це їхньою мовою виходить так само, як і нашою). Щоб відплатити мені, злостивий блазень, вибравши зручну мить, струснув одне дерево саме над моєю головою, і з десяток яблук, кожне з добру брістольську бочку завбільшки, впали навколо мене. Одно з них, коли я нахилився, влучило мені в спину, і я зразу повалився ниць на землю; на щастя, падіння не заподіяло мені ніякої шкоди, і я попросив пробачити карлика, бо сам перший зачепив його.

Іншим разом Гламделкліч, залишивши мене на м'якому моріжку, пішла кудись із своєю вихователькою. Раптом зірвалася буря з градом, і мене звалило з ніг, а градини, наче тенісні м'ячі, нещадно хльоскали моє тіло. Я насилу спромігся навкарачки долізти до грядки з чебрецем і заховатись там, лігши ницьма на землю, але потім я десять днів нікуди не виходив з дому — так у мене все боліло. Проте в цьому немає нічого дивного, бо природа зберігає тут ті самі пропорції в усіх своїх виявах, і тамтешні градини в тисячу вісімсот разів важчі за європейські — це я можу засвідчити з власного досвіду, бо з цікавості виміряв і зважив їх.

В тому ж таки саду зі мною трапилася ще страшніша пригода. Віднісши мене в безпечне, як їй здавалося, місце, моя маленька нянечка залишила мене на самоті із своїми думками (про що я часто просив її), а сама з вихователькою та кількома знайомими фрейлінами пішла на другу половину саду. Цього разу вона не взяла з дому моєї скриньки, щоб не

утруднювати себе. Коли вона зайшла так далеко, що не могла вже чути мого голосу, до саду якось ускочив маленький білий спанієль одного з садівників і опинився коло місця, де я лежав. Понюхавши повітря, він зараз же підійшов до мене, схопив у зуби, побіг до свого хазяїна і, крутячи хвостом, обережно поклав мене перед ним на землю. На щастя, він був так добре вимуштруваний, що не заподіяв мені ніякої шкоди й навіть не подер одягу. Бідолашний садівник — мій добрий знайомий і приятель — страшенно перелякався. Він обіруч підняв мене з землі й запитав про моє здоров'я, але я був такий розгублений, що не міг звести духу й спершу не відповів нічого. Через кілька хвилин я вернувся до тями, і садівник відніс мене до моєї няньки, яка тим часом повернулась туди, де залишила мене, і дуже схвилювалася, не знайшовши мене там і не чуючи відповіді на свої поклики. Вона добре вилаяла садівника за його собаку, але нікому не сказала про цю пригоду, боячись накликати гнів королеви, а я, сказати правду, мовчав, бо думав, що така пригода не додає мені честі.

Після цього випадку Гламделкліч вирішила ніколи не спускати мене з ока надворі. Я й раніше побоювався такого рішення і втаїв від неї кілька невеличких прикростей, що скоїлися зі мною під час її відсутності. Одного разу шуліка, ширяючи над садом, напав на мене; він не схопив мене і не заніс у своїх пазурах тільки тому, що я не розгубився й видобув свій тесак, а потім утік під захист густого живоплоту. Іншим разом, зійшовши на свіжу кротовину, я по саму шию провалився в яму, через яку кріт викидав нагору землю, і мусив вигадати якусь брехню, щоб пояснити, чому в мене забруднений одяг. Трапилося мені також зламати собі праву гомілку, спіткнувшись об черепашку равлика, коли я гуляв сам та думав про мою бідну Англію.

Не можу сказати, чи мені було приємно, чи прикро, що під час моїх самотніх прогулянок дрібні пташки зовсім не виявляли остраху переді мною; вони стрибали не далі як за ярд від мене, шукаючи хробачків та іншої поживи, і поводились так байдуже й спокійно, наче біля них не було нікого. Я пригадую, як один дрізд до того знахабнів, що вихопив у мене з рук шматок пирога, який дала мені Гламделкліч на сніданок. Коли я хотів

упіймати яку-небудь пташину, вона зухвало повернулась до мене, намагаючись дзьобнути мене в пальці, хоч я їх і ховав, а потім спокійнісінько стрибала собі далі шукати черву та слимаків. Та одного разу мені пощастило звалити на землю коноплянку, щосили пожбуривши на неї чималим дрючком. Обхопивши обома руками шию птиці, я з виглядом переможця поніс її до моєї нянечки, але дорогою пташка, тільки приголомшена ударом, очумалась і почала так гамселити мене крильми по голові й по боках (хоч я й тримав її далеко від себе і вона не могла дістати мене кігтями), що разів двадцять я мало не випустив її. Визволив мене один слуга, скрутивши птиці шию, а на другий день, з наказу королеви, мені подали її на обід. Якщо пам'ять не зраджує мене, та коноплянка була трохи більша за англійського лебедя.

Фрейліни її величності часто запрошували до своїх покоїв Гламделкліч, наказуючи їй приходити зі мною, щоб зробити собі приємність подивитися та помацати мене. Вони не раз роздягали мене й голого клали собі на груди, що було мені дуже гидко, бо, правду сказати, шкіра їхня тхнула препогано. Я згадую про це аж ніяк не для того, щоб ославити достойних дам, яких я безмежно поважаю; мені здається тільки, що відповідно до мого малого зросту мої чуття були гостріші, тим часом як для своїх коханців або одна для одної ці високоповажні особи не більш неприємні, ніж люди такого ж рангу у нас в Англії. Та й, зрештою, їхній природний запах був усе ж таки стерпніший, ніж запах їхніх парфумів, від якого я миттю зомлівав. Я й досі не можу забути, як один мій щирий приятель у Ліліпутії якось гарячого дня, коли я багато працював фізично, наважився поскаржитись на прикрий запах, що йшов від мене, хоч я хибую на це не тяжче, ніж більшість представників моєї статі; вся річ, здається мені, в тім, що нюх у ліліпута був такий же гострий щодо мене, як мій щодо жителів Бробдінгнегу. Не можу, проте, не віддати належне моїй володарці королеві та моїй нянечці Гламделкліч — від них завжди пахло так само приємно, як і від наших англійських дам.

Коли моя нянечка приносила мене до фрейлін, найприкрішим для мене було те, що вони поводилися зі мною без будь-яких церемоній, наче я був якимось зовсім нікчемним створінням. Вони роздягалися при мені

догола й міняли сорочки, посадовивши мене на туалетний столик просто перед своїми голими тілами, і повірте, що це видовище було для мене аж ніяк не звабливим і викликало тільки огиду та жах. Шкіра їхня, коли я дивився на неї зблизька, здавалася мені страшенно грубою, нерівною, строкатою, поцяткованою родимками з добру тарілку завбільшки, з яких стирчали волосини, грубіші за нашу шворку. Про інші частини тіла я вже й не говоритиму. Так само анітрохи не соромлячись, фрейліни звільнялись при мені від випитого і виливали принаймні по два барила в посудину, яка вміщала понад три тонни. Найвродливіша з фрейлін, мила й пустотлива шістнадцятирічна дівчина, іноді садовила мене верхи на один із своїх сосків і виробляла зі мною багато інших штук, про які, хай дарує мені читач, я не розповідатиму докладно. Але це мені дуже не подобалось, і я попросив Гламделкліч вигадати якийсь привід, щоб не бачитися більше з тією панночкою.

Якось один юнак, що доводився небожем вихователькі моєї нянечки, умовив їх обох піти подивитись на прилюдну страту97 злочинця, який убив його доброго приятеля. Гламделкліч, від природи дуже добросерда, довго не згоджувалась; що ж до мене, то, хоч я й почував відразу до таких видовищ, цікавість узяла в мені гору, бо це таки справді мало бути щось незвичайне. Злочинця вивели на споруджений з цією метою ешафот, прив'язали до стільця і з одного маху зітнули йому голову мечем у сорок футів завдовжки. Кров з артерій та вен ударила вгору струменем, вищим, ніж у версальському фонтані, а голова, впавши на ешафот, підплигнула так, що я мимохіть здригнувся, хоч і сидів не менш як за милю звідти.

Королева, яка багато чула від мене про мої морські подорожі й докладала всіх зусиль, щоб розважити мене, коли я був засмучений, якось запитала, чи вмію я орудувати вітрилом та веслами і чи не будуть корисні моєму здоров'ю невеликі вправи у веслуванні. Я відповів, що добре розуміюся й на тому і на другому, бо, хоч я й плавав на кораблях як хірург або ж лікар, під скрутний час мені нерідко доводилось працювати звичайним матросом. Я тільки не уявляв собі, як прикласти це вміння в країні, де найменший човен такий, як наш першорядний

військовий корабель, а судно, яким я міг би керувати, не витримає течії тутешніх річок. Та її величність запевнила, що придворний тесляр, за моїми вказівками, зробить для мене човен, а вона подбає про місце, де я зможу плавати. Тесляр показав себе добрим майстром і, під моїм наглядом, за десять днів зробив та опорядив баркас, що вмістив би вісім європейців. Королеві він так сподобався, що вона зараз же понесла показати його королю, який звелів пустити його разом зі мною в бочку, повну води, але там було замало місця навіть для двох моїх невеличких весел. Та королева ще раніше придумала інше. Вона замовила тесляреві корито у триста футів завдовжки, п'ятдесят завширшки і вісім завглибшки, звеліла обсмолити його, щоб воно не протікало, і поставила на підлозі в одній з кімнат палацу.

Двоє слуг протягом півгодини легко наповнювали корито водою, а на дні його був чіп, щоб спускати воду, коли вона засмердиться. В цьому басейні я часто веслував, розважаючись сам і розважаючи королеву та її дам, що захоплювались моєю спритністю й моторністю. Іноді я розпускав вітрило, і тоді мені лишалося тільки керувати, бо дами робили для мене вітер своїми віялами; втомившись, вони наказували пажам дмухати над коритом, а я тим часом показував свою вмілість, ведучи човен то правим, то лівим галсом. Коли я кінчав свої заняття, Гламделкліч забирала човен до себе в кімнату й вішала його там на кілок сушитися.

Під час таких вправ зі мною тільки раз трапилася пригода, що мало не коштувала мені життя. Бажаючи посадити мене в човен, якого паж уже пустив у корито, вихователька Гламделкліч люб'язно підняла мене, але так невдало, що я вислизнув з-поміж її пальців і неминуче впав би з височини сорока футів на підлогу, якби, на моє превелике щастя, мене не затримала шпилька, що стриміла в корсажі милої дами. Своїм поясом я зачепився за головку шпильки і висів у повітрі, аж доки Гламделкліч прибігла і врятувала мене.

Іншим разом один із слуг, який що три дні мусив міняти воду в кориті, недогледів і ненароком пустив туди з відра величезну жабу. Жаба була притаїлась, та коли я сів у човен, вона, побачивши вигідне для відпочинку

місце, скочила туди й так нахилила човен, що я всією своєю вагою мусив налягти на другий борт, аби не перекинутись. Опинившися в човні, жаба заплигала, перестрибуючи через мою голову й бруднячи мені обличчя та одяг своїм огидним слизом. Жаба була величезна, і мені здалося, що мерзеннішої тварини годі собі й уявити. Проте я попросив Гламделкліч дати мені розправитись із нею самому. Я почав бити її своїм веслом і кінець кінцем змусив таки вистрибнути з човна.

Але найбільшої небезпеки зазнав я в тім королівстві від мавпи, що належала одному з кухарчат. Пішовши чи то в гості, чи то в якихось справах із дому, Гламделкліч замкнула мене в своїй кімнаті. Був жаркий день, і вікно кімнати було розчинене навстіж, так само, як і вікна та двері великої скриньки, де я звичайно жив, бо почував себе там вільно і зручно. Я сидів біля столу, поринувши у свої думки, і раптом почув, як щось стрибнуло у вікно й забігало по кімнаті Гламделкліч. Я хоч і злякався, але визирнув, не встаючи зі свого стільця, і побачив жваву мавпу, яка, побігавши та пострибавши, надибала мою скриньку і стала з великою цікавістю заглядати в усі вікна та двері. Я забився в найдальший куток моєї кімнати, чи то пак скриньки, але, наляканий мавпою, яка зазирала всередину з усіх боків, не додумався заховатись під ліжко, що було дуже легко зробити. Мавпа швидко помітила мене; кривляючись та джеркочучи, вона просунула у двері лапу, погралася зі мною, як кішка з мишею, і, хоч я й перебігав з місця на місце, щоб утекти від неї, спіймала мене за полу камзола, пошитого з місцевого дуже грубого й цупкого шовку, і витягла із скриньки. Вона взяла мене у праву передню лапу і тримала так, як тримає дитину мамка, збираючись її годувати груддю (у нас у Європі я сам бачив, як мавпи поводяться так з кошенятками), а коли я став пручатися, стиснула мене так сильно, що я визнав за розумніше скоритись. Напевне, вона вважала мене за маля зі своєї породи, бо раз у раз ніжно гладила моє обличчя вільною лапою. Шум за дверима — їх, здається, відчиняли — урвав ці пестощі. Мавпа вмить вистрибнула у вікно, крізь яке влізла до кімнати, трьома лапами видряпалась по ринві на дах, тримаючи мене в четвертій. Я чув, як скрикнула Гламделкліч, побачивши мене в лапах мавпи. Бідна дівчинка мало не збожеволіла. В палаці зчинився переполох. Слуги побігли по

драбини. Сотні людей у подвір'ї дивилися, як мавпа сіла на самий верх покрівлі і, держачи мене, наче немовлятко, однією лапою, другою пхала мені в рот їжу, яку виймала з-за щоки, а коли я не хотів їсти, била мене. Бачачи це, багато хто з юрби, що зібралася внизу, не міг утриматись від сміху, і я, слово честі, не дорікав їм за це, бо справді видовище було досить кумедне для всіх, окрім мене. Дехто кидав угору каміння, сподіваючись зігнати мавпу вниз, але це суворо заборонили, бо мені могли б розміжчити голову.

Нарешті принесли драбини, і по них полізло нагору багато людей. Побачивши себе оточеною майже з усіх боків і зрозумівши, що втекти на трьох лапах їй не пощастить, мавпа покинула мене на вершечку покрівлі, а сама гайнула навтіки. Я лишився на висоті трьохсот яр дів над землею, кожної хвилини чекаючи, що мене здмухне вітер або в мене запаморочиться в голові і я скочуся сам на край даху; та скоро один славний хлопець, слуга моєї нянечки, видерся на дах і, поклавши мене в кишеню штанів, щасливо зійшов на землю.

Всяка погань, яку мавпа напхала мені в рот, мало не задушила мене; тільки після того, як моя люба нянечка все повиймала невеличкою голкою і я виблював, мені полегшало. Проте клята тварина так пом'яла в своїх обіймах усе моє тіло, що я зовсім заслаб і мусив два тижні пролежати в ліжку. Король, королева і весь двір щодня посилали довідатись про моє здоров'я, а її величність навіть відвідала мене кілька разів. Мавпу вбили й видали наказ, що забороняв тримати цих тварин близько від палацу.

Одужавши, я пішов подякувати королю за його ласку, і його величність зволив багато сміятися з моєї пригоди. Він допитувався, про що саме я думав, коли лежав у мавпиних лапах, чи сподобались мені її страви та спосіб годування, чи не додало мені апетиту свіже повітря на покрівлі. Він поцікавився, що зробив би я в подібному випадку у себе в Європі. Я відповів його величності, що в нас немає мавп, крім привезених, як дивина, з чужих країн, але вони такі маленькі, що я сам би міг подужати цілий десяток, якби вони насмілились напасти на мене. А щодо

жахливої тварини, з якою мені оце довелося зіткнутись (мавпа й справді-таки була із слона завбільшки), то якби я не розгубився з несподіванки, коли вона просунула лапу в мою скриньку, і скористався своїм тесаком (говорячи це, я прибрав лютого вигляду й поклав руку на руків'я), я, напевне, завдав би їй такої рани, що вона радісінька була б одразу ж дременути геть. Останні слова я вимовив рішучим тоном людини, яка боїться, щоб її мужність не взяли під сумнів. Але промова моя тільки викликала регіт, від якого, незважаючи на всю пошану до його величності, не могли стриматися присутні. Це примусило мене замислитись над тим, як марно домагатися поваги від людей, чиє становище незрівнянно вище за наше. Мені частенько доводилось спостерігати подібну до моєї поведінку, коли я вже повернувся до Англії, де який-небудь нікчемний прихвостень сумнівного походження, не маючи ні особистих заслуг, ні дотепності, ані здорового розуму, пиндючиться та пнеться, намагаючися зрівнятись із найвидатнішими особами в королівстві.

Щодня смішив я двір якою-небудь кумедною пригодою, і Гламделкліч, хоч як безмірно любила мене, безжалісно оповідала королеві про всі мої витівки, які, на її думку, могли потішити її величність. Одного разу, коли дівчинка була не зовсім здорова, вихователька повезла її подихати свіжим повітрям миль за тридцять від міста. Біля стежки в полі вони вийшли з карети; Гламделкліч поставила на землю мою дорожню скриньку, і я вийшов з неї погуляти. На стежці лежав коров'ячий кізяк, і я вирішив показати свою спритність, перестрибнувши через нього. Я розбігся, але, на лихо, не розрахував відстані й загруз по коліна в кізяку. З великими труднощами пощастило мені вибрести звідти, і один з лакеїв якомога старанніше обтер своєю хусточкою мій закаляний одяг. Моя нянечка не випускала вже мене зі скриньки, доки ми не повернулись додому, де про цю подію незабаром дізналася королева, а лакеї розголосили її серед придворних, і кілька днів увесь двір сміявся з мене.

Розділ VI

Різні вигадки автора для розваги короля та королеви. Він показує свої музичні здібності. Король розпитує про державний лад Англії, і автор розповідає про нього. Зауваження короля з цього приводу.

Буваючи двічі або тричі на тиждень у спальні короля під час його ранкового туалету, я часто бачив, як голить його голяр. Спершу це видовище наганяло на мене жах, бо їхні бритви майже вдвічі більші від наших кіс. За звичаєм своєї країни король голився лише двічі на тиждень. Одного разу я попросив голяра віддати мені змилки й вибрав звідти сорок чи п'ятдесят найцупкіших волосинок. Потім я взяв скіпку гарного дерева, вирізав з неї спинку гребінця і найменшою, яку міг знайти в Гламделкліч, голкою пробив дірочки на однаковій відстані одна від одної. Я повставляв у них волосинки, попереду застругавши їх своїм ножем, і в мене вийшов цілком пристойний гребінець, який дуже придався мені, бо зубці мого старого гребінця так повиламувалися, що він став майже зовсім негодящий, а навряд чи знайшовся б у тій країні такий умілець, що зміг би виготовити мені новий.

Я пригадую ще одну забавку, якій присвячував тоді чимало часу. Я попросив королевину покоївку зберігати для мене волосся з гребінця її величності і невдовзі зібрав його чимало. Порадившись із моїм приятелем теслярем, який мав наказ виконувати всі мої дрібні замовлення, я загадав йому зробити два стільці, не більші за ті, що були в моїй скриньці, і найтоншим шилом проколоти дірочки навкруг тих частин, де мали бути бильця та сидіння. Крізь ці дірочки я пропустив найцупкіші з зібраних мною волосинок, переплівши їх так, як це роблять на англійських плетених стільцях. Закінчивши цю роботу, я презентував стільці її величності, а вона поставила їх у своєму будуарі й показувала як дивину; вони й справді дивували всіх, хто їх бачив. Королева зажадала, щоб я сів на один з цих стільців, але я рішуче відмовився, кажучи, що ладен краще тисячу разів померти, ніж ницою частиною свого тіла торкнутися дорогоцінного волосся, яке колись прикрашало голову її величності. З того ж таки волосся я виплів гарненького невеликого гаманця (я завжди мав хист до майстрування), футів із п'ять завдовжки, з вензелем королеви на ньому, вигаптуваним золотими літерами. З

дозволу королеви, я подарував його Гламделкліч. Правду сказати, годився він тільки напоказ, бо не витримав би ваги великих монет, і через це Гламделкліч носила в ньому дрібнички, які так люблять дівчатка.

Король дуже любив музику,98 і при дворі часто влаштовували концерти. Іноді приносили на них і мене в скриньці і ставили її на стіл, щоб я теж мав змогу послухати музикантів; але страшний грім інструментів заважав мені розрізняти окремі ноти. Я певний, що якби всі барабанщики й сурмачі нашої армії забили в свої барабани та засурмили в сурми під самими вашими вухами, шум був би менший. Я звичайно просив поставити мою скриньку якомога далі від виконавців, зачиняв свої вікна та двері, запинав завіски, і тоді музика здавалася мені досить приємною.

Замолоду я трохи вчився грати на спінеті.99 Цей інструмент стояв у кімнаті Гламделкліч, і двічі на тиждень до неї приходив учитель музики. Я назвав інструмент спінетом, бо він був подібний до спінета виглядом і грали на ньому так, як на спінеті. Мені спало на думку розважити короля та королеву, загравши їм англійських мелодій на цьому інструменті. Та виявилось, що то не дуже легка річ, бо спінет був щось із шістдесят футів завдовжки, а кожний клавіш — майже фут завширшки. Розіпнувши руки, я міг дістати не більше як до п'яти клавішів, а щоб видобути бодай слабенький звук, мусив щосили бити по них кулаком. Тоді я вигадав інакше. Я зробив собі дві круглі палиці, розміром із звичайний кий, і обтяг товщі кінці їх мишачою шкірою, щоб не побити клавішів і щоб не псувати музики сторонніми звуками. Біля спінета поставили лаву, футів на чотири нижчу від клавіатури, а мене поставили на цій лаві. Бігаючи по ній якомога швидше, я ударяв киями по потрібних клавішах і спромігся заграти джигу, чим дав неабияку втіху їх величностям. То була найважча фізична вправа, яку я будь-коли робив. Але я міг бити тільки по шістнадцяти клавішах, отже, не мав змоги грати на басах та дискантах водночас, як то роблять усі музиканти, і це дуже шкодило моєму виконанню.

З наказу короля, що був, як уже згадано, дуже розумним владарем, мене часто приносили в моїй скриньці до нього в кабінет і залишали на письмовому столі. Король пропонував мені винести із скриньки стілець, садовив мене на комоді ярдів за три від себе, і тоді його обличчя було врівні зі мною. Таким способом я не раз із ним розмовляв. Одного дня я насмілився сказати його величності, що зневага, з якою він ставиться до Європи та решти світу, не відповідає високим якостям його чудового розуму. Розумові здібності, вів я далі, зовсім не пов'язані зі зростом людини, навпаки — в нашій країні ми спостерігаємо, що найрослі особи звичайно бувають обдаровані найменшим розумом. Адже й серед комах бджоли та мурашки вславилися своєю працьовитістю, вправністю та кмітливістю, а куди більші за них тварини позбавлені таких здібностей. Та й я сам, хоч би яким нікчемним здавався я йому, сподіваюся ще немало прислужитися якось його величності. Король уважно вислухав мої слова й після того змінив на краще свою думку про мене. Він попросив описати йому якнайдокладніше державний лад Англії, бо, мовляв, хоч монархи, як правило, і люблять над усе звичаї своєї країни (так гадав він про інших монархів на підставі моїх попередніх оповідань), але він радий був би дізнатися від мене про все, що може стати вартим наслідування.

Уяви ж собі, ласкавий читачу, як мені кортіло тоді мати красномовність Демосфена100 або Ціцерона,101 щоб ушанувати чесноти моєї любої батьківщини у висловах, гідних її заслуг та величі!

Я почав свою розповідь з повідомлення про те, що наші володіння складаються з двох островів, де містяться три могутні королівства під владою одного монарха, а також з наших колоній в Америці. Я довго говорив про наш клімат та родючість наших грунтів. Потім я докладно розповів про те, як улаштований англійський парламент, частину якого становить славетна палата лордів — осіб найблагороднішої крові, власників найстаровинніших та найбільших родових маєтків. Я описав, як дбайливо піклуються про них, докладаючи всіх зусиль, щоб навчити їх мистецтв та військової справи й підготувати їх до становища радників короля та королівства, здатних укладати закони, виконувати обов'язки членів верховного суду, вироки якого не підлягають оскарженню,102 і

завжди готових доблесно й самовіддано захищати монарха і країну. Я сказав, що вони — окраса й підпора держави, гідні наступники своїх славетних предків, які вважали честь за достатню нагороду своєї доблесті, і що нащадки бережуть цю честь, як зіницю ока. Крім того, до складу цих зборів входять ще духовні особи у сані єпископа, чий обов'язок — дбати про релігію та про тих, хто проповідує її народові. Обирають та вишукують їх король та його наймудріші радники з-поміж духівництва всієї країни — з числа тих священиків, які найбільше відзначаються своїм святим життям та глибиною знань; вони і є справжні духовні батьки духівництва та народу.

Другу частину парламенту, розповідав я, становить палата громад, що складається з видатних людей, за свої визначні здібності та любов до вітчизни обраних самим народом репрезентувати мудрість цілої нації. Ці дві палати, сказав я, являють собою найвеличніші в Європі народні збори, яким разом з монархом доручено все законодавство.

Потім я перейшов до судових установ, де судді, ці поважні мудреці та тлумачі закону, керують вирішенням усяких позвів, карають нечестя і боронять невинність. Далі я згадав і про розважне порядкування нашими фінансами, про відвагу та подвиги нашого війська на морі й на суходолі. Я вирахував кількість населення в нашій країні, полічивши, скільки мільйонів може бути в кожній релігійній секті та в політичних партіях. Не обминув я й нашого спорту та ігор, а також інших деталей, що, як здавалося мені, могли примножити славу моєї батьківщини. Закінчив я коротеньким нарисом історичних подій в Англії за останні сто років.

Ця розмова розтяглася на п'ять аудієнцій, і кожна з них тривала кілька годин. Король слухав мене надзвичайно уважно, часто записував мої слова і занотовував питання, які згодом мав намір поставити мені.

Коли за шостим разом я скінчив мою довгу розповідь, його величність, подивившись у свої нотатки, попросив з'ясувати йому деякі неясності й розв'язати сумніви, викликані в нього моїми словами. Він спитав: якими способами виховують душу й розвивають тіло наших

молодих дворян і в яких заняттях проводять вони перші свої самостійні роки, найбільш сприятливі для виховання? Як поповнюють склад палати, коли вимре якийсь вельможний рід? Від чого залежить надання людині звання лорда — від примхи монарха, чи від певної суми грошей, даної якійсь придворній дамі або прем'єр-міністрові, чи від бажання підсилити партію, що йде проти загального добра? Наскільки добре ті лорди знають закони своєї країни і як це дозволяє їм остаточно вирішувати долю своїх співвітчизників; чи не впливає на їхні присуди корисливість і належність до партії або грошові труднощі і чи не трапляється серед них хабарництва або якогось ще гіршого нечестя; чи завжди духовні лорди, про яких я говорив, дістають посади завдяки своїй обізнаності в справах релігії та своєму святому життю; чи не грішили вони за тих часів, коли були звичайними священиками, і чи нема серед них продажних капеланів якогось вельможі, думку якого вони по-рабському підтримують, будучи вже прийнятими до цих зборів?

Далі король поцікавився системою, за якою у нас провадять вибори депутатів, названих мною членами палати громад. Він спитав, чи не може чужинець з напханим грошима гаманом схилити виборців до того, що вони віддадуть йому перевагу перед своїм поміщиком чи найдостойнішим дворянином у тій місцевості. Чому це люди так намагаються потрапити до цих зборів, якщо перебування в них, за моїми словами, завдає їм багато клопоту, й призводить до великих витрат, а часто й до зубожіння їхніх родин, і не дає ні платні, ні пенсії. Таке служіння вимагає стільки доброчесності й самовідданості, що його величність висловив сумнів щодо щирості цих людей і захотів знати, чи не відіграє тут ролі можливість винагородити себе за жертви суспільству, поступившись загальним добром перед намірами розбещеного й легкодухого монарха у спілці з продажними міністрами. Він засипав мене питаннями та запереченнями, намагаючись вивідати все, що я знав у цій справі. Повторювати тут його слова було б необачно й незручно для мене.

З приводу мого опису наших судових палат його величність побажав з'ясувати кілька пунктів, і тут я міг якнайкраще задовольнити його цікавість, бо мене самого майже зубожила тяганина в канцлерському

суді,103 дарма що я виграв процес і дістав назад судові витрати. Король запитав: скільки часу звичайно витрачають у нас на те, щоб установити, де правда, а де неправда, і скільки це коштує грошей? Чи можуть адвокати виступати в судах захисниками у справах явно несправедливих і пов'язаних з порушенням прав інших громадян? Чи не впливають на терези правосуддя інтереси політичних або релігійних партій? Чи одержали ті захисники-адвокати широку юридичну освіту, а чи вони ознайомлені тільки з провінційними, національними та іншими місцевими звичаями? Чи беруть вони та судді участь у складанні законів, які потім тлумачать і коментують на свій власний розсуд? Чи не трапляється адвокатам захищати справу, проти якої раніше вони ж самі заперечували, посилаючись на прецеденти для доказу протилежної думки? Заможні чи бідні люди входять до цієї корпорації? Чи одержують вони за свої поради або виступи на суді грошову винагороду? Зокрема, чи обирають їх на членів нижньої палати?

Далі, звернувшись до управління нашими фінансами, король сказав, що, на його думку, я помилився, коли вирахував, що наші податки на рік становлять п'ять або шість мільйонів; потім, коли я назвав суму видатків, вона, за його підрахунками, вийшла вдвічі більшою. Він, мовляв, не міг помилитись у цифрах, бо, маючи намір використати нашу практику на користь своєї країни, дуже уважно записував мої слова. А якщо я кажу правду, то він просто не розуміє держави, що розтринькує104 свої багатства, наче якась приватна особа. Він питав, хто наші кредитори і де ми беремо гроші, щоб платити їм. Йому дивно було чути про такі обтяжливі й тривалі війни; він зауважив, що ми або дуже задерикуватий народ, або ж у нас лихі сусіди, і що наші генерали, мабуть, багатші за наших королів.105 Він запитував, які справи маємо ми поза нашими островами, крім торгівлі, дипломатичних зносин та оборони берегів з допомогою нашого флоту. Найбільше дивувала його наша наймана регулярна армія,106 яку ми, вільний народ, тримаємо й мирного часу. Якщо ми маємо самоврядування, казав він, здійснюване нашими ж виборними представниками, то йому незрозуміло, кого ми боїмося або з ким маємо воювати. Він питав мене, чи не краще захищатимуть будинок сам господар з дітьми та родиною, ніж півдесятка розбишак, найнятих

десь на вулиці за невеличку платню; адже вони можуть дістати, мабуть, у сто разів більше, перерізавши горлянку тим, кого мають захищати.

Він сміявся з моєї чудернацької арифметики (так він зволив її назвати), з допомогою якої я вирахував кількість населення в нашій країні, підсумувавши число членів різних релігійних сект і політичних партій. Він не розумів, чому того, хто має переконання, згубні для загалу, змушують змінити їх, а не змушують тримати їх при собі. Оскільки уряд чинить, як тиран, вимагаючи змінювати думки, остільки ж він виявляє свою слабкість, дозволяючи поширювати згубні погляди; адже можна дозволити людині тримати отруту в своєму домі, але заборонити продавати її як ліки.

Довідавшись від мене, що серед розваг нашого дворянства та поміщицтва є азартні ігри, король запитав, від якого й до якого віку практикують у нас цю розвагу та скільки часу на неї витрачають; чи не захоплює вона інколи так, що люди програють усе своє майно; чи не буває так, що нікчемні, лихі людці, набивши руку в цьому мистецтві, здобувають велике багатство і тримають у залежності від себе дуже знатних людей, а ті, призвичаївшись до підлого товариства, перестають розвивати свої розумові здібності і, програвшись самі, починають і собі вивчати та використовувати проти інших цю ганебну спритність?

Мій історичний нарис нашої країни за останнє сторіччя надзвичайно здивував короля; в нашій історії він убачав самі змови, заколоти, вбивства, страти, революції та заслання, що є найгіршими наслідками зажерливості, розбрату, лицемірства, зрадництва, жорстокості, люті, безумства, злостивості, заздрощів, розпусти та чванливості.

На другій аудієнції його величність підсумував наші розмови, зіставивши свої запитання та мої відповіді на них. Потім він узяв мене в руки і, ніжно гладячи, звернувся до мене з такими словами, що їх я ніколи не забуду, так само як і тону, яким вони були сказані: "Мій маленький приятелю Грілдріг, ви склали тут чудовий панегірик вашій батьківщині. Ви ясно довели, що найпотрібніші якості для законодавця —

неуцтво, лінощі та розбещеність; що найкраще тлумачать і застосовують закони люди, чиї інтереси і здібності спрямовані на те, щоб перекручувати, заплутувати і нехтувати їх. У ваших інституціях я помітив і дещо корисне по своїй суті, але його наполовину занедбано, а наполовину заплямовано й опоганено загальною продажністю. З ваших слів не видно, щоб доброчесність справді винагороджувалась високим становищем у вашому суспільстві; ще менше видно, щоб людині давали титули за її чесноти, щоб священики діставали підвищення за побожність і вченість, солдати — за мужність і вірність присязі, судді — за непідкупність, сенатори — за любов до батьківщини, радники — за мудрість. Самі ви (провадив далі король), проживши більшу частину свого життя в мандрах, уникли, сподіваюсь, багатьох вад вашого народу, але, підсумовуючи все, що я від вас почув, разом з відповідями на мої розпити, яких мені так важко було домогтися від вас, я не можу не дійти висновку, що більшість ваших співвітчизників являють собою плем'я гидкої черви, найшкідливішої з усієї, яка лишень будь-коли плазувала по землі".

Розділ VII

Любов автора до батьківщини. Він робить королю дуже вигідну пропозицію, але її відкинуто. Необізнаність короля з політикою. Наука в тій країні дуже недосконала і обмежена. Їхні закони, військова справа та партії.

Тільки безмежна любов до правди не дозволила мені приховати цю частину моєї історії. Марно було б виявляти своє обурення — воно завжди викликало тільки сміх; і я мусив терпляче слухати, як зневажливо трактували мою любу, благородну батьківщину. Я щиро сумую — як, певно, сумував би на моєму місці й кожен читач,— що дав до цього привід, але монарх цей з такою цікавістю й так уперто прагнув дізнатися про всі деталі, що я з самої вдячності та чемності не міг не задовольнити його допитливості. На своє виправдання наважусь, проте, сказати, що я майстерно обминув багато запитань і кожен пункт подав у куди сприятливішому освітленні, ніж дозволяла сувора правда. Щодо моєї батьківщини, то я завжди дотримувався похвальної небезсторонності,

яку Діонісій Галікарнаський107 так справедливо радить історикам; мені хотілося приховати хиби та вади своєї політичної матері і якнайсприятливіше для неї висвітлити її красу та чесноти. Саме це й намагався я ревно робити під час численних розмов з тим могутнім владарем, але, на жаль, без ніяких наслідків.

Та будьмо поблажливі до короля, який живе цілком відособлено від решти світу і через те зовсім необізнаний із звичаями та правилами доброї поведінки, які переважають серед інших народів. Така необізнаність спричинюється до упереджень та вузькості світогляду, цілком невідомих нам та іншим цивілізованим країнам Європи. Отже, зрозуміло, що погляди цього владаря таких далеких країв на чесноти та хиби людські ні в якому разі не можуть бути міркою для всього людства.

На доказ цього і щоб показати сумні наслідки вузького виховання, я наведу далі один неймовірний випадок. Сподіваючись здобути ще більшу ласку його величності, я розповів королю, що років триста-чотириста тому108 було винайдено порох, який весь, хоч би його була купа з гору заввишки, миттю спалахує від найменшої іскри й вибухає з гуркотом і струсом, сильнішим за грім. Я сказав, що певна кількість такого пороху, забита в порожню мідну або залізну трубу, відповідно до її розмірів, виштовхує залізну або свинцеву кулю з такою силою та швидкістю, перед якими ніщо не може встояти; що найбільші викинуті таким способом кулі не тільки враз нищать цілі лави війська, а й руйнують ущент найміцніші мури, пускають на дно кораблі з тисячами людей, а з'єднані поміж собою ланцюгом — трощать щогли та снасті, шматують тіла людські й пустошать усе навколо; що ми часто кладемо цей порох у великі порожні залізні кулі й кидаємо їх спеціальними машинами в обложені нами міста, де вони зривають брук, розносять на друзки будинки, вибухають і розкидають на всі боки залізні скалки, трощачи голови всім, хто трапиться поблизу. Що я добре знаю його складові частини — до речі, дуже дешеві й прості — і вмію зміщувати їх, а також можу навчити його майстрів виготовляти такі труби, розміри яких будуть пропорційні всім речам у його королівстві, і найдовші з них не матимуть більше ста футів; двадцять або тридцять таких труб, набиті відповідною кількістю пороху

та куль, за кілька годин можуть зруйнувати мури найбільшого в його королівстві міста і навіть знищити всю столицю, якщо вона колись наважиться заперечувати його необмежену владу. Я уклінно запропонував його величності цю свою скромну послугу на знак вдячності за ласку та опіку.

Моя пропозиція та змальовані мною страшні знаряддя руйнування вкинули короля у великий жах. Він дуже дивувався, що такий безпорадний і нікчемний плазун (як він назвав мене) може плекати такі нелюдські думки і настільки звик до них, що цілком спокійно розповідає про криваві страхіття, заподіювані цими руїнницькими машинами, що їх, безперечно, вигадав якийсь лихий геній, ворог роду людського. Щодо нього самого, то, хоч як кохається він у нових відкриттях у царині мистецтва та природи, проте ладен позбутися половини свого королівства, аніж узнати таємницю такого винаходу. Мені ж він порадив ніколи не згадувати про це, якщо я хоч трохи шаную своє життя.

Ось вони, дивовижні наслідки обмеженості та короткозорості! Обдарований усіма прикметами, що забезпечують йому повагу, любов та шану, дуже здібний, розумний, освічений, талановитий владар, майже обожнюваний своїми підданцями, з якоїсь непотрібної, незрозумілої європейцям делікатності відмовляється від щонайпевнішої нагоди стати цілковитим хазяїном життя, волі й майна свого народу. Кажучи це, я аж ніяк не хочу применшити численні чесноти цього прекрасного короля, хоча й розумію, що наведений приклад дуже принизить його в очах читача-англійця; а втім, я вважаю, що ця вада, властива жителям Бробдінгнегу, походить від їхньої темноти, бо вони ще й досі не зробили з політики науку, чого вже досягли найбільші уми в Європі. Добре пам'ятаю, що, коли одного разу я розповів йому про тисячі книжок, написаних нами про мистецтво урядування, це (всупереч моєму наміру) викликало в короля дуже невисоку думку про наші розумові здібності. Він сказав, що вважає за злочин будь-які таємниці, хитрощі або інтриги короля та його міністрів. Він не розуміє, про які державні таємниці я говорю, оскільки не йдеться ні про ворогів, ні про державу-суперницю. На його думку, правителеві потрібні тільки здоровий глузд і розсудливість,

почуття справедливості, милосердя, уміння швидко розв'язувати карні та цивільні справи та ще кілька якостей, настільки очевидних для кожного, що про них не варто й згадувати. Він також певен, що той, хто зуміє зростити два колоски чи два стебла трави там, де досі родив один, зробить для людства та для своєї країни куди більшу послугу, ніж усі політичні діячі разом.

Освіта цього народу дуже вузька — вони вивчають тільки етику, історію, поезію та математику; щоправда, в цих галузях досягли досконалості. Але математику там застосовують тільки для практичних потреб — для поліпшення сільського господарства та техніки; отже, за нашою міркою вона стоїть109 на невисокому рівні. Що ж до ідей, суті речей, абстракцій та трансценденталій, то, незважаючи на всі мої намагання, вони так і не змогли скласти про це бодай найменшого уявлення.

Жоден закон у тій країні не повинен мати слів більше, ніж літер в їхньому алфавіті, який складається з двадцяти двох знаків, але й таких довгих законів у них небагато. Всі вони викладені в найстисліших та найзрозуміліших виразах; люди там не здатні до таких викрутів, щоб тлумачити один закон по-різному, а за писання коментарів до законів винного карають смертю. В цивільному й карному судочинстві так мало прецедентів,110 що вони не можуть похвалитись якоюсь надзвичайною майстерністю в обох цих галузях.

Як і китайці,111 вони знають мистецтво друку з незапам'ятних часів, але бібліотеки їхні невеликі. Найбільша в країні королівська книгозбірня, звідки мені дозволено було брати будь-яку книжку, має не більше як тисячу томів, розміщених у галереї в тисячу двісті футів завдовжки. Столяр її величності змайстрував мені в одній з кімнат Гламделкліч дерев'яний пристрій у формі сходів двадцяти п'яти футів заввишки; кожен східець був завдовжки з п'ятдесят футів. Нижня частина цих рухомих сходів була на відстані десяти футів від стіни кімнати. Книжку, яку я мав читати, ставили, притуливши до цієї стіни. Я сходив на верхній східець, повертався обличчям до книжки й починав читати сторінку

зверху; щоб прочитати рядок, я мусив, залежно від його довжини, пройти вісім-десять кроків з правого боку до лівого, тоді вертався назад; коли рядки опинялися нижче поля мого зору, я злазив на нижчий східець і так спускався аж донизу, після чого знову сходив нагору й таким самим способом починав читати дальшу сторінку. Перегортав я їх обома руками, і це не завдавало мені великих труднощів, бо папір був не грубший за наш картон, а аркуші в найбільших фоліантах — не довші за вісімнадцять або двадцять футів.

Стиль книжок112 — ясний, мужній і плавний, але не цяцькований, бо вони уникають зайвих слів та повторів. Я перечитав багато їхніх книжок, надто з історії та з питань моралі. Зокрема мене дуже потішив невеличкий старовинний трактат, який завжди лежав у спальні Гламделкліч і належав її вихователькі, поважній літній жінці, що цікавилася творами з питань релігії та моралі. В цій книжці розглянуто вади людського роду, і вона має великий авторитет тільки серед жінок та простого люду. Проте мені цікаво було дізнатись, що міг написати про це їхній письменник. Автор повторював усі звичайні сентенції європейських моралістів, показуючи, яке природою своєю мізерне, нікчемне та безпорадне створіння — людина; як не здатна вона захищати себе від негоди та лютих звірів; наскільки одні тварини вищі проти неї своєю силою, другі — прудкістю, треті — завбачливістю, четверті — працьовитістю. До цього він додавав, що останні сторіччя природа занепадає113 і породжує тепер лише маленьких недоносків, як порівняти їх із людьми, що жили в старовину. На його думку, є всі підстави гадати, що представники людської породи спочатку були значно більші і що за давніх часів навіть існували велетні, як розповідає історія та перекази і як свідчать величезні кістки та черепи, викопані по багатьох місцевостях королівства; розміром своїм вони набагато перевищують кістки теперішньої здрібнілої людської раси. Він запевняв, що самі закони природи настійно вимагають, щоб спочатку ми були більші та дужчі й не гинули від кожного незначного випадку — черепиці, яка впаде з будинку, каменюки, кинутої хлопчаком, або струмочка, де можна втопитись. З цих міркувань автор виводить кілька правил моралі, корисних у практичному житті, але повторювати їх тут не варто. Я не міг

не замислитися над питанням, чому всі так люблять розводитись на теми моралі, а також нарікати і скаржитися на свою безпорадність у боротьбі з природою. Гадаю, що по уважному дослідженні всі ці скарги виявляться і в нас обгрунтованими не краще, ніж у того народу.

Щодо військової справи, то бробдінгнежці пишаються своєю королівською армією, що складається із ста сімдесяти шести тисяч піхоти і тридцяти двох тисяч кінноти, хоч навряд чи можна назвати армією зборища торгового люду по містах та фермерів у селах, які перебувають під командою дворян та поміщиків і не дістають ні платні, ні якоїсь іншої винагороди. Правда, вони досить добре муштровані та дисципліновані, але чи могло ж би бути інакше, коли кожен фермер служить під командою свого поміщика, а городяни підлягають місцевій старшині, обраній, як у Венеції,114 балотуванням?

Мені часто доводилось бачити військові вправи столичного ополчення на великому полі, в двадцять миль завширшки і завдовжки, недалеко від міста. Хоч на полі було не більше двадцяти п'яти тисяч піхотинців і шести тисяч вершників, але я нізащо не міг би точно порахувати, скільки їх — таку величезну площу вкривали вони. Кавалерист на коні сягав щось із сто футів у височину. Я бачив, як весь цей кавалерійський корпус за командою враз вихоплював із піхов мечі й вимахував ними в повітрі. Не можна уявити собі грандіознішої та дивовижнішої картини. Здавалося, ніби спалахували разом десять тисяч блискавок, осяваючи собою все небо.

Мені цікаво було знати, як то сталося, що монарх, володіння якого ніде не межують з іншими державами, додумався організувати армію і навчити свій народ військової дисципліни. Та незабаром я довідався про це з їхніх розповідей та історичних книжок. Протягом багатьох сторіч їхню країну точила недуга, спільна для всього людства: дворянство домагалося влади, народ — волі, а король — абсолютної монархії. На щастя, ці незгоди врівноважувалися законами королівства, але час від часу одна з трьох сторін повставала, і це не раз призводило до громадянських війн. Останній такій війні поклав край дід теперішнього

короля, який зумів примирити всіх. Тоді й було за спільною згодою засновано ополчення, яке завжди стоїть на сторожі порядку.

Розділ VIII

Король і королева їдуть подорожувати до кордонів держави. Автор супроводить їх. Докладна розповідь про те, яким способом автор покинув країну. Він повертається до Англії.

У мене завжди було передчуття, що рано чи пізно я знову буду вільний, хоч сказати, як це станеться або скласти більш-менш реальний план втечі я не міг. Корабель, яким я приїхав, був перший бачений біля цих берегів, і король суворо наказав витягати на берег усяке судно, яке будь-коли з'явиться, і разом з екіпажем та пасажирами приставляти його возом до Лорбрелгреда. Йому дуже хотілося знайти жінку однакового зі мною зросту, з якою я міг би мати дітей. Але я волів би померти, ніж зганьбити себе, залишивши нащадків, що жили б у клітках, немов приручені канарки, а потім їх, мабуть, ще й продавали б, як дивину, на втіху місцевим вельможам. Правда, зі мною поводилися вельми ласкаво: я був улюбленцем великого короля та королеви й утіхою всього двору, але щось у цьому ставленні ображало мою людську гідність. Я ніколи не міг забути залишеної дома сім'ї. Мені хотілося жити серед людей, з якими я розмовляв би як рівний, і ходити по вулицях та полях, не боячись, що мене розчавлять, мов жабу або маленьке цуценятко. На щастя, моє визволення настало скоріше, ніж я того сподівався, і в досить незвичайний спосіб, про що я зараз докладно й правдиво розповім.

Я прожив уже два роки в тій країні; на початку третього року мені з Гламделкліч довелося супроводити короля й королеву в подорожі до південного узбережжя держави. Мене, як я вже казав, звичайно возили в дорожній скриньці, що являла собою дуже зручну кімнату в дванадцять футів завширшки. До чотирьох кутків стелі я наказав підвісити на шовкових нитках гамак, що послаблював струси, коли слуга іноді, на моє бажання, віз мене перед собою на сідлі, а також часто правив мені в дорозі за ліжко. У стелі, над самим гамаком, тесляр на моє прохання

випиляв отвір з квадратний фут завбільшки для доступу свіжого повітря в спеку; цю продухвину я міг, коли хотів, затуляти лядою, що ходила в жолобках.

Діставшись кінцевої мети нашої подорожі, король вирішив відпочити кілька днів у своєму палаці біля Фленфласніка — міста миль за вісімнадцять від узбережжя. Гламделкліч і я дуже потомилися; я трохи застудився, а бідна дівчинка почувала себе такою слабою, що мусила сидіти в своїй кімнаті. Мені кортіло побачити океан, бо тільки ним я міг би втекти звідти, коли це мені взагалі судилося. Удавши з себе зовсім хворого, я попросив пустити мене до моря подихати свіжим повітрям у супроводі одного пажа, якого я дуже любив і на якого мене іноді звіряли. Ніколи не забуду, як неохоче дала свою згоду Гламделкліч, як зворушливо наказувала вона пажеві доглядати мене і як ревно плакала, прощаючись зі мною, немов передчувала те, що мало статися. Хлопець забрав мене разом із скринькою і за півгодини приніс на скелястий морський берег. Там я звелів йому поставити скриньку на землю, підняв одну з віконних рам і сумно задивився на море. Я ще почував себе погано і сказав пажеві, що хочу трохи подрімати в гамаку, сподіваючись, що мені полегшає. Я ліг, а хлопець щільно причинив вікно, щоб я не застудився. Незабаром я заснув, а паж — так я припускаю — не передбачаючи ніякої небезпеки, подався шукати пташині яйця між скель; я й раніше із свого вікна спостерігав, як він шукав їх і знаходив по одному чи по два в розколинах. Не знаю, чи й справді воно було так, але раптом я прокинувся від того, що хтось сильно сіпнув за кільце, прикріплене до верхньої дошки скриньки, щоб її легше було носити. Далі я почув, що скриньку підняло високо вгору й помчало вперед з неймовірною швидкістю. Від першого поштовху я ледве не випав з гамака, але згодом скринька стала плавно погойдуватися. Я раз у раз кричав, скільки вистачало голосу, але все було марно. Визираючи у вікно, я бачив тільки небо та хмари. Над головою я чув шум, неначе лопотіння крил, і помалу почав усвідомлювати собі весь жах становища, в якому опинився; я зрозумів, що якийсь орел схопив мою скриньку дзьобом за кільце і тепер летить, щоб з висоти скинути її на скелю й розбити, немов черепаху в її шкаралупі, а потім витягти моє тіло й пожерти його. Адже птахи ці дуже

розумні й мають надзвичайно гострий нюх, що дозволяє їм на далекій відстані знаходити поживу, приховану краще, ніж був прихований я за дводюймовими дошками.

Незабаром я помітив, що шум подужчав, удари крил почастішали, а моя скринька заколивалася, неначе вивіска на стовпі в буряний день. Я почув, як орла (я певний, що то орел ніс у дзьобі мою скриньку) кілька разів щось ударило з великою силою, і враз я полетів униз так швидко, що мені аж дух забило. Сплеск води, оглушливіший, ніж ревіння Ніагарського водоспаду, зупинив моє падіння. На хвилину мене огорнула цілковита темрява, а далі скринька почала підійматися, і крізь верхні шибки вікна замерехтіло денне світло. Я зрозумів, що впав у море. Моя скринька через вагу мого тіла та речей, що були в ній, а також широких залізних пластин, якими вона скріплена по чотирьох кутках зверху та знизу, занурилася футів на п'ять у воду. Я й досі вважаю, що за орлом, коли він ніс мене, погналися інші орли, між ними зчинилася бійка за здобич, і він, боронячись від нападу, випустив мене з дзьоба. Завдяки залізним пластинам на споді скриньки (вони були найміцніші) вона зберегла рівновагу під час падіння і не розбилася, коли вдарилась об воду. Всі частини в ній були добре припасовані, двері ходили не на завісах, а підіймалися та спускалися по жолобках, і це робило скриньку такою щільною, що в неї майже не пройшло води. Я через силу зліз із гамака, наважившися попереду відсунути вже згадувану ляду в стелі, щоб упустити всередину свіжого повітря, бо вже мало не задихнувся.

Як хотілося мені тоді знову бути з моєю любою Гламделкліч, від якої я опинився так далеко всього за одну годину! І, правду сказати, серед моїх власних злигоднів я не міг не пожаліти свою бідну нянечку, що мала зазнати стільки горя, розлучившись зі мною і втративши ласку королеви та своє становище при дворі. Навряд чи багато мандрівників бували в тяжчій скруті й розпачі, ніж був тоді я, кожної хвилини чекаючи, що моя скринька розіб'ється або принаймні її перекине першим же поривом вітру чи хвилею. Досить розбитись одній шибці — і смерть неминуча; бо вікна скриньки захищали лише залізні грати, прибиті знадвору на випадок якого-небудь дорожнього нещастя. Я бачив, як крізь численні, хоч і

невеличкі, шпарки в скриньку почала просочуватись вода; я затикав їх, як умів. Я не здужав підняти покрівлю, інакше неодмінно зробив би це й видерся нагору, де я міг би протриматись на кілька годин довше, ніж сидячи замкнений у цій, сказати б, тюрмі. Та якби я на день-два і запобіг небезпеці, однаково мене очікувала жахлива смерть з голоду та холоду. Так перебув я чотири години, кожну мить вважаючи за останню, а інколи навіть бажаючи смерті.

Я казав уже читачеві, що на глухій стіні моєї скриньки були дві міцні клямри, крізь які слуга, коли мав везти мене верхи, просував шкіряний ремінь, а потім підперізувався ним. Дійшовши вже до розпачу, я раптом почув,— чи, може, мені причулося,— ніби щось зашкребло по цій стіні; далі мені почало здаватися, що скриньку тягнуть чи буксирують по воді; бо час від часу я відчував ніби поштовхи, від яких хвилі здіймалися мало не до верху моїх вікон, залишаючи мене майже в пітьмі. В мене прокинулась надія на порятунок, хоч я й не уявляв собі, звідки він міг прийти. Я наважився відгвинтити один із стільців, завжди прикріплених до підлоги, і з великими труднощами знову пригвинтив його під самою лядою, яку перед тим відсунув. Вилізши на цей стілець і наблизивши обличчя до отвору, я почав голосно гукати на допомогу всіма відомими мені мовами. Далі я прив'язав до палиці, яку звичайно носив із собою, хусточку, вистромив її в отвір і почав вимахувати нею; отже, якщо неподалік був човен або корабель, моряки мали зрозуміти, що в скриньці замкнено якогось нещасливця.

Всі мої зусилля були марні; проте я ясно відчував, що моя кімната посувається вперед, а десь за годину той бік скриньки, де були клямри, вдарився об щось тверде. Спершу я злякався, бо думав, що це скеля; мене стало підкидати ще дужче, ніж досі. Згори виразно чувся якийсь шум і шкрябання, ніби крізь кільце протягали канат. Потім я відчув, як мене помалу підтягли футів на три вгору. Я знову почав вимахувати хусткою і волати на поміч, аж поки захрип. Мені відповіли трикратним вигуком, і мене охопила величезна радість, яку зрозуміє тільки той, хто сам коли-небудь зазнав її. Далі я почув тупіт над головою; хтось нахилився до отвору й гукнув англійською мовою: "Якщо хто-небудь там

є, хай озветься!" Я сказав, що я англієць і зазнав найбільшого лиха, яке будь-кому випадало на долю, і благав ім'ям усього живого визволити мене з цієї в'язниці. Голос відповів, що я в безпеці, бо мою скриньку прив'язано до корабля, і що зараз прийде тесляр та пропиляє в покрівлі ширший отвір, щоб витягти мене. Я відповів, що це цілком зайва річ, що на це треба багато часу і що нехай вони звелять якомусь матросові взятися пальцем за кільце, витягти скриньку з моря на корабель та віднести її до каюти капітана. Почувши таку нісенітницю, дехто з моряків подумав, що я божевільний, а дехто засміявся; мені, справді, й на думку не спало, що я знову опинився серед людей мого зросту та сили. Прийшов тесляр і за кілька хвилин пропиляв отвір чотири на чотири фути, потім спустив драбину; я виліз нею звідти, і мене підняли в дуже тяжкому стані на корабель.

Здивовані моряки закидали мене тисячами запитань, на які мені не хотілося відповідати. Та я й сам вельми здивувався, побачивши стільки пігмеїв, бо за довгий час очі мої звикли до велетенських речей. Капітан, містер Томас Вілкокс, дуже порядний чоловік із Шропшіру,115 помітивши, що я от-от упаду непритомний, повів мене до себе в каюту, дав ліків для покріплення, поклав на своє ліжко й порадив трохи відпочити, чого я справді дуже потребував. Перед тим як заснути, я сказав йому, що в моїй скриньці є цінні меблі, які шкода було б утратити: гарний гамак, чудове похідне ліжко, два стільці, стіл та комод; що кімната з усіх боків позавішувана або, краще сказати, оббита шовковою та бавовняною матерією; коли він накаже кому-небудь з екіпажу принести ту скриньку до нього в каюту, то я відчиню її й покажу все моє добро. Почувши таку нісенітну мову, капітан подумав, що я марю, але (мабуть, щоб заспокоїти мене) пообіцяв дати відповідне розпорядження. Він пішов на палубу й звелів кільком матросам спуститися в скриньку, звідти (як я довідався потім) вони повитягали всі мої речі, обдерли оббивку із стін, але дуже попсували комод, стільці та ліжко, бо відривали їх силоміць, не знавши, що вони пригвинчені до підлоги. Далі матроси відбили кілька дощок на потреби свого корабля; забравши, отож, усе, що хотіли, вони викинули скриньку в море, де вона, маючи багато пошкоджень у підлозі і стінах, незабаром пішла на дно. І я, звичайно, був

радий, що не бачив того плюндрування, бо я певний, що воно дуже б уразило мене, відновивши в пам'яті картини колишнього мого життя, яке я волів забути.

Я проспав кілька годин, але дуже неспокійно, бо мені весь час ввижалися залишені мною місця та небезпеки, від яких я врятувався; і все ж таки, прокинувшись, я відчув себе краще. Було близько восьмої вечора, і капітан, думаючи, ніби я постував перед цим надто довго, звелів негайно подавати вечерю. Побачивши, що я не схожий на божевільного й не кажу безглуздих речей, він розмовляв зі мною дуже люб'язно, а коли ми залишилися самі, попросив мене розповісти про свої мандри та про те, як опинився я у цій величезній скрині серед чистого моря. Він сказав, що близько полудня, дивлячись у підзорну трубу, помітив її на далекій відстані від корабля; спершу він думав, що то судно, і вирішив підійти до нього, трохи збочивши з курсу; може, пощастить купити сухарів, бо свої у них уже кінчалися. Підійшовши ближче й побачивши свою помилку, він послав шлюпку довідатись, що воно таке, але матроси повернулися налякані й богом свідчилися, що то плавучий будинок. Він посміявся з їхньої дурості й сам сів у шлюпку, наказавши матросам узяти з собою міцний канат. Погода була тиха; кілька разів об'їхавши круг мене, він помітив вікна із залізними ґратами. На глухій стіні він побачив дві клямри. Він звелів своїм людям під'їхати до скрині з того боку і, прив'язавши канат до однієї з клямр, тягти її до корабля. Дістався до судна, він розпорядився прикріпити другий канат до кільця зверху скрині й підняти її на талях, але весь екіпаж спромігся підняти її тільки на два чи три фути. Потім вони побачили мою палицю з хусточкою, вистромлену з отвору, й вирішили, що там, мабуть, ув'язнено якихось нещасливців. Я спитав, чи не бачив капітан або хто-небудь з його екіпажу на той час, коли помітили мене, величезних птахів у повітрі. Капітан відповів, що, поки я спав, він обговорював з матросами ті чудні обставини, за яких мене було знайдено, і один з них казав, що бачив трьох орлів, які летіли на північ, але не помітив, щоб вони були більші, ніж звичайні. Я пояснив собі це явище тим, що птахи летіли дуже високо, а капітан не зрозумів причини мого запитання. Далі я запитав його, як далеко ми, на його думку, від землі; він відповів, що, за найточнішими його підрахунками, ліг за сто. Я

запевняв його, що він помиляється майже вдвічі, бо я покинув землю не більш як за дві години перед тим, як упав у море. Тоді він знову почав думати, що в голові в мене не все гаразд; натякнувши мені на це, він порадив піти й лягти у відведеній мені каюті. Я запевнив капітана, що його люб'язна гостинність та приємне товариство дуже добре вплинули на мене і розум мій тепер здоровий, як ніколи. Тоді він споважнів і попросив дозволу відверто спитати мене, чи не з'їхав я з глузду через якийсь тяжкий злочин, що за нього мене, з наказу якогось владаря, покарано ув'язненням у тій скрині; адже в деяких країнах великих злочинців пускають у море116 на дірявому човні без провіанту; та він, хоч і шкодує, що взяв на свій корабель таку лиху людину, проте дає мені слово честі висадити мене цілого та неушкодженого в першому ж порту, куди ми прибудемо. До цього він додав, що підозра його набагато зросла після безтямних слів, з якими я спочатку звернувся до матросів, а потім і до нього з приводу моєї кімнати чи скрині, а також після моєї незвичайної поведінки та неспокійних поглядів за вечерею.

Я попросив капітана терпляче вислухати мою історію і правдиво розповів про все, що трапилося зі мною після мого від'їзду з Англії і до того часу, як вони знайшли мене. А що правда завжди проторує собі шлях до здорового розуму, то цей до певної міри освічений та, безумовно, чесний чоловік незабаром переконався в моїй щирості та правдивості. На підтвердження своїх слів я попросив капітана, щоб він звелів принести в каюту мій комод, ключ від якого лежав у мене в кишені (на той час капітан уже розповів мені, як обійшлися матроси з моєю кімнатою). Я відчинив комод при ньому й показав йому невеличку колекцію дивинок, зібрану мною в країні, звідки я видобувся таким незвичайним способом. Там був гребінець, зроблений з бороди короля, і другий — з того самого матеріалу, але за спинку в ньому правив урізок нігтя з великого пальця її величності. Була колекція голок та шпильок від фута до пів-ярда завдовжки; четверо осиних жал, кожне з добрячий цвях; кілька волосин з гребінця королеви та золота каблучка, яку вона люб'язно подарувала мені, знявши з мізинця й надівши мені на шию, як намисто. Цю каблучку я хотів був подарувати капітанові як віддяку за його гостинність, але він рішуче відмовився прийняти подарунок. Я

показав йому також мозоль, зрізаний мною власноручно з ноги однієї придворної дами; він був завбільшки з кентське яблуко117 і такий твердий, що, повернувшись до Англії, я зробив собі з нього келих і вправив його потім у срібло. Нарешті, я звернув його увагу на пошиті з мишачої шкурки штани, що були тоді на мені.

Я ледве умовив капітана взяти собі зуб одного лакея, помітивши, що той зуб він розглядає з особливою цікавістю, очевидно, глибоко вражений. Він прийняв його з подякою, більшою, ніж була варта ця дрібничка. Недосвідчений лікар помилково видер його в одного з слуг Гламделкліч, що мучився від зубного болю, але той зуб був найздоровіший з усіх його зубів. Я почистив його і заховав до себе в комод. Зуб був щось із фут завдовжки і чотири дюйми в діаметрі.

Капітан був дуже задоволений з мого нехитрого оповідання і висловив надію, що після повернення до Англії я зроблю послугу світові, виклавши все на папері та опублікувавши. На це я відповів, що, на мою думку, в Англії вже й так забагато книг про подорожі; теперішнього читача можна зацікавити хіба якимись зовсім уже незвичайними пригодами, і я побоююсь, що дехто з авторів зважає на істину менше, ніж на свою власну вигоду та честолюбство, і дбає тільки про розвагу неосвічених читачів; що в оповіданні моїм буде мова майже виключно про звичайні події і що воно не буде прикрашене тими описами дивовижних рослин, дерев, птахів та всяких тварин або варварських звичаїв та ідолопоклонства дикунів, яких так рясно в творах сучасних письменників. Проте я подякував йому за добру думку про мене й пообіцяв обміркувати цю справу.

Дивуючись моїй звичці кричати під час розмови, капітан спитав, чи не глухуваті в тій країні король та королева. Я сказав, що протягом двох років не говорив інакше і так звик до цього, що тепер голоси його та матросів здаються мені шепотом, хоч я добре розбираю всі слова. А коли я розмовляв у тій країні, я скидався на людину, чий співрозмовник стоїть на вершечку дзвіниці, крім тих випадків, коли мене ставили на стіл або хтось тримав мене на долоні. Я сказав йому, що спостеріг ще одну річ:

коли я вперше ступив на корабель і мене оточили матроси, всі вони здалися мені найнікчемнішими створіннями з усіх, які я досі бачив. І справді, перебуваючи в країні того владаря, я ніколи не наважувався глянути на себе в дзеркало, бо очі мої так звикли до величезних предметів, що порівняння їх з собою викликало в мене неприємне почуття власної мізерності. На це капітан сказав, що помітив, як, вечеряючи, я на все дивився з подивом і часто неначе стримував посмішку. Він не знав, як зрозуміти мою поведінку, і пояснював її деяким розладом у моєму мозку. Я зазначив, що його спостереження слушні, і сказав, що не міг поводитись інакше, коли бачив таріль із срібний трипенсовик завбільшки, свинячий окіст — на один раз укусити, а келих менший, ніж шкаралупа горіха; і в отакий спосіб я описав капітанові й решту начиння та страв. Бо хоч королева й наказала забезпечити мене всіма потрібними для мене речами, коли я був на службі в неї, але уявлення мої відповідали тому, що мене оточувало, і я почав дивитися на свою мізерність, як на фізичну ваду. Капітан добре зрозумів мій дотеп і весело відповів старовинним англійським прислів'ям, що очі мої більші, ніж шлунок, бо він не помітив у мене доброго апетиту, хоч я й постував цілий день. Жартуючи й далі, він заявив, що охоче дав би сто фунтів, аби тільки побачити мою кімнату в дзьобі орла, а надто тоді, коли вона падала з такої височини в море, бо це, мовляв, справді було найдивовижніше видовище, гідне того, щоб його описали й передали майбутнім сторіччям. Порівняння з Фаетоном118 спадало на думку само собою, і капітан не міг утриматися від нього, хоч і не завдав мені цим великої приємності.

Корабель побував у Тонкіні119 й саме вертався до Англії; його віднесло на 44° північної широти й 143° східної довготи. Але через два дні після того, як мене взяли на борт, судно потрапило в смугу пасату і довгий час ішло на південь понад Новою Голландією,120 а тоді на вест-зюйд-вест та зюйд-зюйд-вест, аж поки обігнуло мис Доброї Надії. Подорож наша була цілком спокійна, і я не хочу втомлювати читача, описуючи її. Капітан зайшов до одного чи двох портів, посилаючи на берег шлюпку по провізію та прісну воду, але я ні разу не сходив з корабля, доки 3 червня 1706 року — тобто приблизно через дев'ять

місяців по моєму визволенню — ми прибули до Даунса. Я пропонував заплатити за проїзд своїм багажем, але капітан не взяв з мене ані фартінга.121 Ми розлучилися великими приятелями, і я взяв з нього обіцянку відвідати мене в Редріфі. На позичені в нього п'ять шилінгів я найняв коня та провідника.

Їдучи додому, я думав, що знов опинився в Ліліпутії,— такими маленькими здавалися мені будинки, дерева, худоба й люди. Я боявся, що подавлю перехожих і часто голосно гукав на них, наказуючи зійти з дороги; і разів зо два через мою зухвалу поведінку мені мало не розчерепили голови.

Коли я приїхав до свого власного будинку, дорогу до якого змушений був розпитувати в людей, і слуга відчинив мені двері, я низько пригнувся (немов гусак під ворітьми), щоб не стукнутися головою об одвірок. Дружина вибігла й хотіла мене поцілувати, а я нахилився аж до її колін, гадаючи, що інакше вона не зможе дістати мого обличчя. Дочку, яка стала навколішки, чекаючи мого благословення, я спершу був не помітив, аж поки вона не підвелася, бо звик задирати голову й здіймати очі футів на шістдесят угору; потім я хотів був підняти її за стан однією рукою. На слуг і двох-трьох приятелів, що в ту хвилину були в нас, я дивився згори вниз, неначе велетень на пігмеїв. Я сказав жінці, що вона була занадто ощадлива, бо мені здавалося, що вона і дочка звелися нанівець. Одне слово, я поводився так незвичайно, що всі вони, як і капітан, побачивши мене вперше, вирішили, що я збожеволів. Згадую про все це лише для того, щоб показати велику силу звички та забобонів.

Незабаром я порозумівся і з родиною, і з приятелями, але дружина заявила, що більше не пустить мене в море. Проте моя лиха доля судила інакше, і дружина була безсила перед нею. Читач дізнається про це далі, а поки що я закінчую другу частину опису моїх нещасливих мандрів.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ. ПОДОРОЖ ДО ЛАПУТИ, БЕЛНІБАРБІ, ГЛАБДАБДРІБУ, ЛАГГНЕГГУ ТА ЯПОНІЇ

Розділ I

Автор виряджається в свою третю подорож. Його беруть у полон пірати. Злосливість одного голландця. Прибуття автора на острів. Його піднімають на Лапуту.

Не прожив я дома й десяти днів, як до мене завітав капітан Вільям Робінсон, корнуелець, командир міцного корабля "Добра Надія" місткістю в триста тонн. Колись я служив лікарем на іншому судні, одним із чотирьох власників якого був цей капітан, і відбув під його командою подорож до Леванту. Він завжди поводився зі мною скоріше як з братом, ніж як із підлеглим, і, почувши про мій приїзд, відвідав мене,— мабуть, просто з приязні, бо не сказав більше, ніж кажуть звичайно приятелі, зустрівшись після довгої розлуки. Потім Робінсон став учащати до нас; він щоразу висловлював задоволення, що бачить мене в доброму здоров'ї, запитував, чи назавжди я вирішив осісти вдома, а якось сказав, що через два місяці відпливає до Ост-Індії, і, нарешті,— щоправда, перепрошуючи за те, що осмілюється порушити мій відпочинок,— навпростець запропонував мені посаду суднового лікаря. Він обіцяв призначити мені подвійну платню, дати в поміч ще одного лікаря — крім того, що обидва капітанові помічники теж мені допомагатимуть,— і навіть дав слово в усьому радитися зі мною як з рівним, бо йому, мовляв, відомо з досвіду, що в морських справах я розуміюсь не гірше від нього.

Він наговорив мені так багато приємних речей, що я, знавши його за цілком порядну й чесну людину, не міг відмовити йому: незважаючи на всі злигодні, яких мені довелося зазнати, моє прагнення бачити світ не вгамувалося. Залишалося тільки переконати мою дружину, і я, нарешті, дістав-таки її згоду, спокусивши її матеріальними вигодами, які ця подорож обіцяла нашим дітям.

Ми відпливли 5 серпня 1706 року, а 11 квітня 1707 року прибули до Форту Святого Георга.122 Простоявши там три тижні, щоб дати перепочити екіпажеві, серед якого було багато хворих, ми взяли курс на Тонкін, де капітан вирішив кинути якір надовго, бо замовлений крам не

був ще готовий і одержати його ми могли не раніш як за кілька місяців. Прагнучи хоча б частково повернути витрати, спричинені мимовільною стоянкою, він купив шлюп, навантажив його різним крамом, яким тонкінці звичайно торгують із сусідніми островами, і, відрядивши на нього чотирнадцять матросів, троє з яких були тубільці, призначив мене на командира й доручив мені провадити торгівлю протягом двох місяців, поки справи затримуватимуть його в Тонкіні.

Не пропливли ми й трьох днів, як знявся великий шторм, що цілих п'ять днів гнав нас на північний схід, а потім на схід. Далі буря вщухла і стало на годині, але весь час подував досить міцний вітерець із заходу. На десятий день за нами погналися два піратські кораблі123 і скоро наздогнали нас, бо мій шлюп, занадто навантажений, сидів глибоко, і ми йшли дуже повільно, та й до того ж не мали чим боронитися.

Пірати взяли нас на абордаж майже одночасно з обох боків і, як навіжені, скочили на шлюп, очолювані своїми ватажками, але, побачивши, що всі лежать ниць на палубі (такий був мій наказ), вони лише пов'язали нас міцними мотузками і, поставивши вартових, кинулися обшукувати судно.

Серед них я помітив одного голландця, що, здавалося, мав деяку владу, хоч і не був капітаном жодного з кораблів. Упізнавши в нас англійців, він заджерґотів своєю мовою, присягаючись, що позв'язує нас спинами один до одного й повикидає всіх у море. Я досить добре розмовляв по-голландському і, пояснивши йому, хто ми такі, просив його, зважившись на те, що ми християни і протестанти, підданці сусідньої держави, що є союзником його батьківщини,124 поклопотатися за нас перед капітанами, щоб вони зглянулись на нас. Але ці слова ще дужче розлютили голландця; знову повторивши свої погрози, він повернувся до супутників і з великим запалом почав говорити щось, мабуть, японською мовою, раз у раз повторюючи слово "крістіанос".

Більшим піратським судном командував капітан-японець, який трохи розмовляв каліченою голландською мовою. Підійшовши до мене, він

поставив мені кілька запитань і, діставши на них відповідь у дуже покірливому тоні, сказав, що нас не вб'ють. Віддавши низький поклін капітанові, я звернувся до голландця і сказав йому, що мені боляче бачити в язичника більше милосердя, ніж у свого ж таки брата християнина. Та незабаром мені довелося пошкодувати про свої необачні слова, бо цей окаянний нечестивець, не спромігшись умовити капітанів кинути мене в море (на це вони, обіцявши вже, що мене не вб'ють, не могли погодитись), наполіг на іншій карі для мене, що кожному здалася б гіршою за смерть. Матросів моїх розподілили порівну між обома піратськими кораблями, а на мій шлюп призначили нову команду. Мене вирішили залишити в невеликому човнику з парою весел, вітрилом та провізією на чотири дні. Капітан-японець із своїх власних запасів ласкаво подвоїв мою пайку і не дозволив нікому обшукувати мене. Коли я сідав у човен, голландець, стоячи на палубі, обкладав мене найжахливішою лайкою та прокльонами, які тільки міг знайти в своїй мові.

Приблизно за годину перед тим, як ми побачили піратів, я зробив виміри й визначив, що ми перебували на 46° північної широти і 183° довготи.125 Опинившись на деякій відстані від піратів, я з допомогою кишенькової підзорної труби виявив на обрії пасмо островів, що лежали на південний схід од мене. Я нап'яв вітрило і за три години, при попутному вітрі, дістався до найближчого з них. То була гола скеля, але в розколинах її я знайшов чимало пташиних яєць; викресавши вогню та розпаливши верес і сухі водорості, я спік собі ці яйця на вечерю. Взятої з корабля провізії я не займав, вирішивши зберегти її на якомога довший час. Ніч я перебув під захистом скелі на підстилці з вересу і спав зовсім непогано.

Наступного дня я доплив до другого острова, далі — до третього й до четвертого, то йдучи під вітрилом, то веслуючи. Щоб не надокучати читачеві подробицями моїх злигоднів, скажу тільки, що на п'ятий день я добувся, нарешті, до п'ятого з бачених мною островів, який лежав на зюйд-зюйд-ост від попереднього.

До нього було далі, ніж я гадав, і мені довелося пливти цілих п'ять годин. Я обплив майже весь острів, перше ніж знайшов місцину, де можна було зручно висісти: маленьку затоку, разів у три ширшу за мій човен. На острові були самі скелі, тільки подекуди на нім росли кущики трави та всякого запашного зілля. Я забрав з човна свій невеличкий запас провізії і, підживившись трохи, заховав залишки їжі в печері, яких на острові було дуже багато. Потім я знайшов по скелях чимало яєць і заходився збирати сухі водорості та траву, щоб ранком спекти собі на них яйця (я мав при собі кремінь, кресало, губку й запалювальне скло). Ніч я пролежав у печері біля своїх запасів. За постіль мені правили ті самі водорості й трава, які мали піти на багаття. Незважаючи на втому, спав я дуже мало, бо відчував неспокій, думаючи про неможливість вижити в такій безлюдній місцевості і про трагічну смерть, яка мені судилася. З туги та безнадії я не здужав навіть підвестися і виліз з печери тільки тоді, коли був уже білий день. Годину-дві я блукав серед скель; небо сяяло блакиттю, а сонце було таке гаряче, що доводилось відвертати від нього обличчя. Раптом навколо стемніло, але зовсім не так, як буває, коли набіжить хмара. Озирнувшись, я побачив між собою та сонцем якесь величезне непрозоре тіло, що рухалося в напрямку острова. Воно пливло на висоті, як мені здалося, двох миль і застувало сонце протягом шести чи семи хвилин, але я не помітив, щоб у повітрі похолоднішало або щоб потемнішало небо; я наче стояв у затінку під горою. Коли невідоме тіло наблизилось до мене, стало очевидно, що воно складається з твердої речовини і має рівне, гладеньке дно, яке яскраво блищало, відбиваючи поверхню моря. Я стояв на узгір'ї ярдів за двісті від берега й бачив, як це громаддя знизилося до одного рівня зі мною за якусь англійську милю від мене. Я видобув свою підзорну трубу і виразно розгледів багато людей, що сновигали по його спадистих, як здалося мені, боках, але що вони там робили, розібрати не міг.

Природна любов до життя викликала в мене приплив радощів, і в мені знов прокинулася надія, що ця пригода так чи інакше допоможе мені визволитися з цієї глушини та з безпорадного становища, в якому я опинився. Але воднораз читач навряд чи зможе уявити собі подив, що огорнув мене, коли я побачив у повітрі острів, заселений людьми, що зі

своєї волі могли, як видно, підіймати й опускати його або рухати вперед. Проте я не мав тоді охоти вдаватися в філософію з приводу цього явища, мене куди більше цікавило питання, яку путь вибере острів, бо на той час він нібито спинився. Та незабаром острів підійшов ще ближче, і я міг уже розгледіти по його боках кілька рядів галерей та сходи, які через певні проміжки сполучали різні поверхи. На нижній галереї сиділи люди з довгими вудками в руках, а коло них стояли глядачі, дивлячись, як ті рибалять. Я почав вимахувати нічним ковпаком (бо мій капелюх давно вже зносився) та носовою хусткою, а коли острів присунувся ще ближче, загукав, скільки вистачало голосу. Придивляючись, я побачив, натовп, що юрмився на найближчому боці. З того, як вони показували на мене пальцями один одному, я зрозумів, що вони побачили мене, хоч і не озивались на мої вигуки. Потім п'ять або шість чоловік побігли сходами вгору й зникли у верхній частині острова. Мені спало на думку, що їх послано сповістити про мене когось із влади та дістати належні розпорядження.

Натовп зростав, і менше ніж за півгодини острів наблизився так, що між нижньою галереєю та узгір'ям, де я стояв, залишалося яких-небудь сто ярдів. Тоді я став у якнайблагальнішу позу і заговорив до людей на острові приниженим тоном, але не дістав ніякої відповіді. Над самою моєю головою стояли, мабуть, якісь значні особи, як можна було гадати з їхнього одягу. Вони проводили між собою якусь поважну нараду, часто поглядаючи на мене. Нарешті один з них крикнув кілька слів чіткою, добірною та милозвучною мовою, що скидалася трохи на італійську; я й собі відповів по-італійському, сподіваючись, що ця мова буде хоча б приємною для його слуху. Хоч ми й не зрозуміли один одного, мій жалюгідний вигляд ясно промовляв про моє прикре становище.

Мені знаками звеліли зійти зі скелі й підійти до води, що я й зробив; летючий острів піднявся ще трохи й зупинився, ставши своїм краєм саме наді мною. З нижньої галереї спустили ланцюг з прикріпленим до нього сидінням; я виліз на нього, і мене відразу підняли на блоках.

Розділ II

Опис звичаїв та поводження лапутян. Нарис їхньої науки. Про короля та його двір. Як прийняли там автора. Побоювання та неспокій лапутян. Про жінок.

Ступивши на острів, я опинився серед великого натовпу. В перших рядах стояли, як здалося мені, їхні вельможі. Всі вони дуже зацікавлено розглядали мене, і я платив їм тою ж монетою, бо ніколи ще не бачив людей, таких чудних поставою, одягом та обличчями. Голови в них були нахилені або на правий, або на лівий бік; одне око дивилося всередину, а друге — просто в небо. їхнє верхнє вбрання було прикрашене зображеннями сонця, місяця та зірок, упереміш із зображеннями скрипок, флейт, арф, сурм, гітар та багатьох інших музичних інструментів, не знаних у нас в Європі. Я помітив позад них багатьох людей в одязі слуг, що тримали в руках коротенькі палички з прив'язаним на кінці, неначе ціп на ціпилні, надутим міхуром. У кожному міхурі, як мені сказали потім, була жменька сухого гороху або камінців. Цими міхурами слуги від часу до часу били по губах і по вухах своїх панів, але тоді я не міг добрати, навіщо це робилося. Виявилось, що розум цих людей так захоплюють глибокі міркування, що вони не можуть ні говорити, ані слухати чужих слів і привести до пам'яті їх можна, тільки доторкнувшися до їхніх органів слуху та мови. Через це ті, хто має змогу, завжди тримають у себе вдома спеціального ляскача (по-їхньому — клайменоле) і ніколи не йдуть без нього на прогулянку або в гості. Обов'язки цього слуги полягають у тому, щоб, коли зійдуться двоє чи більше співрозмовників, злегка ляскати міхуром по вустах того, хто має говорити, і по правому вуху того або тих, до кого звертаються. Ляскач не відходить від свого хазяїна під час прогулянок і подеколи злегка вдаряє його по очах, бо той завжди так заглиблюється в думки, що ризикує впасти в провалля, або стукнутись головою об вуличний стовп, або наткнутися на перехожого, або ж, зіткнувшися з кимось, звалитись у рівчак.126

Я мусив подати читачеві ці пояснення, бо інакше він, так само, як і я, не зрозумів би поведінки моїх проводирів під час нашого переходу від нижньої галереї до верхньої частини острова й далі до королівського

палацу. Поки ми йшли, вони раз у раз забували, куди й чого йдуть, і не звертали на мене ніякої уваги, поки ляскачі не повертали їх знов до пам'яті. Їх, здається, не обходили ні мій незвичайний для них одяг, ні мій вигляд, ні крики простого люду, думки та розум якого були вільніші.

Нарешті ми дісталися до палацу й увійшли до парадного залу, де на троні сидів король, а обабіч нього стояли найзначніші його вельможі. Перед троном стояв великий стіл, увесь заставлений глобусами, планетаріями та всяким математичним приладдям. Його величність і не поворухнувся, хоч наша поява викликала чималий шум, бо позбігалися всі придворні. Він розв'язував якусь дуже складну задачу, і ми чекали щонайменше годину, поки він упорався з нею. По обидва боки трону стояли два молоденькі пажі з міхурами в руках. Побачивши, що король уже розв'язав свою задачу, один з них злегка вдарив міхуром по його губах, а другий — по правому вуху. Тоді його величність здивовано озирнувся, неначе раптом прокинувся, і, помітивши мене з моїм товариством, очевидно, пригадав, що йому вже говорили про мене. Він промовив кілька слів, і один з пажів зараз же ляснув мене по правому вуху, але я знаками, як зумів, пояснив, що не потребую цього. Як виявилося згодом, така поведінка дуже пошкодила мені, бо на цій підставі його величність і весь двір склали дуже низьку ціну моїм розумовим здібностям. Король, скільки я міг догадатися, ставив різні запитання, і на них я відповідав усіма відомими мені мовами. Побачивши, що нам не порозумітися, король (що перевершував усіх попередніх володарів гостинністю до чужинців) наказав дати мені окрему кімнату в палаці й приставити до мене двох слуг. Мені принесли обід, і четверо вельмож, яких я бачив біля особи його величності, вшанували мене тим, що пообідали разом зі мною. Обід складався з двох перемін, по три страви в кожній. На першу переміну нам подали бараняче стегно у формі рівнобічного трикутника, кусок яловичини у вигляді ромбоїда та пудинг у формі циклоїди. На другу переміну були дві качки, порізані шматочками, що нагадували скрипку, ковбаси й пудинги, що скидалися на флейти та гобої, і теляча грудинка — формою точнісінька арфа. Хліб слуги нарізали у подобі конусів, циліндрів, паралелограмів та багатьох інших геометричних тіл.

За обідом я дозволяв собі питати про назви різних речей їхньою мовою, і ті благородні особи з допомогою своїх ляскачів охоче задовольняли мою цікавість; їм, видима річ, самим кортіло навчити мене їхньої мови, щоб потім уразити своїми великими здібностями. Незабаром я міг уже не тільки попросити хліба та води, а й усього, чого хотів.

По обіді мої гості пішли, а до мене, з наказу короля, завітала нова особа в супроводі ляскача. Ця особа принесла з собою перо, чорнило, папір та три чи чотири книжки і на мигах пояснила мені, що її прислано навчити мене їхньої мови. Ми просиділи чотири години, протягом яких я записав багато слів з поясненням проти кожного з них, а також вивчив кілька коротеньких фраз. Мій учитель наказував слузі подавати йому той або інший предмет, повертатися, вклонятися, сідати, вставати, ходити тощо, а я записував, як усе це зветься по-їхньому. В одній з книжок він показав мені малюнки сонця, місяця, зірок, знаків зодіаку, тропіків і полярних кіл, а також назви багатьох плоских фігур та об'ємних тіл. Далі він назвав і описав мені всі музичні інструменти і познайомив мене з термінами, потрібними для того, хто грає на них. Коли він пішов, я переписав за алфавітом усі ті слова та їхній переклад. Таким способом, завдяки моїй незрадливій пам'яті, я за кілька днів склав собі деяке уявлення про їхню мову.

Їхній острів, що його я називаю летючим або плавучим, у них зветься Лапута; походження цього слова я не зміг дошукатись.127 Лап стародавньою, невживаною тепер мовою означає високий, а унту — правитель. Злиття цих слів і дало, як вони вважають, Лапута — перекручене Лапунту. Я не згодний з таким поясненням, воно здається мені трохи штучним, і дозволив собі запропонувати тамтешнім ученим свій здогад. Я виводжу слово Лапута з лап аутед. Лап означає, власне, відблиск сонячного проміння в морі, а аутед — крило. А втім, я не буду обстоювати своєї гіпотези і лишаю розв'язати це питання безсторонньому читачеві.

Особи, які за дорученням короля піклувалися мною, побачивши, в якому жалюгідному стані мій одяг, другого ж ранку прикликали кравця і

веліли йому зняти з мене мірку. Майстер виконав це зовсім не так, як роблять його колеги у нас в Європі. Вимірявши мій зріст квадрантом, він з допомогою лінійки та циркуля обчислив розміри та обводи всього мого тіла, записав їх на папері і через шість днів приніс готовий костюм. Він був зроблений дуже погано і зовсім не пасував до мене, бо кравець помилився на одну цифру в своїх розрахунках, але я заспокоїв себе тим, що такі випадки трапляються часто128 і на них не варто звертати увагу.

Через брак одягу та нездужання мені довелося пробути кілька днів у себе в кімнаті. За цей час я значно поширив свій словник і, з'явившися потім при дворі, міг розуміти багато що з того, що сказав король, а також відповідати на деякі його запитання. З наказу його величності острів скерували на північний схід, до Лагадо, земної столиці їхньої держави, до якої було щось із дев'яносто ліг. Наша подорож туди тривала чотири з половиною дні, причому я зовсім не відчував поступального руху острова в повітрі. На другий день, близько одинадцятої години ранку, король власною особою, з усіма вельможами, дворянством та урядовцями, наготувавши всі свої музичні інструменти, влаштували концерт і протягом трьох годин безупинно грали на них, зовсім оглушивши мене. Я не міг збагнути мети цього концерту, аж доки мені не пояснив її мій учитель. Він сказав, що вуха остров'ян звикли до музики небесних сфер, яку завжди можна чути в певні періоди, і тепер царедворці готуються взяти участь у цьому небесному концерті, кожен на тому інструменті, на якому він найкраще грає.

По дорозі до Лагадо, їхньої столиці, його величність наказував зупиняти острів над деякими містами та селами, щоб його підданці могли подати йому свої прохання. Для цього з острова спускали шворочки з важками на кінцях. Люди прив'язували до них свої супліки, і ті зразу підлітали вгору, наче клаптики паперу, які школярі пускають по нитці до змія. Іноді нам знизу передавали вино та провізію, і лапутяни підіймали їх до себе на блоках.

Мої знання з математики стали мені у великій пригоді при засвоєнні їхньої фразеології, в значній мірі побудованої на цій науці та на музиці, з

якою я теж був непогано обізнаний. Всі їхні ідеї пов'язані з лініями та фігурами. Бажаючи, наприклад, похвалити красу жінки чи якоїсь тварини, вони описують її ромбами, колами, паралелограмами, еліпсами та іншими геометричними фігурами або вживають терміни з музичного лексикону: повторювати їх тут було б зайве. В королівській кухні я бачив найрізноманітніші математичні прилади та музичні інструменти, за зразком яких кухарі нарізають печеню до столу його величності.

Лапутянські житла побудовано надзвичайно погано: стіни викривлені й ніколи не сходяться під прямим кутом. Усі ці недоладності пояснюються зневагою лапутян до практичної геометрії: нею вони гребують, як вульгарним, механічним знанням; до того ж хитромудрі вказівки, які вони дають своїм будівникам, неприступні для звичайного розуму й завжди спричиняються тільки до помилок. Хоч як уміло поводяться вони на папері з лінійкою, олівцем та циркулем, але в повсякденному, домашньому житті я ніколи не бачив людей незграбніших, вайлуватіших і таких нетямущих у всьому, що не стосується математики або музики. Міркують вони дуже погано, зате сперечаються з великим запалом, крім тих випадків, коли мають рацію, але такі випадки трапляються рідко. Мрії, фантазія та вигадливість не відомі їм зовсім, і в їхній мові немає навіть слів для таких понять. Обсяг їхніх думок та інтересів обмежено двома зазначеними науками.

Більшість лапутян, а надто ті, що працюють у галузі астрономії, з великою довірою ставляться до астрологічних віщувань,129 хоч і соромляться визнати це прилюдно. Але найчуднішим і найнезрозумілішим явищем здавалася мені їхня пристрасть до новин та політики; вони безперестану довідуються про громадські справи, раз у раз обговорюють питання державного характеру й гаряче обстоюють кожну деталь партійної думки. Щоправда, такий самий нахил я спостерігав і в більшості моїх знайомих європейських математиків, хоч ніколи не міг знайти нічого спільного між цими двома галузями науки; мабуть, вони гадають, ніби вміння керувати світом потребує не більше здібностей, ніж уміння поводитися з глобусом, бо в найбільшому колі стільки ж градусів, як і в найменшому. А втім, я гадаю, що ця характерна

для математиків риса походить від властивої всім людям слабості — втручатися саме в те і цікавитись саме тим, що ми найгірше знаємо й до чого найменше підготовані наукою та природою.

Лапутяни завжди хвилюються й не мають ніколи спокою, але їхні страхи викликано причинами,130 що майже не впливають на інших смертних. Вони бояться змін, що відбуваються в небесних тілах: наприклад, що земля через постійне наближення до сонця згодом буде поглинена ним; що поверхня сонця, поступово вкриваючись окалиною, перестане давати світло; що земля, уникнувши нещодавно сутички з хвостом останньої комети, який неминуче спопелив би її, можливо, буде зруйнована найближчою кометою, яка має з'явитися, за їхніми обчисленнями, через тридцять один рік. Коли ця комета, перебуваючи в перигелії, наблизиться до сонця на певну відстань (а їхні розрахунки дають підстави до такого побоювання), то вона дістане від нього тепла в десять тисяч разів більше, ніж є в розпеченім до червоного залізі; а віддаляючись від сонця, вона понесе з собою і свій вогненний хвіст у один мільйон і чотирнадцять миль завдовжки; і якщо земля, проходячи крізь нього, опиниться за сто тисяч миль від ядра або головного тіла комети, то вона неодмінно займеться вогнем і обернеться на попіл. Бояться вони й того, що сонце, випромінюючи щодня своє тепло й нічим не поповнюючи його, має кінець кінцем зовсім згоріти й зникнути, а це супроводитиметься загибеллю землі й усіх планет, які дістають від нього світло.

Постійно стривожені страхом перед цими та подібними до них неминучими небезпеками, вони не можуть ні спокійно спати в своїх ліжках, ні втішатися звичайними розвагами та радощами життя. Стрінувшися вранці зі знайомим, кожен з них насамперед питає про стан сонця і про те, який вигляд воно мало під час заходу та сходу, а також про те, чи є надія уникнути сутички з кометою, що наближається до землі. Вони розмовляють про всі ці речі з таким захопленням, з яким наші хлопчики слухають різні страхіття про духів та домовиків, а наслухавшись, бояться лягати спати.

Жінки на Лапуті мають надзвичайно жваву вдачу. Вони зневажають своїх чоловіків і страшенно люблять чужинців, яких на острові завжди буває чимало: вони з'являються до двору з континенту як посланці різних міст та громад або в своїх приватних справах. Але остров'яни їх зневажають, бо вони не здатні до споглядання. Саме з-поміж них острівні дами вибирають собі коханців; погано тільки те, що поводяться вони занадто вільно і почувають себе цілком безпечно: чоловік так заглиблений у свої міркування, що дружина і коханець можуть на його очах дозволити собі будь-які любощі, аби тільки напохваті в чоловіка були папір та математичне приладдя і поруч нього не стояв ляскач.

Дружини та доньки лапутян скаржаться на своє відлюдне життя на острові, хоч, по-моєму, це найприємніший куточок у світі; дарма що живуть вони там у достатку та розкошах і роблять усе, що хочуть, їх завжди приваблює світ і столичні втіхи. Проте спускатись на землю їм можна тільки з особливого дозволу короля, а дістати його нелегко, бо тамтешні вельможі з власного досвіду пересвідчились, як важко умовити жінку повернутися на острів. Мені розповідали, що одна знатна придворна дама,131 мати кількох дітей, дружина прем'єр-міністра, першого багатія в королівстві, покинула його найрозкішніший на острові палац і, пославшись на недугу, спустилася до Лагадо, де й ховалася кілька місяців, поки король не дав наказ розшукати її. Даму знайшли в убогій корчмі, вдягнену в лахміття, бо вбрання своє вона заставила, щоб утримувати старого, потворного лакея, який щодня лупцював її і з яким її розлучили майже силоміць. І хоч чоловік зустрів її надзвичайно ласкаво й не дорікнув їй і словом, вона незабаром знову примудрилася втекти до того самого коханця, забравши з собою всі коштовності, і відтоді про неї нічого не чули.

Читач, напевне, скаже, що така історія могла трапитися скоріше в Англії чи в Європі, аніж у такій далекій країні. Але хай він зважить на те, що примхи жіноцтва не обмежені ні кліматом, ні національністю і що насправді вони куди одноманітніші, ніж це здається на перший погляд.

За якийсь місяць я настільки опанував їхню мову, що міг вільно відповідати мало не на всі запитання короля, коли мав честь відвідувати його. Його величність анітрохи не цікавили ні наші закони, ні врядування, ні історія, ні релігія, ні звичаї країв, де я бував; він обмежував свої запитання самим станом математики, та й то слухав мене дуже зневажливо і з байдужим виглядом, дарма що з обох боків у нього завжди стояли ляскачі, які частенько будили його увагу своїми міхурами.

Розділ III

Явище, з'ясоване завдяки сучасній філософії та астрономії. Великий розвиток астрономії у лапутян. Королівський спосіб придушувати повстання.

Я попросив короля дозволити мені оглянути все, що є цікавого на острові, і він ласкаво дав свою згоду на це, звелівши моєму вчителеві супроводити мене. Найбільше хотів я дізнатись, якими природними чи штучними причинами пояснюються різноманітні рухи острова, і тепер я витлумачу це й читачеві з філософського погляду.

Летючий, або плавучий, острів має форму правильного кола діаметром у 7837 ярдів, або близько чотирьох з половиною миль; отже, площа його становить десять тисяч акрів. Товщина його триста ярдів. Дно, тобто спідня поверхня, яку видно тільки знизу, являє собою алмазну пластину ярдів з двісті завтовшки. На ній у звичайному порядку лежать верстви різних гірських порід, укриті зверху шаром чудового чорнозему в десять, а то й дванадцять футів завглибшки. Поверхня острова нахилена від обводу до центра, і через це роса та дощова вода, що випадають на острів, збираються в струмочки й течуть до його середини, де вливаються в чотири великі водозбори, кожен з яких має щось із півмилі в обводі й розташований за двісті ярдів від центра. Воду у водозборах удень випаровує сонце, і тому вони ніколи не бувають переповнені. До того ж король будь-коли спроможний підняти острів понад хмари, де немає випарів, і таким способом запобігти дощу чи росі, бо навіть

найвищі хмари, як кажуть усі натуралісти, не піднімаються більш як на дві милі над землею; принаймні в тій країні таких випадків ніколи не було.

В самому центрі острова є провалля щось із п'ятдесят ярдів у діаметрі; тим проваллям астрономи сходять у велику печеру, що має форму бані і зветься через те Фландона Гагнольє, тобто Печера Астрономів, вона заглиблена на сто ярдів у товщу алмазу. У цій печері завжди горить двадцять ламп, і їхнє світло, відбиваючись від алмазних стін, заливає все навкруги. Печеру устатковано великим числом найрізноманітніших секстантів, квадрантів, телескопів, астролябій та іншого астрономічного приладдя, але головне диво, від якого залежить доля цілого острова,— величезних розмірів магніт у формі ткацького човника. Він має шість ярдів завдовжки і, в найтовщому місці, принаймні три ярди завширшки. Магніт прикріплено до міцної алмазної осі, яка проходить крізь його середину, і на ній він урівноважений так точно, що повертається від найменшого доторку. Його вміщено в порожнистий алмазний циліндр у чотири фути заввишки, стільки ж завтовшки і дванадцять ярдів у діаметрі, поставлений горизонтально на вісім алмазних ніжок, кожна в шість ярдів заввишки. Посередині внутрішньої поверхні циліндра є жолоб у дванадцять дюймів завглибшки, куди вставлено кінці осі і де вона, коли треба, обертається.

Ніяка сила не може зсунути магніт з місця, бо циліндр з ніжками становить єдине суцільне тіло з алмазом, що править за спід острова.

За допомогою магніту острів і рухається132 то вгору, то вниз або пересувається в одній площині, бо щодо частини землі, підвладної монархові Лапути, магніт з одного кінця має відштовхувальну силу, а з другого — притягальну. Поставивши магніт вертикально, притягальним полюсом до землі, острів знижують, а коли повернути вниз відштовхувальний полюс, то острів підіймається просто вгору. Поставлений навскоси, магніт примушує Лапуту йти теж навскоси, бо його сили завжди діють по лініях, паралельних його напрямові.

Таким скісним рухом острів пересувається від однієї частини володінь монарха до іншої. Щоб пояснити спосіб переміщення острова, припустімо, що AB — це лінія, яка проходить через територію Белнібарбі, лінія cd — магніт, де d — відштовхувальний полюс, а c — притягальний, і що острів перебуває над точкою C. Нехай магніт поставлений у положення cd, а його відштовхувальний полюс повернено вниз, тоді острів піде навскіс угору в напрямі до D. Коли він дійде D, повернімо магніт навколо осі так, щоб його притягальний полюс обернувся до E,— тоді й острів рухатиметься навскіс в напрямі до E. Коли знову повернути магніт і поставити його в положення EF відштовхувальним полюсом донизу, то острів підніматиметься навскоси в напрямі до F, звідки, повернувши притягальний полюс до G, острів можна перенести до G, а від G до H, повернувши магніт так, щоб його відштовхувальний полюс показував просто вниз. Отже, міняючи при потребі положення магніту, острів змушують то підніматись, то знижуватись у скісному напрямі; і таким чергуванням підіймань та опускань (рух відбувається під невеликим кутом) острів пересувається від однієї частини держави до іншої.

Слід, проте, зауважити, що острів не може ні виходити за межі своєї держави внизу, ані підніматись вище як на чотири милі. Астрономи (які написали великі наукові трактати про свій магніт) пояснюють це тим, що магнітне тяжіння діє лише на відстані чотирьох миль і що мінерал, який притягує чи відштовхує магніт Лапути з надр землі та з моря, на відстані до шести ліг від узбережжя, залягає не по всій земній кулі, а лише в межах цього королівства. Користуючись перевагами такого вигідного становища, король легко може привести до покори будь-яку країну, що лежить у полі тяжіння магніту.

Коли магніт стоїть паралельно до площини горизонту, острів зупиняється, бо в такому випадку полюси магніту, перебуваючи на однаковій відстані від землі, діють з однаковою силою: один штовхає острів угору, а другий тягне його вниз, через що він зовсім зупиняється.

Доглядати магніт доручено певним астрономам, які з наказу короля час від часу повертають його. Більшу частину свого життя вони проводять, вивчаючи небесні тіла крізь підзорні труби, що набагато перевершують якістю наші телескопи. Хоч їхні найбільші телескопи не довші за три фути, проте збільшують краще, ніж наші стоярдові, та ще й дають чистіше зображення зірок. Ось чому у відкриттях своїх вони далеко випередили наших Європейських астрономів і вмістили в своєму каталозі неба десять тисяч нерухомих зірок,133 тоді як у найповнішому з наших немає й третини цього числа. Крім того, вони відкрили дві маленькі зірки134 — супутники Марса, які обертаються навколо нього і з яких ближчий до Марса віддалений від центра цієї планети на відстань трьох діаметрів, а другий — на п'ять таких діаметрів. Перший обертається навколо Марса за десять годин, а другий за двадцять одну з половиною. Отже, квадрати їхніх обертань майже пропорційні135 кубам їхньої відстані від центра Марса, і це наочно доводить, що ці супутники підлягають тому ж таки законові тяжіння, який керує всіма небесними тілами.

Лапутянські вчені провели спостереження над дев'яноста трьома різними кометами і з великою точністю встановили періоди їхнього повернення. Якщо розрахунки правильні (а вони це стверджують рішуче), то бажано було б опублікувати їхні спостереження, і тоді вся теорія комет, що й досі кульгає на обидві, набула б такої ж довершеності, як і інші галузі астрономії.

Король міг би стати найабсолютншшм монархом у світі, якби йому пощастило переконати всіх міністрів діяти в ним заодно, але в кожного з них є маєток на континенті, і, зважаючи на те, що становище фаворита надто хистке, ті ніколи не погоджувалися на поневолення своєї країни. 136

Коли яке-небудь місто знімає бунт або відмовляється сплачувати звичайні податки, король приводить жителів до покори двома способами. Перший, менш жорстокий полягає в тому, щоб поставити острів якраз над містом та околишніми землями й тим позбавити їх сонячного світла

та дощу, тобто викликати серед жителів голод і хвороби. А якщо провина їхня того заслуговує, їх водночас бомбардують великим камінням; від нього в них немає іншого порятунку, як тільки ховатися в підвали та льохи, причому покрівлі їхніх будинків ущент руйнуються. Коли ж бунтівники вперто тримаються свого, до послуг короля є останній спосіб: острів спускають просто на їхні голови, і він роздушує все — і будівлі, і людей. Проте до цього крайнього засобу король вдається дуже рідко: з одного боку, йому й самому він не до вподоби, а з другого — і міністри не наважуються дати йому таку пораду. Вони бояться викликати ненависть народу, що міг би сплюндрувати їхні маєтки, розташовані внизу, на суходолі (бо острів належить самому королю).

Є ще й інша, важливіша причина, чому королі цієї країни завжди відчували нехіть до такої жахливої кари й удавались до неї тільки в крайній потребі. Якщо в місті, засудженому на зруйнування, є якісь високі скелі137 — а вони є в більшості великих міст, побудованих так, мабуть, саме з метою запобігти такій катастрофі,— або в ньому багато високих шпилів чи кам'яних колон, то раптове падіння острова може пошкодити дно, або ж спідню поверхню острова, що, як уже я казав, складається з одного суцільного алмаза в двісті ярдів завтовшки і може розколотись від сильного удару або тріснути від вогню пожеж, як то часто трапляється із залізними та кам'яними стінами наших коминів. Це добре знає простий люд, і, обстоюючи свою волю чи власність, він розуміє, до якої межі можна доводити свій опір. Та й король, коли вже вирішить розчавити яке-небудь місто, наказує спускати острів якнайтихіше, нібито з жалості до населення, а насправді — боячись пошкодити алмазне дно. Бо тоді, на думку всіх їхніх філософів, магніт не втримає острова і вся його маса впаде на землю.

Років за три перед моїм прибуттям138 до лапутян, коли король подорожував над своїми володіннями, сталася надзвичайна подія, що мало не була фатальною для тієї монархії, принаймні для її теперішнього державного ладу. Ліндаліно,139 друге за розміром місто в королівстві, було першим на шляху його величності. Через три дні після його відбуття городяни, які часто скаржились на великі утиски, зачинили міську браму,

заарештували губернатора та з дивовижною енергією та швидкістю спорудили по краях міста (воно являє собою правильний чотирикутник) чотири масивні вежі, такі ж заввишки, як і гранітна — гостроверха скеля в самому центрі міста. На вежах, так само як і на вершечку скелі, вони поставили по великому магніту і запасли величезну кількість дуже жаркого палива, сподіваючись сильним полум'ям розколоти алмазний спід острова,— в тому разі, коли їхній план з магнітом зазнав би невдачі.

Тільки через вісім місяців короля повідомили про те, що ліндалінці зчинили бунт, і він наказав перенести острів до того міста. Населення одностайно вирішило боротися до кінця і запаслось провіантом; до того ж посеред міста протікає велика річка. Король багато днів ширяв над повстанцями, позбавляючи їх дощу і сонця. Він звелів спустити вниз безліч мотузів, але нікому й на думку не спало просити в нього ласки; зате до Лапути полетіла сила надзвичайно зухвалих претензій. В них вимагалось відшкодувати всі заподіяні місту кривди, повернути привілеї, надати населенню право самому обирати губернатора і такі інші безглузді речі. У відповідь на це його величність звелів усім остров'янам кидати з нижньої галереї на місто великі каменюки, але городяни врятувалися від цього лиха, поховавшись із своїм майном у чотирьох вежах та інших кам'яницях, а також по льохах.

Тоді король, постановивши за всяку ціну приборкати зухвалих, наказав повільно спустити острів на сорок ярдів над вершечки веж і скелі. Наказ було виконано, але урядовці, які здійснювали його, виявили, що спуск проходить куди швидше проти звичайного. Повернувши магніт, вони ледве спромоглися зупинити острів у повітрі, але помітили, що якась сила і далі тягне його вниз. Негайно повідомивши короля про це дивне явище, вони попросили дозволу підняти острів вище. Король згодився, тоді скликали велику нараду, і урядовців, які відали магнітом, теж привели на неї. Одному з найстаріших та найдосвідченіших серед них дозволили провести запропоновану ним спробу. Він узяв міцний шнур у сто ярдів завдовжки, а коли острів піднявся над містом на таку височінь, що помічена ними притягальна сила перестала діяти, прив'язав до кінця шнура уламок алмазу такого складу, як на споді острова,— з

домішкою залізняку,— і став повільно спускати його з нижньої галереї над однією вежею. Не встиг алмаз спуститися на чотири ярди, як урядовець відчув: алмаз падає вниз із такою силою, що він ледве витяг його назад. Потім він скинув з острова кілька уламків алмазу і спостеріг, що їх усі з великою силою притяг до себе верх вежі. Таку ж спробу провів він і з іншими трьома вежами та зі скелею, і наслідки щоразу були однакові.

Отак городяни розладнали всі плани короля, і (ми не будемо зупинятися на подробицях) йому довелося дати спокій тому місту.

Один з міністрів запевняв мене: коли б острів спустився над містом так низько, що не міг би знову піднятись, то ліндалінці назавжди позбавили б його здатності пересуватись, убили б короля й міністрів і цілком змінили б державний лад.

Основний закон цієї держави забороняє королю та двом його старшим синам залишати острів;140 те саме стосується і королеви, поки вона здатна родити дітей.

Розділ IV

Автор покидає Лапуту; його приставляють до Белнібарбі, і він прибуває до столиці. Опис столиці та прилеглих місцевостей. Один вельможа гостинно приймає автора. Його розмова з цим вельможею.

Не можу сказати, щоб зі мною на острові погано поводились, проте я почував деяку зневагу в ставленні до себе, бо і король, і його підданці з усіх галузей знання цікавилися тільки математикою та музикою, з якими я був обізнаний куди менше, ніж вони; тому й поважали мене там дуже мало.

Я зі свого боку, оглянувши все варте уваги, дуже хотів покинути острів, бо його жителі мені вже вкрай набридли. Лапутяни, щоправда,

великі знавці в двох згаданих мною галузях, які завжди шанував я і в яких сам дещо тямлю, але вони так захопилися абстрактним мисленням і мудруванням, що я ніколи не зустрічав неприємніших співрозмовників. Під час мого двомісячного перебування на острові я розмовляв тільки з жінками, крамарями, ляскачами та придворними пажами — через що мене зрештою почали надзвичайно зневажати,— але тільки від них і міг я дістати розумні відповіді.

Ревно вивчаючи їхню мову, я її добре засвоїв; моє перебування на острові, де мені так мало приділяли уваги, ставало мені дедалі осоружніше, і я вирішив залишити його при першій нагоді.

При дворі був один вельможа, близький родич короля; його всі мали за найбільшого неука та дурня і тільки через його родинні зв'язки з королем віддавали йому належну шану. Він зробив великі послуги короні, мав чималі природні здібності та добру освіту, був, безперечно, порядною й чесною людиною, але не мав музичного слуху і, як зловтішно казали його вороги, часто відбивав такт невлад. Крім того, вихователі тільки з великими труднощами навчили його доводити найпростіші математичні теореми. До мене цей вельможа ставився надзвичайно прихильно і часто вшановував мене своїми візитами, під час яких розпитував про європейські справи, про закони, звичаї та освіту в тих численних країнах, де мені довелося бувати. Він дуже уважно слухав мене і завжди робив цілком слушні зауваження. Відповідно до свого рангу він мав двох ляскачів, але брав їх з собою тільки до двору або коли віддавав офіційний візит і зараз же відпускав їх, тільки-но ми лишалися вдвох.

Ось цю видатну особу я й просив поклопотатися за мене перед королем у справі мого від'їзду, і мій доброзичливець, хоч і з жалем, як сам мені зволив сказати, але виконав моє прохання; він робив мені багато вигідних пропозицій, проте я їх відхиляв, висловлюючи при тому глибоку вдячність за них.

16 лютого я попрощався з королем та його двором. Його величність дав мені щедрі подарунки, які коштували щось із двісті англійських

фунтів; на таку ж суму обдарував мене мій захисник, родич короля, давши, крім того, ще й листа до свого приятеля в Лагадо. Острів у той час кружляв над горою милі за дві від столиці, і мене спустили з нижньої галереї так само, як колись підняли.

Континент у межах володінь монарха Лапути зветься Белнібарбі, а столиця, як я вже згадував свого часу, має назву Лагадо. Я з приємністю відчув під ногами твердий грунт і без ніяких перешкод, одягнений, як перший-ліпший з місцевих жителів і досить обізнаний з їхньою говіркою, добувся до міста. Швидко знайшовши будинок особи, до якої у мене була рекомендація, я передав хазяїнові лист від його високоповажного друга з острова і був прийнятий дуже ласкаво. Цей вельможа, М'юноді141 на ім'я, надав мені помешкання в своєму будинку, де я й жив увесь час мого перебування в Лагадо, користуючись надзвичайною гостинністю господаря.

Другого ранку по моїм прибутті він повіз мене каретою оглядати місто, приблизно вдвічі менше, ніж Лондон;142 будинки в ньому дуже химерно побудовані, і більшість їх зовсім занедбані. Городяни, одягнені здебільшого в лахміття, швидко ходили по вулицях, безтямно втупивши погляд в одну точку. Поминувши одну з міських брам, ми проїхали милі зо три полем, де я бачив багато селян, що якимсь знаряддям длубались у землі; але що саме вони робили, я добрати не міг. Не помітив я також ніде ні збіжжя, ні трави, дарма що грунт був, очевидно, дуже родючий. Незвичайний вигляд міста та його околиці не міг не здивувати мене, і я насмілився попросити пояснень у свого супутника. Я не розумів, як це при такій силі заклопотаних облич, при стількох головах і руках і в місті, і в полі ніде не видно добрих наслідків їхньої праці; навпаки, мені ще ніколи не доводилось бачити гірше оброблених ланів, неоковирніших і занедбаніших будинків, а зовнішній вигляд людей та їхній одяг свідчили тільки про злидні та нестатки.143

Пан М'юноді був дуже значний урядовець; протягом кількох років він був губернатором у Лагадо, але через намову міністрів його звільнили, як

нездатного до врядування. Проте король не позбавив його своєї прихильності і вважав за добромисну, хоч і обмежену людину.

Вислухавши мою відверту думку про країну та її жителів, вельможа зауважив тільки, що я дуже мало прожив тут, щоб мати правильне судження, що різні нації мають різні звичаї, і сказав ще кілька фраз такого ж загального характеру. Та коли ми повернулись до його палацу, він спитав, як подобається мені його дім, які недоладності знайшов я в ньому і що можу закинути щодо зовнішнього вигляду та одягу його слуг. Таке запитання він міг поставити цілком спокійно, бо все в домі вражало розкошами, порядком та охайністю. Я щиро відповів, що його розум, здібності та багатство охороняють його від усіх вад, до яких призводять інших недотепність та убозтво. Тоді він сказав мені, що коли я захочу відвідати його заміський будинок у маєтку, ліг за двадцять від міста, то там у нас буде більше дозвілля для таких бесід. Я відповів його ясновельможності, що я весь до його послуг, і на другий день ранком ми вирушили туди.

Дорогою він звернув мою увагу на різні методи, які застосовують фермери, обробляючи свої лани, але мені було зовсім не зрозуміло, в чому їх сенс, бо тільки подекуди я помічав якийсь колосок чи бадилинку. Та через три години подорожі картина стала зовсім інша. Ми потрапили в напрочуд гарну місцевість; близько одна від одної стояли чепурненькі хатки фермерів, ділянки було обгороджено тинами й поділено на луки, лани та виноградники. Не пригадаю, щоб я коли-небудь бачив приємніший краєвид. Його ясновельможність, побачивши, що обличчя моє прояснюється, зітхнув, а потім сказав, що це починається його маєток і що так буде до самого дому; що майже всі земляки глузують з нього і дорікають йому за нікудишнє господарювання та поганий приклад, який він дає всьому королівству. А тим часом, додав він, наслідувачів у нього обмаль, і всі вони такі старі, уперті й недолугі люди, як і він сам.

Нарешті ми під'їхали до будинку, величної споруди, побудованої за найкращими взірцями стародавньої архітектури. Фонтани, сади, алеї, гаї

— все це було розміщене дуже доладно і з великим смаком. Я віддав належну хвалу всьому, що бачив, але його ясновельможність не звертав ніякої уваги на мої слова аж до кінця вечері. Тільки коли ми залишилися віч-на-віч, він із сумним виглядом сказав, що йому, мабуть, доведеться зруйнувати свої будинки і тут, і в місті, перебудувати їх за сучасним зразком, знищити всі плантації та почати господарювати, як і всі, наказавши зробити те саме й своїм орендарям. В іншому разі його звинуватять у зарозумілості, химеруванні, манірності, неуцтві та свавіллі, і це, напевне, збільшить невдоволення його величності.

Він зауважив, що моє захоплення, мабуть, згасне або охолоне, коли дістану від нього деякі відомості, про які я навряд чи чув при дворі, бо там люди занадто заглибилися в свої мудрування й не бачать того, що робиться внизу.

Розповідь його зводилась ось до чого: років із сорок тому кілька жителів столиці піднялись на Лапуту — чи то в якихось справах, чи то задля розваги — і, проживши на острові п'ять місяців та поверхово ознайомившись там з математикою, вернулися назад ущерть повні легковажних ідей, що панують у тій повітряній країні. Дома ці особи почали ганити весь земний лад і забрали собі в голову переробити по-своєму і мистецтво, і науку, і мову, і техніку. Щоб здійснити свої задуми, вони домоглись у короля дозволу заснувати в Лагадо Академію прожектерів, і ця витівка стала такою популярною серед народу, що тепер у цілому королівстві немає жодного більш-менш значного міста, де не було б такої Академії. В цих закладах професори вигадують нові правила й методи рільництва та будівництва, а також не знані досі інструменти й знаряддя для всіляких ремесел та мануфактур, з допомогою яких, стверджують вони, одна людина виконуватиме роботу десятьох; протягом тижня можна буде спорудити палац з такого тривкого матеріалу, що він стоятиме вічно, не потребуючи ремонту; всі земні плоди достигатимуть тоді, коли ми того захочемо, а врожай збільшиться проти теперішнього в сто разів. І це тільки незначна частина їхніх обіцянок ощасливити людство. Та, на превеликий жаль, жоден з цих проектів ще не закінчений, а тим часом уся країна зубожіла, будинки

поруйнувались, і люди ходять голодні та обідрані. Але прожектери не занепадають духом, а провадять свої витівки в п'ятдесят разів упертіше, спонукувані водночас відчаєм і надією. Щодо самого М'юноді, то, за його словами, він людина не заповзятлива; цілком задоволений старим укладом життя, він живе в будинках, споруджених його предками, і в усьому наслідує їхній приклад, уникаючи будь-яких новин. Так само, як він, живуть і ще деякі вельможі та дворяни; але всі дивляться на них скоса, із зневагою, як на ворогів науки, невігласів і шкідливих для загального добра людей, що дбають лише за свої вигоди та неробство, нехтуючи загальний поступ країни.

На закінчення його ясновельможність сказав, що ні в якому разі не хоче дальшими балачками позбавити мене приємності побачити на власні очі їхню головну Академію, куди він вирішив мене повезти. Він тільки попросив, щоб дорогою я звернув увагу на руїни під горою, милі за три від шляху. Історія їхня така. У нього за півмилі від дому був чудовий млин, що стояв на великій річці і задовольняв потреби не тільки його родини, а й багатьох його орендарів. Років сім тому до нього з'явилися члени одного клубу прожектерів і запропонували зруйнувати той млин, а натомість збудувати новий на схилі гори, прокопавши для цього на її гребені довгий канал, що правив би за водозбір, куди машини трубами подаватимуть воду для млина; вітер на вершині хвилюватиме воду й тим надаватиме їй більшого руху, тож коли вода тектиме вниз схилом, то для того, щоб крутити колесо млина, її буде потрібно вдвічі менше, ніж коли вона повільно тече у річці на рівнині. Під той час він був у незлагоді з королівським двором і за порадою приятелів погодився на таку пропозицію. По двох роках роботи, до якої було залучено сто чоловік, проект зазнав невдачі, а прожектери подались собі геть, скинувши всю провину на нього; відтоді вони весь час глузують з нього й підмовляють на таку ж спробу інших, так само гарантуючи успіх і таке ж розчарування.

Через кілька днів ми повернулися до міста; його ясновельможність, з огляду на свою погану славу в Академії, не хотів їхати туди сам, а попросив одного із своїх приятелів супроводити мене і відрекомендувати

як людину, що дуже кохається в проектах, вельми допитливу й легковірну. І в цьому була частка правди, бо замолоду я й сам був трохи прожектер.

Розділ V

Авторові дозволено оглянути головну Академію в Лагадо. Докладний опис Академії. Які мистецтва досліджують професори.

Академія міститься не в одній будівлі, а в кількох суміжних будинках по обидва боки вулиці, на місці колишньої пустки, навмисне для цієї мети купленої та забудованої.

Президент прийняв мене дуже привітно, і я багато днів відвідував Академію. В кожній кімнаті — один або кілька прожектерів, а загалом я побував, мабуть, не менш як у п'ятистах кімнатах.

Перший винахідник, до якого я зайшов, був хирлявий чоловік з вимазаними сажею руками та обличчям; його довгі розкошлані патли та борода були обсмалені в багатьох місцях. Його одяг, сорочка та шкіра мали однаковий колір. Він уже вісім років працював над проектом добування сонячного проміння з огірків; переховуване в герметично закритих посудинах, це світло змогло б нагрівати повітря в хмарне, дощове літо. Від нього я довідався, що через яких-небудь вісім років він, безперечно, спроможеться постачати за недорогу ціну сонячне світло для губернаторових садів. Але він скаржився, що зараз у нього немає грошей, і просив у мене хоч яку-небудь дещицю, щоб дістати змогу продовжити дослідження, тим більше, що в цю пору огірки дуже дорогі. Знаючи їхній звичай канючити в кожного, хто до них заходить, пан М'юноді постачив мене грошима, і я зробив винахідникові невеликий подарунок.

Зайшовши до іншої кімнати, я в ту ж мить мало не вискочив з неї, бо в лице мені вдарив жахливий сморід. Але мій проводир підштовхнув мене

вперед, пошепки благаючи залишитися, бо інакше ми завдамо тяжкої образи вченому, і тому я не наважився навіть затулити собі носа. Винахідник з цієї кімнати був найстаріший член Академії; обличчя й борода його були блідо-жовтого кольору, руки й одяг загиджені нечистотами. Коли мене відрекомендували йому, він міцно обійняв мене, хоч я радо уник би такої честі. Робота його від перших же днів появи в Академії полягала в перетворенні людських екскрементів знов у харчові продукти, з яких вони утворилися, шляхом вилучення деяких складових частин, знищення забарвлення, якого надає їм жовч, випаровування смороду та видалення слини. Місто щотижня виділяло йому наповнену людським послідом посудину завбільшки з брістольське барило.

Я бачив ще одного вченого, що працював над перепалюванням криги у гарматний порох. Він показав мені свій науковий трактат про ковкість вогню, який він збирався видати.

Був там надзвичайно вигадливий архітектор, що винайшов новий спосіб спорудження будинків — починаючи з даху і кінчаючи фундаментом. Свій проект він обґрунтовував посиланням на двох розумних комах — павука та бджолу, які роблять так само.

Працював в Академії і сліпий учений144 з багатьма сліпими ж таки учнями, чия робота полягала у змішуванні малярських фарб, які вони за вказівками свого вчителя навчалися відрізняти одну від одної на запах та дотик. Мені в них не пощастило, бо під час лекції студенти часто помилялися, та й сам професор рідко вгадував фарби. Проте все вчене товариство дуже поважає його і всіляко заохочує до дальшої праці.

В іншій кімнаті мене дуже потішив винахідник, що придумав новий спосіб орати землю з допомогою свиней і тим самим уникнути витрат на плуги, худобу та робітників. Метод цей такий: на акрі поля через кожні шість дюймів закопують на глибині восьми дюймів жолуді, фініки, каштани чи інші плоди, які свині дуже люблять; потім на поле випускають шістсот, а то й більше свиней, і ті, шукаючи їжі, за кілька днів переорюють весь грунт, та ще й угноюють його власним гноєм.

Щоправда, проведені досліди показали, що витрат і часу така оранка потребує дуже багато, а врожай, якщо він взагалі буває, виходить мізерний. Проте ні в кого немає сумніву, що цей винахід можна ще значно вдосконалити.

У сусідній кімнаті всі стіни й стелю обснувало павутиння,145 за винятком вузького проходу для вченого. Коли я ступив на поріг, професор голосно остеріг мене, щоб я не пошкодив павутиння. Далі він почав нарікати на фатальну помилку людства, що, так здавна розводячи шовкопрядів, не використовує павуків — цих численних хатніх комах, які не тільки тчуть, а й прядуть. На його думку, застосування цих павуків повністю звільнить нас від витрат на фарбування тканин. І він цілком переконав мене в цьому, показавши силу чудових мух різної барви, якими він годував павуків і забарвлення яких передаватиметься, за його словами, виготовленій павуками пряжі. Він сподівався, що, маючи мух усіх відтінків, зможе задовольнити будь-які смаки, хай-но тільки знайде придатну для мух їжу з глею, олії чи якоїсь іншої клейкої речовини і в такий спосіб зробить павутиння цупкішим та міцнішим.

Був там і астроном, що надумав примістити сонячний годинник на великому флюгері міської ратуші і узгодити річний та добовий рух Землі і Сонця з усіма випадковими змінами напряму вітру.

Саме тоді я поскаржився, що в мене трохи заболів живіт, і мій проводир зараз же повів мене до кімнати видатного лікаря, який уславився лікуванням шлункових хвороб за допомогою двох протилежних операцій, виконуваних тим самим інструментом. У нього був великий міх з довгим тонким наконечником із слонової кістки. Він запевняв, що, впровадивши цей наконечник на вісім дюймів у задній прохід і втягуючи гази, він може домогтися того, що кишки стануть тонкі й м'які, ніби висушений і вим'ятий міхур. А якщо хвороба більш задавнена та жорстока, лікар тим самим міхом вганяє повітря в тіло пацієнта; потім він витягає наконечник, щоб знову наповнити міх повітрям, щільно затикаючи на той час великим пальцем відхідник. Цю операцію він повторює три або чотири рази, після чого введене в шлунок повітря

швидко рине назовні, виносячи з собою (як вода з помпи) всі шкідливі речовини, і пацієнт одужує. Я бачив, як він проробив обидва досліди над собакою, але не помітив, щоб перший дав якісь наслідки. Після другого тварина мало не луснула і з такою силою спорожнилася, що мені й моєму супутникові стало неприємно. Собака зараз же здох,146 і ми залишили лікаря, що силкувався оживити його з допомогою тієї ж таки операції.

Я відвідав ще багато лабораторій, але, дбаючи за стислість викладу, не обтяжуватиму читача описом усіх див, які я там бачив.

Досі я оглядав лише одну половину Академії; що ж до другої, то вона призначена для тих, хто рухав наперед умоглядні науки.147 Скажу дещо й про неї, згадавши спершу ще одного славетного вченого, якого в Академії називають "універсальним митцем". Він розповів нам, що вже тридцять років віддає свої думки поліпшенню умов людського життя. У нього дві великі кімнати, повні всіляких дивовиж, і п'ятдесят помічників. Декотрі згущували повітря й перетворювали його на суху, відчутну на дотик матерію, вилучаючи з нього селітру і відціджуючи водянисті та інші текучі частки;148 дехто намагався розм'якшити мармур так, щоб з нього можна було робити подушки для постелі й подушечки для шпильок; а ще дехто перетворював на камінь копита живого коня, щоб вони не зношувались. Сам учений тим часом обмірковував два великі проекти: перший — засівати лани половою, в якій, з його слів, є родюча сила,— це він довів численними експериментами, яких я не спромігся зрозуміти, а другий — запобігти ростові шерсті, змащуючи шкіру молодих ягнят маззю з глею, мінеральних та рослинних речовин. Він сподівався в недалекому майбутньому розвести в усьому королівстві породу голих овець.

Далі ми перейшли до другої частини Академії, де, як я сказав, засідали прожектери в галузі умоглядних наук.

Перший професор, до якого я завітав, мав велику аудиторію, де було сорок учнів. Привітавшися, я зацікавлено почав розглядати якийсь пристрій, що займав більшу частину кімнати. Вчений помітив це й просив

не дивуватися; річ у тому, пояснив він, що він працює над удосконаленням умоглядних наук з допомогою практичних і механічних операцій.149 Безперечно, весь світ незабаром буде змушений визнати їхню доцільність, і він пишається тим, що благороднішої, величнішої думки досі ще не виникало в людському мозку. Кожен знає, як важко звичайними методами опанувати те чи те мистецтво або ж досконало вивчити якусь галузь науки; тим часом, користуючись його системою, найнездібніша людина невеликим коштом, доклавши трохи фізичних зусиль, здолає писати книжки з питань філософії, поезії, політики, права, математики та теології, і для цього не треба буде ні геніальності, ні знань. Він підвів мене до пристрою, коло якого, вишикувавшись у лави, стояли його учні. Пристрій мав розмір двадцять на двадцять футів і розміщався посеред кімнати. Поверхня його складалася з невеличких дерев'яних табличок завбільшки з гральні кості, декотрі більші, декотрі менші. Всі вони були з'єднані одна з одною тонким дротом. На табличках були наліплені клапті паперу, а на цих аркушиках були списані всі слова їхньої мови, в усіх відмінках, часах та способах, але без ніякого ладу. Професор попросив мене уважно стежити, бо збирався пустити пристрій у хід. З його наказу учні взялися за залізні корби, яких було сорок по краях пристрою, і враз крутнули їх, змінивши тим весь розклад слів. Тоді він звелів тридцятьом шістьом учням повільно читати рядки на пристрої, і ті, коли натрапляли на три-чотири слова підряд, що разом давали якийсь натяк на речення, диктували його іншим чотирьом учням, що були за писарів. Цю процедуру повторили три або чотири рази; машина була збудована так, що з кожним поворотом слова розташовувалися по-іншому, бо таблички перевертались з одного боку на другий.

Юні учні витрачали на це діло щодня по шість годин, і професор показав мені кілька фоліантів, де були зібрані всі записи. Він мав намір поєднати уривки речень і, користуючись із цього багатющого матеріалу, дати світові викінчений звід усіх наук та мистецтв. На його думку, науки та мистецтва розвивалися б куди краще і швидше, якби громадськість утворила спеціальний фонд і поставила в Лагадо ще сот п'ять таких верстатів, зобов'язавши керівників об'єднати одержані ними окремі збірки.

Він розповів мені, що цей винахід змалку полонив усі його думки, що тепер на верстаті — цілий словник і що він якнайточніше вирахував пропорції між частками, іменниками, дієсловами та іншими частинами мови, вживаними в книжках.

Я щиро подякував цьому славетному вченому за докладне пояснення і пообіцяв, якщо зумію повернутися коли-небудь на батьківщину, оголосити його там єдиним винахідником цього чудового пристрою, форму та будову якого я попросив дозволу накреслити, і докладаю свій рисунок до цього видання. Я сказав також, що, хоч наші європейські вчені й мають звичку красти один у одного винаходи (в чому, проте, є й своя користь, бо це викликає дискусії про право власності), я вживу заходів, щоб честь цього винаходу належала лише йому і нікому іншому.

Потім ми відвідали школу мовознавства, де троє професорів обмірковували проекти вдосконалення рідної мови.

Перший проект пропонував скоротити усну мову,150 замінивши багатоскладові слова односкладовими і скасувавши дієслово та дієприкметники, бо насправді всі мислимі речі — іменники.

Другий проект передбачав цілковите скасування всіх слів узагалі, що було б вельми корисно для здоров'я і зберегло б багато часу. Адже очевидно, що кожне вимовлене слово деякою мірою псує легені і, отже, скорочує нам життя. Виходячи з того, що слова, по суті, означають речі, автор проекту припускав, що нам куди зручніше було б носити при собі ті предмети, про які може бути мова. І цей винахід, безперечно, здійснили б на велику полегкість людям та поліпшення їхнього здоров'я, якби жінки не змовилися з темним простолюдом і не пригрозили підняти повстання, коли заборонять розмовляти таким способом, яким споконвіку спілкувалися всі їхні предки. Отак простолюд завжди буває непримиренним ворогом знання. А втім, багато найбільш учених і мудрих людей пристали на новий спосіб розмови з допомогою речей. Єдина незручність, а надто для тих, хто має багато чого сказати, полягає в потребі тягти на спині цілу купу всіляких речей, коли, звичайно, немає

змоги найняти для цього одного або двох дужих носіїв. Я часто бачив, як двоє таких мудреців, зігнуті під вагою своїх торб, неначе наші мандрівні торговці, стрічалися на вулиці; вони розкладали все своє добро на землі, розмовляли якусь годину, потім знову збирали все в торби, піддавали їх на плечі один одному і розходились.

Для коротенької розмови все потрібне приладдя вільно вміщується в кишенях чи під пахвами; особливо ж легко підтримувати таку бесіду вдома. В кімнатах, де відбуваються побачення послідовників цього методу, повнісінько всілякого роду речей, і співрозмовники завжди мають напохваті все, що може придатися для такого вишуканого спілкування.

Цей винахід дуже корисний ще й тим, що він міг би правити за всесвітню мову,151 зрозумілу для всіх націй, у яких речі та хатнє начиння однакові чи принаймні схожі, отже, їхнє застосування можна легко збагнути. Тоді посланники могли б порозумітися з чужоземними королями або державними секретарями, мови яких вони зовсім не знають.

Був я і в математичній школі, де вчитель навчав учнів за методом, який годі уявити у нас в Європі. Теореми та їх доведення писалися на тоненьких облатках чорнилом, зробленим з мікстури проти головного болю. Учень натщесерце ковтав облатку і протягом трьох днів не вживав нічого, крім хліба та води. Коли облатка перетравлюється, мікстура проходить у мозок і вносить туди теорему. На жаль, наслідки цієї системи досі не відповідали сподіванкам — почасти через те, що у визначення дози та пропорцій складових частин чорнила закралась якась помилка, а почасти через крутійство самих школярів. Та облатка така гидка на смак, що вони звичайно відверталися й випльовували її раніше, ніж вона починала діяти; а до того ж їх неможливо було умовити, щоб вони постували так довго, як приписано.

Розділ VI

Дальший опис Академії. Автор пропонує деякі удосконалення, прийняті в подякою.

Школа політичних прожектерів справила на мене погане враження; професори її здалися мені зовсім божевільними, а таке видовище завжди засмучує мене. Ці невдахи вишукували спосіб переконати владарів, щоб ті вибирали собі фаворитів з числа людей розумних, здібних та порядних; навчити міністрів зважати на загальне добро, винагороджувати людей за їхні чесноти, великі здібності та видатні заслуги, навчити монархів, що їхні інтереси повинні збігатися з інтересами народу, і що на урядовців слід призначати осіб, гідних своєї посади. Вони плекали ще багато інших нездійсненних та диких химер, які ніколи доти не спадали на думку нікому з мислячих людей, і я ще раз пересвідчився в справедливості давнього спостереження, згідно з яким на світі немає нічого настільки незвичайного або безглуздого, щоб його дехто з філософів не обстоював як істину.

Проте я мушу визнати, що не всі в цій частині Академії були такими химерними. Там був один дуже талановитий професор, що чудово знався на природі та системах державного врядування. Ця славетна людина, вельми корисно проводячи свій час, знайшла ліки проти всіх хвороб та морального занепаду, до яких схильні урядові органи через хиби та вади високих урядовців і через розбещеність їхніх підлеглих. І справді, оскільки всі письменники та мислителі визнали цілковиту схожість між нашим тілом і організмом держави, то хіба не очевидне і те, що й запобіжні заходи, і способи лікування їхніх хвороб мають бути однакові? Відомо, що сенатори і високі радники часто запалюються і бувають занадто багатомовні та дразливі; вони часто хворіють на голову, а надто на серце, на прикрі конвульсії, чи то судому, в нервах та м'язах обох рук, а надто правої; на розлиття жовчі, гази в кишках, запаморочення та маячення; на золотушні пухлини, повні смердючого гною; на кислу відрижку, вовчий апетит та нетравлення шлунка, не кажучи вже про інші хвороби, про які не варто згадувати. Отож лікар цей запропонував, щоб під час засідань сенату протягом перших трьох днів у залі були присутні медики; щовечора по закінченні дебатів вони повинні лічити пульс

кожному сенаторові; порадившись і докладно обговоривши характер хвороби кожного та способи лікування, вони повинні вернутися на четвертий день до зали засідань уже з аптекарями та потрібними ліками. Перше ніж сенатори почнуть засідати знову, лікарі мають дати кожному з них, залежно від хвороби, заспокійливого, проносного, очисного, роз'їдного, пом'якшувального, ліків проти головного болю, проти жовтяниці, проти мокротиння, проти глухоти, а на наступному засіданні, залежно від дії ліків, повторити, змінити або скасувати свої приписи й лікування.

Цей проект недорого обійшовся б суспільству і, на мою скромну думку, був би дуже корисний, прискорюючи розгляд справ у тих країнах, де сенат бере участь у законодавстві; він би породжував одностайність, скорочував дебати, відімкнув би кілька вуст, тепер закритих, і закрив куди більшу кількість розкритих, угамовував би запал молоді і оживляв зашкарублість старості, збуджував тюхтіїв і заспокоював зухвальців.

Знов-таки, оскільки всі скаржаться, що фаворити владарів мають коротку та ледачу пам'ять, то цей-таки лікар пропонував, щоб кожен допущений до прем'єр-міністра, переказавши коротко та ясно своє діло, на прощання смикнув би його за носа, копнув ногою в живіт, або наступив на мозоль, або тричі потяг за вуха, або штрикнув шпилькою крізь штанину, або до синців нащипав йому руку, щоб міністр не забув про нього. Таку операцію треба повторювати при кожному побаченні, доки справа буде розв'язана або прохачеві категорично відмовлять.

Він пропонував також, щоб кожен сенатор, висловивши на великій державній раді свою думку та обгрунтувавши її, був зобов'язаний голосувати за протилежну. Вчений запевняв, що в такому разі наслідки голосування завжди будуть благодійні для суспільства.

Щоб примирити ворожі партії, коли суперечки між ними стають надто запеклі, він радив такий чудовий спосіб: слід узяти по сто лідерів кожної партії й посадити їх парами один проти одного, добираючи по змозі людей з головами однакового розміру. Далі двоє вправних хірургів мають

воднораз розпиляти їм потилиці так, щоб поділити їхні мізки навпіл, і негайно обмінити відпиляні частини, приставивши кожну з них до голови партійного супротивника. Робота ця, звичайно, вимагає неабиякої точності, але професор запевняв, що коли операцію зроблено вдало, то одужання гарантовано. Доводив це він так: дві половини мозку, змушені дискутувати про якісь питання в межах одного черепа, повинні незабаром порозумітися, а це зробить мислення поміркованим та правильним, що дуже бажано в головах людей, які вважають, ніби вони з'явилися на світ спеціально для того, щоб стежити за його рухом та керувати ним. Що ж до різниці мізків, якісної чи кількісної, у проводирів супротивних партій, то він запевняв нас на підставі свого досвіду, що це сута дрібниця.

Я чув палку суперечку двох професорів з приводу найвигіднішого та найефективнішого способу діставати гроші, не обтяжуючи населення. Один твердив, що найсправедливіше було б оподаткувати вади та дурний розум, і пропонував, щоб розмір податку на кожного встановлювало найбезсторонніше журі з його сусідів. Другий додержувався цілком протилежного погляду. На його думку, оподаткувати треба якраз ті якості душі та тіла, котрим людина сама складає найвищу ціну. Розмір податку повинен залежати від ступеня розвитку цих якостей, а оцінку їх нехай кожен визначає сам за власним сумлінням. Найвищі податки, казав він, слід стягати з осіб, які мають найбільший успіх у іншої статі, а сума податку визначається відповідно до кількості та характеру одержаних ними знаків прихильності, про що кожен заявляє сам. Він також пропонував якнайвище оподаткувати розум, відвагу та чемність, причому податок стягувати в такий самий спосіб, тобто кожен сам визначає, в якій мірі володіє названими якостями. Що ж до чесності, справедливості, мудрості та знань, то їх передбачалося не оподатковувати зовсім, бо це такі своєрідні якості, яких жодна людина не визнає в сусіда і не оцінить правильно у себе.

Жінок пропонувалось оподатковувати згідно з їхньою вродою та вмінням одягатися, причому їм надавалось такої ж пільги, як і чоловікам: складати самим собі ціну. Але жіночу вірність, цноту, здоровий глузд та

гарну вдачу не треба оподатковувати, бо зібрані кошти не перекриють витрат на стягування податку.

Щоб примусити сенаторів служити інтересам корони, пропонувалося розподіляти між ними високі посади з допомогою лотереї, причому кожен має спершу заприсягтися, що голосуватиме в інтересах двору, незалежно від того, виграє він чи ні; що ж до невдах, то вони можуть брати участь у наступній лотереї, як тільки з'явиться якась нова вакансія. Отже, в сенаторів завжди житиме надія дістати посаду; ніхто з них не скаржитиметься на невиконану обіцянку, а всі свої невдачі кожен скидатиме цілком на долю, плечі якої ширші та дужчі, ніж у будь-кого з міністрів.

Інший професор показав мені величезний рукопис інструкцій152 для викриття змов проти уряду. Він радив державним діячам дізнаватись, яку їжу споживають усі підозрілі особи, о котрій годині їдять, на який бік лягають спати, якою рукою підтираються, а також старанно досліджувати153 їхні екскременти щодо кольору, запаху, смаку, консистенції, густоти та ступеня перетравлення і з цього складати собі уявлення про їхні думки та наміри, бо ніколи люди не бувають такі поважні, замислені й зосереджені, як тоді, коли випорожнюються,— в цьому він переконався з власного досвіду. Коли він у клозеті просто задля спроби думав про найкращий спосіб убити короля, то послід його набував зеленкуватого забарвлення, але ставав зовсім іншого кольору тоді, коли він думав тільки про те, щоб підняти повстання або підпалити столицю.

Вся розвідка написана дуже гостро і містить у собі багато спостережень, цікавих і корисних для політиків, але, здалося мені, не зовсім повних. Я дозволив собі сказати це авторові і запропонував йому внести кілька доповнень. Професор прийняв мою пропозицію прихильніше, ніж то буває звичайно в письменників, а надто з породи прожектерів, і заявив, що буде радий дістати свіжі відомості.

Я сказав йому, що в королівстві Трібніа, яке тамтешній народ називає Лангден,154— там я жив під час однієї подорожі,— головна маса населення складається з шпигунів, свідків, викажчиків, обвинувачів, позивачів, очевидців, присяжних та різних їхніх помічників і підручних, і всі вони дістають вказівки та платню від міністрів та їхніх заступників. Змови в тому королівстві бувають звичайно наслідком роботи осіб, які хочуть піднести свою славу глибоких політиків, надихнути новою силою спорохнілу владу, придушити або відвернути громадське невдоволення, напхати кишені конфіскованим майном, зміцнити або підірвати державний кредит — залежно від того, що вигідніше для них самих. Насамперед вони погоджуються між собою і встановлюють, кого саме з підозрілих осіб обвинуватити в змові, далі намагаються перехопити все їхнє листування та папери, а злочинців закувати в кайдани. Папери передають фахівцям, що дуже спритно вміють знаходити таємниче значення слів, складів і літер. Вони, наприклад, можуть виявити, що вбиральня означає таємну раду, табун гусей — сенат, кривий собака155 — загарбника, чума — регулярну армію, яструб — прем'єр-міністра, подагра — архієпископа, шибениця — державного секретаря, нічний горщик — комітет вельмож, решето — фрейліну, мітла — революцію, мишоловка — державну службу, бездонний колодязь — скарбницю, помийниця — королівський двір, блазенський ковпак — фаворита, зламана очеретина — судову палату, порожня діжка — генерала, гнійна рана — владу.

Коли цей метод виявиться недостатнім, у них є ще два, ефективніші, які вчені називають акростихами та анаграмами. Перший дозволяє розшифрувати всі початкові літери згідно з їхнім політичним змістом. Так "Н" означає змову, "Б" — кінний полк, "Л" — флот на морі. Користуючись другим методом, вони переставляють літери підозрілого листа і таким чином можуть виявити якнайглибше приховані наміри незадоволеної партії. Якщо, наприклад, у листі до приятеля я напишу: "Наш брат Том156 захворів на геморой",— то спритний розшифрувальник доведе, що літери, з яких складається ця фраза, можуть мати інше значення: "Опирайтеся, змову викрито". Це і є анаграмний метод.

Професор дуже дякував мені за це повідомлення і обіцяв згадати про мене на почесному місці у своєму трактаті.

Більше я не бачив у цій країні нічого такого, що могло б затримувати мене, і почав думати про повернення до Англії.

Розділ VII

Автор покидає Лагадо й прибуває до Мелдонади. Кораблів нема. Він здійснює недовгу подорож до Глабдабдрібу. Як його прийняв тамтешній правитель.

Континент, частину якого становить королівство Белнібарбі, тягнеться, як у мене є підстава гадати, на схід у напрямі до тієї недослідженої частини Америки, що розташована на захід від Каліфорнії і на північ від Тихого океану, до якого від Лагадо не більше ніж сто п'ятдесят миль. Там є добрий порт, що провадить жваву торгівлю з островом Лаггнеггом, розміщеним на південному заході під 29° північної широти та 140° довготи. Цей острів Лаггнегг лежить на південний схід від Японії, на відстані щось із сто ліг. Японський імператор перебуває в дуже дружніх стосунках з королем Лаггнеггу, і тому між цими двома островами часто ходять кораблі. Саме через це я й вибрав такий шлях, бо сподівався звідти повернутися до Європи. Найнявши провідника з двома мулами, щоб він показував мені дорогу й віз мій невеличкий багаж, я попрощався з моїм благородним захисником, який так ласкаво поставився до мене, а перед моїм від'їздом щедро обдарував мене.

Моя подорож минула без будь-яких вартих уваги читача пригод. Коли я прибув у Мелдонаду (морський порт острова), там не було жодного корабля на Лаггнегг, не чекали його і найближчим часом. Місто це завбільшки таке, як Портсмут. Невдовзі я завів там кілька знайомих і був прийнятий дуже гостинно. Один знатний пан сказав, що корабель на Лаггнегг буде споряджено не раніш як за місяць і що тим часом мені, мабуть, було б цікаво відвідати невеличкий острів Глабдабдріб, який

лежить ліг за п'ять на південний захід. Він пообіцяв дістати зручний баркас і висловив бажання поїхати разом зі мною, запросивши до товариства ще й свого приятеля.

Глабдабдріб, якщо я правильно перекладаю це слово, означає острів чаклунів, або чародіїв. Розміром він такий, як третина острова Уайта, і земля там надзвичайно родюча. Править ним ватажок племені, що складається з самих чародіїв. Одружуються вони тільки поміж себе, і старший у роду є монархом або правителем. У нього розкішний палац із парком на три тисячі акрів, обгороджений муром з тесаного каменю в двадцять футів заввишки. В парку кілька загородок для худоби, посівів та городів.

Правителеві та його родині прислуговують досить незвичайні слуги. Знаючи некромантію, він може викликати до себе які завгодно тіні мертвих і примушувати їх слугувати собі протягом двадцяти чотирьох годин, але не довше; крім того, він не може викликати одну й ту саму особу частіше як раз на три місяці, і порушувати це правило дозволено тільки у виняткових випадках.

Ми прибули на острів близько одинадцятої години ранку, і один з моїх супутників пішов до правителя попросити, щоб той прийняв чужоземця, який приїхав заради честі відвідати його високість. Дозвіл було дано негайно, і ми втрьох увійшли в палацову браму між двома лавами сторожі, озброєної та одягненої на дуже старовинний манір. В обличчях сторожі було щось таке, що змусило мене здригнутися від невимовного жаху. Ми пройшли кількома покоями між такими самими слугами, вишикуваними з обох боків, і дісталися до приймального залу, де після трьох низьких поклонів та кількох загальних запитань нас запросили сісти на три ослінчики біля нижньої приступки трону його високості. Правитель розумів мову Белнібарбі, хоч вона й відмінна від мови їхнього острова, і попросив мене розповісти про мої мандри. Щоб я почував себе вільніше, він кивком пальця відпустив увесь свій почет, і, на превеликий мій подив, той почет миттю щез, неначе сонна мара, що зникає, коли раптом прокинешся. Я опам'ятався тільки тоді, коли правитель запевнив,

що мені не загрожує ніяка небезпека. Побачивши ж, як байдуже поставились до цього дива обидва мої супутники, яких уже часто так приймали, я трохи заспокоївся і став розповідати його високості про свої пригоди, хоч остаточно побороти своє хвилювання не міг і раз по раз озирався на те місце, де нещодавно стояли оті слуги-привиди. Я мав честь пообідати у правителя, і страви нам подавала та услуговувала за столом нова партія духів, але тепер я лякався їх уже менше, ніж уранці. Я залишався в палаці до смерку, але уклінно просив його високість вибачити мені, що я не можу прийняти запрошення зостатись тут на ніч. Разом з двома приятелями я переночував у приватному будинку в сусідньому місті — столиці цього маленького острова,— а вранці ми знову пішли засвідчити свою пошану правителеві і віддати себе в його розпорядження.

Так прожили ми на острові десять днів, гостюючи більшу частину дня у правителя, а ночуючи в міській своїй оселі. Я скоро так призвичаївся до духів, що на третій чи на четвертий раз вони вже зовсім не хвилювали мене; навіть коли я відчував деякий острах, то цікавість брала над ним гору. Нарешті його високість запропонував мені викликати з того світу будь-кого з людей, померлих від початку історії людства й дотепер — скільки захочу. Я міг сам питати їх, з однією тільки умовою, щоб запитання мої обмежувалися часом їхнього життя на землі. Я можу бути певним, що вони казатимуть саму правду: адже брехливість на тому світі — талант зовсім не потрібний.

Я уклінно подякував його високості за таку велику ласку. Ми стояли в кімнаті, звідки видно було прегарний парк. А що спершу мені кортіло помилуватися величними та урочистими сценами, то я зажадав побачити Александра Македонського на чолі його війська після бою під Арбелою. 157 Великий полководець за першим порухом пальця правителя з'явився на широкому полі перед вікном. Ми запросили Александра в кімнату. Мені дуже важко було зрозуміти його грецьку мову, а він мало розумів мою. Він присягався честю своєю, що його не отруїли158 і помер він з гарячки після доброї пиятики.

Далі я побачив Ганнібала під час його переходу через Альпи, і він сказав мені, що не має й краплі оцту159 в своїм таборі.

Я бачив Цезаря і Помпея на чолі їхніх армій, готових до бою, а також Цезаря під час його останнього великого тріумфу.160 Я просив показати мені римський сенат в одному великому залі, а в іншому залі, для порівняння, сучасний парламент. Перший здавався зборами героїв, півбогів; другий — набродом гендлярів, злодюжок, грабіжників та розбишак.

На моє прохання правитель знаком звелів Цезареві та Брутові наблизитись до нас. Побачивши Брута, я вмить пройнявся глибокою пошаною до нього; мене вразила надзвичайна чесність, непохитна відвага, щира любов до своєї батьківщини і до всього людства, які промовляли з кожної риси його обличчя. Я з задоволенням спостеріг, що обидва вони живуть у цілковитій злагоді, а Цезар відверто признався мені, що найбільші подвиги, здійснені ним за життя, не йдуть ні в яке порівняння зі славою того, хто відібрав у нього це життя. Я мав честь довго розмовляти з Брутом,161 і він сказав мені, що його предок Юній, 162 Сократ,163 Епамінонд,164 Катон Молодший,165 сер Томас Мор та він сам завжди перебувають укупі — секстумвірат, до якого вся історія людства не може додати сьомого члена.

Я надокучив би читачеві, перелічуючи величезну кількість славетних осіб, викликаних, щоб задовольнити ненаситне моє бажання побачити перед собою світ у всіх періодах його давньої історії. З найбільшим задоволенням зупиняв я свої очі на людях, що вбивали тиранів та узурпаторів, і на тих, хто визволяв пригнічені та покривджені народи. Але я неспроможний висловити всі свої приємні почуття й хвилювання в такій формі, щоб вони достатньо зацікавили читача.

Розділ VIII

Дальший опис Глабдабдрібу. Поправки до стародавньої та новочасної історії.

Мені кортіло побачити найуславленіших мудреців стародавнього світу, і один день я присвятив розмові з ними. Я попросив викликати Гомера та Арістотеля разом з усіма їхніми коментаторами; проте цих останніх була така сила, що кількасот їх мусило чекати надворі та в передпокоях палацу. Я не тільки відразу впізнав цих двох героїв серед юрби, але й відрізнив одного від другого. Гомер був вищий на зріст і вродливіший за Арістотеля; як на свій вік, тримався він дуже прямо, а очі його були найжвавіші та найпроникливіші з усіх, які я будь-коли бачив. Арістотель дуже горбився й спирався на ціпок. Обличчя його було худорляве, волосся рівне й рідке, голос глухий. Я скоро помітив, що обидва вони були зовсім незнайомі з рештою товариства і досі ніколи не бачили і не чули про цих людей. А один із привидів, імені якого я не називатиму, шепнув мені, що на тому світі коментатори завжди тримаються якнайдалі від своїх авторів, бо соромляться і почувають себе винними в жахливому перекрученні суті їхніх творів. Я познайомив Гомера з Дідімом166 та Євстафієм167 і переконав його поставитися до них краще, ніж вони, мабуть, заслуговували, бо Гомер швидко виявив, що їм не вистачає хисту зрозуміти дух поезії. Але Арістотель страшенно розсердився, коли я відрекомендував йому Скотта168 й Рамуса169 і став з'ясовувати йому їхні погляди; він запитав їх, чи й усі інші коментатори такі йолопи, як вони.

Далі я попросив правителя викликати Декарта170 й Гассенді171 і умовив їх викласти свої системи Арістотелеві. Великий філософ відверто визнав свої помилки в натуральній філософії, бо йому доводилось обґрунтовувати багато міркувань самими здогадами, як то трапляється робити й іншим людям; він гадав, що філософська система Гассенді, яка, по суті, є пристосованою до сучасних смаків доктриною Епікура,172 а також теорія вихорів Декарта будуть однаково відкинуті нащадками. Він провістив таку саму долю теорії тяжіння, яку теперішні вчені боронять з таким запалом. Він сказав, що нові системи природи — тільки нова мода, яка міняється з кожним новим поколінням і що навіть ті філософи, котрі

намагаються вивести їх за допомогою математичного методу, матимуть успіх недовго і в призначений долею термін вийдуть з моди.

П'ять днів я витратив на розмови з багатьма іншими стародавніми вченими. Я бачив більшість римських імператорів. Я намовив правителя викликати кухарів Геліогабала,173 щоб вони приготували нам обід, але через брак відповідних припасів вони не спромоглися показати нам своє вміння. Один ілот Агесілая зварив нам спартанську юшку,174 але я міг проковтнути лише одну ложку її.

Двоє панів, що супроводили мене в подорожі на цей острів, мусили в своїх справах повернутися на три дні додому. Цей час я використав на побачення з деякими покійниками з числа тих, що в останні два-три сторіччя уславилися в мене на батьківщині та в інших європейських країнах; а що я завжди був великим шанувальником славетних старовинних родів, то попросив правителя викликати кільканадцятеро королів разом з їхніми предками до восьмого чи дев'ятого коліна. Але мене чекало негадане й гірке розчарування: замість довгого походу коронованих осіб, я побачив в одній династії двох скрипалів, трьох дженджикуватих царедворців і одного італійського прелата, а в другій — голяра, абата й двох кардиналів. А втім, глибока повага до коронованих голів не дозволяє мені спинятися довше на цій дражливій темі. Що ж до графів, маркізів, герцогів тощо, то з ними я почував себе вільніше і, признаюся, не без приємності простежував до першоджерела певні риси, що відрізняють деякі роди. Мені легко було виявити, звідки в одному роду довгі підборіддя, а в другому протягом двох поколінь так багато шахраїв, а протягом двох наступних — дурнів; чому в третьому стільки пришелепуватих, а в четвертому — шулерів; чим пояснюються слова, сказані Полідором Вергілієм175 про один знатний рід: "Nec vir fortis, nec foemina casla";176 як жорстокість, криводушність та боягузтво стали характерними прикметами деяких родів і відрізняють їх так само виразно, як фамільні герби; хто перший приніс у благородну родину пранці, що в наступних поколіннях обернулися на золотушні пухлини. Все це перестало мене дивувати, коли я побачив, скільки разів родовідну

лінію порушували пажі, лакеї, слуги, кучери, картярі, офіцери та кишенькові злодії.

Найбільшу огиду викликала в мене нова історія, бо, уважно придивившися до всіх осіб, що в минулому сторіччі зажили такої гучної слави при дворах монархів, я зрозумів, як дурять світ продажні письменники, приписуючи воєнні подвиги боягузам, мудрі поради дурням, щирість підлабузникам, римську доблесть зрадникам батьківщини, благочестя безбожникам, цнотливість содомітам, правдивість донощикам. Я побачив, скільки безневинних і прекрасних людей було засуджено на страту або на заслання через інтриги всесильних міністрів, що підкупили суд, або ж через партійні чвари; скільки мерзотників діставали найвищі посади, а разом з ними — авторитет, владу, шану та багатство; яку велику участь брали у придворному житті та подіях, у державних радах та сенатах звідники, повії, паразити й блазні. Як став зневажати я людську мудрість та чесність, коли дізнався правду про таємні пружини й мотиви великих світових звершень і революцій та про нікчемні випадковості, яким вони завдячують свій успіх.

Там я виявив шахрайство й неуцтво тих, хто пнеться писати мемуари або таємну історію; хто виряджає до ями стільки королів, піднісши їм келих з отрутою; хто переказує розмову між монархом та його прем'єр-міністром, при якій не було жодного свідка; хто відкриває думки та шухляди послів і державних секретарів і, як навмисне, завжди помиляється. Там я довідався про справжні причини багатьох визначних подій, що здивували світ; побачив, як повія може керувати чорним ходом, чорний хід державною радою, а державна рада сенатом. Один генерал у моїй присутності признався, що здобув перемогу тільки через своє боягузтво та кепське командування, а один адмірал сказав,177 що тільки через погану обізнаність із справжнім становищем завдав поразки ворогові, якому вже збирався здати свій флот. Три королі178 запевнили мене, що за весь час свого врядування вони давали перевагу гідній особі тільки помилково або через зрадництво міністра, на якого вони звірились; проте вони клялися, що така помилка не повторилася б, якби їм довелося жити знову. Вони дуже переконливо довели мені, що

втриматись на королівському троні можна тільки в оточенні розбещених і продажних людей, бо сумлінна, рішуча і стійка вдача, якої надає людині доброчесність, завжди стає на перешкоді в державній діяльності.

Мені цікаво було розпитатись, яким способом сила людей дістала почесні титули та величезні багатства. Я обмежив свої дослідження новітніми часами, уникаючи, проте, зачіпати сучасність, щоб не образити навіть чужоземців (сподіваюся, читач не потребує запевнень, що все сказане тут з цього приводу аж ніяк не стосується моєї батьківщини). На моє прохання було викликано величезну кількість потрібних мені осіб, і я, після дуже поверхового ознайомлення, побачив таку мерзоту, що й досі не можу спокійно думати про це. Підступність, насильство, підкуп, шахрайство, звідництво й подібні мерзоти були далеко не найгіршими засобами серед згаданих ними, і тому я, як того вимагав розум, поставився до них поблажливо. Та коли деякі з них призналися, що свою велич і багатство вони завдячують содомському гріхові чи кровозмішенню, інші — торгівлі своїми дружинами та дочками, ще інші — зраді свого монарха чи батьківщини, дехто — отруті, а більшість — порушенню правосуддя з метою занапастити невинного, то ці відкриття, — сподіваюсь, читач мені вибачить такі почуття,— трохи зменшили глибоку пошану, що її я змалку почував до високопоставлених осіб, як і личить нам, маленьким людям, ставитися до вельмож, обдарованих високими чеснотами.

Я часто читав про великі послуги, зроблені монархам та державам, і хотів побачити людей, що зробили ці послуги. Під час розшуків я виявив, що імен їхніх не можна знайти в жодному архіві, крім прізвищ кількох чоловік, змальованих історією в образі відчайдушних шахраїв та зрадників. Про інших, що з'явилися переді мною, я ніколи не чув. Всі вони мали пригнічений вигляд і були вбого одягнені майже всі вони сказали мені, що померли у злиднях та неласці, а дехто навіть на ешафоті або на шибениці.

Серед них був один, чия доля здалась мені досить незвичайною. Поряд з ним стояв юнак років вісімнадцяти. Цей чоловік розповів мені, що

багато років командував кораблем і в морському бою при Акціумі179 йому пощастило прорватися крізь лінію ворожих кораблів, потопити троє великих суден і взяти в полон четверте; цим він змусив Антонія до втечі і вирішив долю бою. В тому бою загинув його син-одинак, що тепер стоїть поруч з ним. Далі він розповів, що, свідомий своєї заслуги, він по закінченні війни прибув у Рим до двору Августа з проханням призначити його на великий корабель, капітана якого було вбито; але на його прохання не звернули ніякої уваги й віддали корабель під команду юнака, який ніколи не бачив моря, сина лібертіни,180 служниці однієї з коханок імператора. Коли він повернувся на своє судно, його обвинуватили в тому, що він нехтував службу, а корабель передали улюбленому пажеві віце-адмірала Публіколи;181 після чого він оселився на своїй убогій фермі, віддалік від Рима, де й помер. Мені стало цікаво дізнатися правди в цій історії, і я попросив викликати Агріппу,182 командувача флоту в тім бою. Агріппа, з'явившися, ствердив усе й додав ще чимало подробиць, які промовляли на користь капітана, бо той із скромності зменшив або навіть приховав більшість своїх заслуг.

Мене здивувала розбещеність, яка так швидко й широко розвинулася в тій імперії через розкіш, заведену там досить пізно. Тому я вже менше дивувався з подібних випадків по інших країнах, де різноманітне нечестя панувало куди довший час і де всю славу й усю здобич привласнював собі головнокомандувач, який, напевно, мав на них найменше право.

Усі викликані з того світу особи зберігали точнісінько той самий зовнішній вигляд, який мали за життя, і це навело мене на сумні думки про звироднiння людської раси протягом останнього сторіччя. Я бачив, як пранці з усіма їхніми наслідками та найменуваннями змінили кожну рису на обличчі англійця, зменшили його зріст, розслабили нерви, розм'якшили м'язи та сухожилля, вкрили жовтизною шкіру, зробили всю плоть млявою і протухлою.

Я спустився так низько, що попросив викликати кількох англійських селян старого гарту,183 колись славетних простотою звичаїв, чесністю в

торгівлі, справжнім духом вольності, сміливістю та любов'ю до вітчизни,— і був прикро вражений, порівнявши померлих із живими й побачивши, як усі ті природжені чесноти зганьблено заради мідяка їхніми онуками, бо ті, продаючи свої голоси та шахруючи на парламентських виборах, набули всіх вад та розбещеності, яких тільки можна навчитися при дворі.

Розділ IX

Автор повертається до Мелдонади і відпливає кораблем до королівства Лаггнегг. Автора заарештовують. Його відсилають до двору. Як його прийнято. Велика лагідність короля до своїх підданців.

Настав день від'їзду, і я, попрощавшися з його високістю правителем Глабдабдрібу, повернувся зі своїми супутниками до Мелдонади, звідки за два тижні мав відплисти корабель до Лаггнеггу. Обидва мої супутники та ще дехто із знайомих щедро постачили мене припасами на дорогу і навіть прийшли провести на пристань. Плив я щось із місяць. Дорогою нас захопив лютий шторм, і ми змушені були взяти курс на захід, щоб потрапити в смугу пасатів, що тягнеться тут більше як на шістдесят ліг. 21 квітня 1708 року ми ввійшли в річку Клюмегніг, гирло якої править за морський порт на південно-східному краї Лаггнеггу. Ми кинули якір на відстані одної ліги від міста і умовним сигналом викликали лоцмана. Менш ніж за півгодини два лоцмани були вже на кораблі і провели нас серед дуже небезпечних мілин та скель до великої затоки, де цілий флот міг би безпечно стояти на віддалі одного кабельтова від міського муру.

Декотрі з наших матросів, чи то з необачності, чи то із лихим наміром, розповіли лоцманам, що я чужоземець і відомий мандрівник, а лоцмани своєю чергою повідомили про це митника, який узяв мене на допит, ледве-но я зійшов на берег. Звернувся він до мене мовою Белнібарбі, яку завдяки торговельним зносинам знають там усі, а надто моряки та митні службовці. Я стисло розповів про деякі свої пригоди, намагаючись говорити якомога переконливіше та доладніше, але визнав за потрібне приховати, звідки я родом, і назвався голландцем, бо мав намір їхати до Японії і знав, що з європейців туди пускають самих голландців.184 Отож

я розповів йому, що зазнав корабельної аварії коло берегів Белнібарбі, був викинутий на скелю і піднятий на Лапуту, або летючий острів (про який він не раз чув), а тепер пробираюся до Японії, бо там мені може трапитися нагода повернутись на батьківщину. Митник сказав, що він мусить затримати мене й запитати вказівок двору, куди напише негайно, і сподівається мати відповідь за два тижні. Мені дали непогану кімнату; біля дверей її стояв вартовий, зате я міг користуватися великим садом. Поводилися зі мною досить чемно і годували ввесь час коштом короля. Мене часто відвідували різні люди, здебільшого з цікавості, бо в місті стало відомо, що я прибув з дуже далеких країн, про які тут ніхто не знав.

За тлумача я найняв одного юнака з корабля, на якому приїхав; він був родом із Лаггнеггу, але, проживши кілька років у Мелдонаді, досконало знав обидві мови. З його допомогою я міг підтримувати розмову зі своїми гістьми; щоправда, розмова наша складалася тільки з їхніх запитань та моїх відповідей.

Лист від двору прийшов саме вчасно. У нім був наказ приставити мене з моїм почтом, під охороною десяти верхових, до Трелдрегдабу, або Трілдрогдрібу (це слово, наскільки я пам'ятаю, має там дві вимови). Увесь мій почет складався з отого бідного хлопчини-тлумача, і, на моє уклінне прохання, нам дали кожному по верховому мулові. За півдня перед нашим від'їздом послано було гінця повідомити короля про моє наближення і просити його величність призначити день та годину, коли б я з його ласкавого дозволу міг вилизати пил біля підніжжя його трону. Такий там при дворі звичай, і я пересвідчився, що це не самі слова. Через два дні по прибутті мені й справді наказали плазувати на животі до трону, вилизуючи дорогою підлогу. Щоправда, для мене, як для чужоземця, підлогу заздалегідь помили, і пилу на ній було мало. Таку увагу мають тут за особливу ласку і виявляють її тільки найвельможнішим урядовцям, коли вони просять аудієнції. Навпаки, коли король приймає особу, яка має сильних ворогів при дворі, то для неї підлогу навмисне посипають пилом. Мені особисто довелося бачити одного вельможу, якому набилося в рот стільки пилюги, що, підлізши на належну відстань

до трону, він не міг вимовити й слова. Становище справді жахливе, бо тому, хто плюне або втре рота в присутності його величності, загрожує смертна кара. Є тут ще й такий звичай, якого я аж ніяк не можу похвалити. Милостиво зволивши заподіяти кому-небудь із своїх вельмож легку смерть, король наказує посипати підлогу особливим отруйним бурим порошком; полизавши його, людина неминуче вмирає протягом двадцяти чотирьох годин. А втім, треба віддати належне лагідності цього монарха та його піклуванню про своїх підданців (вельми бажано було б, щоб європейські монархи наслідували йому в цьому), бо він видав якнайсуворіший наказ ретельно мити підлогу після кожної такої страти, і слуги, які не виконують цього наказу, ризикують накликати на себе гнів його величності. Я на власні вуха чув, як він розпорядився побити батогами пажа, що зловмисно знехтував своїм обов'язком і не доглянув за миттям підлоги після страти; внаслідок цієї недбайливості під час аудієнції отруївся один молодий вельможа, який подавав великі надії і якого король на той час зовсім не збирався страчувати. Щоправда, цей добросердий монарх ласкаво звільнив бідолаху пажа від батогів, коли той пообіцяв, що надалі ніколи не робитиме так без особливого наказу. Але повернімося до моєї аудієнції. Підлізши до трону, я за чотири ярди від нього випростався, став на коліна і, сім разів стукнувшись лобом об підлогу, вимовив слова, яких мене навчили напередодні: "Ікплінг глофзсроб сквутсеромм бліоп мляшнальт звін тнодбалгуфф сліофед гардлеб ашт". Це установлене законами країни привітання для всіх, допущених до короля. Воно означає: "Нехай ваша небесна величність переживе сонце на одинадцять з половиною місяців". Король щось промовив, а я, не зрозумівши його відповіді, відказав йому так, як мене навчили: "Флафт дрін ялерік дуолдом прастред мірплаш", тобто: "Мій язик у роті мого друга"; це означало, що я прошу дозволу ввести сюди мого тлумача. Коли ввели згаданого хлопчину, я з його допомогою відповів на всі запитання, які понад цілу годину ставив мені його величність. Я говорив мовою белнібарбі, а тлумач перекладав мої слова лаггнезькою мовою.

Королю я дуже сподобався, і він звелів своєму бліффмарклабові, або першому камергерові, виділити мені та моєму тлумачеві помешкання в

палаці, годувати з його столу і дати великий гаман золота для моїх особистих витрат.

Я прожив у цій країні три місяці — тільки для того, щоб догодити його величності, який щедро вшанував мене своєю великою ласкою і робив мені дуже почесні пропозиції. Але я вважав за розумніше й справедливіше прожити решту своїх днів з дружиною та дітьми.

Розділ X

Похвала лаггнежцям. Докладний опис стрелдбрегів та численні розмови автора на цю тему з деякими видатними особами.

Лаггнежці — дуже ввічливий та великодушний народ. Хоч вони трохи пихаті, як узагалі властиво всім східним народам, але з чужинцями, особливо з тими, до яких при дворі ставляться прихильно, вони поводяться надзвичайно чемно. Я мав багато знайомих серед людей, які займали високе становище в суспільстві, і, завдяки тому, що мене завжди супроводив мій тлумач, розмовляти з ними було приємно.

Одного дня в такій великопанській компанії я зустрівся з вельможею, який запитав мене, чи бачив я коли-небудь їхніх стрелдбрегів, або безсмертних. Я відповів, що ні, і попросив пояснити, як розуміти таку назву стосовно до смертних істот. Він розповів, що час від часу, дуже рідко, в когось із лаггнежців народжується дитина з круглою червоною цяткою на лобі, якраз над лівою бровою, і це безперечна прикмета, що така дитина ніколи не помре. Цятка спочатку буває завбільшки як срібний трипенсовик, але з часом вона більшає й змінює свій колір. В дванадцять років вона стає зеленою і залишається такою до двадцяти п'яти років, коли набуває темно-синього кольору. В сорокап'ятирічних цятка досягає вже розмірів англійського шилінга і стає чорна, як вугілля, але опісля з нею вже не буває ніяких змін. Такі діти, за словами мого співрозмовника, народжуються дуже рідко; навряд чи в усьому королівстві набереться більш ніж тисячу сто стрелдбрегів обох статей.

Душ із п'ятдесят їх живе в столиці, і між ними є одна дівчинка, що народилася три роки тому. Стрелдбреги не є прикметою якихось певних сімей, а народжуються цілком випадково; навіть діти стрелдбрегів смертні, як і решта населення.

Мушу признатися, що ця розповідь просто захопила мене. А що той вельможа розумів мову белнібарбі, якою я добре володію, то я не втримався, щоб не висловити свої почуття, але зробив це, мабуть, аж занадто палко. У захваті я вигукнув: "Що то за щасливий народ, де кожна дитина має принаймні шанс бути безсмертною! Що то за щасливі люди, які завжди бачать перед собою живі зразки давніх чеснот і мають учителів, здатних навчити їх мудрості минулих поколінь! Але найщасливіші, незрівнянно щасливіші оті пречудові стрелдбреги! Позбавлені прокляття всієї природи людської, вони мають змогу вільно мислити, бо мозок їхній не пригнічений безнастанним жахом перед смертю". Я висловив здивування, що ніколи не бачив при дворі цих видатних осіб; адже чорна цятка на лобі — це така помітна ознака, яка не могла не впасти мені в вічі. До того ж було незрозуміло, чому його величність, вельми розумний монарх, не оточив себе такими мудрими й досвідченими радниками. Мабуть, подумав я, доброчесність цих шановних мудреців занадто сувора для зіпсутих та розпусних придворних звичаїв. А може, як ми знаємо з досвіду, молодь занадто легковажна й зарозуміла, щоб керуватися тверезими приписами старших. Але його величність зволив надати мені вільний доступ до своєї королівської особи, і я вирішив при першій же нагоді з допомогою тлумача відверто викласти йому свою думку. Та пристане він на мою пораду чи ні, а я тепер з найглибшою подякою прийму милостиве запрошення його величності назавжди оселитися в цій державі і проведу все життя в розмовах зі стрелдбрегами, якщо ці вищі істоти приймуть мене до свого товариства.

Вельможа, до якого я звертався (бо він, як я вже казав, розмовляв мовою белнібарбі), посміхнувся, як звичайно з жалем посміхаються до простаків, і, зауваживши, що буде радий усякій нагоді затримати мене тут, попросив дозволу перекласти мої слова всім присутнім. Я відповів,

що буду вдячний йому за це. Якусь хвильку вони жваво розмовляли своєю мовою, з якої я не розібрав ані слова, та й з виразів облич не міг здогадатись, яке враження справили на них мої міркування. Потім, по недовгій паузі, той-таки вельможа сказав мені, що його та моїм друзям (саме так він зволив висловитись) вельми приємно було вислухати мої розумні зауваження з приводу великого щастя та переваг безсмертя; однак їм дуже цікаво знати докладно, як би я сам улаштував своє життя, коли б мені судилось народитися стрелдбрегом.

Я відповів, що на таку вдячну й захопливу тему легко говорити красномовно, а надто мені, бо я часто тішив себе мріями про те, що б я робив, ставши королем, генералом чи знатним вельможею; що ж до цього випадку, то нерідко мріяв про безсмертя і довго обмірковував, як би я розпоряджався собою, коли б знав напевно, що буду жити вічно.

Отже, коли б мені поталанило народитися стрелдбрегом, то, ледве навчившись відрізняти життя від смерті, тобто зрозумівши своє щастя, я, по-перше, будь-що намагався б розбагатіти. Живучи ощадливим і помірним життям, я мав би підстави років через двісті сподіватися стати найзаможнішою людиною в королівстві. По-друге, я ще змалку почав би вивчати всі науки та мистецтва і кінець кінцем перевершив би всіх своїми знаннями. Нарешті, я вів би старанний літопис усіх видатних суспільних подій, безсторонньо змальовував би риси характеру цілих династій монархів та всіх визначних державних діячів, додаючи до цього свої власні спостереження. Я б дбайливо записував усі зміни в звичаях, у мові, в покрої одягу, в їжі й розвагах. Завдяки своїй учености й досвіду я став би живою скарбницею знання та мудрості і справжнім оракулом свого народу.

Після шістдесяти років я перестав би думати про одруження, але був би гостинним, живучи, проте, так само ощадливо. Я присвятив би себе вихованню й напученню молодих людей, які подають надії, і численними прикладами зі своїх спогадів, досвіду та спостережень переконував би їх, що доброчесність корисна і в громадському, і в приватному житті. Та найпершими й постійними товаришами моїми були б мої безсмертні

брати, серед яких я вибрав би собі дванадцять друзів, починаючи від найстарших і кінчаючи моїми ровесниками. Якби серед них були бідні, то я дав би їм зручні житла навколо свого маєтку і завжди запрошував би декого з них до столу, не минаючи, проте, й найбільш гідних поваги смертних. Через деякий час утрата їх мало або й зовсім не смутила б мене, і я б милувався їхніми нащадками так само, як ми милуємося щороку новими тюльпанами та гвоздиками в нашому садку, не шкодуючи за тими, що пов'яли торік.

Ми, стрелдбреги, обмінювалися б спогадами і спостереженнями, зібраними за багато сторіч; ми стежили б за тим, як розпуста дедалі більше закрадається в світ, і на кожному кроці чинили б їй опір, застерігаючи та напучуючи людство. І, можливо, наші слова разом із могутнім впливом нашого особистого прикладу затримали б поступове звиродніння людської природи, на яке споконвіку так справедливо нарікають.

До цього додайте ще приємність бачити різні перевороти в державах та імперіях і зміни у нижчих та вищих верствах суспільства; спостерігати, як стародавні міста руйнуються, а з мізерних селищ постають резиденції королів; як славетні ріки, поступово міліючи, обертаються на струмки, а океан відходить від одного берега і затоплює інший; стежити, як на карту наносяться доти не відомі землі, як найкультурніші народи обертаються на варварів, а варвари — на цивілізованих людей. Я, можливо, був би свідком винаходу вічного двигуна, способів визначення довготи, панацеї від усіх хвороб та багатьох інших великих відкриттів, завдяки яким наука дійшла б найвищого ступеня розвитку.

А які дивовижні відкриття зробили б ми в астрономії, маючи змогу протягом сторіч перевіряти всі наші передбачення й спостерігаючи появу та повернення комет, а також зміни в русі сонця, місяця та зірок!

Я довго ще розводився на багато інших тем, підказаних мені природним бажанням нескінченного життя та земного щастя. Коли я скінчив і зміст моїх слів було перекладено присутнім, лаггнежці завели

жваву балачку своєю мовою, подеколи кидаючи на мене глузливі погляди й сміючись. Нарешті той чоловік, котрий весь час був мені за тлумача, сказав, що всі просять його з'ясувати мені помилки, яких я допустився через властиве людям недоумство, що до певної міри виправдує мене. Виявилося, що ті стрелдбреги — особливість лише їхньої країни, бо таких людей нема ні в Белнібарбі, ні в Японії, де він мав честь бути послом його величності. Населепня обох тих держав з великою недовірою ставилось до його розповідей про стрелдбрегів; та й з мого здивування, коли я вперше почув про них, видно було, що це для мене цілковита новина, в яку нелегко повірити. Під час свого перебування в обох згаданих королівствах він багато разів розмовляв з місцевими жителями і спостеріг, що всі вони мріють про довге життя та вважають його за найбільше щастя людини, і той, хто однією ногою стоїть уже в домовині, щосили чіпляється другою за землю. Найстаріші людя прагнуть пожити ще хоч один день і мають смерть за найбільше лихо, від якого природа завжди спонукає тікати. І, мовляв, тільки тут, на острові Лаггнегг, жадоба довгого життя не така гостра, бо приклад стрелдбрегів завжди у всіх перед очима.

Все те, про що я навидумував про життя безсмертної людини, хибне й нерозумне, бо воно припускає вічну молодість, здоров'я та силу, а сподіватись на це не може жодна людина, хоч би які непомірні були її бажання. Отже, тут ідеться зовсім не про те, щоб завжди тішитись вічною юністю, здоров'ям та квітучим виглядом, а про те, як провести нескінченне життя, сповнене тих страждань, які приносить старість. І хоч, певне, мало хто хотів би бути безсмертним на таких жахливих умовах, а проте мій співрозмовник помічав, що в обох згаданих королівствах — і в Белнібарбі, і в Японії — кожен намагається якомога відстрочити смерть, хоч як пізно вона приходить; там рідко можна почути, щоб люди помирали з охотою, хіба що вже несила терпіти пекучу журбу або тяжкі тілесні муки. І він запитав мене, чи не спостерігається таке саме по тих краях, де я мандрував, та на моїй батьківщині.

Після цієї передмови він докладно розповів мені про їхніх стрелдбрегів. Він сказав, що до тридцяти років вони живуть так само, як

і всі смертні, але потім їх поволі охоплюють дедалі глибший сум і похмурість, аж доки їм мине вісімдесят років. Про це йому казали самі стрелдбреги; оскільки за сторіччя їх народжується не більше двох чи трьох, вони надто нечисленні, щоб люди могли вивести якісь певні висновки з загальних спостережень над ними. Досягши вісімдесятирічного віку, який тут вважають за межу людського життя, вони не тільки стають здобиччю всіх душевних і тілесних недуг, властивих старим людям, а ще й проймаються жахом перед страшною перспективою безсмертя. Вони не тільки перекірливі, сварливі, зажерливі, похмурі, марнолюбні, балакучі, а й нездатні до приятелювання, позбавлені будь-якої природної прихильності до своїх нащадків, дальших за онуків. Головні їхні пристрасті — заздрість і нездійсненні бажання, і заздрять вони найбільше розпусті молодих та смерті старих. Згадуючи про перше, вони розуміють, що самі назавжди позбавлені можливості зазнати будь-якої утіхи, а коли бачать похорон, то починають скиглити й ремствувати, що інші йдуть до спокійного притулку, до якого їм ніколи не дістатись. Вони пам'ятають тільки те, що вчили й бачили замолоду або в середньому віці, та й то дуже погано, і, щоб дізнатися правду про якусь подію чи її подробиці, надійніше звернутись до народних переказів, ніж до їхніх найчіткіших спогадів. Найменш нещасні серед них ті, що здитиніли і остаточно втратили пам'ять. Їх більше жаліють і охочіше їм допомагають, бо вони не мають багатьох вад, властивих іншим безсмертним.

Якщо трапляється, що стрелдбрег одружиться з жінкою, приреченою, як і він, на безсмертя, то держава зі своєї ласки розлучає їх, як тільки молодшому з подружжя мине вісімдесят років. Закон вважає, що було б надміру жорстоко подвоювати тягарем вічного шлюбу страждання тих, кого й так безневинно засуджено на нескінченне життя.

Коли стрелдбреги доходять вісімдесяти років, для них настає громадянська смерть, і спадкоємці негайно одержують їхнє майно; із спадщини відводиться лише невелика сума їм на прожиток; що ж до бідних, то їх утримують коштом громади. Відтоді стрелдбреги вважаються нездатними до посад, пов'язаних із довірою чи з

прибутками; вони не можуть ні купувати, ні орендувати землю; їм не дозволено виступати за свідків ні в цивільних, ні в карних справах, ні навіть у позвах про межі земельних ділянок.

В дев'яносто років у них випадають зуби й вилазить волосся. В цьому віці вони втрачають почуття смаку, але їдять та п'ють все, що потрапляє до рук, без будь-якого задоволення й апетиту. Недуги, на які вони хворіли, не покидають їх, і не загострюючись, і не вщухаючи. Під час розмови вони забувають назви найзвичайніших речей і навіть імена своїх найближчих приятелів та родичів. Через це вони неспроможні й розважатись читанням, бо, дійшовши кінця речення, не пам'ятають уже його початку, а отже, позбавлені єдиної приступної для них утіхи.

Мова в цій країні весь час змінюється, і тому ті стрелдбреги, які народилися в одному сторіччі, не розуміють тих, хто народився в іншому. З тієї ж причини, проживши двісті чи більше років, вони нездатні спілкуватися зі своїми смертними співвітчизниками (хіба що кількома загальними словами); отож вони живуть на своїй батьківщині як чужинці.

Оце, скільки я пам'ятаю, і все, що розказали мені про стрелдбрегів. Потім я бачив п'ять чи шість стрелдбрегів різного віку; їх приводили до мене мої друзі. Наймолодший з них мав уже понад двісті років. Хоч їм і сказали, що я великий мандрівник і бачив увесь світ, це не справило на них ніякого враження; вони ні про що не спитали мене, а тільки канючили сламскудаск, тобто подарунок на спомин. Це такий пристойний спосіб жебрати в обхід закону, який суворо забороняє жебрацтво, бо стрелдбрегів утримує громада, хоч, правду сказати, вельми скупо.

Цих людей усі ненавидять і зневажають. Народження дитини з цяткою на чолі вважають за лиху призвістку і реєструють особливо ретельно; завдяки цьому ви можете дізнатися в архівах про вік кожного з них, якщо йому не більше тисячі років, бо давніші документи знищено чи то часом, чи то народними заколотами. Найкращий спосіб установити вік стрелдбрега — це запитати його, яких королів і видатних осіб він може згадати, а тоді зазирнути в історію, бо останній владар, який

зберігся в його пам'яті, напевне, почав правити тоді, коли цьому стрелдбрегові ще не сповнилось вісімдесяти років.

Я ніколи не бачив нужденніших істот, ніж ці люди, причому жінки були ще огидніші за чоловіків. Крім звичайної бридкості, властивої дуже похилим літам, вони з часом дедалі більше стають схожими на примар, яких годі описати; і я швидко вирізнив найстарішу з-поміж п'яти або шести жінок, хоч різниця у віці між ними становила не більше якоїсь сотні чи двох років.

Читач легко повірить, що після всього почутого й побаченого моя жадоба безсмертя помітно вгамувалась. Мені дуже соромно було за принадні витвори моєї уяви, і я подумав, що радо прийняв би найжахливішу смерть, вигадану будь-яким тираном, аби тільки позбутися такого життя. Король, довідавшись про мою розмову з приятелями, вельми ласкаво покепкував з мене й порадив узяти з собою двох стрелдбрегів, щоб відбити моїм землякам страх перед смертю. На жаль, основні закони королівства забороняють стрелдбрегам залишати батьківщину, а то я не пошкодував би клопоту та грошей і привіз би їх до Англії.

Не можу не визнати закони щодо стрелдбрегів за цілком доцільні; мабуть, такі самі закони за подібних обставин установила б у себе й будь-яка інша країна. Інакше ці безсмертні через зажерливість, неминучий наслідок старості, стали б власниками всієї країни і захопили б до своїх рук усю владу, а це, в зв'язку з їхнім невмінням керувати, призвело б до загибелі держави.

Розділ XI

Автор покидає Лаггнегг і відпливає кораблем до Японії. Звідти він повертається на голландському судні до Амстердама, а з Амстердама до Англії.

Гадаю, що оповідання про стрелдбрегів трохи розважило читача, бо воно, здається, досить-таки незвичайне. Я принаймні не пригадую, щоб зустрічав щось подібне в книжках про подорожі, які мені потрапляли до рук. А якщо я помиляюся в цьому, то виправдати мене може те, що мандрівники, описуючи ту саму країну, часто мимоволі зупиняються на все тих самих подробицях; це зовсім не дає підстави докоряти їм, ніби вони запозичують чи списують у своїх попередників.

Між королівством Лаггнегг та великою Японською імперією є постійний торговельний зв'язок, тож дуже можливо, що японські автори згадують про стрелдбрегів; але моє перебування в Японії було таке короткочасне, а японська мова настільки мені не зрозуміла, що я не мав змоги розпитати про це. Проте, сподіваюся, голландці зацікавляться моїми нотатками і виправлять мої похибки.

Бачивши, що я навідріз відмовляюся від його настійних пропозицій зайняти якусь посаду при дворі й твердо вирішив повернутися додому, його величність ласкаво погодився на мій від'їзд і навіть дав мені власноручно писаний лист до імператора Японії. Він подарував мені також чотириста сорок чотири великі золоті монети (тут люблять парні числа) і червоний діамант, який я продав у Англії за тисячу сто фунтів.

6 травня 1709 року я урочисто попрощався з його величністю і з усіма моїми приятелями. Король був такий ласкавий, що звелів загонові своєї гвардії супроводити мене до Глангвенстальда, королівського порту на південно-західному узбережжі острова. Через шість днів я знайшов корабель, що відпливав до Японії, і пробув у дорозі п'ятнадцять днів. Пристали ми до невеликого портового міста Ксамоші у південно-східній частині Японії. Місто лежить на довгій косі, за нею вузька протока веде на північ у довгий морський рукав, на північно-західному кінці якого стоїть Ієдо,185 столиця імперії. Висівши на берег, я показав митним урядовцям лист від короля Лаггнеггу до його імператорської величності. Вони добре знали королівську печатку з мою долоню завбільшки, на тій печатці вирізьблено короля, що допомагає кривому жебракові підвестися з землі. Почувши про лист, магістрат прийняв мене як посла дружньої

держави. Він забезпечив мене екіпажем та слугами і оплатив мою поїздку до Ієдо, де я відразу дістав аудієнцію і вручив лист. Коли його з великою урочистістю розпечатали й переклали імператорові, він через тлумача звелів, щоб я сказав, чого мені треба; тоді він, мовляв, з поваги до свого брата, короля Лаггнеггу, радо задовольнить моє прохання. Тлумач не раз уже обслуговував голландців і, з вигляду впізнавши в мені європейця, повторив наказ його величності простонародною голландською мовою, якою розмовляв досконало. Я відповів (як вирішив заздалегідь), що я голландський купець, зазнав морської аварії біля берегів однієї далекої країни, потім морем і суходолом дістався до Лаггнеггу, а звідти прибув кораблем до Японії, з якою, скільки мені відомо, мої співвітчизники ведуть торгівлю; я сподіваюся, що мені трапиться нагода повернутися з ким-небудь із них до Європи, а тому уклінно прошу його величність ласкаво звеліти, щоб мене відвезли під охороною до Нагасакі. До цього я додав ще одне прохання: з поваги до мого патрона, короля Лаггнеггу, звільнити мене від обов'язкової для моїх співвітчизників церемонії — топтати ногами розп'яття,186 бо я потрапив сюди через нещасливий випадок і без жодного наміру торгувати. Коли це останнє прохання було перекладене тлумачем, імператор трохи здивувався і сказав, що досі жоден з моїх співвітчизників не вагався виконати цю вимогу, а тому він тепер не певен, чи справді я голландець, але все ж таки гадає, що я — християнин. Проте, зважаючи на причини, які я навів, а головне — щоб зробити приємність владареві Лаггнеггу надзвичайним виявом своєї прихильності, він згоден задовольнити мою дивну забаганку. Але все це треба зробити дуже обережно: урядовці з наказу імператора обминуть мене ніби випадково, бо інакше, запевняв він мене, мої співвітчизники-голландці, довідавшись про це, переріжуть мені дорогою горло. Я через тлумача подякував імператорові за таку велику ласку. Того ж дня до Нагасакі мав вирушити військовий загін, і командир його дістав наказ охороняти мене та особливі вказівки щодо церемонії з розп'яттям.

9 червня 1709 року після дуже довгої і втомної подорожі я прибув у Нагасакі, де незабаром познайомився з кількома голландськими матросами, що служили на амстердамському судні "Амбойна" місткістю в

450 тонн. Я довго прожив у Голландії, коли вчився в Лейдені, і тому добре розмовляв по-голландському. Матроси незабаром довідалися, звідки я прибув, і з цікавістю розпитували мене про мої мандри та життя. Я вигадав коротеньку правдоподібну історію, але втаїв більшу частину моїх пригод. У Голландії я мав багато знайомих, і мені неважко було вигадати імена своїх батьків, нібито простих людей з провінції Гельдерланд. Я хотів був заплатити капітанові (його звали Теодор Вангрульт) стільки, скільки він зволив би визначити за мій переїзд до Голландії, але, довідавшись, що я хірург, він узяв з мене тільки половину звичайної ціни, з умовою, що я виконуватиму на кораблі обов'язки лікаря. Перед відплиттям дехто з екіпажу запитував, чи виконав я згадану мною вище церемонію. Я відповідав загальними фразами, що я, мовляв, задовольнив усі вимоги імператора та двору. Проте шкіпер, злостивий негідник, пішов до японського урядовця і, показуючи на мене, сказав, що я не топтав іще розп'яття. Урядовець же, мавши вказівку пропустити мене, вгатив негідникові двадцять бамбукових київ по плечах, після чого мене ніхто вже не турбував такими запитаннями.

Під час цієї подорожі не сталося нічого вартого згадки. Під ходовим вітром ми дійшли до мису Доброї Надії, де зробили невелику зупинку, щоб узяти прісної води. 10 квітня ми щасливо прибули до Амстердама, втративши дорогою тільки трьох матросів, що померли від різних хвороб, та ще одного, що впав з бізань-щогли в море поблизу узбережжя Гвінеї. З Амстердама я невдовзі відплив до Англії на маленькому судні, що належало цьому місту.

16 квітня 1710 року ми кинули якір у Даунсі. Наступного ранку я зійшов на берег і знову побачив рідний край, де не був цілих п'ять з половиною років. Я вирушив просто до Редріфа, куди прибув того ж таки дня о другій годині пополудні, і застав дружину та дітей у доброму здоров'ї.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА. ПОДОРОЖ ДО КРАЇНИ ГУЇГНГНМІВ

Розділ I

Автор виряджається в подорож як капітан корабля. Екіпаж змовляється проти нього. Довгий час його тримають ув'язненого в каюті, а тоді висаджують на берег у невідомій країні. Він рушає в глиб цієї країни. Опис єгу — дивовижної породи тварин. Автор зустрічає двох гуїгнгнмів.

Я прожив з дружиною та дітьми щось із п'ять місяців і, якби життьовий досвід навчив мене розуміти, що таке щастя, міг би сказати, що прожив дуже щасливо. Та врешті я залишив мою бідну дружину вагітною і пристав на вигідну пропозицію стати капітаном "Пригоди", міцного купецького корабля місткістю в 350 тонн. Я добре знався на мореплавстві, а обов'язки корабельного лікаря мені набридли, і хоч я міг би виконувати їх при нагоді, проте запросив на свій корабель здібного молодого медика Роберта П'юрфоя. Ми відпливли з Портсмута 7 серпня 1710 року, а 14 серпня близько мису Тенеріфа187 зустріли судно капітана Покока з Брістоля, що плив до Кампеші188 по сандалове дерево. 16 серпня знялася буря й роз'єднала нас. Повернувшись до Англії, я дізнався, що його корабель розбився на тріски і врятувався з нього один лише юнга. Капітан Покок був добрий моряк і чоловік чесний, але трохи надміру самовпевнений; ота надмірна самовпевненість і згубила його, як і багатьох інших. А якби послухався він тоді моїх порад, то сидів би тепер спокійнісінько дома з родиною, як оце я.

На моєму кораблі померли з гарячки кілька матросів, і на Барбадосі189 та на Підвітряних островах,190 куди ми заходили з наказу власників корабля, мені довелось набрати нових. Незабаром я вже пошкодував про це, бо більшість їх виявилися морськими розбійниками. На судні в мене було п'ятдесят чоловік. Я мав торгувати з індіанцями Південного моря і досліджувати, скільки можливо, ті краї. Негідники, яких я набрав, збаламутили решту матросів і змовилися захопити судно, а мене заарештувати. Одного ранку вони вдерлися в мою каюту, зв'язали мені руки та ноги й погрожували викинути в море, коли я чинитиму опір. Я сказав їм, що тепер я їхній бранець і мушу коритися. Вони зажадали, щоб я заприсягся в цьому, а тоді, розв'язавши мої пута, прикували мене за ногу до ліжка і поставили коло дверей вартового із зарядженою

рушницею, який мав застрелити мене при першій же спробі звільнитися. Їсти й пити мені приносили в каюту, а керувати кораблем ті негідники взялися самі. Вони мали намір стати піратами й грабувати іспанські судна, але не мали для цього досить людей. Для початку вони вирішили продати індіанцям крам, що був на кораблі, а потім зайти на Мадагаскар і поповнити екіпаж, бо чимало їх померло, коли я вже сидів ув'язнений. Кілька тижнів плавали вони й торгували з індіанцями, але я не знав навіть, якого курсу тримався корабель, і, замкнений у своїй каюті, чекав тільки смерті, якою вони часто мені погрожували.

9 травня 1711 року один з них, на ім'я Джеймс Велч, спустився до мене в каюту і заявив, що капітан звелів висадити мене на берег. Я почав був умовляти його, але марно — він не сказав навіть, хто в них тепер капітан. Розбійники посадили мене в човен, дозволивши одягтися в найкраще моє вбрання, ще майже нове, і взяти з собою невеликий пакунок білизни. Із зброї вони залишили мені тільки тесак, але були такі чемні, що не обшукали моїх кишень, куди я поклав усі свої гроші та деякі дрібні речі. Пропливши з лігу, вони зсадили мене на берег. Я просив сказати принаймні, що це за край, але вони присягалися, що знають про це не більше, ніж я, і сказали лише, що капітан (як вони його називали), розпродавши весь вантаж, вирішив позбутися мене, тільки-но побачить суходіл. Розбійники негайно відпливли, порадивши мені не баритися, щоб мене не захопив приплив, і побажавши щасливої путі.

Залишившись у такому безпорадному становищі, я рушив від берега і, дістався до твердого грунту, сів на горбок перепочити та обміркувати, що робити далі. Спочивши трохи, я попрямував у глиб суходолу, вирішивши віддатися до рук першим дикунам, яких зустріну, і викупити своє життя браслетами, скляними прикрасами та іншими дрібничками, якими завжди запасається моряк, виряджаючись у таку подорож; були вони і в мене. Дерева в цій місцевості росли довгими нерівними рядами — очевидно, їх не садили, а вони виросли самі. Скрізь були сіножаті з високою травою та засіяні вівсом лани. Я посувався вперед обережно, боячись, щоб мене не захопили зненацька або не влучили стрілою ззаду чи збоку, і незабаром вийшов на битий шлях, на

якому були сліди людських ніг та коров'ячих ратиць, але найбільше було там відбитків кінських копит. Нарешті я вгледів на полі кілька якихось тварин; дві чи три такі самі тварини сиділи на деревах. Вони мали дуже дивний і надзвичайно бридкий вигляд, який навіть трохи збентежив мене. Щоб розглянути їх краще, я заліг за кущами. Деякі наблизились до місця, де я лежав, і тим дали мені змогу виразно роздивитися їх. Голови та груди в них були вкриті густим волоссям — в одних кучерявим, в інших рівним. Вони мали бороди, як у цапів. Уздовж хребта та на передньому боці ніг тяглися довгі смужки шерсті, а решта тіла була гола, і я міг бачити їхню шкіру темно-коричневого кольору. Хвостів у них не було; не було й волосся на заду — воно росло тільки навколо відхідника. Гадаю, природа вкрила це місце волоссям, щоб захищати його, коли вони сидять на землі, бо це в них звичайна поза; часто вони також лежали або стояли на задніх лапах. На високі дерева ці істоти здиралися, як білки, бо мали гострі криві пазурі на задніх та передніх лапах. Вони часто підстрибували, плигали й бігали з неймовірною прудкістю. Самиці були менші за самців. Вони мали довге рівне волосся на голові, а більше заросту не було ніде, тільки біля заднього проходу та в паху, та ще якийсь ніби пушок на тілі. Вим'я в самиць звисало між передніми лапами, а коли вони бігли рачки, то в декотрих майже торкалося землі. Колір волосся і в самців, і в самиць був різний: і коричневий, і рудий, і чорний, і жовтий. Одне слово, ніколи в своїх подорожах не бачив я таких бридких істот, і жодна з тварин не викликала в мене такої огиди. Вважаючи, що дивитись на них більше нема чого, я підвівся, сповнений почуття гидливості, і пішов далі, сподіваючись, що шлях приведе мене до хатини якого-небудь індіанця. Та тільки-но я ступив кілька кроків, як побачив на дорозі одну з цих тварин, що йшла просто на мене. Угледівши мене, потвора скривилась і здивовано витріщила на мене очі, ніби ніколи не бачила людини, а потім підійшла ближче й піднесла догори передню лапу. Не знаю, чи то був рух цікавості, чи злоби, але я витяг свій тесак і плазом ударив її по лапі; рубати гострим боком я боявся, щоб не збурити проти себе тубільців, коли вони довідаються, що я вбив чи поранив належну їм худобу. Відчувши біль, звір сахнувся назад і заревів так, що з сусіднього поля прибігло не менш як сорок його родичів, і вся ця зграя оточила мене, виючи та кривляючись. Та я відбіг до найближчого дерева,

зіперся спиною на стовбур і, вимахуючи тесаком, не підпускав їх до себе. Проте кілька цих клятих тварюк, схопившись за гілки позад мене, видерлись на дерево і почали звідти випорожнюватися мені на голову. Правда, я досить щасливо ухилявся, щільно тулячись до стовбура, але мало не задихнувся від калу, що падав навколо мене.

Хвилина була скрутна. Та враз усі тварюки щодуху кинулися врозтіч. Тоді я наважився і собі залишити дерево і пішов далі дорогою, дивуючись, що могло їх так настрахати. Але, глянувши ліворуч, я побачив коня, який повільно йшов полем; мої вороги помітили його раніше і саме через це повтікали. Підійшовши до мене, кінь неначе ледь здригнувся, але вмить заспокоївся й пильно подивився мені в обличчя, видимо, вкрай здивований. Потім кілька разів обійшов навколо мене, розглядаючи мої руки та ноги. Я хотів був рушити далі, але кінь заступив мені дорогу, хоча дивився на мене дуже приязно і не виявляв наміру якось мене покривдити. Хвилинку ми дивились один на одного, аж поки я насмілився простягти руку йому до шиї і, посвистуючи, попестити його, як то роблять жокеї, коли привчають до себе нового коня. Але кінь, здається, сприйняв мої пестощі досить зневажливо — він похитав головою, насупився і спокійно підняв ліву передню ногу, щоб відхилити мою руку. Далі він заіржав три чи чотири рази, але щоразу по-різному, аж мені здалося, наче він говорить сам до себе якоюсь своєю мовою.

Тим часом до нас підійшов ще один кінь і дуже ґречно привітався з першим: вони легенько стукнулись правими передніми копитами і по черзі кілька разів заіржали, міняючи інтонацію так, що їхнє іржання здавалося майже справжньою мовою. Потім вони відійшли на кілька кроків і, ніби про щось радячись, стали походжати поряд, як дві поважні особи, що обговорюють важливу справу; раз у раз вони поглядали на мене, ніби стежачи, щоб я не втік. Така поведінка звичайних тварин страшенно вразила мене, і я подумав, що, коли жителі цієї країни обдаровані розумом у відповідній мірі, то вони мусять бути наймудрішим у світі народом. Підбадьорений такою думкою, я вирішив іти далі, поки знайду якусь хатину чи село або здибаюся з тубільцями, а коней залишити — хай собі розмовляють досхочу. Але, помітивши, що я

наміряюсь іти, перший кінь — сірий у яблуках — заіржав до мене так промовисто, що мені здалося, ніби я розумію, чого він хоче. Тоді я спинився й підійшов до нього, чекаючи дальших розпоряджень. Я, скільки міг, не показував страху, але починав уже тривожитись, бо не уявляв собі, чим може скінчитися ця пригода, і читач легко повірить, що становище моє було мені не вельми до душі.

Обоє коней підійшли зовсім близько до мене й почали пильно вдивлятися в мої руки та в обличчя. Сірий кінь так пом'яв мені капелюх, поводивши по ньому копитом правої передньої ноги, що я мусив здійняти й розгладити його, а потім знову надів на голову. Це, як я помітив, дуже здивувало обох коней. А коли другий, каро-гнідий кінь, торкнувшись поли мого камзола, побачив, що вона висить вільно, вони обидва виявили своє здивування новими знаками. Каро-гнідий підніс копито до моєї правої руки і, здавалося, був приємно вражений тим, що шкіра на ній така біла та ніжна, але стиснув її між копитом і бабкою так сильно, що я аж скрикнув. Після того обидва доторкалися до мене якомога обережніше. Але найдужче бентежили коней мої черевики й панчохи; вони раз у раз торкалися їх, щось іржали один до одного і робили різні рухи, як ті філософи, що силкуються збагнути нове й незрозуміле для них явище.

Взагалі вся поведінка коней була така розважлива й доцільна, що я зрештою почав вважати їх за чарівників, які, прибравши з якимсь наміром кінської подоби, вирішили побавитись із зустрінутим на дорозі чужинцем. А може, їх і справді вразила постать, обличчя та вбрання людини, зовсім не подібної до жителів цього далекого краю. Подумавши так, я наважився звернутись до них із такими словами: "Панове, коли ви чарівники, як я маю всі підстави гадати, то ви повинні розуміти будь-яку мову. Отож я насмілююсь повідомити ваші милості, що я нещасливий англієць, закинутий лихою долею на ваш берег, і уклінно прошу дозволити мені сісти на спину одному з вас, ніби він справжній кінь, і доїхати до найближчої садиби чи села, де я міг би відпочити й попоїсти. На подяку за таку послугу я подарую вам оцей ніж чи оцей браслет",— і я видобув із кишені названі речі.

Поки я говорив, коні стояли мовчки і, здавалося, уважно прислухались, а тоді почали іржати один до одного, немов розмовляючи на якусь серйозну тему. Я виразно помітив, що їхня мова дуже добре висловлює почуття, а їхні слова можна розкласти на звуки легше, ніж слова китайської мови. Я добре розчув слово єгу, яке кожен із співрозмовників повторив кілька разів, і хоч не міг здогадатися, що воно означає, але, поки вони розмовляли, намагався й собі подумки вправлятись у вимовлянні цього слова. Коли вони замовкли, я сміливо й голосно вимовив "єгу", стараючись, скільки міг, наслідувати кінське іржання. Вони видимо вкрай здивувались, і сірий двічі проіржав це слово, немов бажаючи навчити мене правильної вимови. Я повторив його слідом за ним обидва рази і сам почув, що вимовляю слово щоразу краще, хоча ще дуже недосконало. Потім каро-гнідий спробував навчити мене нового слова, куди важчого вимовою; за нашою орфографією його треба було б написати гуїгнгнм. Тут уже мені не пощастило так, як з першим, а проте по двох чи трьох спробах справа пішла краще, і обидва коні, здавалося, були вражені моїми здібностями.

По дальшій розмові, що очевидячки стосувалася мене, приятелі розпрощалися, так само постукавши копитом об копито, і сірий кінь знаками звелів мені йти поперед нього, а я визнав за розумне коритися, поки знайду кращого проводиря. Коли я сповільнював ходу, кінь іржав: ггуун, ггуун. Здогадавшись, що означає це слово, я показував, як умів, що втомився й не можу йти швидше, і тоді він спинявся, даючи мені трохи відпочити.

Розділ II

Гуїгнгнм приводить автора до свого житла. Опис цього житла. Як прийняли автора. Їжа гуїгнгнмів. Автор у скрутному становищі через брак придатної їжі, але зрештою знаходить раду. Як харчувався він у цій країні.

Пройшовши милі зо три, ми наблизились до довгої низької будівлі з укопаних у землю й переплетених гіллям стовпів, накритих солом'яною

покрівлею. Я відразу повеселішав і дістав з кишені деякі дрібнички, які мандрівники завжди мають з собою на дарунки тубільцям Америки та інших частин світу; ними я сподівався власкавити господарів та забезпечити собі гостинну зустріч. Кінь знаком запропонував мені ввійти першим, і я ступив у велику кімнату з рівною чистою долівкою і стійлами та яслами попід однією стіною. Коло ясел було троє лошат та дві кобили, але вони не їли, а сиділи на клубах, чим дуже здивували мене. Та я здивувався ще дужче, побачивши, що інші коні, неначе слуги, виконують різну хатню роботу. А втім, це стверджувало мою першу думку, що народ, який зумів настільки вимуштрувати звичайну тварину, мусить своїм розумом перевершувати всі інші народи світу. Сірий кінь увійшов слідом за мною і не дозволив іншим зустріти мене неприязно. Він кілька разів заіржав владним тоном і дістав на це якусь відповідь.

Далі в будівлі йшли одна за одною ще три кімнати, куди потрапляли через троє дверей: розміщені одні проти одних, вони утворювали широкий прохід. Ми пройшли до другої кімнати, а до третьої сірий кінь увійшов сам, знаком звелівши мені почекати. Залишившись у другій кімнаті, я наготував подарунки для хазяїна та хазяйки будинку — два ножі, три браслети з штучних перлин, маленьке дзеркало й скляне намисто. Кінь три або чотири рази заіржав, але замість людського голосу, який я сподівався почути, йому відповіли також іржанням, тільки трохи тоншим. Мені спало на думку, що цей будинок належить якійсь дуже поважній особі, коли потрібні такі церемонії, перше ніж мене пустять до неї, але я не міг зрозуміти, що ж це за пан, якому служать самі коні. Мені стало страшно: чи не потьмарили мені розуму всі мої злигодні та нещастя? Та я опанував себе й почав оглядати кімнату, де мене залишили самого; опоряджена вона була так, як і перша, тільки витонченіше. Я протер собі очі, тоді ще й ще, але всі речі кругом лишались такі самі. Я марно щипав собі руки та боки, щоб прокинутись: може, я сплю і все це мені лише сниться? Врешті я остаточно прийшов до висновку, що все навколо мене — чаклунство та магія. Але мені не стало часу довго про це міркувати, бо сірий кінь підійшов до дверей і знаком запросив мене до третьої кімнати, де я побачив прегарну кобилу з двома

лошатами, що сиділи на чистісіньких і досить майстерно сплетених солом'яних матах.

Тільки-но я ввійшов, кобила підвелася зі свого солом'яника, підступила до мене, пильно оглянула моє обличчя та руки, а тоді, зневажливо зиркнувши на мене, повернулась до коня, і я почув часто повторюване в їхній розмові слово єгу, якого тоді ще не розумів, дарма що навчився його вимовляти раніше за інші слова. Проте незабаром мені довелося дізнатися про його ганебне значення. Кінь, киваючи мені головою і повторюючи слово ггуун, ггуун, як він робив і дорогою (тобто, скільки я зрозумів, наказував мені йти слідом за ним), вивів мене на подвір'я, де на певній відстані від дому стояла ще одна будівля. Ми ввійшли туди, і я побачив три такі самісінькі огидні істоти, яких я вперше зустрів на дорозі; вони жерли коріння та м'ясо якихось тварин — згодом я довідався, що то було м'ясо ослів, собак, а іноді й корів, загиблих від нещасливого випадку чи хвороби. Цупкою лозою усі вони були прив'язані за шию до колоди, тримали їжу пазурами передніх лап і пожадливо роздирали її зубами.

Хазяїн-кінь звелів одному зі своїх слуг — гнідому лошакові — відв'язати найбільше з цих створінь і вивести його надвір. Там його поставили поруч мене, і господар із слугою почали ретельно порівнювати нас, оглядаючи кожного з усіх боків і раз у раз повторюючи слово єгу. Неможливо описати подив і жах, що охопили мене, коли, придивившись, я впізнав у тій мерзенній тварині справжню подобу людини. Правда, вона мала широке й пласке обличчя, приплесканий ніс та величезний рот з товстими губами. Але ж такі прикмети властиві всім диким народам, що нівечать обличчя своїх дітей, кладучи їх ниць на землю і носячи на спинах, де вони обличчям притискаються до материних плечей. Передні лапи єгу відрізнялися від моїх рук тільки довшими нігтями, шорсткістю й коричневим кольором шкіри на долонях та ще шерстю на їх верхньому боці. Така сама схожість і така сама різниця була й між їхніми задніми лапами та моїми ногами, але це добре знав тільки я, а коням заважали помітити її мої панчохи й черевики; те саме треба сказати й про інші

ознаки тіла, за винятком лише кольору шкіри та волохатості, про що я вже згадував.

Проте найбільше, здається, вражала обох коней різниця у вигляді наших тіл, бо моє тіло було вкрите одежею, про яку коні зовсім не мали уявлення. Гнідий лошак дав мені якийсь корінець, тримаючи його між копитом і бабкою (цей їхній спосіб брати речі буде описано далі). Я взяв корінець у руку, понюхав і повернув його якомога чемніше. Тоді він виніс із хліва єгу шматок ослячого м'яса, але воно так жахливо смерділо, що я з огидою відвернувся. Він кинув м'ясо єгу, і той жадібно зжер усе. Потім лошак показав мені оберемок сіна та мірку вівса, але я похитав головою, показуючи, що то їжа не для мене. Я почав уже побоюватись, що мені доведеться померти з голоду, коли я не знайду тут кого-небудь з моєї породи. Що ж де мерзенних єгу, то хоч як палко я тоді любив людство, проте не міг не визнати, що нема в світі створінь, огидніших за них; і що більше я знайомився з ними, живучи в цій країні, то дужче їх ненавидів. Помітивши це з моєї поведінки, хазяїн відіслав єгу назад до хліва. Потім він підніс собі до рота копито правої ноги,— чим дуже здивував мене, дарма що рух його був легкий і цілком природний,— і зробив ще кілька знаків, бажаючи знати, що я можу їсти, але я не вмів відповісти йому так, щоб він зрозумів. А втім, якби він і зрозумів мене, то навряд чи міг би дістати придатну для мене їжу. Саме в той час повз нас пройшла корова; я показав на неї пальцем і спробував пояснити, що прошу дозволу видоїти її. Кінь зрозумів, завів мене назад у дім і звелів кобилі-прислужниці відчинити одну з кімнат, де рівненько стояло багато череп'яного й дерев'яного посуду з молоком, дуже охайного. Кобила подала мені великий глечик молока, я з насолодою випив його і одразу відчув себе бадьорішим.

Близько полудня до будинку під'їхав схожий на сани екіпаж, який везло четверо єгу. В тих санях сидів старий кінь — очевидно, якась поважна особа. На землю він зійшов задніми ногами, бо при якомусь нещасливому випадку пошкодив собі ліву передню ногу. Він приїхав обідати до нашого коня, і той прийняв його дуже гостинно. Обідали вони в найкращій кімнаті, і на друге їм подали варений в молоці овес, який усі,

крім старого коня, їли холодним. Їхні ясла стояли колом посеред кімнати і були розгороджені на кілька відділів; перед ними всі й посідали на матах. Над яслами був прикріплений великий рептух із сіном, поділений так само, як і ясла. Отже, кожний кінь і кожна кобила їли своє сіно та вівсяну кашу на молоці з окремих яселець дуже пристойно і охайно. Лошата сиділи скромно й тихо, господар та господиня поводилися з гостем надзвичайно люб'язно і привітно. Сірий кінь звелів мені стояти коло нього, і з поглядів, які старий кінь кидав у мій бік, та з часто повторюваного слова єгу я зрозумів, що вони розмовляють про мене.

Перед обідом я надів рукавички. Помітивши це, хазяїн дуже здивувався і знаками запитав, що сталося з моїми передніми ногами, тоді три чи чотири рази торкнувся їх копитом, ніби наказуючи, щоб я надав рукам попереднього вигляду. Я зараз же зняв рукавички і поклав їх у кишеню. Це викликало нову розмову, і моя слухняність, як я помітив, дуже всім сподобалась, що незабаром добре мені прислужилося. Мені звеліли сказати кілька слів, які я вже вмів вимовляти, а під час обіду хазяїн навчав мене називати по-їхньому овес, молоко, вогонь, воду та інші речі, і я повторював ці назви за ним. Це вдавалось мені легко, бо я змалку мав хист до мов.

Коли обід скінчився, хазяїн відвів мене набік і почасти словами, почасти знаками виразив своє занепокоєння тим, що мені нема чого їсти. Овес по-їхньому зветься гланнг. Я двічі або тричі вимовив це слово, бо хоч спершу відмовився од вівса, але, поміркувавши, вирішив, що зможу спекти з нього що-небудь на зразок хліба, який разом із молоком підтримував би моє життя, поки не трапиться нагода втекти до іншої країни, де живуть подібні до мене істоти. Кінь негайно звелів білій кобилі-служниці принести мені чималу пайку вівса в посудині, що скидалася на дерев'яну тацю. Я сяк-так підсмажив цей овес і тер його, поки не облущив. Потім я потовк зерно між двома каменями, узяв води, замісив вівсяник, спік його на вогні і з'їв ще теплий з молоком.

Спочатку така їжа, хоч вона й досить поширена по багатьох країнах Європи, була мені не до смаку, але згодом я до неї звик. Мені в житті

часто доводилося зазнавати скрути, і то був не перший досвід, що навчив мене, як легко людина пристосовується до всього. Не можу не відзначити, що під час мого перебування в тій країні я жодного разу не хворів. Правда, іноді я ловив кроля або пташку в сильця, зроблені з волосся єгу, а частенько знаходив їстівну траву й варив її або готував з неї салат і їв з хлібом; зрідка розкошував збиваючи масло й п'ючи сколотини. Спочатку мені дуже бракувало солі, але незабаром я відвик од неї і дійшов висновку, що споживання її в нас — зайва розкіш, бо вперше її почали вживати тільки для того, щоб викликати спрагу на бенкетах (я, звичайно, не кажу про те, що сіль потрібна для зберігання м'яса під час тривалих подорожей або в місцевостях, далеких від великих ринків). Адже ми не знаємо жодної тварини, яка любила б сіль, 191 а щодо мене особисто, то, залишивши цю країну, я ще довго не міг зносити смаку солі в стравах, які мусив їсти.

Та годі вже про їжу, хоч інші мандрівники в своїх книжках вельми широко розводяться на цю тему, ніби читачеві так уже цікаво знати, добре чи погано вони харчувалися. А втім, згадати про це мені було необхідно, бо інакше ніхто не повірить, що я міг прожити три роки в такій країні й серед такого населення.

Надвечір мені з наказу коня-хазяїна приділили помешкання ярдів за шість від дому, окремо від хліва єгу. Там я знайшов трохи соломи і, вкрившися своєю одежею, заснув міцним сном. Та незабаром я влаштувався краще, як читач довідається з дальших сторінок, де я розповідатиму про своє життя докладніше.

Розділ III

Автор вивчає мову. Гуїгнгнм, його хазяїн, допомагає йому вчитися. Мова гуїгнгнмів. Чимало поважних гуїгнгнмів з цікавості приходять подивитись на автора. Він коротко розповідає хазяїнові про свою подорож.

Найперше дбав я про те, щоб вивчити мову гуїгнгнмів, і мій хазяїн (так називатиму я надалі сірого коня), його діти й усі слуги в будинку залюбки мені допомагали, спостерігаючи, немов якесь диво, розумові здібності в такій грубій тварині. Я показував на різні речі, питав, як вони називаються, і, коли залишався сам, записував слова в кишенькову книжку, а потім, щоб виправити свою вимову, просив кого-небудь із родини по кілька разів повторювати їх. Дуже охоче допомагав мені в цьому гнідий лошак, слуга хазяїна.

Своїм носовим і горловим акцентом мова гуїгнгнмів порівняно з усіма відомими мені європейськими мовами найближча до голландської або німецької, тільки вона куди краща й виразистіша. Майже таке саме спостереження зробив і імператор Карл V,192 сказавши якось, що коли б йому довелося розмовляти із своїм конем, то він уживав би німецької мови.

Моєму хазяїнові так не терпілось довідатися про мене більше, що він багато годин свого дозвілля віддавав моєму навчанню. Він був певен (як згодом розповів мені сам), що я єгу, але його дивували моя ввічливість, охайність і здатність навчатися — прикмети, цілком протилежні вдачі та якостям цих тварин. Найбільше збивала його з пантелику моя одежа, і він не раз питав самого себе, чи не становить вона частину мого тіла,— адже я роздягався лиш тоді, коли всі в родині поснуть, а одягався перед тим, як вони ранком уставали. Хазяїнові кортіло дізнатися, звідки я прибув, де набув отієї подоби розуму, що виявляється в кожному моєму вчинку, він хотів почути мою історію з моїх власних уст і, бачачи успіхи в заучуванні слів та вимовлянні їх, сподівався, що ждати доведеться недовго. Щоб краще запам'ятати все, що я вивчив, я записував слова англійськими літерами, а поруч ставив їхній переклад. Згодом я почав робити ці записи в присутності хазяїна і мав чимало клопоту, поки розтлумачив йому, що це таке, бо ні про книжки, ні про писемність гуїгнгнми не мають ані найменшого уявлення.

Тижнів через десять я розумів уже майже всі його запитання, а ще через три місяці міг дати на них досить доладні відповіді. Хазяїна дуже

цікавило, з яких країв я походжу та яким способом навчився наслідувати розумних тварин, бо єгу (до яких, на його погляд, я був надзвичайно подібний і головою, і руками, і обличчям — бо їх тільки й було видно), хоча й досить хитрі та надзвичайно підступні, засвоюють науку найгірше з усіх тварин. Я відповів, що приплив з-за моря, з далекого краю, разом з багатьма такими самими, як я, істотами у великій порожнистій посудині, зробленій з дерева, і що мої супутники силоміць висадили мене на цей берег, а потім покинули напризволяще. Зрозуміти мене хазяїнові було нелегко, і я допомагав собі численними жестами. Вислухавши, він зауважив, що я, мабуть, помиляюсь або кажу те, чого не було (у мові гуїгнгнмів зовсім немає слів, що означають брехню чи обман). Він вважав неможливим, щоб по той бік моря була якась країна і щоб купка диких тварин могла примусити дерев'яну посудину рухатися по воді, куди їм забагнеться. Він був певен, що жоден гуїгнгнм не зробить такої посудини і не довірить орудувати нею єгу.

Гуїгнгнм по-їхньому означає кінь, в буквальному перекладі — вінець природи. Я сказав хазяїнові, що мені ще важко висловлювати по-їхньому свої думки, але я постараюсь якнайшвидше вдосконалитися в їхній мові і сподіваюсь незабаром розповісти йому ще й не про такі дива. Тоді він ласкаво доручив своїй дружині, дітям та слугам використовувати кожну нагоду, щоб учити мене мови, і сам щодня витрачав на це дві-три години. Почувши про незвичайного єгу, що вміє говорити, як гуїгнгнм, і в своїх словах та вчинках виявляє проблиски розуму, нас почали часто відвідувати сусіди, дуже поважні кобили та коні. Вони залюбки розмовляли зі мною і ставили безліч запитань; я відповідав на них як умів. Усе це сприяло моїм дальшим успіхам, і через п'ять місяців по прибутті я не тільки розумів геть усе, що вони казали, а й міг цілком пристойно висловлювати свої думки.

Гуїгнгнми, які відвідували мого хазяїна, щоб побачити мене й поговорити зі мною, вагалися, чи визнавати мене за справжнього єгу, бо моє тіло мало інакший вигляд, ніж у решти єгу. Їх дивувало те, що в мене на шкірі немає волосся, та й саму шкіру видно лише на обличчі й руках;

але хазяїн уже знав, у чому річ, бо тижнів зо два перед тим стався випадок, що змусив мене відкрити йому цю таємницю.

Я вже казав читачеві, що кожного вечора, коли всі в домі лягали спати, я звичайно роздягавсь і вкривався на ніч своїм одягом. Одного ранку хазяїн удосвіта послав по мене слугу, гнідого лошака. Коли той увійшов до мене, я міцно спав; одежа зсунулася з мене, а сорочка закотилася вище пояса. Прокинувшись від шуму, я побачив біля себе гнідого; той збентежено переказав мені доручення свого пана, а тоді, наляканий моїм виглядом, побіг до хазяїна і плутано доповів йому про побачене. Я зараз же довідався про це, бо коли, одягнувшись, пішов засвідчити свою пошану його милості, той зажадав пояснень. Мовляв, його слуга каже, що під час сну моє тіло має не такий вигляд, як звичайно, і запевняє, ніби частина його біла, частина жовтувата, або, в кожному разі, не така біла, а частина бура.

Доти я, щоб якомога більше відрізнятись від проклятої породи єгу, зберігав таємницю свого одягу, але довше ховати її було неможливо. До того ж я розмислив, що все це однаково виявиться, бо мій одяг і взуття, які вже дуже зносилися, незабаром розпадуться і мені доведеться замінити їх виробленими з шкіри єгу чи якихось інших тварин. Отож я й сказав хазяїнові, що в тій країні, звідки я родом, усі подібні до мене істоти почасти задля пристойності, а почасти для захисту від холоду або спеки завжди вкривають свої тіла спеціально обробленою шерстю деяких тварин, і, коли буде на те його воля, я можу зараз-таки довести це, тільки прошу вибачити, що не покажу тих частин тіла, ховати які нас навчає сама природа. Хазяїн відповів, що мої слова здаються йому дуже дивними, особливо останні, бо він не може зрозуміти, чому це природа мала б навчати нас ховати те, що сама нам дала. Ні він сам, ні родина його не соромляться ніяких частин свого тіла. А проте, мовляв, я можу робити, як хочу. Тоді я розстебнув і скинув камзол, потім камізельку, черевики, штани й панчохи. Сорочку я спустив од пліч до пояса й підперезався нею, щоб приховати грішне тіло.

Хазяїн дивився на все це з великою цікавістю й подивом. Він брав одну за одною всі мої речі, затискуючи їх між копитом та бабкою, і уважно розглядав кожну. Обережно торкнувшись мого тіла і кілька разів оглянувши мене з усіх боків, він нарешті сказав, що я, поза всяким сумнівом, справжнісінький єгу, але дуже відрізняюся від інших особин моєї породи білою гладенькою шкірою, браком волосся на деяких частинах тіла, довжиною і формою пазурів та ще тим, що вдаю, ніби завжди ходжу на задніх ногах. Більше він не захотів дивитись і дозволив мені одягтися, бо я починав уже тремтіти з холоду.

Мені, сказав я хазяїнові, дуже прикро, що він так часто називає мене єгу — ім'ям огидних тварин, до яких я ставлюся з невимовним презирством і ненавистю,— і просив, щоб так не звали мене ні він, ні його родина, ні їхні приятелі, яким він дозволяє мене бачити. Я просив його ще зробити мені ласку й зберегти таємницю штучного покриву мого тіла принаймні до того часу, поки він зноситься, а також наказати своєму слузі, гнідому лошакові, щоб мовчав про те, що він бачив.

Хазяїн ласкаво погодився задовольнити моє прохання, і таємниця збереглася, поки моя одежа не почала зношуватись і я змушений був удаватися до різних хитрощів, про які оповім далі. Він також висловив бажання, щоб я доклав усіх зусиль і швидше опанував їхню мову, бо моя здатність говорити і мій розум дивують його куди більше, ніж моє тіло, байдуже, вкрите воно одежею чи ні. До того ж йому кортить почути про ті дива, про які я обіцяв розповісти.

Відтоді він подвоїв турботу про моє навчання, показував мене всім знайомим і просив їх поводитися зі мною якомога чемніше, пошепки пояснюючи, що це навіює мені добрий настрій, а в такому настрої я стаю ще втішніший.

Щодня бачившись зі мною і в години навчання, і поза ними, він засипав мене запитаннями про моє життя, і я відповідав йому як умів. Таким чином він дістав деяке загальне, хоча й дуже невиразне, уявлення про те, звідки я взявся. Було б нецікаво докладно спинятися на тому, як

я помалу набував уміння говорити по-справжньому, але перша більш-менш тривала й доладна моя розповідь про себе була приблизно така.

Як я вже намагався пояснити йому раніше, я прибув з дуже далекої країни разом з п'ятдесятьма подібними до мене істотами. Подорожували ми морями у великій порожнистій дерев'яній посудині, більшій, ніж будинок його милості. Я описав йому як умів корабель і з допомогою розгорненої хустки пояснив, як посував його по морю вітер; потім розказав про те, як ми на кораблі посварились і мене зсадили на цей берег, як я йшов, сам не знаючи куди, поки він не врятував мене від нападу мерзенних єгу. Хазяїн спитав, хто зробив корабель і як сталося, що гуїгнгнми моєї країни довірили керувати ним грубим тваринам. На це я відповів, що зможу розповідати далі тільки тоді, коли він дасть слово честі не ображатись, і лише при цій умові я розкажу йому про обіцяні дива. Він погодився, і я повів мову далі й пояснив, що корабель будували такі самі істоти, як і я; що на моїй батьківщині, та й скрізь, де я бував, вони єдині розумні тварини, які всім порядкують; що, опинившися тут і побачивши таку розумну поведінку гуїгнгнмів, я був уражений не менше, ніж був би вражений він сам або його приятелі, виявивши розумові здібності у тварин, яких вони зволять називати єгу, і хоч я мушу визнати свою зовнішню схожість з ними в усьому, але не розумію причин їхнього звиродніння й дикості. Далі я запевнив його, що коли б мені судилось повернутися додому й розповісти про їхню країну, як я й вирішив зробити, то всі подумали б, ніби я кажу те, чого не було, і все це вигадав сам, бо, незважаючи на всю мою повагу до нього, його родини та друзів і пам'ятаючи його обіцянку не ображатись, я дозволю собі твердити, що мої співвітчизники навряд чи зможуть повірити, щоб гуїгнгнми десь були володарями, а єгу — худобою.

Розділ IV

Уявлення гуїгнгнмів про правду та брехню. Хазяїн обурений розповіддю автора. Автор докладніше розповідає про себе та свої пригоди.

Мій хазяїн слухав мене із розгубленим виразом на обличчі, бо сумнів або недовіра так мало відомі в цій країні, що гуїгнгнми за відповідних обставин просто не знають, як повестися. Я пригадую, як часто нам з хазяїном важко було порозумітися, коли, розповідаючи про природу людську в інших частинах світу, я мусив торкатися неправди чи обману. Завжди дуже тямущий, хазяїн тут розумів мене з великими труднощами. На його думку, мова для того й існує, щоб можна було порозумітися одне з одним та дізнаватися про те, що є. А коли хто-небудь почне говорити те, чого насправді нема, то яке тоді пуття з мови? Адже в такому разі той, до кого звертаються, не зможе зрозуміти співрозмовника; далі, він не тільки ні про що не дізнається, а навпаки, краще б йому лишитись у невіданні, бо ж його запевняють, що чорне — це біле, а довге — це коротке. Одне слово, він так і не оцінив здатності брехати, такої зрозумілої людям і так поширеної серед них.

Але повернімося до нашої з хазяїном розмови. Коли я пояснив йому, що в моїй країні єдині панівні тварини — єгу (чого він, як запевняв, нізащо не міг зрозуміти), він поцікавився, чи є в нас гуїгнгнми і що вони роблять. Я сказав, що гуїгнгнмів у нас багато; влітку вони пасуться на луках, а взимку їх тримають в особливих будинках і годують вівсом і сіном; спеціальні слуги-єгу чистять їх шкребницями, розчісують їм гриви, миють ноги, дають їсти і стелять їм постелі.

"Я добре розумію вас,— зауважив хазяїн,— з усього, що ви сказали мені, цілком ясно, що, хоч які нібито розумні у вас єгу, справжні ваші господарі все ж таки гуїгнгнми. Мені дуже хотілося б, щоб і наші єгу були такі слухняні".

Тоді я попросив у його милості дозволу мені не розповідати далі, бо певен був, що докладніша розповідь прикро вразить його. Але він наполягав і велів казати все — і добре, й погане, отже, я мусив скоритися. Я почав з того, що гуїгнгнми, яких у нас називають кіньми,— це найблагородніші, наймиліші, найсильніші й найпрудкіші серед наших тварин; у людей заможних і визначних вони ходять під сідлом, возять карети і бігають на перегонах; там їх доглядають і дуже піклуються ними,

поки вони здорові й мають міцні ноги, а як тільки вони заслабнуть, їх продають на всіляку брудну роботу, де вони й здихають; тоді з них здирають шкуру й продають за безцінь, а тіло викидають собакам та хижим птахам. Згадав я і про коней звичайної породи, чия доля ще нещасливіша, бо вони належать селянам, візникам та іншим грубим людям, що виснажують їх тяжкою працею і погано годують. Я пояснив також, як у нас їздять верхи, описав форму і призначення вуздечки, сідла, острог, батога, збруї та коліс, а на закінчення згадав про накладки з твердої речовини, так званого заліза, котрі набивають коням на копита, щоб вони не збивалися на твердих кам'яних шляхах, якими ми часто їздимо.

Висловивши своє невимовне обурення, хазяїн сказав, що не може збагнути, як ми насмілюємося сідати на спину гуїгнгнма: він-бо певен, що найкволіший з його слуг легко скине з себе найдужчого єгу або роздушить на смерть цю тварюку, покачавшися з нею по землі. Я відповів, що коней у нас від трьох-чотирьох років починають привчати до різної роботи; невиправно впертих призначають у запряг; що з самого молоду за кожну непокірну вихватку їх жорстоко б'ють; що самців, призначених під сідло або для запрягу, звичайно холостять, коли їм мине два роки, щоб вони стали не такі гарячі, а слухняні й тихі; що всі наші гуїгнгнми дуже чутливі до покарання й до ласки. А взагалі хай його милість ласкаво зважить, що в них, як і в тутешніх єгу, нема й крихти розуму.

Мені доводилося раз у раз усякими кружними шляхами розтлумачувати хазяїнові те, про що я говорив, бо в гуїгнгнмів менше, ніж у нас, пристрастей і потреб, отож мова їхня не така багата на слова, як наша. Але неможливо описати благородне обурення, яке викликала в нього моя розповідь про наше брутальне поводження з гуїгнгнмами, особливо коли я згадав про наш звичай холостити їх, щоб перешкодити їм плодитися й привести їх до покори. Правда, він таки визнав, що коли існує країна, де з усіх тварин обдаровані розумом тільки єгу, то вони й повинні там панувати, бо розум завжди й скрізь неминуче здобуде перевагу над грубою силою; проте, мовляв, будовою свого тіла, як

зокрема видно по мені, ми куди гірше пристосовані користуватися тим розумом у житті, ніж будь-яка тварина такого зросту. Ще він спитав, на кого більше схожі істоти, серед яких я жив: на мене чи на їхніх єгу. Я запевнив його, що збудований так само, як і більшість моїх однолітків, але молодші від мене самці та самиці значно тендітніші й ніжніші, і шкіра в самиць звичайно біла, як молоко. На це він сказав, що я, звичайно, відрізняюся від інших єгу, бо куди охайніший і не такий потворний, як вони, але щодо практичних переваг, то порівняння з ними буде не на мою користь. Мої нігті і на передніх, і на задніх ногах зовсім ні до чого, та й взагалі мої передні кінцівки навряд чи можна назвати ногами, бо він ніколи не бачив, щоб я ходив ними; вони занадто ніжні, щоб безпечно торкатися твердої землі, і тримаю я їх здебільше голими, а коли часом і натягую щось на них, то воно зовсім іншої форми й не таке міцне, як оте, що на моїх задніх ногах. Через те, мовляв, я й не можу ходити впевнено, бо якщо одна з моїх задніх ніг послизнеться, то я неодмінно впаду. Далі він почав перелічувати інші недоладності моєї будови: пласке обличчя, випнутий ніс, очі, розміщені спереду в лобі, через що я не можу подивитись убік, не повернувши голови; нездатність їсти без допомоги передніх ніг — для чого, мабуть, природа й дала їм стільки суглобів. Не розумів він і того, навіщо стільки дрібних відростків на моїх задніх ногах, теж занадто ніжних, щоб витримувати дотик до твердого або гострого каміння без оболонки, зробленої із шкіри інших тварин; звернув він увагу й на те, яке непристосоване моє тіло до спеки та холоду — адже від них я мушу захищатися одягом, який так нудно й клопітно надягати й скидати щодня. Нарешті, знаючи, з якою огидою ставляться в них до єгу всі тварини (слабкіші уникають їх, а сильніші женуть геть від себе), він, хоч і ладен припустити, що ми обдаровані розумом, проте не може збагнути, як ми перемагаємо цю природну відразу всіх живих істот, та ще й примушуємо їх служити нам. А втім, він не став обговорювати цю тему далі, бо йому більше хотілось дізнатися про мене самого, про країну, де я народився, та про моє життя і пригоди до мого прибуття до них.

Я запевнив хазяїна, що з великою охотою задовольню його бажання, але боюся, що не зможу висловитися досить ясно про багато речей, щодо яких його милість не може мати уявлення, бо я не бачив у їхній

країні нічого схожого. Проте я сказав, що докладу всіх зусиль, добираючи придатні порівняння, і уклінно просив його допомагати, коли мені бракуватиме відповідних слів, на що він ласкаво дав свою згоду.

Я сказав, що походжу від чесних батьків і народився на острові, який зветься Англією і лежить так далеко, що наймоторніший з його слуг дістався б туди не раніше як за річну путь сонця. Вчився я на хірурга, тобто вмію лікувати рани й усякі ушкодження на тілі внаслідок нещасливого випадку або насильства. Моєю батьківщиною править самиця моєї ж породи, яку ми звемо королевою. Покинув я свою країну задля того, щоб розбагатіти, і, повернувшись додому, жити в достатку з дружиною та дітьми. Під час останньої подорожі я був капітаном корабля і під своїм командуванням мав щось із п'ятдесят єгу. Багато їх померло дорогою, і я мусив узяти на їхнє місце інших, набраних із різних народів. Наш корабель двічі мало не потонув: одного разу через бурю, а другого — ударившись об скелю. Тут хазяїн перепинив мене, спитавши, як мені пощастило переконати чужоземців з різних країн їхати зі мною після всіх пережитих мною злигоднів і небезпек. Я роз'яснив, що то були відчайдушні люди, примушені тікати з рідного краю,— хто через злидні, а хто від кари за злочин. Декотрі з них змарнували своє добро на нескінченні судові процеси, декотрі процвиндрили все, що мали, на пияцтво, розпусту чи карти. Інших обвинувачували в зраді, чи убивстві, чи крадіжці, отруєнні, грабіжництві, шахрайстві, підроблюванні грошей, ґвалтуванні та мужолозтві. Були там і такі, що дезертирували з війська чи перекинулись до ворога, а більшість їх утекли з в'язниць. Ніхто з них не насмілювався повернутись на батьківщину, боячись шибениці або голодного життя в тюрмі, і тому вони змушені були шукати прожитку десь-інде.

Під час цієї розповіді хазяїн зволив кілька разів перепинити мене, і я мусив розтлумачувати йому характер злочинів, через які більшості моїх матросів довелося тікати з рідного краю. Минуло кілька днів у таких розмовах, перше ніж він почав розуміти мене. Він ніяк не міг збагнути, навіщо їм було чинити такі паскудства. Я пояснив як міг, що таке жадоба влади та багатства, і змалював жахливі наслідки зажерливості,

нестриманості, злоби й заздрощів. Усе це мені доводилось визначати й описувати за допомогою численних прикладів та порівнянь, і хазяїн раз у раз у подиві та обуренні підводив очі вгору, мов людина, вражена чимось небаченим і нечуваним. Влада, уряд, війна, закон, кара й безліч інших речей невідомі гуїгнгнмам, тому вони не мають у своїй мові відповідних слів, і це майже позбавляло мене змоги дати йому справжнє уявлення про те, як ми живемо. Та завдяки великому природному розумові, підживленому міркуванням і нашими розмовами, він нарешті добре усвідомив собі, на що здатна природа людська в нашій частині світу, і зажадав од мене докладнішої розповіді про край, який ми звемо Європою, а особливо про мою батьківщину.

Розділ V

На вимогу хазяїна автор знайомить його з життям Англії. Причини воєн між монархами Європи. Автор починає розповідь про англійську конституцію.

Нехай читач ласкаво візьме до уваги, що я переказуватиму лише найістотніше в моїх численних розмовах з хазяїном, які ми провадили з ним час від часу понад два роки, бо, в міру того, як я краще засвоював мову гуїгнгнмів, його милість вимагав усе нових подробиць. Я змалював йому як умів загальне становище у Європі, розповів про торгівлю та промисловість, науку та мистецтво, і мої відповіді на його найрізноманітніші запитання давали початок новим невичерпним розмовам. Але я подаю тут тільки загальний зміст того, що ми говорили про мою батьківщину, по змозі привівши усе до ладу; при цьому я не зважатиму на хронологію та всякі інші обставини, а дбатиму лише за правдивість. Турбує мене тільки те, що я навряд чи спроможуся точно переповісти доводи й висловлювання мого хазяїна, і їм чимало зашкодить як моя невправність, так і переклад їх на нашу варварську мову.

Отже, вдовольняючи бажання хазяїна, я розповів йому про революцію, що відбулася за принца Оранського, про тривалу війну з Францією, розпочату згаданим принцом і поновлену його наступницею —

нинішньою королевою,— війну, в якій узяли участь наймогутніші держави християнського світу і яка триває й дотепер.193 На його вимогу я вирахував, що під час цієї війни вбито вже близько мільйона єгу, здобуто сотню або й більше міст і спалено чи потоплено вп'ятеро більше кораблів.

На запитання хазяїна, що ж звичайно змушує наші країни воювати між собою, я відповів, що причин є без ліку, але я назву лише деякі, найголовніші. Інколи це честолюбство монархів, яким завжди не досить землі й людей, якими вони правлять, інколи — розбещеність міністрів, які під'юджують владаря розпочати війну, щоб заглушити чи відвернути нарікання підданців на їхнє погане урядування. Багатьох мільйонів жертв коштувала й різниця в поглядах, як-от, наприклад: чи визнавати хліб за тіло, чи тіло за хліб, а сік деяких ягід за кров чи вино; чим вважати свист — гріхом чи чеснотою; що краще — цілувати стовп чи вкинути його в огонь; який колір найбільше придатний194 для верхнього одягу — чорний, білий, червоний чи сірий; чи має бути той одяг довгим, а чи коротким, чи широким, а чи вузьким, чи брудним, а чи чистим і таке інше. І саме отакі війни, що виникають через розбіжність думок, а надто в питаннях неістотних, бувають звичайно найкривавіші, найзапекліші й найтриваліші.

Іншим разом війна між двома монархами має вирішити, кому з них належить захопити володіння третього монарха, хоча жоден з них не має на те ніякого права. Інколи один владар нападає на другого зі страху, щоб той не напав на нього перший. Іноді війну починають через те, що ворог занадто могутній, а іноді тому, що він занадто слабкий. Буває, що нашим сусідам бракує того, що є в нас, або вони мають те, чого нам бракує,— тоді ми починаємо воювали і воюємо доти, доки вони не заберуть нашого або не віддадуть свого. Цілком природним вважають напад на державу, виснажену неврожаєм, спустошену моровицею або знесилену міжусобними чварами. За справедливу визнають і війну зі своїм найближчим союзником, коли яке-небудь його місто лежить зручно для нас або коли клапоть його землі може округлити й поповнити наші володіння. Якщо той чи той монарх посилає своє військо в країну, де населення темне й нужденне, то половину його він може цілком законно

винищити, а решту зробити рабами, щоб цивілізувати їх і відвернути від варварських звичаїв. Коли владар, закликаний сусідом на допомогу проти напасника, перемігши ворога, сам захоплює сусідові землі й убиває, ув'язнює або виганяє геть монарха, якого прийшов захищати, це визнають цілком почесним, гідним владаря вчинком і частенько роблять так. Кревна спорідненість і шлюбні зв'язки також часто бувають достатньою причиною війни між монархами, і що ближча ця спорідненість, то більша в них схильність до чвар. Заможні нації — пихаті, бідні — голодні, а голод і пиха завжди ворогують між собою. Через усе це ремесло солдата скрізь вважають за найпочесніше. Солдат — це єгу, що за гроші мусить убивати якомога більше таких, як і він сам, хоч вони не заподіяли йому ніякого лиха.

У Європі існує навіть особливий вид монархів-злидарів,195 які, не маючи змоги воювати самі, віддають своє військо в найми заможнішій державі, визначаючи певну поденну плату за кожного солдата. Три чверті плати вони беруть собі й живуть переважно за ці кошти. Такі владарі є в Німеччині та інших північних країнах Європи.

"Усе, що ви розповіли мені про війну,— сказав мій хазяїн,— чудово доводить, який той розум, що ним ви вихваляєтесь. Та, на щастя, у ваших діях більше ганебного, ніж небезпечного, бо природа не дала вам змоги чинити багато лиха. Адже ваш рот лежить в одній площині з усім обличчям і ви можете кусати один одного хіба з обопільної згоди. А пазурі на передніх і задніх ногах у вас такі короткі та м'які, що один наш єгу легко подужає десяток ваших. І тому про назване вами число вбитих під час війни я можу подумати тільки одне: ви говорили те, чого не було".

Я мимохіть похитав головою і ледь посміхнувся з його невідання. Досить обізнаний з мистецтвом війни, я почав описувати наші гармати, кулеврини, мушкети, карабіни, пістолі, кулі, порох, шаблі, багнети, битви, облоги, відступи, атаки, міни, контрміни, бомбардування; морські бої, коли тонуть кораблі з тисячними екіпажами; битви, в яких гине по двадцять тисяч з кожного боку; шматки людських тіл, що злітають у повітря, стогін поранених, дим, гамір, метушню, смерть під копитами

коней; утечу, переслідування, перемогу; поля, засіяні трупами, покинутими на поживу собакам, вовкам та хижим птахам; грабунки, розбої, ґвалтування, підпали й руйнацію. І, нарешті, вихваляючи відвагу моїх любих співвітчизників, я розповів, що на власні очі бачив, як під час облоги одного міста вони висадили в повітря понад сто ворогів і стільки ж іншим разом на одному кораблі, так що пошматовані трупи падали потім з-за хмар на велику втіху всім глядачам.

Я хотів був докладніше спинитися на деяких подробицях, але хазяїн звелів мені замовкнути. Кожен, хто знає натуру єгу, сказав він, легко повірить, що, маючи силу та хитрість, відповідні їхній злобності, ці мерзенні тварини здатні на будь-який із названих мною паскудних вчинків. І те, що я розповів, не тільки збільшило його огиду до всієї породи єгу, але й посіяло в його душі зовсім не знаний йому дотиі неспокій. Він боявся, що, звикнувши до таких ганебних слів, почне сприймати їх байдужіше. Далі він сказав, що, хоч єгу його країни й викликають у нього презирство, він обвинувачує їх за їхні огидні якості не більше як гннейхів (хижих птахів) за жорстокість або гострий камінь за те, що він розтинає ногу. Коли ж таку мерзоту чинять створіння, які хизуються своїм розумом, то він побоюється, що їхня розумова розбещеність гірша за саму жорстокість. А тому він ладен думати, що насправді ми обдаровані не розумом, а якоюсь особливою властивістю, що збільшує наші природні вади, подібно до того, як бурхливий потік, відбиваючи на своїй поверхні образ потворного тіла, не тільки збільшує його, а й ще дужче спотворює.

Додавши, що про війну196 він під час цієї та попередніх розмов чув уже досить, хазяїн сказав, що тепер його бентежить інше питання. Він уже чув від мене, що декотрі з екіпажу мого корабля залишили свою батьківщину, бо все майно відібрав у них закон, і хоч я й пояснював йому зміст цього слова, але він ніяк не може збагнути, яким чином закон, що має охороняти людей, спричинюється до їхнього розорення. Тому він зажадав, щоб я докладніше розповів, що таке закон і як його застосовують у нашому житті, бо, на його думку, розумним тваринам, за яких ми себе вважаємо, цілком досить керуватися веліннями природи та

розуму: саме вони й мають показувати нам, що слід робити, а чого уникати.

Я пояснив йому, що закон — це наука, з якою я обізнаний мало, а коли щось і знаю про неї, то лише тому, що одного разу вдався до адвокатів, які марно намагалися захистити мене від деяких заподіяних мені кривд; а втім, я пообіцяв по змозі задовольнити його цікавість.

Я розповів, що серед нас є корпорація людей, яких змалку навчають мистецтва з допомогою довгих промов доводити, що чорне — це біле, а біле — це чорне, залежно від того, за що їм більше заплатять. Решта людей — їхні покірливі раби. Коли, наприклад, сусід понадиться на мою корову, він наймає адвоката, і той доводить, що моя корова повинна належати йому. Я, обстоюючи свої права, мушу наймати іншого адвоката, бо, за нашими законами, ніхто не може говорити за себе сам. У такому випадку мені, справжньому власникові корови, загрожують дві великі небезпеки. По-перше, мій адвокат, що звик мало не з колиски захищати неправду, почуває себе дуже невпевнено, коли йому випадає боронити правду; для нього це неприродне діло, і робить він його звичайно вкрай невправно чи навіть й несумлінно. По-друге, обстоювати правду він мусить з великою обережністю, щоб не викликати невдоволення суддів і не потрапити в неласку серед братів адвокатів за нехтування правничих звичаїв. Отже, щоб зберегти свою корову, мені залишається тільки два способи: перший — подвійною платою підкупити адвоката супротивної сторони, і тоді він зрадить свого клієнта, облудно натякнувши судові, ніби правда на його боці; і другий — щоб мій адвокат виставив мою вимогу як цілком несправедливу, вдавши, скажімо, що корова насправді не моя, а мого суперника, і коли він зробить це досить спритно, то прихильність суддів до мене буде забезпечена.

Його милості треба знати також, сказав я далі, що на суддів, які мають вирішувати всі майнові суперечки і ухвалювати вироки в карних справах, у нас обирають із числа найспритніших адвокатів, коли ті зовсім постаріють або зледащіють. Отож, боровшись усе своє життя проти правди й справедливості, вони й тепер з фатальною неминучістю

потурають брехні, кривоприсяжництву та насильству, і я не раз чув про суддів, які воліли відмовитися від хабара з правої сторони, ніж похитнути авторитет своєї корпорації вчинком, що не відповідає її природі.

Охоронці закону мають за непохитне правило, що все, визнане законним раніше, має бути законним і надалі, і через це особливо ретельно занотовують і зберігають усі попередні вироки, хоч би вони суперечили справедливості та здоровому розумові. Оці вироки, так звані прецеденти, і правлять за найвагоміші докази, якими вони обґрунтовують найнеправдивіші думки, і судді завжди керуються ними.

Розглядаючи якусь справу, вони старанно обминають її суть, а все своє красномовство, запал і наполегливість звертають на дрібниці, що зовсім не стосуються її. Приміром, у згаданому вище випадку їх зовсім не цікавитиме, які права має на корову мій супротивник і чим він може їх довести, зате вони почнуть допитуватися, чорна вона чи руда, довгі в неї роги чи короткі, паслася вона на круглому чи на квадратному пасовищі, доїли її в корівнику чи на луці, на які хвороби вона хворіла і т. ін. Після того вони заходяться розшукувати прецеденти, знов і знов проситимуть відкласти справу і, може, через десять, двадцять, а то й через тридцять років нарешті якось розв'яжуть її.

Треба зазначити також, що ця корпорація має свою говірку, особливий жаргон, незрозумілий для простих смертних; ним писані й усі оті закони, яких вони навмисне випускають безліч, зовсім переплутавши правду з брехнею, справедливість із несправедливістю. Щоб вирішити, наприклад, чи лан, який я дістав у спадщину від шести поколінь моїх предків, належить мені а чи якомусь чужинцеві, що живе за триста миль, треба витратити років з тридцять.

Політичні злочини суд розглядає значно простіше й скоріше. Суддя насамперед дізнається, як ставляться до злочинця можновладці, і в залежності від того, дотримавши всіх формальностей, однаково легко засудити його на смерть або звільнити.

Тут хазяїн перепинив мене і висловив жаль, що таких, коли вірити мені, обдарованих чудовими розумовими здібностями людей, як ці адвокати, не заохочують до того, щоб вони вчили інших мудрості та доброчесності. У відповідь на це я запевнив його милість, що поза межами свого ремесла вони — найбільші серед нас дурні й невігласи, найнудніші в товариській розмові, запеклі вороги науки та освіти, схильні перекручувати здорове людське судження в усякому питанні так само, як вони перекручують його в судовій практиці.

Розділ VI

Автор описує далі становище в Англії. Характеристика прем'єр-міністра при європейських дворах.

Мій хазяїн ніяк не міг збагнути, що ж примушує наших охоронців закону завдавати собі такого клопоту, витрачати стільки зусиль і заходити в спілку з неправдою тільки для того, щоб пошкодити своїм же братам; не міг він зрозуміти також, що означав слово "плата". Отож мені довелось подолати чимало труднощів, розказуючи йому про роль грошей, про матеріал, з якого їх карбують, та про вартість благородних металів. Я пояснив, що коли єгу має багато цих коштовних речовин, він може придбати все, що забажає: найліпший одяг, найкращий будинок, найбільшу ділянку землі, найрозкішніші страви та напої, вибрати найвродливішу самицю. Все це можна купити тільки за гроші, і тому наші єгу завжди прагнуть мати їх більше; їм завжди здається, що в них мало грошей на витрати чи на заощадження — залежно від того, чи вони з природи скнари, чи марнотрати. Багатий пожинає плоди роботи бідного, а бідних припадає тисяча на одного багатого, тож більшість нашого народу живе в злиднях, щодня виснажуючи себе на важкій роботі за мізерну плату, щоб меншість мала змогу жити в розкошах.

Я дуже докладно спинявся на цих справах, але його милості важко було зрозуміти мене, бо він вважав, що кожна жива істота має право на свою частку плодів землі, а особливо ті, що панують над рештою. Зокрема його цікавило, що то за розкішні страви і чому декому з нас

бракує їх. Я перелічив усі найдорожчі страви, що спали мені на думку, і, описавши різні способи готувати їх, додав, що по деякі напої, приправи та безліч інших речей нам доводиться посилати кораблі до всіх частин світу. Іноді, сказав я, для того, щоб приготувати сніданок якійсь знатній самиці єгу або знайти для неї посуд, треба принаймні тричі об'їхати навколо земної кулі. Це остаточно переконало мого хазяїна, що наша країна дуже бідна, бо не може сама прогодувати нас. Але найбільше здивувало його те, що такі, з моїх слів, величезні земельні простори зовсім позбавлені прісної води і ми мусимо їздити по напої аж за море. Я роз'яснив, що Англія (люба моя батьківщина), як підраховано, виробляє їжі втричі більше, ніж її жителі можуть спожити, так само, як і чудових напоїв, виготовлених з зерна або з соку деяких плодів. У такій самій пропорції ми маємо й усе потрібне для життя. Проте, щоб задовольнити жадобу розкоші та нездержливість самців і чванливість самиць, ми відвозимо більшу частину найпотрібніших нам самим припасів у інші країни, а звідти привозимо інші, що сіють серед нас недуги, безумства та розпусту. А через це багато кому з нас доводиться забезпечувати собі прожиток жебрацтвом, крадіжками, грабунками, шахрайством, звідництвом, кривоприсяжництвом, лестощами, підкупами, торгівлею виборчими голосами, ворожінням по зірках, пустопорожньою писаниною, отруйництвом, розпустою, святенництвом, наклепами, вільнодумством та всякими такими ділами. Всі ці слова були зовсім незрозумілі для нього, і я мав чимало клопоту, поки розтлумачив їх.

Далі я пояснив: вино з чужих країн ми довозимо не тому, що нам бракує води або інших напоїв, а тільки заради того, що ця рідина має властивість звеселяти нас, туманячи нам голову. Вона розвіює сум, викликає в уяві дивовижні, химерні видіння, живить надію і проганяє страх, на деякий час позбавляє здатності розумно міркувати і, нарешті, відібравши нам ноги, вкидає в глибокий сон. Правда, прокинувшись, ми почуваємо себе недужими й пригніченими, і взагалі треба визнати, що вживання цієї рідини спричиняється до численних хвороб, скорочує наше життя і робить його нещасливим.

До всього цього я додав, що більшість нашого населення живе з постачання різних потрібних речей та предметів розкоші багатим людям і одне одному. Дома я, наприклад, звичайно ходжу в одежі, виготовленій працею не менш як ста ремісників. Ще більше людей працювало над спорудженням і оздобленням мого будинку, а щоб убрати й прикрасити мою дружину, їх треба у п'ять разів більше.

В наших розмовах я не раз уже згадував про те, що багато моїх матросів померли від хвороб, і тепер надумав розповісти його милості про людей, які живуть із лікування хворих. Але тут я натрапив на надзвичайні труднощі і насилу спромігся пояснити хазяїнові, що таке хвороба. Він добре розумів, що кожний гуїгнгнм слабне за кілька днів перед смертю, що інколи він може випадково забити ногу. Але йому здавалося неможливим, щоб природа, яка робить усе досконало, дозволила хворобам розвиватись у нашому тілі, і він попросив пояснити йому причини такого незбагненного лиха. На це я відповів, що ми споживаємо безліч страв, які діють на нас протилежно одна одній; що ми їмо, не почуваючи голоду, і п'ємо не спонукані до цього спрагою; що в нас заведено сидіти цілі ночі й пити міцні напої, нічим не заїдаючи, а це все схиляє до безділля, викликає запалення в нашому тілі й розладнує травлення. Далі я розказав, що продажні самиці єгу — повії — розносять особливу хворобу, від якої в тих, хто побуває у їхніх обіймах, починають гнити кістки, і що як ця, так і багато інших недуг переходять від батька до сина, і тому багато хто з нас з'являється на світ, уже несучи їх у собі; що неможливо перелічити всі хвороби, які вражають людину, бо їх не менше ніж п'ять чи шість сотень і чіпляються вони до всіх частин нашого тіла; одне слово, кожен наш орган, як зовнішній, так і внутрішній, має свої, властиві йому немочі. Щоб боротися з ними, у нас навчають особливих людей, які лікують або вдають, ніби лікують хворих, і я, знаючись трохи на цих справах, на бажання його милості можу розповісти про таємниці та способи їхнього мистецтва.

Головний принцип їхньої науки полягає в тому, що всі хвороби походять від переповнення, і звідси вони роблять висновок, що насамперед треба зовсім спорожнити живіт — або природним шляхом,

або ж через рот. Вони беруть трави, мінерали, смоли, олії, скойки, солі, соки, водорості, послід, кору з дерев, змій, жаб, павуків, кістки й м'ясо померлих людей, птахів, звірів та риб і роблять суміш, таку гидку й нудотну на смак та запах, що шлунок зараз же з огидою викидає її назад; і це вони називають блювотним. Іншим разом, приготувавши з тих же припасів та ще з тої чи тої отрути такі самі мерзенні й нестерпні для кишок ліки, вони змушують хворого вводити їх через верхній або нижній отвір (як заманеться лікареві). Ліки ці, послабляючи кишки, женуть усе вниз і звуться проносним або клістиром. Оскільки природа (так твердять лікарі), яка призначила передній верхній отвір тільки для впровадження всередину твердих та рідких речовин, а задній нижній для випорожнювання, під час хвороби, як дотепно запевняють ці штукарі, неначе вибивається з сідла, то, щоб повернути її на місце, з тілом хворого треба поводитися навпаки, впроваджуючи тверді та рідкі речовини у відхідник, а випорожнювання роблячи через рот.

Але, крім справжніх хвороб, у нас є ще й уявні, проти яких лікарі винайшли і уявне лікування. Ці недуги мають свої назви, і для кожної з них є спеціальні ліки. На них завжди хворіють самиці наших єгу.

Особливо відзначається це поріддя лікарів своїми передбаченнями, і тут воно рідко помиляється. Коли хвороба справжня й більш або менш небезпечна, лікарі звичайно пророкують смерть, бо вона завжди в їхній спромозі, чого не можна сказати про одужання. А якщо після того хворому несподівано покращає, то вони, щоб їм не дорікали за хибне передбачення, вміло підтверджують перед світом свою мудрість, вчасно давши хворому відповідну кількість ліків. Завдяки цьому вони бувають надзвичайно корисні для чоловіків та жінок, яким набридло їхнє подружжя, а також для старших синів, міністрів і часто для володарів.

Мені вже раніше час від часу доводилося розмовляти з моїм хавяїном про природу урядування взагалі і, зокрема, про чудову англійську конституцію — предмет слушного подиву й заздрощів у всьому світі. Та коли я цього разу випадково згадав про міністрів, він трохи перегодя звелів мені пояснити, яких саме єгу я називаю цим словом.

Я розповів йому, що перший, або головний державний міністр,197 про якого я говоритиму,— це створіння, що не знає ні радощів, ні смутку, ні любові, ні ненависті, ні жалю, ні гніву; в кожному разі, він не виявляє ніяких пристрастей, крім невситимої жадоби багатства, влади й титулів. Слова він уживає для чого завгодно, тільки не для того, щоб висловлювати свої думки. Правду він каже лише тоді, коли хоче, щоб її вважали за брехню, а бреше тоді, коли бажає, щоб йому повірили. Тих, кого він ганьбить позаочі, напевне чекає ласка, а той, кого йому трапиться похвалити перед іншими, може вважати себе від того дня за пропащу людину. Найгірша ознака — це коли він щось пообіцяє, а надто ще й ствердить свою обіцянку присягою; тоді кожен, хто має розум, зараз же тікає геть і відкидає всяку надію.

Існує три способи стати головним міністром: перший — уміло скористатися своєю дружиною, дочкою або сестрою, другий — оббрехати або підсидіти того, хто вже займає цю посаду, і третій — якнайзавзятіше виступати прилюдно проти розбещеності при дворі. Але розумний монарх найскоріше вибере того, хто вдається до останнього способу, бо ці палкі викривачі потім завжди найслухняніше потурають бажанням і пристрастям свого владаря. Маючи в своєму розпорядженні всі урядові посади, ці міністри забезпечують собі владу, підкуповуючи більшість членів сенату або державної ради, а врешті вони особливим хитрим засобом, що зветься актом амністії (тут я виклав хазяїнові його суть), ухиляються від розплати й відходять від громадської діяльності, награбувавши в народу без ліку всякого багатства.

Палац першого міністра являє собою щось на зразок школи, де виховуються люди такого самого гатунку. Його пажі, лакеї та швейцари, наслідуючи пана, самі стають міністрами в своїй галузі і досконало опановують три головних елементи цього мистецтва: нахабство, брехню та підкуп. Перед ними також запобігають усі, навіть особи найвищого рангу, а іноді, завдяки своїй спритності й безсоромності, вони поволі підносяться до того, що заступають свого пана.

Самим першим міністром керує звичайно яка-небудь стара розпусниця або його улюблений лакей; вони правлять немовби за канали, якими розливаються всі милості, і, власне, саме їх можна з певністю назвати справжніми правителями королівства.

Одного дня, почувши від мене про наше дворянство, мій хазяїн люб'язно сказав мені комплімент, якого я зовсім не заслужив. Він висловив думку, що я належу до якоїсь благородної родини, бо, хоч і поступаюсь перед усіма їхніми єгу силою та моторністю, я переважаю їх кращими формами тіла, і кольором шкіри, і охайністю, що можна приписати лише інакшому, ніж у них, життю; до того я обдарований не тільки здатністю говорити, а й деякими ознаками розуму в такій мірі, що всі його знайомі вважають мене за справжнє диво.

Він звернув мою увагу на те, що й у них білі, гніді та мишасті гуїгнгнми трохи відрізняються будовою тіла й гіршими природними здібностями від гуїгнгнмів сірих у яблуках, чалих та вороних і через те звичайно виконують обов'язки слуг. Проте, мовляв, їм і на думку не спадає рівняти себе до кращої породи, бо таке прагнення вважали б у їхній країні за дике й неприродне.

Я уклінно подякував його милості за таку похвальну думку про мене, але запевнив його, що походжу від простих чесних батьків, які ледве-ледве спромоглися дати мені пристойну освіту, і що наше дворянство зовсім не таке, як він собі уявляє. Далі я розказав, що молоді дворяни з дитинства привчаються до неробства та розкошів і, як тільки дозволяє їм вік, починають витрачати свої сили в товаристві розпусних самиць, що заражають їх мерзенними хворобами; а коли процвиндрять майже всі свої статки, то заради грошей одружуються з негарними й нездоровими жінками низького роду, яких вони ненавидять і зневажають. Діти в них звичайно золотушні, рахітичні й потворні, і через те їхні роди дуже рідко переживають три покоління — хіба що жінка подбає про те, щоб знайти своїм дітям здорового батька серед сусідів або слуг і тим поліпшити й продовжити рід. Кволе, хворобливе тіло, щуплява статура і бліда шкіра визнаються в нас за справжні ознаки благородної крові, а здорове, міцне

тіло вважають ганьбою для людини знатного роду, бо всі кажуть тоді, що справжнім батьком її був конюх або кучер. До цих тілесних вад додаються ще й розумові та моральні, і кожне з цих людей являє собою сполучення недолугості, тупості, темноти, примхливості, хтивості й дурної пихи.

А проте без згоди198 цих високородних людей не можна затвердити, скасувати або змінити жодного закону, і вони ж безапеляційно порядкують усією нашою власністю.

Розділ VII

Велика любов автора до рідного краю. Зауваження його хазяїна щодо описаних автором англійської конституції та уряду; деякі аналогії та порівняння. Спостереження хазяїна над людською природою.

Читач, мабуть, здивується, що я насмілився виставити наше плем'я в такому непривабливому вигляді перед гуїгнгнмами, які й без того, через мою цілковиту подібність до їхніх єгу, схильні були до найгіршої думки про рід людський. Мушу відверто признатися, що численні чесноти цих чудових чотириногих у порівнянні з розпустою людською розкрили мені очі й так поширили мій світогляд, що наші вчинки й пристрасті я почав бачити в зовсім іншому світлі і вирішив, що з честю мого роду нема чого церемонитись; та це була б і неможлива річ перед такою проникливою особою, як мій хазяїн. Адже він щодня виявляв у мене безліч поганих прикмет, які серед нас ніхто б і не подумав вважати за хиби. Завдяки йому я навчився ненавидіти брехню та обман і так полюбив правду, що заприсягся принести їй у жертву все.

Я хочу бути цілком щирим і признатися читачеві, що в мене був ще один важливіший мотив так вільно змальовувати нашу породу. Ще не проживши в тій країні й року, я пройнявся такою любов'ю і пошаною до її жителів, що твердо вирішив не вертатись додому, а залишитися тут, серед цих дивних гуїгнгнмів, щоб до кінця свого віку спостерігати їхні

чесноти та вправлятись у них, не маючи перед очима жодного прикладу нечестя або спокуси. Але доля — мій одвічний ворог — не дала мені такого великого щастя. Проте мене тепер трохи втішає те, що, розповідаючи про своїх земляків, я применшив їхні хиби, скільки це було можливо перед таким проникливим співрозмовником, і кожне питання освітлював якомога сприятливіше для нас. Хто ж бо, справді, може бути безстороннім, коли йдеться про його батьківщину?

Я переказав тут лише суть численних розмов, які провадив з хазяїном майже весь час, поки мав честь бути в нього на службі, і заради стислості випустив набагато більше подробиць, ніж навів.

Коли я відповів на всі запитання хазяїна і, здавалося, вже задовольнив його цікавість, він одного ранку покликав мене і, запропонувавши сісти трохи віддалік від нього (такої честі він доти ніколи мені не виявляв), сказав, що дуже серйозно обміркував усе почуте від мене про мене самого та про нашу країну і склав собі таку думку про нас. Ми — особлива порода тварин, не знати через яку випадковість обдарованих невеличкою часткою розуму, і той розум ми використовуємо лише на те, щоб розвивати наші природні хиби та набувати нових, яких не дала нам природа. Ми самі позбавляємо себе небагатьох здібностей, якими нас обдаровано, дуже вміло вигадуємо собі нові потреби і, здається, витрачаємо все своє життя на вишукування різних способів задовольнити їх. Що ж до мене особисто, то я, очевидно, не маю ні сили, ні моторності звичайного єгу, нетвердо тримаюсь на своїх задніх ногах, невідомо як зумів зробити свої пазурі непридатними для захисту і знищити волосся на підборідді, що має захищати шкіру від сонця та негоди. Нарешті, я не можу ні прудко бігати, ні лазити по деревах, як мої брати (так назвав він тамтешніх єгу).

Наші урядові установи й закони, сказав він далі, виразно свідчать, що нам бракує справжнього розуму, а отже, й доброчесності, бо для керування розумним створінням цілком досить і самого розуму;199 отже, ми, як видно навіть із моїх слів, цілком позбавлені його, хоч він добре

помітив, що, бажаючи прикрасити перед ним своїх співвітчизників, я багато чого затаїв від нього, а часто казав і те, чого не було.

Він, мовляв, ще більше утвердився у цій своїй думці, коли спостеріг, що, крім разючої зовнішньої подібності між нашими та їхніми єгу (коли оминути такі мої вади, як менша сила, спритність і прудкість, коротші пазурі та деякі інші прикмети, здобуті не від природи), між нами є велика схожість і в розумі та вдачі, як свідчить змальована мною картина нашого життя, наших звичаїв та вчинків. Всім відомо, що єгу ненавидять одне одного дужче, ніж будь-яку іншу тварину. Досі вважали, ніби річ тут у тім, що їм просто гидко бачити одне одного, а самі себе вони ж не бачать. Отож і йому спершу здавалося, що ми робимо розумно, одягаючись і приховуючи тим самим наше потворне тіло, бо інакше на нього зовсім гидко було б дивитися. Але тепер він зрозумів, що помилявся, бо причина цієї ненависті як у їхніх, так і в наших єгу полягає в іншому. Коли п'ятьом єгу, сказав він далі, кинути їжі на п'ятдесятьох, то вони, замість того щоб спокійно їсти, починають бійку, і кожен намагається захопити все для себе самого. Через це дома доводиться держати їх прив'язаних на певній відстані одне від одного, а годуючи поза домом, приставляти до них наглядача. Коли в когось із гуїгнгнмів від старості або нещасливого випадку загине корова, то, раніше ніж хазяїн устигне забрати падло й кинути своїм єгу, на труп накидаються зграї сусідських єгу і зчиняють бійку на зразок тих війн, що змалював йому я. Вони завдають одне одному жахливих ран своїми пазурами, але вбити супротивника на смерть їм випадає досить рідко, бо в них нема такого знаряддя, як у нас. Іноді такі бої без будь-якої видимої причини відбуваються, між єгу кількох сусідніх місцевостей; єгу однієї місцевості всіляко намагаються напасти на своїх сусідів зненацька, перше ніж ті приготуються. А зазнавши невдачі, вони повертають додому і, щоб зігнати на комусь злість, розпочинають те, що я назвав громадянською війною.

У тій країні, як розказав мені хазяїн, подекуди трапляються блискучі різнобарвні камінці, які єгу страшенно люблять і, шукаючи таких камінців, вони часом цілі дні риють землю пазурами, а вирівши камінець,

несуть його додому й ховають до купи у своїх хлівах, нашорошено озираючись навколо, бо бояться, щоб хтось із їхнього поріддя не знайшов того скарбу. Мій хазяїн довго не міг зрозуміти причини такої неприродної пристрасті, бо не бачив у тих камінцях ніякого пожитку для єгу, а тепер він гадає, що це вияв тої ж самої зажерливості, що, як я казав, властива нашій породі. Він розповів, що одного разу для спроби потай переніс купку камінців, захованих єгу, в інше місце. Мерзенна тварина, не знайшовши свого скарбу, зняла страшенний лемент, перекусала та передряпала всіх своїх товаришів, що прибігли на її крик, а потім занудьгувала, не хотіла ні їсти, ні спати, ні працювати, аж поки він не звелів слузі непомітно покласти камінці назад. Знайшовши їх, єгу враз заспокоївся, повеселішав, потім заховав свій скарб у надійнішому місці й відтоді став дуже слухняною худобиною.

Хазяїн запевняв мене (та й я сам це помітив), що на полях, де є поклади цих блискучих камінців, найчастіше відбуваються запеклі бійки, бо туди завжди вдираються сусідні єгу.

Він розказав також, що під час бійки ніж двома єгу за знайдений камінець дуже часто з'являється третій і забирає його собі. В цьому він убачав певну схожість із нашими судовими процесами, і я, щоб не зганьбити свою породу ще дужче, не став йому заперечувати, бо судові вироки у нас бувають іще несправедливіші, ніж згаданий ним спосіб розв'язання суперечки. Справді-бо, тут і позивач, і відповідач втрачають тільки той камінець, за який засперечалися, а наш суд ніколи не припинить справи, доки обидві сторони не втратять усе, що мали.

Провадячи розмову далі, мій хазяїн сказав, що найогидніша риса вдачі єгу — їхня ненажерливість: вони жеруть усе, що навертається їм на очі: траву, коріння, ягоди, падло або все це вперемішку,— і більше люблять здобуте в бійці або вкрадене, ніж те, що їм дають дома. Якщо здобичі вдосталь, вони жеруть доти, доки мало не луснуть, а тоді інстинкт підказує їм якісь корінці, що допомагають випорожнити шлунок.

Є там ще одне дуже соковите коріння, що трапляється рідко і знайти його важко; єгу пожадливо шукають його, з насолодою смокчуть, і воно впливає на них так, як на нас вино. Насмоктавшись його, вони то обіймаються, то б'ються, скиглять, кривляться, белькочуть щось, хитаються, спотикаються, тоді падають у грязюку й засинають.

Я звернув увагу, що в тій країні з усіх тварин хворіють самі єгу, однак хворіють вони рідше, ніж у нас коні. Та й причина хвороб полягає не в поганому поводженні з ними, а тільки в неохайності та зажерливості цих брудних тварюк. Мова гуїгнгнмів знає лише одне слово для визначення всіх їхніх хвороб: гні-єгу, тобто неміч єгу,— а лікують цю неміч мікстурою з їхньої ж сечі з калом, яку силоміць вливають їм у горлянку. Я часто бачив, з яким успіхом уживали цих ліків, і заради суспільного добра сміливо рекомендую їх і моїм землякам як чудовий засіб проти всіх хвороб, спричинюваних переповненням шлунка.

Щодо науки, мистецтва, промисловості, урядування тощо, то мій хазяїн визнав, що з цього погляду між єгу їхньої країни та нашої нема або майже нема ніякої схожості. Тим часом його цікавили тільки спостереження над схожими рисами нашої вдачі. Він, правда, чув, нібито деякі допитливі гуїгнгнми виявили, що майже в кожному стаді єгу є свій, сказати б, ватажок (як, приміром, серед оленів у наших гаях) і той ватажок вирізняється з-поміж решти ще потворнішим виглядом і гіршою вдачею. У такого ватажка є звичайно фаворит, страшенно подібний до нього. Обов'язок цього фаворита полягає в тому, щоб лизати ноги та зад свого хазяїна й приводити до його лігва самиць, за що йому іноді перепадає кусень ослячого мяса. Його ненавидять усі в стаді, і він задля безпеки завжди держиться свого пана. Цей улюбленець залишається при ватажкові, доки знайдеться хто-небудь ще бридкіший, ніж він, а як тільки його проженуть, усі єгу в окрузі — старі й молоді, самці й самиці — на чолі з його наступником накидаються на нього і з голови до ніг каляють своїм послідом. Вирішити, наскільки це скидається на звичаї наших міністрів та придворних, мій хазяїн полишив мені самому.

Я не наважився заперечити щось на цю злісну обмову, що ставила людський розум нижче від кмітливості звичайного хорта, який здатен розрізняти гавкання найдосвідченішого пса в зграї і, не помиляючись, бігти слідом за ним.

Хазяїн зауважив далі, що єгу мають ще деякі цікаві особливості, про які я, здається йому, не згадував або згадав побіжно, коли розповідав про людську породу. У них, сказав він, як і в інших тварин, самиці спільні, але різниця в тому, що самиця єгу пускає до себе самця навіть тоді, коли вона вагітна, і що самці б'ються з самицями так само люто, як і один з одним. І те й друге свідчить про таке крайнє озвіріння, до якого не докотилася ще жодна жива істота.

Ще одне дуже дивувало мого хазяїна — їхнє замилування в бруді й неохайності, тоді як усім іншим тваринам притаманна любов до чистоти. Перші два обвинувачення я залишив без відповіді, бо, незважаючи на всю мою прихильність до людей, не міг сказати й слова на їхній захист. Зате обвинувачення роду людського у винятковій неохайності мені було б легко спростувати, якби в тій країні були свині (на мій превеликий жаль, вони там не водяться), бо ці чотириногі, може, й приємніші на вигляд та вдачею, ніж єгу, але, я гадаю, не можуть похвалитися більшою охайністю. Це мусив би визнати і його милість, коли б побачив, як гидко вони їдять і як барложаться та сплять у грязюці.

Згадав мій хазяїн і про ще одну особливість, яку його слуги виявили в багатьох єгу і якої він так і не зміг зрозуміти. Він розповів мені, що іноді той чи той єгу забивається в куток, лягає там на землю, виє, стогне і жене від себе всякого, хто до нього підходить, дарма що сам він молодий, угодований і має вдосталь і їжі, і питва. Не можуть збагнути причини цієї дивної недуги і слуги хазяїна. Єдиний засіб, який допомагає проти неї,— це приставити єгу до важкої роботи, від цього він швидко вертається до тями. З любові до свого роду я змовчав, хоч ясно бачив, що то непомильні ознаки спліну, який вражає тільки ледарів, нероб та багатіїв і від якого вони, певно, вилікувалися б, якби застосувати такий засіб і до них.

Далі його милість розповів, що самиця єгу, побачивши поблизу молодих самців, має звичку ховатися за кущ чи за горбок і раз у раз визирати звідти, роблячи якісь чудернацькі жести; в такі хвилини, як помічено, від неї дуже неприємно тхне. Коли ж хто-небудь із самців рушить до неї, вона поволі віддаляється, часто поглядаючи назад, а потім, удавши перелякану, тікає до якогось затишного місця, бо добре знає, що самець піде туди слідом за нею.

Якщо в стадо єгу випадком потрапить чужа самиця, то три-чотири єгу тієї ж таки статі зараз же оточують її, починають лупити на неї очі, ґерґочуть, кривляться, обнюхують її з усіх боків, а тоді одвертаються від неї з жестами зневаги й огиди.

Можливо, хазяїн мій трохи перебільшив, розповідаючи мені те, що бачив сам або чув од інших, але я не міг не дійти трохи дивного й дуже прикрого висновку, що зародки розпусти, кокетства, заздрості й лихослів'я притаманні жіноцтву від природи.

Я весь час сподівався почути від хазяїна обвинувачення єгу в протиприродних нахилах, таких звичайних у нас серед обох статей. Проте природа, як видно, не дуже досвідчений навчитель, і ці вишукані втіхи є виключно породженням мистецтва та думки на нашій частині земної кулі.

Розділ VIII

Автор розповідає про деякі особливості єгу. Великі чесноти гуїгнгнмів. Виховання та вправи їхньої молоді. Національна рада.

Гадаю, що я знаю людську природу краще, ніж міг знати її мій хазяїн, і мені неважко було прикласти змальовану ним вдачу єгу до себе самого й до моїх співвітчизників. Сподіваючись, що власні спостереження дозволять мені зробити ще й нові відкриття, я часто просив у його милості дозволу відвідати сусідні стада єгу. Певний, що огида, яку

викликають у мене ці тварюки, не дозволить мені перейняти їхні погані звички, він завжди задовольняв моє прохання, та ще й наказував одному зі своїх слуг, дужому гнідому лошакові, дуже порядному й добродушному створінню, охороняти мене. Без цієї охорони, признаюсь, я не наважився б на такі прогулянки. Читач уже знає, як неприязно поставились до мене ті гидкі тварини з першої ж зустрічі. Після того я ще разів три або чотири ледве врятувався від їхніх пазурів, коли, не взявши тесака, відходив далеко від дому. Я маю підстави гадати, що вони виразно відчували свою спорідненість зі мною, особливо тоді, коли я, користуючись із присутності мого охоронця, закасував перед ними рукава сорочки і показував свої голі руки та груди. Тоді єгу присувалися ближче і, наче мавпи, наслідували всі мої рухи, не приховуючи, проте, своєї ненависті до мене. Так само робить і галич, що завзято переслідує приручену галку в шапочці та панчішках, коли та ненароком з'явиться серед зграї.

Єгу змалку надзвичайно моторні, проте мені раз пощастило-таки впіймати трирічного самця. Я пестив його, всіляко намагаючись заспокоїти, але бісеня так верещало, дряпалось і кусалося, що я мусив випустити його. І зробив це вчасно, бо на гомін прибігло ціле стадо дорослих; проте, побачивши, що дитинчаті нічого не сталося (воно тим часом утекло), і вгледівши неподалік гнідого лошака, вони не насмілилися підійти ближче. Я зауважив, що тіло молодого єгу дуже смердить і сморід цей скидається на тхорячий або лисячий, тільки він ще неприємніший. Я забув згадати ще одну подробицю (думаю, читач вибачив би мені, якби я проминув її зовсім): поки я тримав на руках це погане гадюченя, воно обкаляло мені весь одяг своїм рідким жовтим послідом. На щастя, недалеко протікав струмок, де я обмився як міг, але потім не наважився з'явитись до хазяїна, поки одяг мій не провітрився зовсім.

Як я міг зробити висновок, єгу з усіх тварин найменше здібні до виховання, навчити їх можна хіба що тягати вантажі. Але я гадаю, що головною причиною цього є їхня впертість, бо їм не бракує розуму на хитрування, обман та помсту. Вони істоти витривалі й дужі, але боягузливі й через це нахабні, в'їдливі та жорстокі. Помічено, що

рудоволосі єгу обох статей зліші й хтивіші, ніж решта, зате вони дужчі й спритніші.

Тих єгу, що працюють у господарстві, гуїгнгнми оселяють у хлівах коло панського будинку, а інших виганяють у поле, де вони викопують із землі коріння, їдять різне зілля і розшукують падло, а подеколи ловлять тхорів або люхімухсів (порода польового пацюка) і жадібно пожирають їх. Своїми пазурами вони виривають на узгір'ях глибокі нори й живуть там поодинці. У самиць, нори трохи більші, бо в них звичайно живуть ще двоє-троє малят.

Усі єгу з самого малку плавають, як жаби, і можуть довго бути під водою, де часто ловлять рибу; матері відносять її в лігво своїм дітям. Читач, сподіваюся, дозволить мені розповісти в зв'язку з цим одну дивну пригоду.

Якось я пішов погуляти з моїм охоронцем, гнідим лошаком. Надворі була надзвичайна спека, і я попросив його дозволу скупатися в річці, що текла поблизу. Він згодився, і я вмить роздягнувся й спокійно ввійшов у воду. Тим часом за піщаним пагорком випадково стояла молода самиця єгу, яка бачила все, що я робив, і, запалившись хіттю (так гадала ми вдвох з гнідим лошаком), швидко підбігла до берега та кинулась у річку за п'ять ярдів від того місця, де я купався. Ще ніколи зроду не лякався я так, як тоді. Лошак, не сподіваючись ніякого лиха, скуб траву неподалік. Самиця обняла мене найнепристойнішим способом, я закричав на весь голос, і лошак галопом примчав до мене. Тоді вона дуже неохоче випустила мене із своїх обіймів і вискочила на протилежний берег, де стояла й вила, дивлячись на мене, весь час, поки я одягався.

Ця пригода дуже розважила мого хазяїна та його родину і прикро засоромила мене. Тепер я не міг уже заперечувати, що я справжнісінький єгу, від голови до ніг; адже їхня самиця відчула природний потяг до мене, як до одного із своїх. До того ж і волосся в неї було не руде, що до певної міри виправдувало б її ненормальну хтивість, а чорне як воронове

крило. З лиця вона теж була не така бридка, як інші її родички, і мала на вигляд не більш як одинадцять років.

Я прожив у цьому краї три роки, і читач, напевне, сподівається, що я, на взірець інших мандрівників, опишу звичаї та побут її жителів; так, я справді найбільше цікавився їхніми звичаями та побутом.

Благородні гуїгнгнми мають від природи нахил до всіх чеснот і не уявляють собі, як то розумна істота можна робити щось погане. Отже, головне правило в них — це розвивати розум і керуватися лише ним. Розум для них — не засіб для суперечок, як у нас, де його використовують, щоб вигадливо захищати цілком протилежні думки; навпаки, він переконує відразу, бо не затемнений чи викривлений пристрастю або корисливістю. Я пригадую, як важко було мені пояснити моєму хазяїнові, що означає слово "гадка" або як можливо дискутувати про якесь твердження. Адже розум учить нас щось заперечувати чи стверджувати лише тоді, коли ми впевнені, а коли нема певності, то ми не можемо ні стверджувати, ні заперечувати. Отже, суперечки, дискусії, обстоювання хибних або сумнівних тез — це лихо, незнане серед гуїгнгнмів. Так само, коли я намагався роз'яснити його милості наші різні системи натурфілософії, він тільки сміявся з того, що створіння, яке претендує на розум, здатне пишатися знанням чужих вигадок, та ще в таких питаннях, де це знання, коли б воно навіть було незаперечним, не може дати ніякої користі. Тут думки його цілком узгоджуються з Сократовими, як переказує їх Платон, і це, на мій погляд, робить неабияку честь нашому цареві філософів. Відтоді я часто міркував про те, які спустошення вчинила б ця доктрина в книгозбірнях Європи і скільки закрила б стежок до слави в ученому світі.

Головні чесноти гуїгнгнмів — приязнь і доброзичливість, і так вони ставляться не тільки до окремих осіб, а до всієї своєї породи. Чужинця з найдальших країв у них приймають так само, як і найближчого сусіда, і, приходячи в господу до першого-ліпшого гуїгнгнма, він скрізь почуває себе як дома. Всі гуїгнгнми надзвичайно скромні та ввічливі, але зовсім не знають того, що в нас називається етикетом. Вони не розніжують

своїх дітей200 пестощами, а виховують їх, керуючись тільки розумом, і я помітив, що мій хазяїн ставився до дітей сусіда не менш прихильно, ніж до своїх власних. Вони кажуть, що природа вчить любити всіх однаково і лише розум розрізняє осіб за мірою їхніх чеснот.

Мати родини в гуїгнгнмів, породивши одного жеребчика й одну лошичку, не має більше подружніх зносин; лише в дуже рідкісних випадках, коли втратять когось із дітей, вони знову паруються. Коли ж таке нещастя скоїться в родині гуїгнгнма, дружина якого не може вже завагітніти, тоді інше подружжя віддає їм одне із своїх дітей, а само спаровується, поки мати не завагітніє знову. Така осторога конче потрібна, щоб уникнути перенаселення країни. Але гуїгнгнми нижчої породи, яких виховують на слуг, не так суворо обмежені в цьому: їм дозволяють плодити по троє дітей кожної статі, що мають бути за слуг у благородних родинах.

Одружуючись, гуїгнгнми дуже дбають про добір такої масті, яка б не спричинилася до погіршення масті в нащадків. У огиря найбільше цінують міць, у кобили — красу; але ні на яке кохання при цьому не зважають, а дбають тільки про те, щоб уникнути виродження раси; отже, коли кобила відзначається силою, то їй добирають огиря з огляду на його красу. Залицяння, кохання, дарунки, якісь шлюбні контракти з майновими пунктами не відомі їм зовсім, і в їхній мові немає навіть відповідних слів. Молодь вступає в шлюб лише з волі батьків або приятелів, бо такі шлюби повсякчас відбуваються в неї перед очима і вона звикає дивитися на них, як на необхідні вчинки розумних істот. Зате тут ніколи не чули про зраду або розпусту, і подружжя проживає свій вік, ставлячись одне до одного так само приязно й доброзичливо, як і до інших осіб своєї породи, котрих зустрічає в житті, не знаючи ні ревнощів, ні палких любощів, ні суперечок, ні невдоволення.

Виховання молоді поставлено в них чудово, і нам варто було б його наслідувати. До вісімнадцяти років молодим гуїгнгнмам, за винятком певних днів, не дають ні зернини вівса і дуже рідко дозволяють поласувати молоком. Улітку вони мусять, за прикладом батьків, пастися

на паші дві години зранку і дві години ввечері; проте слугам дозволено пастися лише половину цього часу, і здебільшого траву приносять їм додому, де вони їдять її, коли вільні від роботи.

Помірність, працьовитість, охайність, фізичний розвиток однаково обов'язкові там для молоді обох статей, і те, що в нас хлопці та дівчата виховуються по-різному,201 мій хазяїн уважав за дикий і потворний звичай; єдиною різницею у вихованні, яку він припускав, було хіба лиш те, що самиця повинна трохи більше знатися на хатніх роботах. Він цілком слушно зауважив, що жіноча половина одного племені здатна лише родити дітей, і те, що ми доручаємо таким нікчемним істотам піклування про своїх нащадків, на його думку, тільки ще один доказ нашого дикунства.

У своєї молоді гуїгнгнми змалечку розвивають силу, прудкість і витривалість. Лошат примушують подовгу бігати по горах та кам'янистих шляхах, а потім, коли вони впріють, з головою занурюватись у ставок чи річку. Чотири рази на рік молодь кожної округи сходиться, щоб показати свої успіхи в біганні, у стрибанні та інших вправах, що вимагають сили й спритності, і переможця винагороджують складеним на його честь гімном. Цього святкового дня слуги приганяють на місце стадо єгу, навантажених сіном, вівсом та молоком для частування гуїгнгнмів, після чого цих тварюк відразу женуть назад, щоб вони не викликали огиди в присутніх.

Кожного четвертого року, під час весняного рівнодення, на полі, миль за двадцять від дому мого хазяїна, збирається загальна рада представників усієї нації, що триває п'ять-шість днів. На цій раді обговорюють становище різних округ, з'ясовують, чи скрізь досить сіна, вівса, корів та єгу, і, коли трапиться, що десь чогось бракує, (це буває дуже рідко), негайно подають допомогу громадським коштом. Тут-таки провадять, і розподіл дітей: якщо, наприклад, в одного гуїгнгнма два жеребчики, то він обмінює одного з них на кобилку з тої родини, де їх дві, а коли випадково загине дитина, мати якої занадто стара, щоб народити

ще раз, то громада вирішує, котре подружжя з тої округи повинне породити нове дитинча, щоб відшкодувати втрату.

Розділ IX

Великі дебати в генеральній раді гуїгнгнмів. Чим вони закінчились. Освіта в гуїгнгнмів. Їхні будівлі. Похоронні обряди. Хиби їхньої мови.

Одна така велика рада відбулася при мені, місяців за три перед моїм від'їздом, і мій хазяїн брав у ній участь як представник своєї округи. Обговорювали питання не нове і, власне, єдине, яке викликає в цій країні дебати. Повернувшись додому, хазяїн докладно переповів мені те, про що там говорилося.

Спірне питання полягало в тому, чи слід винищити на землі всіх єгу. Один із членів ради, обстоюючи потребу такого заходу, наводив дуже важливі й переконливі міркування. Він сказав, що єгу — найбрудніші, найогидніші й найпотворніші тварини, яких тільки створила природа, до того ж напрочуд уперті, неслухняні, злостиві й хитрі, і якби їх весь час не пильнували, то вони потай ссали б корів у гуїгнгнмів, убивали й жерли їхніх кішок, толочили траву та овес і чинили б тисячі інших прикростей. Він згадав стародавній переказ, згідно з яким єгу не завжди жили в їхній країні, але багато років тому пара цих тварюк оселилася на одній горі, причому ніхто не міг сказати, чи виникли вони з пригрітого сонцем багна й твані, чи з піни та мулу морського.202 Плодячись із надзвичайною швидкістю, єгу за недовгий час заполонили й запаскудили всю країну. Щоб позбутися цього лиха, гуїгнгнми влаштували загальні лови і оточили все стадо. Перебивши дорослих єгу, вони розібрали по своїх хлівах по двоє малят, а з часом настільки приборкали їх, наскільки взагалі можливо приборкати таких диких від природи тварин, і стали використовувати як робочу худобу. У цьому переказі, мабуть, чимало правди, і єгу таки не можуть бути ілнгніямші (тобто аборигенами того краю), бо їх страшенно ненавидять і гуїгнгнми і всі інші тварини; хоч ненависть цю достатньо виправдовує злісна вдача єгу, проте вона не дійшла б такої сили, якби єгу були аборигенами, бо тоді їх давно б уже

винищили. Далі промовець сказав, що гуїгнгнми, необачно намисливши приборкати єгу, зовсім занедбали ослів, цих милих тварин, куди слухняніших і розумніших за єгу, досить дужих для роботи, хоч і не таких спритних; до того ж вони не так смердять, а ревіння їхнє, хоч воно й не дуже приємне, все-таки краще, ніж жахливе виття єгу.

Після того як ще кілька гуїгнгнмів висловилися з цього приводу, мій хазяїн подав нову пропозицію, що зародилася в нього під час наших розмов. Він зауважив, що переказ, про який згадувалося перед тим, цілком вірогідний, але, на його думку, оті перші двоє єгу прибули у їхню країну з-за моря; супутники покинули їх самих, і, висівши на берег, вони подалися в гори; поволі, з покоління в покоління, їхні нащадки дуже здичавіли проти тих єгу, що залишились у країні, звідки прибули оті два прародичі. Свою думку хазяїн обґрунтовував тим, що тепер у нього самого є один дивовижний єгу (він мав на увазі мене), про якого більшість їх чули, а багато хто навіть бачив його. Далі він розповів, як знайшов мене, згадав, що все моє тіло сховане під штучним покривом із шкіри та волосся інших тварин; що я розмовляю своєю власною говіркою, але досконало опанував і їхню мову; що я розказав йому, як потрапив до їхньої країни; що, побачивши мене без мого покриву, пересвідчився, що я викапаний єгу, тільки з білішою і не такою волохатою шкірою та коротшими пазурами. Він додав, що я намагався переконати його, нібито на моїй батьківщині, та й по інших країнах усім порядкують обдаровані розумом єгу, а гуїгнгнми в них раби; але він помітив у мене всі прикмети звичайного єгу, хіба що трохи більш отесаного завдяки крихті розуму; проте розумово я настільки ж нижчий від гуїгнгнмів, наскільки їхні єгу нижчі від мене. Далі він розповів, що чув од мене також про наш звичай холостити молодих гуїгнгнмів, щоб приручити їх, і про те, що така операція легка й безпечна; висловивши думку, що нема нічого ганебного в тому, щоб учитися мудрості в тварин, як-от працьовитості в мурашок, а будівельного мистецтва — в ластівок (так я перекладаю слово ліганнг, хоч то куди більший птах), він запропонував ужити цей спосіб до їхніх молодих єгу, що допоможе не тільки зробити їх слухнянішими й мати від них більше користі, а й винищити за одно покоління всю їхню породу, не вдаючись до вбивства. Разом з тим він радив негайно поновити

виховання ослів, тварин, з усякого погляду кращих за єгу; вони мають ще й ту перевагу, що можуть працювати з п'ятирічного віку, а не з дванадцяти років, як єгу.

Оце й усе, що визнав за потрібне розповісти мені тоді про велику раду мій хазяїн. Але він зволив приховати одну подробицю, що стосувалась особисто мене. Невдовзі я відчув її нещасливі наслідки, як свого часу довідається читач, і відтоді починаються всі мої дальші злигодні.

Гуїгнгнми не знають письма, і через те всі їхні знання базуються на усних переказах. Але в народу, що живе в такій злагоді, плекає в собі самі чесноти, керується тільки розумом і до того ж відірваний від решти світу, історія дуже проста й не обтяжує пам'яті. Я вже казав про те, що гуїгнгнми ніколи не хворіють, а тому не мають потреби в медиках. Проте в них є чудові ліки з трав на ті випадки, коли вони поранять чи заб'ють бабку, ногу або якусь іншу частину тіла.

Гуїгнгнми обчислюють час за періодами обертання сонця та місяця, але не вживають поділу на тижні. Вони досить добре обізнані з рухом цих двох світил і розуміють природу затемнень. На цьому й кінчаються їхні астрономічні знання.

Треба визнати, що в поезії вони далеко перевершили всіх смертних; влучність їхніх порівнянь, точність і докладність описів неможливо переказати. Їхні вірші, ряснюючи й тими, й другими, вславляють приязнь і зичливість або складаються, як було вже зазначено, на честь переможця на перегонах чи інших змаганнях. Будівлі гуїгнгнмів хоча й невигадливі і навіть грубі на вигляд, зате дуже зручні й добре захищають мешканців від спеки та від холоду. В тій країні є дерево, в якого, коли воно доходить сорока років, слабне коріння і стовбур падає від першої бурі. Росте воно надзвичайно прямим, і, загостривши верхівку гострим каменем (гуїгнгнми не знають заліза), вони встромляють такі стовбури в землю дюймів на десять один від одного, а потім переплітають вівсяною соломою або пруттям. Таким самим способом роблять і покрівлі та двері будинків.

Западина між копитом та бабкою передньої ноги править гуїгнгнмам за руку, і вони орудують нею з неймовірною спритністю. Я сам бачив, як біла кобила в домі мого хазяїна просунула нитку крізь вушко голки (голку й нитки я дав їй умисне з цією метою). Вони доять корів, косять овес і виконують усяку роботу, яку ми робимо руками. У їхньому краю є твердий кремінь, яким вони обточують інше каміння й виготовляють клини, сокири та молотки. Знаряддям, зробленим з цього кременю, вони косять сіно та дикий овес, яким укрито більшість їхніх полів. Потім єгу звозять з поля копи та стоги і слуги молотять овес копитами в особливих критих повітках, а зерно складають у комори. Гуїгнгнми виготовляють грубий дерев'яний посуд, а також і череп'яний, висушений на сонці.

Коли з ними не станеться якогось нещасливого випадку, то гуїгнгнми помирають тільки від старості, і ховають їх у найпотаємніших місцях, причому друзі й родичі небіжчика не виявляють ні радості, ні суму, та й сам він, помираючи, тужить за світом, який має залишити, не більше, ніж той, хто йде додому від сусіди. Пригадую, одного разу мій хазяїн запросив до себе в якійсь важливій справі свого знайомого з родиною. Та в умовлений день, дуже запізнившись, з'явилася тільки його дружина з двома дітьми. Вона навела на своє виправдання дві причини. Перша була та, що вранці її чоловік лгнувнг. Це слово надзвичайно виразне і в перекладі означає: повернувся до своєї праматері. Другою причиною запізнення було те, що вона довго радилась із слугами, де краще поховати небіжчика. Я помітив, що трималася вона так само весело, як і всі інші. Місяців через три померла й вона.

Живуть гуїгнгнми звичайно років до сімдесяти — сімдесяти п'яти і дуже рідко до вісімдесяти. За кілька тижнів до смерті вони починають підупадати на силі, хоча й не відчувають ніякого болю. О цій порі їх часто відвідують друзі, бо їм самим виходити з дому вже не так легко й приємно, як раніш; проте, коли їм залишається жити десять днів (а гуїгнгнми рідко помиляються в своїх розрахунках), то вони віддають візити найближчим сусідам, що приходили до них. Везуть їх у запряженому єгу, зручному екіпажі, на зразок наших саней, яким вони користуються й тоді, коли постаріють, або їдуть у далеку путь, або

пошкодять собі ногу. Віддаючи ці візити, гуїгнгнм урочисто прощається з друзями, ніби лагодячись виїхати до якоїсь далекої округи своєї країни, де він має прожити решту свого життя.

Не знаю, чи варто відзначити те, що в мові гуїгнгнмів немає слів, які означали б щось погане, крім тих, які пов'язані з потворністю або вадами єгу. Таким чином, щоб сказати про недогляд слуги, провину дитини, камінь, який порізав ногу, негоду тощо, вони до відповідного слова додають єгу, як-от: ггнм-єгу, вгнаголм-єгу, інлгмнд-вігл-ма-єгу, а погано збудоване приміщення називають ін-голмгн-мроглнв-єгу.

Я з великою приємністю міг би розказати ще багато чого про звичаї та чесноти цього прекрасного народу, але, збираючись незабаром опублікувати про нього окрему книгу, відсилаю читача до неї, а сам тим часом почну розповідь про страшне лихо, яке спіткало мене.

Розділ X

Власна господа автора та його щасливе життя серед гуїгнгнмів. Спілкуючися з ними, він удосконалюється в чеснотах. Розмови, що відбувалися між ними. Хазяїн сповіщає автора, що той повинен покинути їхню країну. Автор з горя непритомніє, але скоряється. З допомогою приятеля слуги він робить човен і навмання пускається в море.

Я влаштував свою маленьку господу на власний смак. З наказу хазяїна мені збудували оселю за тамтешнім зразком ярдів за шість від хазяйського дому, і я сам обмазав стіни та долівку глиною і застелив очеретяними матами, які виплів своїми руками. Натіпавши диких конопель, що ростуть там, я зробив собі щось на зразок матраца й набив його пір'ям різних птахів: я ловив їх сильцями, сплетеними з волосся єгу, і ласував пресмачним пташиним м'ясом. З допомогою гнідого лошака, що виконував найважчу частину роботи, я ножем змайстрував собі два стільці. Коли мій одяг перетворився на лахміття, я пошив собі одежу з шкурок кролів та ще одного гарненького пухнастого звірятка, приблизно

такого ж завбільшки; його називають ннугног. З них же зробив я собі й дуже пристойні панчохи. Черевики я підбив шматками дерева, прикріпивши їх до старих передків, а коли й передки зносилися, зробив нові з висушеної проти сонця шкіри єгу. З дупластих дерев я часто діставав мед і домішував його до води або їв із своїм вівсяним хлібом. Ніхто не міг би краще, ніж я, ствердити правдивість відомих висловів про те, що природу неважко вдовольнити і що скрута — мати винахідливості. Я був цілком здоровий тілом і спокійний духом; мене не хвилювали ні зрадництво чи невірність друга, ні образи явного чи прихованого ворога. Мені не треба було вдаватися до підкупу, лестощів або звідництва, запобігаючи ласки в якогось можновладця чи його фаворита. Я не потребував захисту ні від обману, ні від насильства. Тут не було ні лікарів, щоб руйнувати моє тіло, ні юристів, щоб обдирати мене, ні шпигунів, щоб стежити за моїми словами та вчинками, а тоді за гроші обвинувачувати мене в чому-небудь. Тут не було лихословів, огудників, наклепників, злодіїв, розбійників, грабіжників, адвокатів, звідників, блазнів, картярів, політиканів, дотепників, іпохондриків, нудних балакунів, сперечальників, насильників, убивць, жмикрутів, лідерів і членів партій чи політичних угруповань, людей, що словами чи прикладом підбивали б на розпусту; не було в'язниць, катівських сокир, шибениць, кари батогами і ганебних стовпів; не було шахраїв крамарів і крутіїв ремісників; не було бундючності, марнолюбства, удаваної дружби; не було джиґунів, бешкетників, п'яниць, повій і пранцюватих; не було сварливих, розпусних, марнотратних жінок; не було тупих, бундючних педантів; не було докучливих, вибагливих, дріб'язкових, галасливих, нікчемних, самовдоволених, велемовних приятелів; не було ні мерзотників, що піднеслися з бруду завдяки своєму нечестю, ні благородних людей, кинутих у багно за свої чесноти; не було лордів, скрипалів, суддів та вчителів танців.

Мій хазяїн робив мені честь, знайомлячи з багатьма гуїгнгнмами, що приїздили до нього в гості, і ласкаво дозволяючи бути присутнім у кімнаті під час їхніх розмов. І він, і його знайомі часто поблажливо розпитували мене і вислухували мої відповіді. Іноді я мав щастя супроводити хазяїна, коли він складав візити. Я ніколи не дозволяв собі багато говорити, а

лише відповідав на запитання, та й то звичайно з великим жалем, бо шкодував часу, який міг би використати куди краще, слухаючи і вдосконалюючись. Справді-бо, для мене було невимовною втіхою мовчки слухати їхні розмови, де кожне слово мало глибокий сенс і в усьому панувала надзвичайна чемність без найменшої церемонності; де й самі говорили, і слухали інших з однаковим задоволенням; де нікому ніколи не перебивали мови й не знали ні нудьги, ні зайвого запалу, ні розбіжності думок. Гуїгнгнми вважають, що недовга мовчанка в бесіді тільки корисна, і, на мій погляд, вони мають рацію, бо тоді в мозку виникають нові думки, які дуже пожвавлюють розмову. Звичайні теми розмов у них такі: дружба й зичливість, суспільний лад і господарство; іноді спостереження над явищами природи, стародавні перекази, межі доброчесності й непомильні закони розуму; іншим разом — ті чи ті питання, які мала розв'язати найближча велика рада; і дуже часто — найкращі зразки поезії. Не хочу хвалитись, але все-таки скажу, що не раз предметом розмови була й моя скромна особа: користуючись із моєї присутності, хазяїн розповідав приятелям про мене та мою батьківщину, і це давало їм привід висловлювати не дуже втішні думки про людство; через те я не повторюватиму їхніх слів, а лише дозволю собі сказати, що мій хазяїн, хоч як це дивно, розумів природу і їхніх, і наших єгу краще, ніж я сам. Він перелічував усі наші хиби та вади, називаючи й багато таких, про які я навіть не згадував,— для цього йому досить було уявити собі, як поводилися б на нашому місці їхні єгу, коли б мали крихту розуму; із цього він робив аж надто слушний висновок, що людина — надзвичайно мерзенне й жалюгідне створіння.

Щиро признаюся, що всі свої невеликі знання, хоч чогось варті, я завдячую тільки напучуванням мого хазяїна та розмовам між ним і його приятелями, тим розмовам, свідком яких я був; і мушу сказати, що я пишався б куди більше, підкоряючись їм, ніж керуючи найбільшим і наймудрішим парламентом Європи. Мене глибоко вражали сила, краса і спритність гуїгнгнмів, а поєднання в них усіх чеснот сповнювало мене величезною пошаною до цих милих і приязних створінь. Щоправда, спершу я не відчував перед ними побожного трепету, властивого єгу та всім іншим тамтешнім тваринам, але незабаром, значно швидше, ніж я

гадав, він охопив і мене, тільки до нього домішувалися шаноблива любов і щира вдячність за те, що вони ласкаво вирізняли мене з решти представників моєї породи.

Згадуючи свою родину, приятелів, земляків та людство загалом, я бачив їх такими, якими вони були насправді: справжнісінькими єгу і виглядом, і вдачею, хіба що трохи більш отесаними та обдарованими мовою; істотами, які використовують свій розум лише на те, щоб розвивати й примножувати вади, притаманні від природи їхнім братам з країни гуїгнгнмів. Коли мені траплялося бачити свою постать, відбиту у воді ставка чи озера, я з жахом та відразою відвертав обличчя і ладен був краще дивитися на звичайного єгу, ніж на самого себе. Розмовляючи з гуїгнгнмами і з захопленням спостерігаючи їх, я поволі почав наслідувати їхні манери та рухи і, зрештою, так засвоїв їх, що мої приятелі ще й тепер з осудом кажуть, нібито я бігаю по-конячому. А втім, я сприймаю це як велику похвалу і признаюся, що не вважаю за образу, коли хто глузує з моєї вимови, яка дуже скидається на іржання.

Одного разу, коли я вважав уже, що щасливо влаштувався на все життя, мій хазяїн покликав мене до себе раніше ніж звичайно. З вигляду його я побачив, що він почуває себе ніяково і вагається розпочати розмову. По короткій мовчанці він сказав, що не знає, як я поставлюся до його слів, але на останній великій раді, коли постало питання про єгу, представники наради висловили незадоволення з того, що його родина тримає в своєму домі єгу (тобто мене) й поводиться з ним скоріше як із рівним собі, ніж як з диким звіром. Усім відомо, що він часто розмовляє зі мною, неначе має якусь користь чи приємність від мого товариства, хоч це суперечить законам природи та розуму і є не чуваним серед них доти явищем. Отже, йому запропонували або поводитись зі мною надалі як із звичайним єгу, або ж вислати мене туди, звідки я прибув. Першу пропозицію гуїгнгнми, які бачили мене, рішуче відхилили: вони доводили, що, маючи деякі зачатки розуму та природні вади вдачі єгу, я можу підбити цих тварин утекти до вкритої лісом гірської частини краю і звідти гуртами нападати вночі на садиби гуїгнгнмів і нищити їхню худобу, що так природно для ненажерливих звірів, які ненавидять працю.

Хазяїн додав, що всі його сусіди щодня напосідають на нього, вимагаючи виконати ухвалу ради, і що він не може далі зволікати. Він вважав, що я навряд чи зможу доплисти до якоїсь іншої країни і що мені слід зробити екіпаж на зразок тих, якими в нас, згідно з моїми розповідями, їздять морем; мовляв, у цій роботі мені допомагатимуть і його власні слуги, і слуги його сусідів. Наприкінці він сказав, що коли б його воля, то він охоче залишив би мене назавжди в себе на службі, бо помітив, що я вилікувався від деяких поганих звичок та нахилів, намагаючись, скільки дозволяє моя нижча натура, наслідувати гуїгнгнмів.

Скажу, до речі, що ухвали генеральної ради мають у них назву гнглоайн, що в перекладі означає умовляння. На думку гуїгнгнмів, розумну істоту не можна до чогось примушувати — можна тільки давати їй поради або умовляти, а ті, хто не скоряється розумові, позбавляють себе права називатися розумними створіннями.

Слова хазяїна так приголомшили й засмутили мене, що я не витримав і в розпачі упав непритомний до його ніг. Коли я прийшов до пам'яті, хазяїн сказав, що він уже вважав мене за мертвого (бо така дурна природна слабість їм невідома). Я кволим голосом відповів, що смерть була б для мене занадто великим щастям, бо хоч я не наважуюсь засуджувати ухвалу ради чи наполегливість його приятелів, але моєму дурному і зледащілому розумові здається, що вони занадто суворі. Я сказав також, що не зможу проплисти й ліги, тоді як до найближчого берега, певно, не менш як сто ліг, а багатьох матеріалів, потрібних для спорудження невеликого судна, яке могло б відвезти мене звідси, у їхній країні немає; проте, скоряючись ласкавій волі його милості, я таки спробую зробити човен, хоч наперед вважаю цю спробу за безнадійну, а себе самого приреченим на загибель. Далі я признався, що мене найменше лякає неминуча загибель, навпаки — якби я випадково врятувався від смерті, то як же я міг би доживати віку серед єгу й знову погрузнути в нечесті, не маючи перед очима прикладів, що скеровували б мене на добру путь? А втім, я добре знаю, що всі постанови мудрих гуїгнгнмів якнайкраще обгрунтовані й не мені, жалюгідному єгу, намагатися похитнути їх. Отже, уклінно подякувавши його милості за

обіцяну допомогу слуг і попросивши дати мені достатній час на спорудження човна, я сказав, що постараюся зберегти свою нікчемну особу, щоб, повернувшись до Англії, прислужитися моїм землякам, вихваляючи преславних гуїгнгнмів та виставляючи їхні чесноти як гідний наслідування зразок.

Дуже ласкаво відповівши мені кількома словами, хазяїн дав два місяці на те, щоб зробити човен, і звелів гнідому лошакові, моєму приятелеві слузі (на такій відстані я насмілююсь назвати його своїм приятелем), виконувати мої розпорядження, бо я сказав, що мені досить буде одного помічника і що я знаю прихильність гнідого до мене.

Разом із гнідим я насамперед подався до берега, туди, де колись примусили мене висісти заколотники матроси. Я зійшов на горбок і, роздивившись навкруги, побачив у північно-східному напрямі щось схоже на острівець. Діставши підзорну трубу, я виразно розгледів його; за моїми розрахунками, до нього було ліг із п'ять, проте гнідому лошакові він здавався лише блакитного хмаркою, бо, не мавши ніякого уявлення про інші країни, він не міг вирізняти в морі далеку річ так, як ми, звичні до цієї стихії.

Відкривши острів, я не роздивлявся більше, бо вирішив, що, коли пощастить, він буде першим притулком у моєму засланні, а далі хай буде так, як судила доля.

Повернувшись додому й порадившись між собою, ми з гнідим лошаком подалися до найближчого гайка, де я ножем, а він гострим кременем, дуже вміло, як то водиться у них, насадженим на дерев'яне держалко, понарізували дубового гілля з ціпок завтовшки та кілька грубших жердин. Але я не надокучатиму читачеві докладним описом своєї праці, а скажу тільки, що з допомогою гнідого, який виконував найтяжчу роботу, я за шість тижнів змайстрував човен на зразок індіанської піроги, але куди більший, і обтягнув його шкурами егу, міцно зшитими докупи конопляними нитками, яких сам насукав. На вітрило також пішли шкури цих тварин, тільки щонаймолодших, бо у старих вони

занадто цупкі й грубі. Я зробив четверо весел, наготував про запас вареного м'яса кролів та свійської птиці і взяв у човен дві посудини — одну з молоком, а другу з водою.

Я випробував свій човен на великому ставку біля будинку хазяїна, потім підправив те, що було в ньому негаразд, і замазав усі шпарки лоєм єгу — так, що він міг витримати тепер і мене, і мій вантаж. Зробивши все, що міг, я попросив у хазяїна кількох єгу і під доглядом гнідого лошака та ще одного слуги обережно доправив човен на берег моря.

Коли все було готове і настав день мого від'їзду, я попрощався з хазяїном, його дружиною та всією родиною. Очі в мене були повні сліз, а серце розривалося з жалю. Але хазяїн, почасти з цікавості, а почасти, може, і з приязні до мене (коли я можу сказати це без хвальби), захотів подивитись на мене в човні і теж пішов на берег у супроводі кількох своїх приятелів. Понад годину мені довелося чекати припливу; тоді, побачивши, що вітер дме якраз на острів, куди я збирався прямувати, я вдруге попрощався з хазяїном; та коли я хотів простягтися перед ним на землі, щоб поцілувати йому копито, він зробив мені ласку і обережно підніс його до моїх губів. Мені відомо, як дорікають мені за те, що я згадую про цю подробицю. Моїм обмовникам здається неймовірним, щоб така значна особа виявила стільки честі якомусь нікчемному єгу. Не забув я й того, як деякі мандрівники люблять чванитися незвичайною ласкою, виявленою до них. Але якби ці недоброзичливці були краще обізнані з благородною і приязною вдачею гуїгнгнмів, то вони швидко змінили б свою думку.

Чемно попрощавшись з іншими гуїгнгнмами, які супроводили хазяїна, я сів у човен і рушив від берега.

Розділ XI

Небезпечна подорож автора. Він прибуває до Нової Голландії, сподіваючись там оселитися. Тубілець ранить його стрілою. Автора

хапають і силоміць садовлять на португальський корабель. Чемне поводження капітана. Автор повертається до Англії.

Я розпочав цю подорож на відчай душі 15 лютого 1714/15203 року, о дев'ятій годині ранку. Вітер був ходовий. Спочатку я тільки веслував, але згодом, не бажаючи втомлюватись і побоюючись, щоб не змінився вітер, наважився розпустити своє маленьке вітрило; так я з допомогою відпливу посувався вперед із швидкістю, мабуть, ліги з півтори на годину. Мій хазяїн з приятелями стояли на березі, поки я майже зовсім зник з очей, і до мене часто долинав голос гнідого лошака (який завжди любив мене): гнуй ілла ньїга маяг єгу (бережи себе як слід, любий єгу).

Я мав намір, коли пощастить, знайти який-небудь безлюдний острівець, де я міг би прожити власною працею, і це здавалося мені більшим щастям, ніж дістати посаду першого міністра при найкращому європейському дворі,— такою жахливою була для мене сама думка повернутись до життя в товаристві й під владою єгу. На самоті я міг би принаймні знаходити втіху в думках про чесноти незрівнянних гуїгнгнмів, уникнувши небезпеки погрузнути у вадах і розпусті, притаманних моїм одноплемінцям.

Читач, можливо, пам'ятає, що я був заарештований екіпажем, який збунтувався проти мене, і кілька тижнів просидів у каюті, не знаючи, куди пливе корабель, а потім матроси, зсаджуючи мене з баркаса на берег, присягалися (правдиво чи брехливо), ніби й самі не знають, де ми перебуваємо. Проте я гадав тоді, що ми пливемо градусів за десять на південь від мису Доброї Надії, або близько 45° південної широти,— я зробив такий висновок з кількох підслуханих мною слів про намір матросів іти до Мадагаскару, і це навело мене на думку, що ми були на південний захід від нього. Хоч то було тільки припущення, я все-таки вирішив узяти курс на схід, щоб дістатися південно-західного берега Нової Голландії або сподіваного безлюдного острова десь на захід від неї. Пройшовши при західному вітрі, за моїми розрахунками, щонайменше вісімнадцять ліг, я години о шостій увечері помітив за пів-ліги попереду малесенький острівець і незабаром пристав до нього. То,

власне, було не що інше, як скеля з вимитою в ній штормами невеличкою затокою. Витягши на берег човна, я зійшов на верх скелі й виразно побачив на сході землю, що смужкою тяглася з півдня на північ. Переспавши ніч у човні, я ранком вирушив у дальшу путь і за сім годин досяг південно-східного берега204 Нової Голландії. Це підтвердило мою давню думку, що на картах цю країну креслять принаймні на три градуси східніше ніж слід; ще багато років тому я казав про це моєму шановному другові панові Германові Моллю205 і належним чином обґрунтовував свою думку, але він волів повірити іншим авторам.

Там, де я зійшов на суходіл, людей не було видно, але, не мавши зброї, я не наважився заходити далеко в глиб країни. На березі я знайшов кілька молюсків і з'їв їх сирими, бо побоявся розпалити вогнище, щоб не привернути уваги тубільців. Заощаджуючи свої запаси, я протягом трьох днів живився устрицями та іншими молюсками; на щастя, я знайшов джерельце з чудовою водою, яка дуже відсвіжувала мене.

На четвертий день, відійшовши трохи далі від берега, я побачив на пагорку не більш як за п'ятсот ярдів від мене двадцятьох чи тридцятьох тубільців. Усі вони — чоловіки, жінки та діти — були голісінькі й сиділи, як видно, коло вогнища, бо в тому місці здіймався дим. Один з них, помітивши мене, показав на мене іншим, і тоді п'ятеро їх, покинувши коло багаття жінок та дітей, попрямували до мене. Я чимдуж дременув до берега, скочив у човен і відплив у море. Побачивши, що я тікаю, дикуни побігли слідом за мною і, перше ніж я встиг відпливти на безпечну відстань, пустили стрілу, яка глибоко увігналась мені в ліве коліно, залишивши по собі знак на все життя. Боячись, що стріла може бути отруєна, я наліг на весла (день був тихий), а коли опинився на відстані, недосяжній для їхніх стріл, сяк-так висмоктав з рани кров і як міг перев'язав її.

Я не знав, що мені робити; повернутися назад я боявся і тому вирішив податися на північ. Вітрець, хоч і легенький, дув навпроти, з північного заходу, і мені довелося веслувати. Роздивляючись кругом, де б пристати до берега, я побачив на північному сході вітрило, що наближалося з

кожною хвилиною. Спершу я вагався, чекати його чи ні, але зрештою огида до поріддя єгу переважила: нап'явши своє вітрильце і взявшись за весла, я попрямував на південь і, воліючи потрапити до рук дикунам, ніж знову жити з європейськими єгу, ввійшов у ту ж таки бухточку, звідки відплив уранці. Підтягши човен до берега, я заховався за каменем біля того джерельця з чудовою водою, про яке згадувалося вище.

Корабель спинився за півліги від бухти, і з нього послали баркас по прісну воду (ця місцевість, як видно, була добре їм відома); але я помітив це тоді, як баркас уже пристав до берега і було пізно шукати іншого сховища. Матроси, висівши на суходіл, побачили мою пірогу і, оглянувши її з усіх боків, зрозуміли, що хазяїн мусить бути неподалік. Четверо їх, добре озброєні, обшукали всі щілини та розколини і нарешті знайшли мене за каменем, де я лежав ниць. Вони здивовано розглядали мій незвичайний грубий костюм із кролячих шкурок, черевики з дерев'яними підошвами, хутряні панчохи; все це переконало їх, що я не тубілець, бо ті ходили голі. Один з матросів, звернувшись до мене португальською мовою, звелів мені встати й спитав, хто я такий. Я добре розумів цю мову і, звівшись на ноги, відповів, що я бідний єгу, вигнаний з країни гуїгнгнмів, і дуже прошу відпустити мене. Вони здивувалися, почувши відповідь їхньою мовою, і з кольору мого обличчя впізнали в мені європейця; але вони не могли збагнути, що мали означати слова єгу та гуїгнгнми, і в той же час їх смішила моя вимова, що скидалася на кінське іржання. Я ввесь тремтів від страху та огиди і, висловивши ще раз своє прохання, тихенько позадкував до піроги. Але матроси не пустили мене і знову почали розпитувати, з якої країни я родом, звідки їду тощо. Я відказав, що народився в Англії, і, коли виїхав звідти п'ять років тому, наші держави були в дружніх стосунках; отже, це дозволяє мені думати, що вони не ставитимуться вороже до мене, горопашного єгу, що шукає відлюдного місця, де б звікувати свій нещасливий вік.

Коли вони почали говорити, то мені здалося, що я ніколи не чув і не бачив нічого неприроднішого. Я здивувався так само, як би здивувався, коли б собака чи корова заговорили в Англії або єгу в країні гуїгнгнмів. Добрячі португальці були не менше здивовані моїм виглядом і

чудернацькою вимовою, хоч і добре розуміли мене. Вони поводилися зі мною дуже лагідно і сказали, що капітан, напевне, задарма відвезе мене до Лісабона, звідки мені легко буде дістатися додому; що двоє їх поїдуть на корабель сповістити капітана про мене й дістати від нього розпорядження, а мене тим часом, коли я не заприсягнуся урочисто, що не тікатиму, затримають силоміць. Я визнав за краще скоритися їм. Матросів дуже цікавила моя історія, але майже на всі їхні запитання я відбувався мовчанкою, і вони вирішили, що нещастя потьмарило мені розум. Через дві години баркас, одвізши на корабель воду в барилах, повернувся назад з наказом капітана приставити мене до нього. Я впав навколішки, благаючи не позбавляти мене волі, але все було марно: матроси зв'язали мене, поклали в човен, привезли на корабель і віднесли в каюту капітана.

Капітана звали Педро де Мендес; то був дуже чемний і благородний чоловік. Він попросив, щоб я розповів йому про себе, спитав, чого я хотів би попоїсти чи випити, потім запевнив мене, що на кораблі зі мною поводитимуться не гірше, ніж з ним самим, і взагалі наговорив стільки люб'язностей, що я тільки дивувався, чуючи все це від єгу. Проте я сидів похмурий і мовчазний і мало не зомлів від самого духу капітана та матросів. Нарешті я попросив, щоб мені принесли попоїсти чого-небудь із запасів, які були в моєму човні, але капітан звелів подати курча та доброго вина, а потім відвести мене в найчистішу каюту і там укласти спати. Я ліг, не роздягаючись, а через півгодини, коли, на мою думку, екіпаж мав обідати, вийшов з каюти, маючи намір кинутись у море й спробувати допливти до берега, аби тільки не залишатися серед єгу. На жаль, один матрос затримав мене біля самого борту, повідомив про це капітана, і мене замкнули в каюті.

По обіді дон Педро зайшов до мене й почав розпитувати, що штовхнуло мене на такий відчайдушний вчинок. Він запевняв, що хоче зробити для мене все, що зможе, і говорив так зворушливо, що я зрештою змушений був дивитись на нього як на тварину, обдаровану певними розумовими здібностями. Коли я коротенько розповів йому про свою подорож, про бунт на кораблі, про країну, на берег якої мене

висадили, і про моє трирічне життя в тій країні, то він поставився до моїх слів як до марення чи вигадки. Це страшенно образило мене, бо я вже й забув, що таке брехня, без якої єгу тих країн, де вони панують, не можуть обходитися самі і в якій підозрюють усіх своїх одноплемінців. Я спитав капітана, чи є в їхній країні звичка говорити те, чого нема, запевнивши його при цьому, що майже забув саме слово брехня і що коли б я прожив у країні гуїгнгнмів ще тисячу років, то й тоді не почув би там неправди навіть від останнього слуги. Далі я сказав, що, хоч мені байдуже, вірить він моїй розповіді чи ні, на подяку за його люб'язність я ладен поблажливо поставитись до розбещеності його натури й відповісти на всі заперечення, які він вболить зробити, і тоді він сам легко виявить істину.

Бувши розумною людиною, капітан після кількох спроб спіймати мене на протиріччі в якійсь частині мого оповідання зрештою переконався в моїй правдивості, тим більше, що, як він мені після того признався,206 йому колись уже доводилося чути від одного голландського шкіпера, ніби той, висівши одного разу з п'ятьма матросами на берег якогось острова чи континенту на південь від Нової Голландії в пошуках питної води, бачив там коня, що гнав попереду себе кількох тварин, за всіма прикметами дуже схожих на тих, яких я називаю єгу; той шкіпер розповідав і ще деякі подробиці, але капітан їх не запам'ятав, бо вирішив тоді, що все це вигадка. Далі він сказав, що коли вже я такий палкий прихильник правди, то повинен дати йому слово честі не робити замахів на своє життя, бо інакше він триматиме мене як в'язня аж до Лісабона. Я дав таку обіцянку, зауваживши, проте, що мені легше було б терпіти найгірше лихо, ніж повертатися жити серед єгу.

Під час нашої подорожі не трапилося нічого вартого уваги. Вдячний капітанові за його ласку, я іноді поступався перед його настійними проханнями і розмовляв з ним, докладаючи всіх зусиль, щоб не виявляти своєї огиди до людей; правда, вона часто прохоплювалась у мене, але капітан удавав, що не помічає цього. Але здебільшого я сидів у себе в каюті, щоб не бачити нікого з екіпажу. Капітан не раз умовляв мене скинути дикунську одіж і пропонував мені своє найкраще вбрання, але я

вперто відмовлявся, гребуючи надіти на себе те, що було на єгу. Я попросив лише дати мені дві чисті сорочки: випрані після нього, вони не могли, на мою думку, дуже забруднити мене. Я міняв їх щодня і прав завжди сам.

Ми прибули до Лісабона 5 листопада 1715 року. Коли ми сходили на берег, капітан примусив мене вгорнутися в його плащ, щоб сховатися від цікавості юрби. Він провів мене до свого дому й на моє наполегливе прохання примістив у кімнаті на горішньому поверсі, з вікнами в подвір'я. Я благав його нікому не казати про моє житті в країні гуїгнгнмів, бо найменший натяк на це загрожував би мені не тільки безліччю відвідувачів, але й ув'язненням,207 а можливо, навіть і спаленням на вогнищі за вироком інквізиції. Капітан переконував мене замовити нове вбрання, але я нізащо не хотів дозволити кравцеві зняти з себе мірку; проте дон Педро був майже однакового зросту зі мною, і вбрання, пошите на нього, непогано пришилося на мене. Він наділив мене й іншими необхідними речами, і хоч усі вони були зовсім нові, я, перед тим як їх надіти, провітрював кожну протягом цілої доби.

Капітан був неодружений і мав лише троє слуг, проте нікому з них не дозволялося прислужувати за столом; і взагалі вся його поведінка була така люб'язна, він виявляв до мене стільки справжньої людяної поблажливості, що я поступово почав звикати до його товариства. Він навіть умовив мене якось визирнути з вікна на задвірок, а ще через деякий час я наважився вийти до другої кімнати, але, поглянувши звідти на вулицю, аж відскочив назад з переляку. Через тиждень капітан спокусив мене зійти вниз, до дверей. Страх мій перед людьми поволі зменшувався, зате огида й презирство до них, здавалося, ще більше зросли. Нарешті, набравшись відваги, я почав виходити з капітаном на вулицю, хоч і мусив щоразу добре затикати собі носа рутою або тютюном.

Через десять днів дон Педро, якому я вже розповів дещо про свої родинні обставини, заявив, що честь і сумління вимагають, щоб я повернувся на батьківщину й жив дома з дружиною та дітьми. Він сказав,

що в порту саме є корабель, який скоро має відплисти до Англії, і пообіцяв дати мені все потрібне для дороги. Нудно було б наводити всі його аргументи та мої заперечення. Зокрема він казав, що знайти такий самотній острів, на якому я хотів оселитися, зовсім неможливо, а в себе дома мені ніхто не завадить жити так відлюдно, як я сам забажаю.

Зрозумівши, що нічого кращого мені не залишається, я зрештою погодився і 24 листопада виїхав з Лісабона на англійському торговельному судні; але як звали капітана, я навіть і не спитав. Дон Педро провів мене на корабель і позичив на дорогу двадцять фунтів стерлінгів. Прощаючись, він дружньо обійняв мене, і я доклав усіх зусиль, щоб знести ці обійми. Дорогою я не розмовляв ні з капітаном, ні з матросами і, вдаючи хворого, просидів весь час у своїй каюті. 5 грудня 1715 року близько дев'ятої години ранку ми кинули якір у Даунсі, а на третю годину дня я прибув до свого дому в Редріфі.

Дружина й діти, які вважали, що я давно вже загинув, дуже здивувалися й зраділи; а я, мушу признатися, побачивши їх, не відчув нічого, крім ненависті, огиди й зневаги, особливо коли згадав про нашу близьку спорідненість. Бо, хоч від часу мого фатального вигнання з країни гуїгнгнмів я й примусив себе зносити вигляд єгу й спілкуватися з доном Педро де Мендесом, все ж пам'ять і уява мої були весь час заповнені чеснотами та ідеями незрівнянних гуїгнгнмів. А думка про те, що, спарувавшись із самицею єгу, я став батьком кількох цих тварин, викликала в мене пекучий сором, збентеження і жах.

Тільки-но я ввійшов у дім, дружина обняла й поцілувала мене, а я, відвикнувши за стільки років від дотику цих поганих тварин, упав непритомний і пролежав майже годину. Тепер, коли я пишу це, минуло вже п'ять років208 після мого повернення до Англії. Першого року присутність дружини й дітей була нестерпна для мене, я не зносив їхнього духу і не міг їсти в одній кімнаті з ними. Вони й досі не насмілюються торкатися мого хліба чи пити з мого кухля; не дозволяю я їм і брати себе за руку. На перші ж вільні гроші я придбав двох молодих огирів і примістив їх у чудовій стайні; їхній конюх — мій перший після них

приятель, бо самий дух, який він приносить із стайні, якнайкраще бадьорить мене. Мої коні досить добре розуміють мене, і я буваю з ними й розмовляю принаймні чотири години щодня. Вони не знають ні сідла, ні вуздечки, дуже приязно ставляться до мене і люблять один одного.

Розділ XII

Правдивість автора. З яким наміром опублікував він свій твір. Він засуджує мандрівників, які відхиляються від істини. Автор запевняє, що не мав будь-якого лихого наміру, писавши цю книжку. Відповідь на одне зауваження. Метод колонізації. Похвала батьківщині. Ствердження прав корони на країни, описані автором. Труднощі завоювання їх. Автор остаточно прощається з читачем, розповідає, як житиме далі, дає добрі поради й закінчує книжку.

Отже, любий читачу, я правдиво розповів тобі історію моїх мандрів, що тривали шістнадцять років і сім з лишком місяців, і в розповіді своїй я дбав не стільки за прикраси, скільки за істину. Мабуть, я міг би, як і інші, дивувати тебе неймовірними байками, але я волів викладати самі факти найпростішим способом і стилем, бо головний мій намір полягав у тому, щоб повчати тебе, а не бавити.

Нам, тим, хто мандрував по далеких країнах, куди рідко потрапляють англійці чи інші європейці, неважко описувати дивовижних морських або суходільних тварин; але головною метою кожного мандрівника мусить бути удосконалення розуму та вдачі людей наведенням як гарних, так і поганих прикладів з життя чужих країв.

Я дуже хотів би, щоб видали закон, який зобов'язував би кожного мандрівника, перше ніж йому дозволять опублікувати розповідь про його подорожі, заприсягтися перед лорд-канцлером,209 що все, віддане ним до друку, в міру його розуміння цілком правдиве. Тоді несумлінні письменники не дуритимуть, як часто буває тепер, легковірного читача несусвітніми брехнями, аби дужче зацікавити його. Замолоду я з

величезною насолодою прочитав багато книжок про подорожі, але, об'їхавши відтоді трохи не всю земну кулю й дістався змогу на власні очі пересвідчитися, які ті книжки брехливі, пройнявся невимовною огидою до цього роду творів і щиро обурююся таким безсоромним зловживанням людською довірливістю. Отож, оскільки дехто з моїх знайомих ласкаво вважає, що мої скромні зусилля можуть дати деяку користь батьківщині, я взяв собі за принцип суворо додержуватись істини і ніколи від нього не ухиляюся; та в мене й не може бути ані найменшої спокуси відійти від цього принципу, поки я тримаю в своїй пам'яті напучування і приклад мого благородного хазяїна та інших доброчесних гуїгнгнмів, чиїм скромним слухачем я мав честь так довго бути. Nec si miserum Fortuna Sinonem Finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget.210 211

Я дуже добре знаю, як мало слави дають твори, що не вимагають від автора ні таланту, ні освіти, ні взагалі будь-яких здібностей, крім доброї пам'яті або акуратних записів у щоденнику. Мені відомо й те, що автори книжок про подорожі, як і складачі словників, ідуть у непам'ять, бо їх відтісняють ті, що з'являються пізніше і, отже, лягають зверху. Вельми ймовірно, що мандрівники, які відвідають описані мною краї після мене, виявлять мої помилки (коли вони є) і додадуть багато власних відкриттів, відсунувши мене в тінь і ставши на моє місце, а світ і забуде, що був колись такий письменник. Якби я писав заради слави, то це дуже смутило б мене, але єдина моя мета — суспільне добро, і тому я взагалі цим не турбуюся. І справді, хто ж бо, вважаючи себе за розумну й найвищу в своїй країні істоту, не соромитиметься своїх вад, коли читатиме про описані мною чесноти благородних гуїгнгнмів? Я вже не кажу нічого про ті далекі народи, де теж панують єгу; найменш розбещені серед них бробдінгнежці, чиї мудрі погляди на врядування та мораль нам варто було б наслідувати. Та я не хочу розводитися далі — нехай розсудливий читач сам робить належні висновки.

Немало тішить мене те, що мій твір не можна піддати критиці. Справді-бо, які закиди можна зробити письменникові, що розповідає самі тільки факти про такі далекі країни, де ми не маємо найменших торговельних чи політичних інтересів? Я старанно уникав помилок, за які,

часто дуже справедливо, дорікають авторам книжок про подорожі. До того ж я не маю нічого спільного ні з якою партією і пишу безсторонньо, без упередження або лихого наміру проти якоїсь людини чи групи людей. Я пишу з благородною метою просвітити людство й наставити його на добру путь, бо при всій своїй скромності вважаю, що маю право претендувати на певну перевагу над ним. Це право дало мені довгочасне перебування серед найдовершеніших істот — гуїгнгнмів. Пишу я, не маючи на меті ні своєї користі, ні похвали. Я ніде не прохоплююсь і словом, що скидається на осуд або може хоч трохи зачепити навіть найвразливіших людей. Отже, сподіваюсь, я маю право назвати себе цілком бездоганним письменником, у якого не зможуть знайти ані найменшої поживи для своїх розумувань племена оглядачів, наглядачів, спостерігачів, обвинувачів та викривачів.

Мені, признаюся, не раз натякали, ніби я, як англійський підданець, повинен був негайно після повернення додому подати доповідну записку урядові, бо всі відкриті англійцем землі мають належати англійській короні. Але я не думаю, щоб завоювати ці землі було б так само легко, як колись Фернандо Кортесові взяти гору над голими індіанцями в Америці. 212 Відряджати армію або флот для того, щоб підкорити ліліпутів, навряд чи варто; гадаю, що напасти на бробдінгнежців було б небезпечно, і не знаю, чи добре почуватиме себе англійське військо, маючи над головою Летючий острів. Гуїгнгнми, правда, начебто не дуже готові до війни, бо зовсім не обізнані з військовою наукою, а надто з вогнепальною зброєю. Але якби я був міністром, то не порадив би нападати на них. Їхня розважливість, одностайність, безстрашність і любов до рідного краю цілком заступлять їм брак військових знань. Уявіть собі, що то було б, якби двадцять тисяч їх вдерлося в середину європейської армії, поперемішували лави, поперекидали обози й почали хвицати копитами по обличчях солдатів. Вони ж бо цілком заслуговують характеристики, даної Августові: "Recalcitrat undique tutus".213 214 Отож мені здається, що, замість того щоб завойовувати цю великодушну націю, нам краще було б попросити їх прислати достатню кількість своїх представників цивілізувати Європу; нехай би вони навчили нас принципів честі, справедливості, правди, здержливості, громадськості, мужності,

цнотливості, приязні, доброзичливості та вірності. Назви всіх цих чеснот збереглися ще в більшості наших мов, і їх можна зустріти як у давніх, так і в сучасних авторів — я можу це твердити на підставі свого скромного досвіду в читанні.

До того ж я маю ще одну причину не бажати, щоб мої відкриття поширили володіння його величності. Сказати правду, тепер мені здається, що монархи в таких випадках чинять не дуже справедливо. Ось приклад: корабель піратів захопила буря й жене його невідомо куди; нарешті юнга з щогли побачив землю, і всі висідають на берег, щоб пограбувати мирне населення. Але воно зустрічає їх цілком приязно. Країні дають нову назву, проголошують її частиною володінь свого короля і споруджують на честь такої події пам'ятник з трухлявої дошки або каменя; потім пірати убивають два-три десятки тубільців, ще кількох силоміць вивозять як зразок із собою і, повернувшись додому, дістають помилування. Нову колонію здобуто божественним правом. При першій же нагоді туди посилають кораблі, тубільців виганяють або нищать, а їхніх князів катують, допитуючи, де вони сховали золото; над усім панує нелюдська сваволя й розпуста, кров тубільців заливає землю, а банда мерзенних різників, яка чинить усі ці святі діяння, зве себе новочасними колоністами, що мають на меті навертати на християнство й просвіщати диких язичників і варварів.

А втім, треба визнати, що цей опис аж ніяк не стосується британської нації, яка може бути за приклад для цілого світу своєю мудрістю, дбайливістю й справедливістю в колонізуванні; великодушними ділами, що сприяють поступові релігії та освіти; добором благочестивих священиків, здатних якнайкраще проповідувати християнство; обачністю в заселенні своїх провінцій215 доброчесними в словах і вчинках жителями метрополії; суворим додержанням справедливості під час призначення на урядові посади в колоніях людей найздібніших і непідкупних; і, на довершення всього, відрядженням туди найпильніших і найдостойніших губернаторів, що дбають лише за добробут народу, яким вони керують, та за честь короля, їхнього володаря.

Та оскільки в описаних мною країнах ніхто не жадає, щоб його завойовували і обертали в рабство, або ж убивали, чи витісняли колоністи, і оскільки немає там ні золота, ні срібла, ні цукру, ні тютюну, то я смиренно дозволю собі твердити, що країни ті аж ніяк не варті того, щоб ми поширили на них наші прагнення, подвиги та інтереси. А втім, якщо ті, кого це ближче обходить, додержуються іншої думки, я ладен засвідчити перед судом, що до мене там не було жодного європейця, бо вважаю, що тубільцям у цьому треба вірити. Сперечатися можна хіба що про двох єгу, яких, за переказами, багато років тому бачили на одній горі в країні гуїгнгнмів і від яких, на думку тубільців,216 пішло все поріддя цієї мерзенної худоби; та й ті двоє єгу були, мабуть, англійці, як дають мені підстави підозрювати риси облич їхніх нащадків, хоч і дуже спотворені. Але наскільки цей факт може бути переконливим, хай скажуть знавці колоніальних законів.

Що ж до формального заволодіння цими країнами іменем мого короля, то таке мені ніколи й на думку не спадало, а якби й спало, то в тих обставинах мені з міркувань розсудливості й самозбереження краще було б відкласти здійснення цієї формальності до слушнішої нагоди.

Відповівши отак на єдиний закид, що його можна було б зробити мені як мандрівникові, я остаточно прощаюся з моїми люб'язними читачами й повертаюся до приємних роздумів у своєму маленькому садочку в Редріфі. Там я впроваджуватиму в життя чудову науку доброчесності, якої я навчився серед гуїгнгнмів, і спробую перевиховати єгу з моєї власної родини наскільки вдасться; частіше споглядатиму себе самого в дзеркалі, щоб таким способом поволі привчитися зносити вигляд людини; журитимуся над здичавінням наших вітчизняних гуїгнгнмів, проте ставитимуся до них з незмінною пошаною заради мого благородного хазяїна, його родини, друзів та всієї раси гуїгнгнмів, до яких мають честь бути такими подібними своїм виглядом наші коні, хоч їхні розумові здібності й занепали.

Минулого тижня я почав уже дозволяти своїй дружині сідати обідати разом зі мною на дальшому кінці нашого довгого стола і відповідати (але

якомога коротше) на мої нечисленні запитання. Проте запах єгу ще й досі викликає в мене огиду, і я завжди затикаю собі носа рутою, лавандою або тютюновим листям. Хоч як важко літній людині позбуватися своїх звичок, я все-таки сподіваюся поволі призвичаїтись до товариства моїх сусідів-єгу настільки, щоб не боятися їхніх зубів та пазурів.

Мені не так важко було б примиритися з усією породою єгу, якби вони задовольнялися тільки своїми природними вадами та хибами. Мене анітрохи не обурює вигляд адвоката, кишенькового злодія, полковника, неука, лорда, картяра, політикана, звідника, лікаря, викажчика, кривоприсяжника, судді, зрадника та подібних до них людей, бо вони — неминуче лихо. Та коли я бачу, що якийсь духовний і фізичний виродок ще й величається, тут мені вже уривається терпець. Ніколи не зможу я зрозуміти, яким це чином у такій тварюці може зародитися ще й така вада. Мудрі й доброчесні гуїгнгнми, щедро обдаровані всіма рисами досконалості, які тільки можуть прикрашати розумну істоту, не мають у своїй мові навіть слова, відповідного їй, і взагалі у них нема слів для визначення чогось поганого, крім тих хіба, якими вони визначають огидні властивості своїх єгу; а гордощів у єгу вони не помічали, бо зовсім не знають людської природи, як вона виявляється по інших країнах, де панує ця тварина. Але я, завдяки своєму більшому досвідові, виразно побачив зачатки пихи навіть у диких єгу.

Гуїгнгнми, які живуть за законами розуму, пишаються своїми чеснотами не більше, ніж я пишаюсь тим, що маю руки або ноги; та й жодна розумна людина не пишатиметься цим, хоча, втративши руку чи ногу, почуватиме себе нещасною. Я спиняюся так докладно на цьому питанні лише через те, що хочу зробити суспільство англійських єгу не таким нестерпним; тому я дуже прошу тих, хто хоч трохи хибує на цю безглузду рису, не навертатись мені на очі.

ПРИМІТКИ

Задум "Мандрів Гуллівера" виник у письменника в 1713 — 1714 рр. як сатира на псевдовченість у популярній тоді формі подорожніх нотаток. Та коли Свіфт 1720 р. розпочав роботу над книгою, вона переросла в гостру соціально-політичну сатиру. Твір було завершено на початку серпня 1725 р. і після остаточного редагування 8 серпня 1726 р. надіслано лондонському видавцю Бенджаменові Мотту. Наприкінці того ж року книгу було опубліковано анонімно зі скороченням найгостріших сатиричних епізодів. Під тиском Свіфта вони частково були поновлені у другому виданні (1727), а потім і в третьому, але й досі в капіталістичних країнах "Мандри Гуллівера" друкуються з купюрами.

Українською мовою спочатку було опубліковано лише першу частину книги (Львів, видання Руського товариства педагогічного, 1906). Повністю український переклад "Мандрів Гуллівера" з’явився аж за радянських часів (Київ, ДВУ, 1928) і відтоді не раз перевидавався.

1 — Цього листа вперше опубліковано лише в третьому виданні книги (Дублін, 1735). Сімпсон, як і Гуллівер,— художній вимисел, введений з міркувань обережності, щоб дезорієнтувати офіційну думку щодо особи автора та дійсного видавця "Мандрів".

2 — Демпієр Вільям (1652 — 1715) — англійський мореплавець. Описав свої подорожі в книзі "Нова подорож навколо світу" (1697), стиль якої подекуди пародіює Свіфт.

3 — Шанобливі слова на адресу англійської королеви Анни (1665 — 1714) тут звучать іронічно.

4 — Гуїгнгнми — розумні коні, змальовані в IV частині книги.

5 — Годольфін Сідні (1645-1712) — прем’єр-міністр за часів королеви Анни. 1710 р. був несподівано усунений зі свого посту, на який було призначено Роберта Харлі, графа Оксфорда (1661— 1724). З ними обома Свіфт був особисто знайомий.

6 — Академія прожектерів — тобто псевдовчених, відірваних від життя й практики, сатирично змальованих у III частині "Мандрів".

7 — Згідно з тодішніми законами про цензуру, державний секретар мав право конфіскувати твір, який цензура вважатиме наклепницьким.

8 — Єгу — звироднілі люди, описані в IV частині книги. Слово це, створене Свіфтом, складається з двох англійських вигуків, які виражають огиду: "Yah! Ugh!" Тут, мабуть, натяк на Ганноверську династію, що стала на престол 1714 року.

9 — Смітфілд — площа в Лондоні, де спалювали на вогнищах єретиків та відьм.

10 — ...обтяжуєте... нашого листоношу... другими частинами...— Маються на увазі коментарі та "піратські" продовження книги, які було опубліковано протягом року після її першого видання, зокрема анонімна "Подорож Гуллівера до Кеклогаллінії" (1727).

11 — Свіфт запозичив морську термінологію з книги Стермі "Справжній моряк" (1669).

12 — Утопія — вигадана держава, де немає приватної власності, описана англійським гуманістом Томасом Мором (1478-1535) в однойменній книзі (1516).

13 — Ліліпутія, Бробдінгрег — назви фантастичних країн, змальованих у I та II частинах "Мандрів". Перше слово складається з двох різномовних коренів: little (англ.) — маленький та put (давньо-франц.) — маленькі діти, яким властиві пороки дорослих. Друге слово Свіфт утворив з літер, що входять до трьох англійських слів: grand (величний), big (великий), noble (благородний). Поправка щодо написання другого слова — деталь, яка мала підтвердити "документальну точність" усіх описаних фактів та подій.

14 — Редріф — нині Росергайс, південне передмістя Лондона.

15 — Ньюарк — містечко в графстві Ноттінгемшірі на півночі Англії.

16 — Оксфордшір — графство на північному заході Англії.

17 — Бенбері — містечко на півдні Ноттінгемшіру.

18 — Тоді це був звичайний вік для вступу до університету.

19 — Лейден — місто в Голландії, у XVII-XVIII ст. славилося своїм університетом, особливо його медичним факультетом, де навчалося також багато іноземних студентів.

20 — Левант — острови й узбережжя східного Середземномор’я в Малій Азії, центр торгівлі між Сходом і Заходом.

21 — Олд-Джурі — район Лондона, де жила малозаможна інтелігенція.

22 — Вулиця в Лондоні.

23 — Феттер-Лейн, Уоппінг — східні райони Лондона.

24 — Південне море — старовинна назва Тихого океану.

25 — Вандіменова Земля — острів на південний схід від Австралії, названий на честь губернатора тодішньої голландської колонії Антоні ван Дімена (1593 — 1645). Тепер зветься Тасманія — за ім’ям голландського мореплавця Абеля Тасмана (1602 — 1659), який відкрив острів 1642 р.

26 — Пінта — англійська міра ємкості (0,56 л).

27 — ...я побачив поміст...— Натяк на тогочасний звичай виступати з промовами на площах під час передвиборчих кампаній.

28 — ...дев'яносто один ланцюг... тридцятьма шістьма замками...— Можливо, натяк на кількість памфлетів, написаних Свіфтом, та політичних фракцій, які він підтримував.

29 — Англійський король Георг I, який мається тут на увазі, насправді був низького зросту. Можливо, цю зовнішню відмінність введено з цензурних міркувань.

30 — У членів австрійської династії Габсбургів, з якої походили англійські королі, була випнута нижня губа.

31 — Лінгва франка — говірка середземноморських портів, багатомовний суржик.

32 — Відповідно до співвідношення зросту Гуллівера і ліліпутів (12:1), йому, щоб м’яко спати, потрібно було покласти один на один не чотири, а дванадцять матраців.

33 — Натяк на субсидії, які англійські королі вимагали від парламенту на державні та особисті витрати.

34 — Змальовуючи обшук і конфіскацію цілком безневинних речей у Гуллівера, Свіфт глузує з надмірної запопадливості англійських державних агентів, яким скрізь ввижалася зброя.

35 — Тут висміюється діяльність шпигунів Таємного комітету, створеного за наказом англійського уряду близько 1720 р.

36 — Сатира на придворних, які робили кар’єру за допомогою спритних політичних інтриг.

37 — Мається на увазі Роберт Уолпол (1670 — 1745), прем’єр-міністр Англії за Георга I, політичний і особистий ворог Свіфта.

38 — Очевидно, натяк на Джона Картерета, графа Гленвілла (1690 — 1763), віце-короля Ірландії, який дружньо ставився до Свіфта.

39 — Йдеться про фаворитку Георга I герцогиню Кендальську (1667 — 1743), завдяки інтригам якої Уолпол повернувся на пост прем’єр-міністра після чотирирічної перерви.

40 — кольори трьох англійських орденів: Підв’язки, Лазні та Св. Андрія. В першому виданні ці кольори було з огляду на цензуру замінено іншими.

41 — Георг I захоплювався військовими парадами.

42 — Колос Родоський — величезна статуя бога сонця Геліоса, споруджена 280 р. до н. е. на острові Родос і зруйнована землетрусом через 56 років. За переказами, ноги статуї впиралися в береги по обидва боки гавані і правили за ворота для проходження кораблів.

43 — Скайреш Болголам — В цьому образі виведено Джона Кемпбела, герцога Аргайла (1678 — 1743), який переслідував Свіфта за один з його памфлетів.

44 — Мається на увазі Франція, з якою Англія ворогувала на політичному та релігійному грунті.

45 — Сатира на дві політичні партії торі і вігів, які виникли на початку 1660-х рр. (отже, сімдесят місяців — навмисна неточність з огляду на цензуру).

46 — Натяк на симпатії Георга I до вігів, які привели його на трон.

47 — Наступник англійського престолу принц Уельський вагався в своїх політичних поглядах.

48 — Глузливий натяк на боротьбу між католиками та протестантами.

49 — Тобто Карл I (1600 — 1649), страчений під час буржуазної революції в Англії, та Яків II (1633 — 1701), скинутий з престолу й вигнаний з країни внаслідок перевороту 1688 року.

50 — Мається на увазі закон про віротерпимість, прийнятий 1689 р., за яким перестали переслідувати протестантів.

51 — Війна між Англією та Францією тривала з перервами від 1689 по 1713 р. і завдала Англії великих збитків. На початку війни французький флот був справді сильніший від англійського.

52 — Тут ідеться про умови Утрехтського миру (1713) між Англією та Францією, які забезпечували морське панування Англії.

53 — Віги вважали цілком можливим повне завоювання Франції.

54 — Тут і далі натяк на друга Свіфта колишнього міністра Генрі Болінброка (1678 — 1751), та його таємні переговори з Францією про заключения миру. Звинувачений Уолполом у зраді інтересів Англії, Болінброк, не чекаючи суду, втік 1715 р. до Франції, чим завдав великих турбот французькому урядові. Повернувшись на батьківщину 1723 р., безвиїзно жив у селі.

55 — Королева Анна, обурена "аморальністю" антицерковної сатири Свіфта "Казка бочки" (1705), категорично відмовила йому в посаді єпископа, незважаючи на політичні послуги Свіфта її уряду.

56 — Оскільки тут змальовуються розумні аспекти ліліпутського способу життя, які не відповідають загальному сатиричному вмістові I частини книги, існувала навіть думка, що цей розділ дописано пізніше. Але Свіфт сам далі підкреслює, що мова йде про минуле Ліліпутії.

57 — За Георга I шпигунство було дуже поширеним в Англії.

58 — Богиню правосуддя звичайно зображували з оголеним мечем, що загрожує карою злочинцям.

59 — Особи, які обіймали державні та громадські посади в Англії, були зобов’язані відвідувати церкву, а також виконувати всі релігійні обряди.

60 — Натяк на короля Якова I (1566 — 1625), який нагороджував орденами й титулами, керуючись лише особистими симпатіями.

61 — Цю думку Свіфт запозичив, можливо, з філософсько-утопічного роману французького письменника Сірано де Бержерака (1619 — 1655) "Інший світ, або Держави та імперії Місяця" (опубл. 1657).

62 — Тут Свіфт розвиває педагогічні ідеї давньогрецького філософа Платона (428 — 347 до н. е.), який вважав, що молоде покоління потрібно виховувати в дусі високих громадських та моральних обов’язків.

63 — За часів Свіфт а лише одиниці з низів могли одержати освіту.

64 — Пародія на офіційне обвинувачення колишніх міністрів Болінброка, Оксфорда та Ормонда в державній зраді. Промова Релдресела під час дебатів — можливо, натяк на пропозицію прем’єр-міністра вігського уряду Джеймса Стенхопа (1673 — 1721), більш терпимого до торі, про заміну їм смертного вироку конфіскацією майна та повною поразкою в правах.

65 — Після придушення антиурядового повстання 1715 р. та пов’язаних з цим жорстоких страт в Англії було опубліковано офіційну прокламацію, яка вихваляла милосердя Георга I.

66 — Натяк на численні судові процеси в тогочасній Англії, які відзначалися цілковитою протизаконністю та залякуванням обвинувачених, присяжних і свідків.

67 — Натяк на часті ноти Англії французькому урядові з приводу протекції, яка надавалася Францією англійським політичним емігрантам.

68 — Дептфорд — містечко на південь від Лондона.

69 — Даунс — гавань на узбережжі південно-східної Англії.

70 — Маються на увазі численні парламентські акти на захист англійської шерстопрядної промисловості від конкуренції, в тому числі й ірландської, що підривали економіку Ірландії.

71 — Еппінг — місто на північ від Лондона.

72 — Нікчемна допомога біднякам була обов’язком тієї церковної парафії, де вони проживали, і здійснювалася шляхом приватних пожертвувань.

73 — Сурат — важливий морський порт і торговельний центр в Індії.

74 — У деяких англо-американських виданнях (напр., філадельфійському, 1873) I частина "Мандрів Гуллівера" закінчується "Одою Куїнбусові Флестріну, Чоловікові Горі", написаною "ліліпутським придворним поетом Тітті-Тітом", яка за ритмом нагадує скоріше танцювальну пісню.

75 — Корнуел — графство в південно-західній частині Англії.

76 — Двадцять днів.— Помилка Свіфта: з 19 квітня по 2 травня минуло лише 14 днів.

77 — Архіпелаг у Тихому океані біля Австралії.

78 — Тут і далі, особливо в переліку назв вітрил на старовинних кораблях (блінд, фок тощо) — пародія на тогочасні пригодницькі твори, перенасичені морськими термінами

79 — Велика Татарія — старовинна назва Північної та Центральної Азії; тут, очевидно, далекосхідне узбережжя Тихого океану.

80 — Пістоль — старовинна золота французька та іспанська монета.

81 — Галон — міра об’єму рідин і сипких тіл (в Англії — 4,5 л).

82 — Челсі — містечко на північ від Лондона.

83 — Ця відстань дорівнює близько 19 км.

84 — Виданий 1693 р. атлас географічних карт, складених французом Нікола Сансоном (1600 — 1667), велика квадратна книга.

85 — Очевидно, дружина тодішнього наступника англійського престолу Кароліна Уельська (1683 — 1737) — обдарована й вольова жінка.

86 — Моїдор — старовинна португальська золота монета, що була в обігу в Англії.

87 — Фенікс — за єгипетською легендою, священний птах, що приносив себе в жертву Сонцю, згоряючи на вогнищі. З його попелу народжувався новий фенікс. Символ безсмертя.

88 — Партія торі, з якою тоді був пов’язаний Свіфт, сподівалася, що принц Уельський (в майбутньому Георг II, 1683 — 1760) буде до неї прихильний; тому можливо, що таке змалювання короля відбивало подібні ілюзії або мало на меті показати майбутньому королю, яким повинен бути доброчесний монарх.

89 — Гра природи (лат.).

90 — "Царствений монарх" — старовинна назва військового корабля, яка, за традицією, зберігається в англійському флоті.

91 — Жайворонки з околиць англійського міста Данстебла поставлялися до Лондона.

92 — Грешемський коледж — був відкритий 1597 року вдовою лондонського купця Томаса Грешема (1519 — 1579), який відписав свій будинок та гроші на організацію щоденних лекцій. Існував до 1768 р.

93 — У ті часи ще не було точно встановлено, чи сполучена Америка з Японією суходолом, а чи між ними лежить океан.

94 — собор в Лондоні, де поховано королів та визначних державних діячів Англії.

95 — Солсбері — місто на південний захід від Лондона, висота його дзвіниці — 123,2 м.

96 — Головний собор Англії, діаметр його купола — 44,2 м, за розмірами — другий у світі.

97 — В Англії навіть маленьких дітей брали дивитися на прилюдні страти аж до 1868 р., коли їх було скасовано.

98 — Натяк на одне з захоплень Георга I.

99 — Спінет — старовинний клавішний музичний інструмент.

100 — Демосфен (385 — 322 до н. е.) — давньогрецький оратор.

101 — Ціцерон Марк Туллій (146 — 43 до н. е.) — видатний римський оратор.

102 — Свіфт не раз викривав у своїх памфлетах несправедливість англійського верховного суду.

103 — Канцлерський суд був створений для ведення цивільних справ, існував ще в XIX ст., сумно прославився багаторічною бюрократичною тяганиною, яка розоряла тих, хто звертався по його допомогу.

104 — Мається на увазі національний борг Англії, в ті часи катастрофічно великий.

105 — Натяк на англійського полководця герцога Джона Мальборо (1650 — 1722), який нажив на війні за іспанську спадщину (1701 — 1713) величезне багатство.

106 — Торі вважали, що Англії як морській державі потрібен флот, а не регулярна армія.

107 — Діонісій Галікарнаський (бл. 60 — 7 до н. е.) — давньогрецький історик, жив у Римі. У вступі до свого твору "Археологія" писав про намір сприятливо змалювати римлян.

108 — Вперше згадується про вогнепальну зброю 1325 р., тоді ж було винайдено й порох.

109 — Свіфт іронічно ставився до умоглядних наук, вважаючи, що вони не дають реальної користі народу.

110 — Натяк на англійське ведення судових справ, які вирішуються за аналогією з попередніми рішеннями подібних справ.

111 — Китайці винайшли книгодрукування ще в 200 р.

112 — Тут Свіфт формулює свої власні принципи літературної творчості.

113 — Такий погляд спирався на наслідки розкопок і був дуже поширений у XVIII ст.

114 — Венеція з 697 по 1797 рр. була республікою.

115 — Шропшір — графство на заході Англії.

116 — Подібні кари змальовані в багатьох міфах і легендах, зокрема в давньогрецькому міфі про Данаю.

117 — Кент — графство на крайньому південному сході Англії, уславлене своїми яблуками.

118 — Фаетон — за давньогрецьким міфом, син Сонця, який випросив у батька дозвіл керувати його вогненною колісницею протягом одного дня і мало не спалив Всесвіт, за що Зевс скинув його з неба.

119 — Тонкін — тогочасна назва північного В’єтнаму.

120 — Нова Голландія — старовинна назва Австралії, відкритої на початку XVII ст. голландцями.

121 — Фартінг — дрібна англійська монета.

122 — Форт Святого Георга — колишня назва Мадраса.

123 — У ті часи в Китайському морі було дуже багато китайських, японських та малайських піратів.

124 — У XVIII ст. Англія й Голландія були союзниками в боротьбі проти Франції, але на Сході вони суперничали в торгівлі та пограбуванні азіатських народів.

125 — Тобто в Тихому океані, на схід від Японії.

126 — Свіфт глузує з учених, зокрема з математиків, відірваних від практичного життя.

127 — Сатира на перші спроби, найчастіше антинаукові, тодішніх філологів, насамперед — знаменитого лінгвіста Річарда Бентлі (1692 — 1742) — визначати походження слів.

128 — Натяк на помилку складача, який у праці Ісаака Ньютона (1643 — 1727) "Математичні принципи натурфілософії" додав зайву цифру до числа, що визначало відстань від Землі до Сонця. Свіфт, який вороже ставився до Ньютона з політичних міркувань, іронічно згадує в "Мандрах" про його теорію тяжіння.

129 — Свіфт і раніше сатирично викривав у своїх памфлетах ("Віщування на 1708 рік" та ін.) популярних у тогочасній Англії шахраїв астрологів.

130 — На початку XVIII ст. через помилкові уявлення про всесвіт люди боялися можливих космічних катастроф, які віщували в своїх працях тодішні астрономи.

131 — Іронічний натяк на один скандальний шлюборозлучний процес 1713 р. в лондонському світському колі.

132 — Ідея використання магніту зустрічається у вищезгаданому утопічному романі Сірано де Бержерака.

133 — У "Британському каталозі зірок" (1725), складеному астрономом Джоном Флемстідом (1646 — 1719) та опублікованим його асистентом, було описано близько 3000 зірок.

134 — Це припущення Свіфта підтвердилося 1877 р. американським ученим Азафом Холлом (1829 — 1907).

135 — Розрахунок відповідає третьому законові планетних рухів, відкритому 1619 р. німецьким ученим Йоганном Кеплером (1571 — 1630).

136 — Політичний натяк: насправді таке небажання англійських міністрів, що мали "маєтки на континенті", пояснювалося виключно економічними міркуваннями.

137 — Тут і далі натяк на опір широких мас ірландців англійським колонізаторам.

138 — Текст звідси і до слів "цілком змінили б державний лад", з цензурних міркувань, випускався у всіх виданнях "Мандрів" аж до 1896 р.

139 — Мається на увазі столиця Ірландії Дублін.

140 — За законом 1701 р., англійські королі могли виїжджати за межі країни лише з дозволу парламенту. Та 1715 р. цей закон було скасовано, і Георг I часто користувався цим, відвідуючи свій рідний Ганновер у Німеччині.

141 — Мається на увазі Болінброк чи Чарлз Мідлтон (1640 — 1719), лорд-канцлер Ірландії, який чинив опір руйнівним для неї проектам англійського уряду.

142 — Ідеться про Дублін, де в 1726 р. було близько 300 тисяч населення.

143 — Свіфт тут говорить про тяжке становище ірландських селян.

144 — Серед учених XVIII ст. дебатувалося питання, чи можуть сліпі розрізняти кольори на дотик.

145 — Мається на увазі "Дисертація про павука" (1710), автор якої француз Ксав’є Бон де Сент-Ілер (1678 — 1761) описав свій метод виготовлення панчіх та рукавичок з павутиння.

146 — Іронічний натяк на теорію блювоти Вудворда, яка грунтувалася на дослідах над собаками.

147 — До них Свіфт зараховував насамперед богослов’я, філософію, політику, математику.

148 — Склад повітря тоді ще був невідомий.

149 — Тут Свіфт іронізує з численних спроб сконструювати "мислячі" машини, які могли б виконувати різні логічні операції.

150 — Маються на увазі аналогічні спроби сучасників Свіфта.

151 — Сатира на тодішні проекти створення універсальної "філософської" мови.

152 — Тут і далі висміюються засоби, які уряд використовував у судовому процесі проти друга Свіфта — єпископа рочестерського Френсіса Аттербері (1662 — 1732). Оскільки прямих доказів його державної зради не було, звинувачення будувалося майже виключно на витлумаченні його перехоплених приватних листів.

153 — Сатиричний натяк на промову одного з обвинувачів Аттербері — герцога Уортона, в якій він посилався на листи, знайдені у вбиральні єпископа.

154 — Трібніа, Лангден — анаграма англійських слів Britain (Британія) та England (Англія).

155 — Коли Аттербері одержав із Франції собаку з поламаною в дорозі лапою, це було використано як доказ участі Аттербері в змові на користь претендента на англійський престол — нащадка вигнаних 1688 р. Стюартів,— який тоді жив у Парижі.

156 — В англійському оригіналі тут справді анаграма.

157 — Александр Македонський у битві під малоазіатським містом Арбелою (нині Ербіль) 331 р. до н. е. здобув блискучу перемогу над величезною армією перського царя Дарія III.

158 — Широко розповсюджена в стародавні часи версія про отруєння Александра Македонського була спростована вже на початку I ст. нашої ери.

159 — Римський історик Тіт Лівій (59 до н. е. — 17 н. е.) писав у своїй "Історії Риму" (кн. I, розд. 37), що карфагенський полководець Ганнібал під час походу через Альпи наказав розжарити вогнем, а потім полити

оцтом скелю, яка стояла на шляху його війська, після чого нібито вона пом'якшала і її можна було легко розрубати.

160 — Тріумф з приводу перемоги римського полководця Гая Юлія Цезаря (100 — 44 до н. е.) над його суперником за владу Гнеєм Магнусом Помпеєм (108 — 48 до н. е.) був організований у Римі 45 р. до н. е.

161 — Брут Марк Юній (85 — 42 до н. е.) — римський республіканець. Очолив змову проти Цезаря, який прагнув до диктатури. Вважався зразковим тираноборцем.

162 — Брут Луцій Юній Старший — один із засновників Римської республіки, який вигнав останнього царя Тарквінія Гордого 510 р. до н. е.

163 — Сократ (469 — 399 до н. е.) — давньогрецький філософ.

164 — Епамінонд (418 — 362 до н. е.) — давньогрецький полководець і державний діяч.

165 — Катон Молодший — Марк Порцій Катон (95 — 46 до н. е.) — завзятий римський республіканець, активний борець проти Цезаря.

166 — Дідім (63 — 10 до н. е.) — давньоримський коментатор Гомера.

167 — Євстафій (? — 1193) — візантійський коментатор Гомера.

168 — Скотт — Джон Дунс (1265 — 1308) — середньовічний філософ, викладач Оксфордського університету, коментатор Арістотеля, критикував його тогочасних послідовників.

169 — Рамус П’ер (1515 — 1572) — французький учений-гуманіст, критикував Арістотеля в трактаті, опублікованому 1543 р.

170 — Декарт Рене (1596 — 1650) — французький філософ і математик, критик середньовічних коментаторів Арістотеля.

171 — Гассенді П’єр (1592 — 1655) — французький філософ, критик Декарта.

172 — Епікур (341 — 270 до н. е.) — давньогрецький філософ-матеріаліст.

173 — Геліогабал (205 — 222) — римський імператор; за легендами, славився своїм надмірним апетитом.

174 — Ілоти — корінне населення Лаконії (південно-західної частини Стародавньої Греції), яке перетворилося на рабів після заснування в Лаконії дорійської держави Спарти (X ст. до н. е.). Агесілай (449 — 360 до н. е.) — цар і воєначальник Спарти, жителі якої прославилися зокрема своєю невибагливістю до їжі.

175 — Полідор Вергілій (1470 — 1555) — італійський історик, з 1501 р. жив у Англії, написав латинською мовою видатну працю з історії Англії від найдавніших часів до середини XVI ст.

176 — Ні дужого мужа, ні цнотливої жінки (лат.).

177 — Можливо, натяк на англійського адмірала Едуарда Рассела (1653 — 1727), який 1692 р. завдав поразки французькому флоту.

178 — Маються на увазі Карл II, Яків II та Вільгельм III.

179 — Акціум — місцевість у Стародавній Греції, де 31 р. до н. е. відбулася вирішальна битва між флотами римський консулів Октавіана Августа (63 — 14 до н. е.) та Марка Антонія (83 — 30 до н. е.), що боролися за владу в Римі. Після цієї битви Антоній не втік, а вкоротив собі віку. Август став першим римським імператором.

180 — Лібертіна — в Стародавньому Римі рабиня, відпущена на волю.

181 — Публікола Марк Валерій Мессала Корвін (64 до н. е. — 9 н. е.) — давньоримський військовий та політичний діяч.

182 — Агріппа Марк Вапсаній (63 до н. е. — 12 н. е.) — воєначальник у Стародавньому Римі.

183 — Йдеться про вільних дрібних землевласників — йоменів, які внаслідок проникнення капіталістичних відносин в англійське село XVIII ст. розорилися й перестали існувати як клас.

184 — Спроби європейських місіонерів навернути японців у християнство зустріли протидію японського уряду, t особливо після 1637 р., коли було придушене повстання японських християн і доступ до Японії був заборонений усім іноземцям, крім китайців та голландців, за умови, що останні не виконуватимуть відверто християнських обрядів. Голландцям було відведено невелику територію поблизу Нагасакі.

185 — Ієдо — тепер Токіо.

186 — Цю процедуру було введено в Японії на початку XVII ст. як спосіб викрити тих, хто навернувся до християнства. Тих, хто відмовлявся це робити, катували й страчували. Про те, що топтати розп’яття пропонувалося і голландцям, відомостей немає.

187 — Тенеріфе — найбільший з Канарських островів біля західного берега Африки, недалеко від узбережжя Марокко.

188 — Кампеші — бухта в південній частині Мексиканської затоки.

189 — Барбадос — острів у південно-східній частині Атлантичного океану.

190 — Підвітряні острови — північна група Антільських островів.

191 — Помилка: травоїдні, в тому числі й коні, люблять сіль.

192 — Карл V (1500 — 1568) — німецький імператор, якому приписано слова про те, що до бога він найохочіше звертався б іспанською мовою, до коханки — італійською, а до коня — німецькою.

193 — Мається на увазі так звана "Славна революція" (1688), внаслідок якої голландський принц Оранський став 1689 р. королем Англії Вільгельмом III, та війна за іспанську спадщину (1701 — 1713), що її Англія, Голландія та Австрія вели проти Франції за часів як Вільгельма III, так і королеви Анни.

194 — Тут і до кінця абзаца сатира на релігійні війни між католиками і протестантами та на їхні зовнішні приводи, які зводилися до різного характеру церковних обрядів чи різного тлумачення священного писання. Ці релігійні чвари Свіфт не раз різко засуджував.

195 — Натяк на Георга I, котрий, як і його родичі — німецькі князі, силоміць вербував своїх підданих у солдати і продавав їх у найми до різних країн. Це місце було випущене першим видавцем книги.

196 — Звідси й до кінця розділу в першому виданні Мотт дещо пом’якшив текст, що викликало протест Свіфта.

197 — У перших двох виданнях було пом’якшено сатиричний зміст цього абзаца.

198 — У перших двох виданнях цей абзац було випущено.

199 — Тут викладено ідеї просвітительської філософії XVIII ст.

200 — Тут і далі викладаються педагогічні ідеї доби Просвітительства.

201 — Свіфт набагато випереджає педагогічні думки свого часу.

202 — Пародія на давньогрецькі міфи про виникнення потвори Тіфона (з багна) та богині кохання Афродіти (з піни морської).

203 — Цифри двох років ставилися для того, щоб уникнути плутанини в датах між 1 січня та 24 березня, бо в той час початком нового року в Англії вважалося 15 березня.

204 — Очевидно, неточність; правильно буде "південно-західного", як сказано вище.

205 — Герман Молль (? — 1732) — голландський картограф, оселився в Лондоні 1698 р.

206 — Текст звідси і до слів "вирішив тоді, що все це вигадка" друкувався лише в перших виданнях "Мандрів". Досі його немає в англо-американських виданнях (напр., у серії "Пенгуїн", 1977). В російських радянських виданнях його винесено в примітки. В українських повоєнних виданнях, як і в цьому, друкується в основному тексті.

207 — Гуллівера могли засудити як єретика за розповідь про тварин, наділених розумом, та людей, позбавлених його, або ж за дружбу з кіньми, які могли бути лише чаклунами.

208 — Гуллівер повернувся до Англії 1715 р. Отже, йдеться про 1720 р., який і вважається початком роботи Свіфта над книгою.

209 — Так в Англії зветься міністр юстиції.

210 — Коли доля й зробила Сінона нещасним, то зробити його брехуном і безчесним вона не зможе (лат.).

211 — Цитату взято 8 поеми римського поета Публія Вергілія Марона (70 — 19 до н. е.) "Енеїда" (11, 79).

212 — Іспанський завойовник Ернан Кортес (1485 — 1547) підкорив Мексіку за два з половиною роки (1519 — 1521).

213 — Хвицає, бувши завжди напоготові (лат.).

214 — Латинську цитату, яка характеризує Августа, взято із збірки віршів римського поета Квінта Горація Флакка (65 — 8 до н. е.) "Сатири" (11, 1, 20).

215 — Іронія Свіфта: у XVIII ст. до англійських колоній, які тоді називали "провінціями", висилали злочинців.

216 — Звідси і до кінця абзаца текст, починаючи з третього видання (1735), випускався як образливий для національної гідності англійців. Лише у виданні Р. Денніса (1922) його було надруковано в примітках.